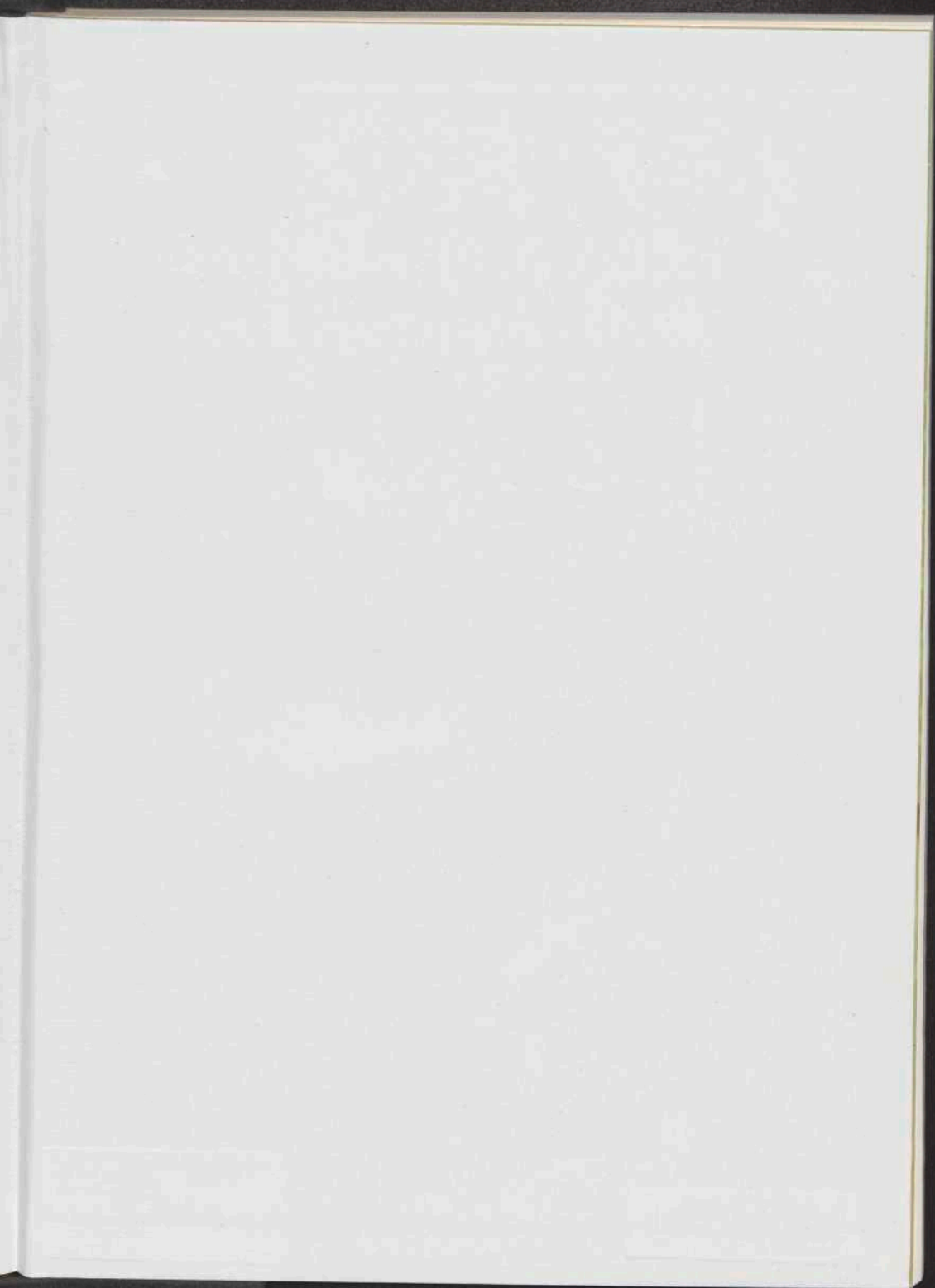
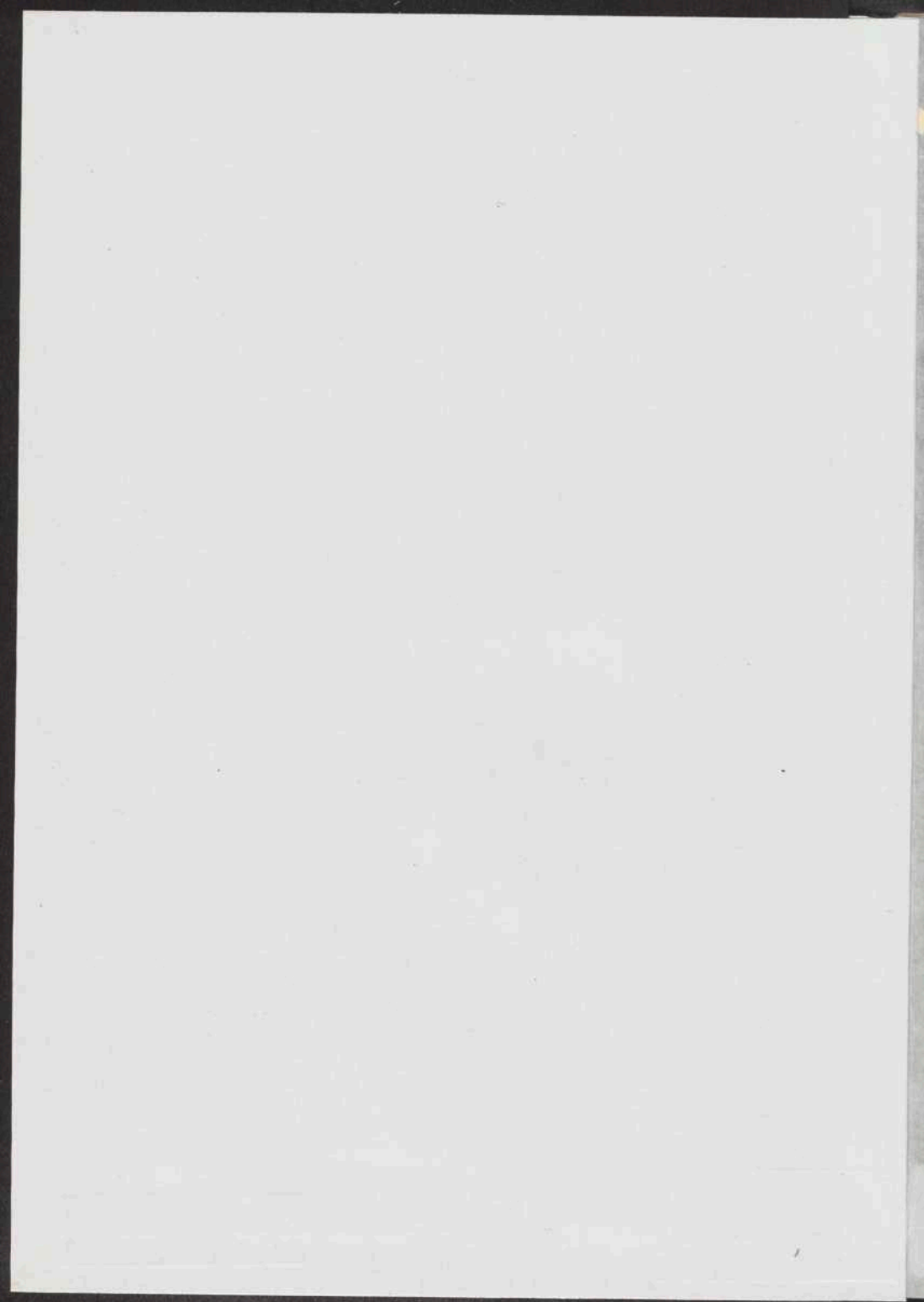

Ministerie van
Onderwijs en Wetenschappen

Onderwijsverslag over het jaar 1990

T 7395

1990

LZ PEDAG 12 VER

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

1410 4274

Verslag van de staat van het onderwijs in Nederland
over het jaar 1990

1990

Verslag van de staat van het onderwijs in Nederland

Over het jaar 1990

Over het jaar 1950

Verantwoording

Daartoe gemachtigd door Hare Majesteit de Koningin heeft de minister van onderwijs en wetenschappen ter voldoening aan het voorschrift vervat in artikel 23, laatste lid, van de Grondwet het verslag van de staat van het onderwijs betreffende het jaar 1990 aangeboden aan de Voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer van de Staten-Generaal.

Woord vooraf

Het Onderwijsverslag over het jaar 1990 is ingedeeld in sectoren van onderwijs, voorafgegaan door een hoofdstuk Algemeen.

De structuur van het Onderwijsverslag heeft tot doel het materiaal, dat door de verschillende departementsonderdelen wordt bijeengebracht zodanig te ordenen dat de relatie tussen de toestand van het onderwijs en het gevoerde beleid inzichtelijk wordt gemaakt. Het Onderwijsverslag is verdeeld in drie delen:

- I de staat van het onderwijs
- II het gevoerde onderwijs- en onderzoekbeleid
- III verslag van de Inspectie.

Het eerste deel geeft een zo volledig mogelijk beeld van hoe het er met het onderwijs voorstaat, terwijl in het tweede deel het per sector gevoerde onderwijs- en onderzoekbeleid beschreven wordt.

In de hoofdstukken wordt een ordening bereikt door een vaste volgorde van thema's aan te houden.

Deze thema's zijn onderscheiden in vaste en specifieke thema's.

Vaste thema's zijn onderwerpen, die gedurende een reeks van jaren worden opgenomen (aantal leerlingen, aantal scholen, enz.).

Specifieke thema's betreffen een bepaald onderdeel of aspect van het onderwijs, dat één of enkele malen wordt belicht. Deze thema's worden van jaar tot jaar aangegeven. Het hoofdstuk Algemeen dient in deel I om een inleiding te geven op de sectorhoofdstukken en niet-sectorgebonden thema's te behandelen.

In deel II is het hoofdstuk Algemeen bedoeld om in te gaan op sectoroverstijgend beleid. Daarbij kan het gaan om kernpunten van het beleid (bijvoorbeeld financiering van het onderwijs) of om vaste sectoroverstijgende beleidsaspecten (grote operaties rijkdienst, personeelsbeleid, onderwijsverzorging).

In het derde deel is het verslag van de Inspectie van het onderwijs opgenomen. Deze verandering in de opzet van het Onderwijsverslag is in overeenstemming met de wens van de Tweede Kamer, uitgesproken door aanvaarding van de motie-Franssen (Tweede Kamer, 1984-1985, 18600-VIII, nr. 82).

De aandacht van de gebruikers van het Onderwijsverslag wordt er op gevestigd, dat de hoofdingeling: 'Staat van het onderwijs', 'Het gevoerde onderwijs- en onderzoekbeleid' en het verslag van de Inspectie wordt aangeduid met de Romeinse cijfers I, II en III. De hoofdstukken Algemeen en de sectorhoofdstukken hebben de aanduiding I.1, I.2 enz. en II.1 en II.2 enz.

Zowel de hoofdstukken I.2 en II.2 behandelen de sector basisonderwijs; I.3 en II.3 behandelen de sector voortgezet onderwijs. Vervolgens zijn deze sectorhoofdstukken volgens een vast stramien onderverdeeld in paragrafen, aangeduid met drie cijfers (I.2.1, I.2.2 enz.). De verdere onderverdeling is aangepast aan sectoraal kenmerkende gegevens.

De opgenomen grafieken zijn naast of onder de desbetreffende tabellen gesitueerd.

In de bijlagen zijn opgenomen:

- 1. regelgeving in het Staatsblad gepubliceerde wetten en besluiten;
 - 2. gebruikte afkortingen.
-

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

1. The following are the names of the persons who have been elected to the office of Justice of the Peace for the year 1900.

Inhoud

Deel I Staat van het onderwijs 15

- I.1 Algemeen 15
 - I.1.1 Inleiding tot deel I 15
 - I.1.2 Verzorgingsstructuur 15
 - I.1.3 Opleidingen van onderwijsgeven 15
- I.2 Basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs 23
 - I.2.1 Algemeen overzicht basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs 23
 - I.2.2 Infrastructuur van het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs 26
 - I.2.3 Doorstroming tussen onderwijsvoorzieningen 27
 - I.2.4 Specifieke groepen in het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs 32
 - I.2.5 Onderwijs- en vormingsaanbod 36
- I.3 Voortgezet onderwijs 37
 - I.3.1 Algemeen overzicht voortgezet onderwijs 37
 - I.3.2 Deelname aan het voortgezet onderwijs 45
 - I.3.3 Ontwikkelingen in de inhoud en structuur van het voortgezet onderwijs 50
 - I.3.4 De infrastructuur van het voortgezet onderwijs 51
 - I.3.5 Specifieke groepen in het voortgezet onderwijs 51
 - I.3.6 Onderwijs en vormingsaanbod 54
 - I.3.7 Examens in het voortgezet onderwijs 56
 - I.3.8 Uitvoering Leerplichtwet 1969 56
 - I.3.9 Doorstroming tussen onderwijssoorten en uitstroom uit het voortgezet onderwijs 57
- I.4 Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek 63
 - I.4.1 Algemeen overzicht hoger onderwijs 63
 - I.4.2 Ontwikkelingen in het onderwijsaanbod 75
 - I.4.3 Ontwikkeling van het aantal studenten bij het hoger onderwijs naar geslacht 83
 - I.4.4 Wetenschappelijk onderzoek 87
 - I.4.5 Werkloosheid hoger opgeleiden 88
- I.5 Volwasseneneducatie 91
 - I.5.1 Algemeen overzicht volwasseneneducatie 91
 - I.5.2 Deelname aan de volwasseneneducatie 93
 - I.5.3 Specifieke groepen in de volwasseneneducatie 97

Deel II Het gevoerde onderwijs- en onderzoekbeleid 101

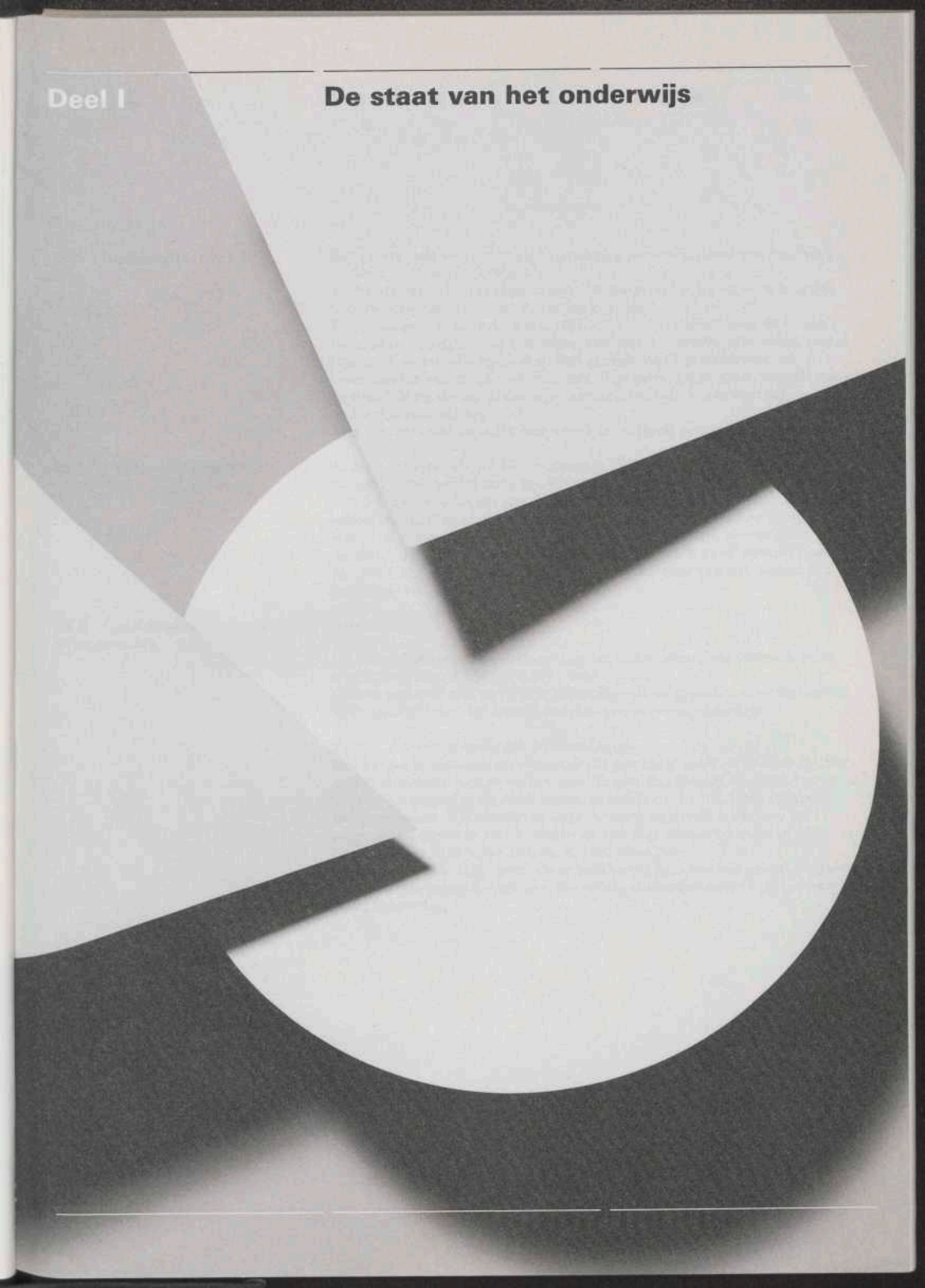
- II.1 Algemeen 101
 - II.1.1 Inleiding tot deel II 101
 - II.1.2 Hoofdpijnen van het gevoerde onderwijs- en onderzoek-beleid 101
 - II.1.3 De financiering van het onderwijs in 1990 110
 - II.1.4 Arbeidsvoorwaarden en werkgelegenheid 111
 - II.1.5 Voorzieningen 119
 - II.1.6 Internationale samenwerking 138
 - II.1.7 Studiefinanciering 151
-

II.2	Basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs	157
II.2.1	Hoofdpijnen van het gevoerde beleid	157
II.2.2	Hoofdpijnen van het gevoerde beleid in het basisonderwijs	158
II.2.3	Hoofdpijnen van het gevoerde beleid in het (voortgezet) speciaal onderwijs	159
II.2.4	Specifieke onderdelen van het beleid	160
II.2.5	Financieel beleid basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs	162
II.2.6	Huisvestingsbeleid, Londo-bekostigingsstelsel en instandhoudingsbeleid	162
II.2.7	Overzicht van uitgebrachte adviezen	165
II.3	Voortgezet onderwijs	165
II.3.1	Hoofdpijnen van het gevoerde beleid algemeen	165
II.3.2	Hoofdpijnen van het beleid a.v.o./l.b.o.	169
II.3.3	Hoofdpijnen van beleid beroepsonderwijs	172
II.3.4	Doelgroepenbeleid	173
II.3.5	Onderwijsvoorzieningen en huisvesting	176
II.3.6	Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt	183
II.3.7	Adviezen van de Adviesraad voortgezet onderwijs (ARVO)	186
II.4	Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek	186
II.4.1	Hoofdpijnen van het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek	186
II.4.2	Hoofdpijnen hoger beroepsonderwijs	189
II.4.3	Hoofdpijnen wetenschappelijk onderzoek	192
II.4.4	Hoofdpijnen wetenschappelijk onderzoek	195
II.4.5	Hoofdpijnen academische ziekenhuizen	202
II.4.6	Instrumentering	204
II.4.7	Internationalisering	206
II.4.8	Arbeidsvoorwaarden- en personeelsbeleid	209
II.4.9	Apparatuurbeleid	212
II.4.10	Financieel beleid	214
II.4.11	Huisvestingsbeleid	214
II.4.12	Beleidsruimte artikelen	215
II.4.13	Kennisoverdracht	216
II.4.14	Aansluiting voortgezet onderwijs-hoger onderwijs	216
II.4.15	Emancipatiebeleid	217
II.4.16	Dierproeven	218
II.4.17	Advies (ARHO)	219
II.5	Volwasseneneducatie	219
II.5.1	Hoofdpijnen van het gevoerde beleid	219
II.5.2	Hoofdpijnen dag/avond a.v.o./v.w.o. en basiseducatie	221
II.5.3	Hoofdpijnen van beleid beroepsgerichte VE en scholing	221

Deel III Verslag van de Inspectie van het onderwijs 227

III.1	Algemene inleiding	227
III.2	Basisonderwijs, speciaal en voortgezet speciaal onderwijs	227
III.2.1	Inleiding	227
III.2.2	Continue ontwikkeling binnen het leesonderwijs	228
III.2.3	De leer- en vormingsgebieden; het bewegingsonderwijs	230
III.2.4	Nieuwe leer- en vormingsgebieden	231
III.2.5	Zorgverbreding	233
III.2.6	Diepteprojecten	237
III.2.7	Diversiteit binnen het onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare jongeren	238
III.2.8	Invoeringsprogramma bevordering van de sociale redzaamheid	242

III.3	Voortgezet onderwijs	248
III.3.1	Inleiding	248
III.3.2	A.v.o. en v.w.o.	249
III.3.3	Lager beroepsonderwijs	258
III.3.4	A.v.o./v.w.o. en l.b.o.	266
III.3.5	Middelbaar beroepsonderwijs/werkende jongeren	273
III.3.6	Onderwijs voor volwassenen	281
III.4	Hoger onderwijs	286
III.4.1	Inleiding	286
III.4.2	Kwaliteitszorg in het wetenschappelijk onderwijs	286
III.4.3	De relatie onderwijs-arbeidsmarkt in het h.b.o.	287
III.4.4	De toelating tot het h.b.o.	288
III.4.5	De lerarenopleidingen	288
III.5	Diverse schoolsoorten	289
III.5.1	Engels in het basisonderwijs en de brugklas	289
III.5.2	Examens 1990	290
III.5.3	Vertrouwensinspecteurs/ongewenste intimiteiten	291
III.6	Onderwijsverzorging	291
III.6.1	Inleiding	291
III.6.2	Jaardocumenten van verzorgingsinstellingen	292
III.6.3	Knelpunten in wet en besluit	293
III.6.4	Informatica op schoolbegeleidingsdiensten	294

the government's policy of encouraging foreign investment in the private sector.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

China's economic growth has been rapid since 1978, but it is still a developing country. The government has been working to improve the country's infrastructure, including roads, bridges, and ports. It has also been working to improve the country's education system and to attract foreign investment.

I.1 Algemeen

I.1.1 Inleiding tot deel I

Het eerste deel van het Onderwijsverslag geeft een beeld van hoe het er met het onderwijs voorstaat.

Veel cijfermateriaal is opgenomen; dit materiaal is bij de verschillende onderwijssectoren op dezelfde wijze geordend.

Er zijn gegevens over de jaren 1985-1990 in de tabellen over de totale bestanden van aantallen leerlingen/studenten, onderwijsgeven, instellingen en andere deelgebieden. Een verslag van het onderwijs- en vormingsaanbod op de verschillende niveaus is opgenomen, evenals van de aansluiting tussen onderwijsvoorzieningen en de aansluiting onderwijs-maatschappij.

Van het wetenschappelijk onderzoek is de stand van zaken opgenomen.

I.1.2 Verzorgingsstructuur

I.1.2.1 De schoolbegeleidingsdiensten (SBD'S)

In 1990 is het aantal door het Rijk bekostigde schoolbegeleidingsdiensten met 2 uitgebreid tot 64. Het aantal door het Rijk in 1990 bekostigde schoolbegeleidingsdiensten is derhalve 64. Hiervan waren er 59 op plaatselijk of regionaal niveau werkzaam en 5 op landelijk niveau naar richting. Het bedrag per leerling, dat aan de SBD's werd verstrekt bedroeg in 1990 f 51,-. Dit betekende een geringe verlaging van het budget ten opzichte van 1989.

I.1.3 Opleidingen van onderwijsgeven

Algemeen

De jaren duiden het studiejaar aan dat in het genoemde jaar van start ging, bijvoorbeeld 1987 = 1987 - 1988.

Cijfers gemerkt met een * zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage en dragen daarom een voorlopig karakter.

I.1.3.1 Lerarenopleidingen basisonderwijs

Het aantal studenten aan deze opleidingen stijgt sterk. Waren er in 1987 10.425 studenten aan de voltijd opleidingen, in 1990 lag dit aantal volgens voorlopige gegevens de helft hoger, namelijk op 15.711. Deze stijging wordt voornamelijk verklaard door de sterk stijgende instroom: de stijging ten opzichte van de instroom een jaar eerder bedroeg in 1988 bijna 27%, in 1989 bijna 10% en in 1990 weer 27%.

De onderstaande tabel geeft de ontwikkeling aan van het aantal studenten in het eerste inschrijvingsjaar, het totale studentenbestand en het aantal gediplomeerden.

Tabel 1.1.1 Aantal studenten aan de voltijd lerarenopleidingen basisonderwijs in het eerste inschrijvingsjaar en in totaal, en het aantal gediplomeerden, vanaf 1987

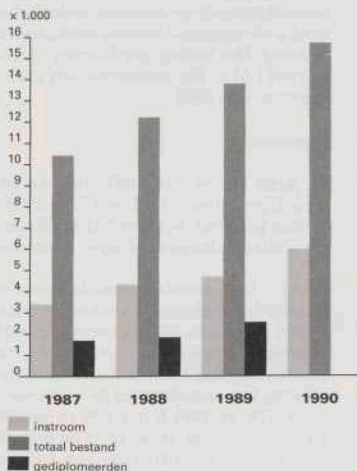
	1987	1988	1989	1990*
instroom	3.411	4.329	4.715*	6.018
%v	81,6	81,9		
totaal bestand	10.425	12.201	13.772	15.711
%v	79,8	81,2		
gediplomeerden	1.695 ¹	1.849	2.570*	
%v	78,0			

¹ In het Onderwijsverslag over het jaar 1989 is ten onrechte een voorlopig aantal Pabo-gediplomeerden in het studiejaar 1987-1988 als een definitief aantal opgenomen.

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

Grafiek 1.1

Ontwikkeling bestand studenten voltijd lerarenopleidingen basisonderwijs (vanaf 1987)

In 1989 is aan drie hogescholen gestart met een deeltijd lerarenopleiding voor het basisonderwijs. In 1990 wordt de deeltijd opleiding aan in totaal 8 hogescholen gegeven.

Tabel 1.1.2 Aantal studenten aan de deeltijd lerarenopleidingen basisonderwijs

	1989	1990*
instroom	96	373
totaal bestand	96	453

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

1.1.3.2 Opleidingen Speciaal Onderwijs

Het aantal studenten aan deze opleidingen vertoont de laatste jaren een dalende tendens, die in 1990 versterkt is doorgezet.

Tabel I.1.3 Aantal studenten aan de lerarenopleidingen speciaal onderwijs

	1987	1988	1989*	1990*
dipl. buitengewoon onderwijs:	2192	2117	1994	1484
gehoorgestoorden a/b:	177 ¹	195	191	138
totaal studenten:	2369 ¹	2312	2185	1622
%v	71,3	72,6		

¹ In het Onderwijsverslag over het jaar 1989 zijn het studentenaantal aan de opleidingen gehoorstoorden a/b en het totaal aantal studenten voor 1987 foutief opgenomen.

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

Tabel I.1.4 Aantal gediplomeerden van de lerarenopleidingen speciaal onderwijs

	1986	1987	1988 ¹	1989*
dipl. buitengewoon onderwijs:	875	937	522	880
gehoorgestoorden a/b:	49	56	24	85
totaal gediplomeerden	924	993	546	965
%v	67,3	65,4		

¹ In deze aantallen zijn de gediplomeerden van de Hogeschool Katholieke Leergangen Tilburg niet inbegrepen, aangezien dit gegeven als onderdeel van de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage-1990 door de hogeschool niet kon worden geleverd.

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

1.1.3.3 Lerarenopleidingen voortgezet onderwijs

Voltijd lerarenopleidingen algemene en technische vakken

Was er in de afgelopen jaren sprake van een duidelijke, doch relatief lichte jaarlijkse instroomstijging, de stijging van de instroom in 1990 ten opzichte van die in 1989 was fors, namelijk 20%.

In tegenstelling tot de ontwikkeling van de laatste jaren liet het totale studentenbestand in 1990 een lichte stijging zien. In 1990 stonden er in totaal 12.980 studenten ingeschreven aan deze lerarenopleidingen, ofwel 2,6% meer dan het jaar ervoor.

Tabel 1.1.5 Studenten en gediplomeerden aan de voltijd lerarenopleidingen
algemene en technische vakken

	1987	1988	1989	1990*
instroom	3.148	3.424	3.715*	4.427
%v	58,4	58,8		
totaal studenten	13.517	12.818	12.392	12.980
%v	57,3	57,6		
gediplomeerden	2.254	2.028*	1.755*	
%v	57,9			

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

Gediplomeerden van de voltijd lerarenopleidingen algemene en technische vakken, 1987-1988¹.

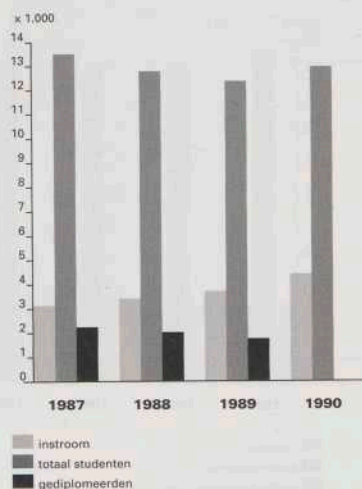
	m	v	totaal
Nederlands	143	274	417
Frans	35	157	192
Duits	61	83	144
Engels	109	218	327
geschiedenis	201	116	317
aardrijkskunde	168	75	243
wiskunde	140	67	207
scheikunde	56	27	83
natuurkunde	92	26	118
biologie	129	123	252
tekenen	117	267	384
handvaardigheid	113	286	399
tekstiele werkvormen	21	315	336
huishoudkunde	26	178	204
gezondheidskunde	66	210	276
maatschappijleer	93	65	158
algemene economie	64	14	78
bedrijfsconomie	103	35	138
omgangskunde	13	53	66
godsdienst	30	15	45
bouwkunde I/II	16		16
bouwtechniek I/II	24	2	26
elektrotechniek I/II	18		18
mechanische techniek I/II	12		12
motorvoertuigentechniek I/II	10		10
wis-/natuurkunde	28	4	32
werktuigbouwkunde I/II	10		10
totaal	1898	2610	4508

Dubbeltellingen in verband met de tweevakkigheid van deze lerarenopleidingen.

Bron: CBS.

Grafiek 1.2

Ontwikkeling bestand studenten voltijd lerarenopleidingen algemene en technische vakken (vanaf 1987)

Voltijd lerarenopleidingen lichamelijke opvoeding

In 1984 is voor deze opleiding een instroombeperking overeengekomen. Hierdoor zijn er weinig fluctuaties te verwachten in de cijfers over deze opleiding. Desondanks kan over de afgelopen jaren een lichte stijging van de instroom worden waargenomen. Het totale studentenbestand en ook het aantal gediplomeerden bevinden zich op een min of meer constant niveau.

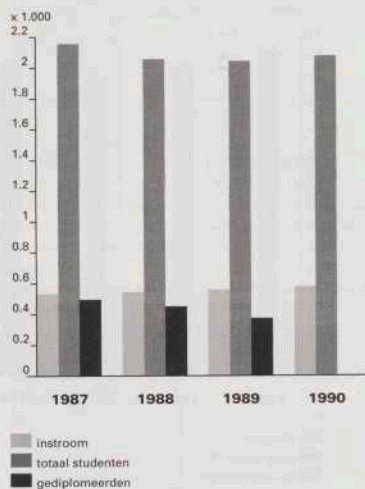
Tabel 1.1.6 Studenten en gediplomeerden aan de academies voor lichamelijke opvoeding

	1987	1988	1989	1990*
instroom	534	544	556*	572
%v	46,2	42,3		
totaal studenten	2.155	2.058	2.041	2.074
%v	44,8	44,0		
gediplomeerden	498	451	372*	
%v	44,6			

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

Grafiek 1.3

Ontwikkeling bestand studenten voltijd lerarenopleidingen lichamelijke opvoeding

Deeltijd lerarenopleidingen algemene vakken

Ook bij deze lerarenopleidingen is een dalende tendens in de instroom te onderkennen: de instroom in 1990 ligt met 3.867 studenten bijna 19% onder die van 1989. Het totale studentenbestand in 1990 omvat 13.694 studenten en ligt daarmee 5% lager dan in 1989.

Tabel 1.1.7 Studenten en gediplomeerden aan de deeltijdlerarenopleidingen algemene vakken vanaf 1987

	1987	1988	1989	1990*
instroom	5.550	4.466	4.553*	3.867
%v	58,0	58,8		
totaal studenten	17.037	15.597	14.902	13.694
%v	56,5	56,7		
gediplomeerden	2.989	2.721*	2.304*	
%v	59,2			

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers; deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

Tabel 1.1.8 Studenten en gediplomeerden aan de deeltijd lerarenopleidingen algemene vakken naar graadniveau en geslacht.

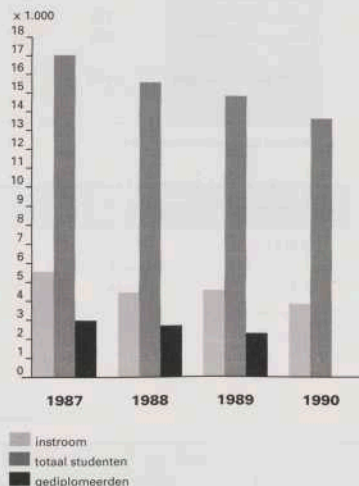
	1987-1988		1988-1989	
	aantal	%v	aantal	%v
studenten 3e gr. opleidingen	1.285	53,2	281	54,4
studenten 2e gr. opleidingen	11.030	60,1	11.059	59,6
studenten 1e gr. opleidingen	4.195	46,1	3.618	47,1
studenten algemene beroepsvariant	527	63,9	639	60,9
totaal studenten	17.037	56,3	15.597	56,7
gediplomeerden				
3e gr. opleidingen	556	61,5		
2e gr. opleidingen	1.544	62,3		
1e gr. opleidingen	725	49,8		
alg. beroepsvariant	164	64,6		

Aangezien door het CBS geen studentenaantallen per studierichting meer worden gepubliceerd moet de desbetreffende tabel voor 1988 hier achterwege blijven.

Bron: CBS

Grafiek 1.4

Ontwikkeling bestand studenten deeltijd lerarenopleidingen algemene vakken (vanaf 1987)

Deeltijd lerarenopleiding technische vakken

De daling van de instroom in de zogenaamde basisopleidingen die een aantal jaren geleden in gang is gezet is ook in 1990 gecontinueerd. De instroom in de basisopleidingen lag in 1990 8% lager dan in 1989. Het totale studentenbestand is met ruim 10% gedaald.

De tweejarige kopopleidingen voor het m.b.o. zijn slechts toegankelijk voor diegenen die het diploma van de daaraanvoorafgaande basisopleiding hebben behaald. De studenten die zonder onderbreking van de basisopleiding doorstromen naar de vervolgopleiding worden niet tot de instroom gerekend.

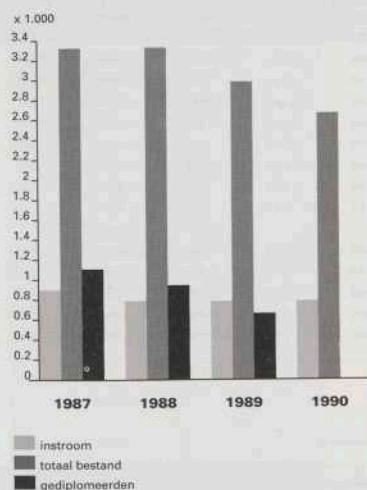
De onderstaande tabellen geven een overzicht van de instroom, het totale studentenbestand en het aantal gediplomeerden vanaf 1987.

Tabel 1.1.9 Instroom, totaalbestand en gediplomeerden aan de deeltijd lerarenop-leidingen technische vakken vanaf 1987

	1987	1988	1989*	1990*
instroom				
Basisopleidingen	570	733	570	524
%v	3,9	6,3		
kopopleidingen mbo	110	58	52 ¹	53 ¹
%v	2,7	8,6		
pedagogisch diploma	-	-	161	207
totaal instroom	900	791	783	784
%v	3,8	6,4		
totaal bestand				
basisopleidingen	2.613	2.520	2.250	1.999
%v	3,2	4,0		
kopopleidingen	511	568	527	415
%v	2,7	1,8		
pedagogisch diploma	200	244	206	252
%v	19,0	23,8		
totaal bestand	3.324	3.332	2.983	2.666
%v	4,1	5,1		
gediplomeerden				
basisopleidingen	783	598*	) 555	
kopopleidingen	172	212*	)	
pedagogisch diploma	155	137*	106	
totaal gediplomeerden	1.110	947*	661	
%v	-	-		

¹ inclusief de kopopleidingen-bbo.

Bron: CBS, behalve de met een * gemerkte cijfers: deze zijn afkomstig uit de gegevens voor de normatieve rijksbijdrage.

Grafiek 1.5Ontwikkeling bestand studenten deeltijd leraren-
opleidingen technische vakken (vanaf 1987)

I.2 Basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs

I.2.1 Algemeen overzicht basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs.

Tabel I.2.1 Aantallen leerlingen basisonderwijs

	1985	1986	1987	1988	1989
jongens	744.710	733.380	724.273	722.653	723.716
meisjes	724.010	714.396	707.155	706.924	709.061
totaal	1.468.720	1.447.776	1.431.428	1.429.577	1.432.777

Bron: Ministerie van O. en W.

Teldatum 1985: 16 januari 1986; enz.

Tabel I.2.2 Aantallen scholen basisonderwijs naar denominatie

	1985		1986		1987		1988		1989	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
openbaar	2.929	34,8	2.954	34,9	2.970	34,9	2.951	35,0	2.952	35,0
rooms-kath.	2.547	30,3	2.555	30,2	2.554	30,0	2.532	30,0	2.542	33,1
prot.-chr.	2.540	40,3	2.556	30,2	2.563	30,2	2.518	29,9	2.502	29,6
overig bijz.	385	4,6	400	4,7	412	4,8	425	5,0	446	5,3
totaal	8.401	100,0	8.465	100,0	8.499	100,0	8.426	100,0	8.442	100,0

Bron: Ministerie van O. en W.

Tabel 1.2.3 Aantallen leerkrachten basisonderwijs

	1988			1989		
	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen
onderwijzend personeel	82562	30159	52403	82516	29830	52686
directie	8736	7645	1091	8705	7595	1110
adjunct-directeur	5834	2294	3540	5759	2431	3328
groepsleraren	61044	18563	42481	61210	18160	43050
vakleraren	4649	1087	3562	4554	1095	3459
godsdienstleraren	484	149	335	473	142	331
groeps-/vakleraren	1548	295	1253	1557	283	1274
onbekend	267	126	141	258	124	134
niet-onderwijzend personeel	8955	1600	7355	8331	1474	6857
administratief personeel	313	74	239	268	62	206
conciërges	632	567	65	614	548	66
schoonmaakpersoneel	7370	576	6794	6884	535	6349
overige	640	383	257	565	329	236

Bron: CBS

Tabel 1.2.4 Nederlands basisonderwijs in het buitenland

	Leerlingen			Leerkrachten		
	1988	1989	1990	1988	1989	1990
scholen voor kinderen van Nederlandse militairen in Duitsland en België	1386	1334	1324	82	81	80
Nederlandse afdelingen van Europese scholen		639	628		33	33
overig gesubsidieerd Nederlands basisonderwijs in het buitenland:						
- St. Germain-en-Laye	117	109	110	3	3	3
- Antwerpen en Brussel	290	264	270	13	13	12
- Overige Nederlandse scholen en afdelingen voor basisonderwijs	1924	1903	2214	105	105	108
- individuele leerlingen via stichtingen IVIO	750	841	1045			

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Tabel 1.2.5 Overzicht leerlingenaantallen (voortgezet) speciaal onderwijs 1990, uitgesplitst naar schooltype en onderwijssoort

Schooltype	Onderwijssoort	Aantal leerlingen
s.o.	doven	469
	slechthorenden	1.294
	ernstige spraakmoelijkheden	2.236
	blinden	89
	slechtzienden	170
	lichamelijk gehandicapten	1.406
	ziekenhuisscholen	510
	langdurig zieken	2.570
	moelijk lerenden	21.200
	zeer moeilijk lerenden	5.268
	zeer moeilijk opvoedbaren	2.724
	leer- en opvoedingsmoelijkheden	30.178
	pedologische instituten	1.019
	meervoudig gehandicapten	2.908
	in hun ontwikkeling bedreigde kleuters	2.686
subtotaal		74.727
v.s.o.	doven	280
	slechthorenden	863
	blinden	120
	slechtzienden	80
	lichamelijk gehandicapten	901
	ziekenhuisscholen	293
	langdurig zieken	553
	moelijk lerenden	11.851
	zeer moeilijk lerenden	2.745
	zeer moeilijk opvoedbaren	3.131
	leer- en opvoedingsmoelijkheden	10.506
	pedologische instituten	96
	meervoudig gehandicapten	350
subtotaal		31.769
totaal		106.496

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Teldatum: 16 januari 1990

Tabel 1.2.6 Aantal scholen (voortgezet) speciaal onderwijs, 1990, uitgesplitst naar denominatie

Denominatie school	Aantal scholen
gemeentelijk	267
rooms-katholiek	311
protestants-christelijk	213
overig bijzonder	208
totaal	999

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Teldatum: 16 januari 1990

Tabel 1.2.7 Aantallen full-time eenheden formatie in het (voortgezet) speciaal onderwijs in 1990.

Onderwijzend personeel	
directeuren en groepsonderwijs	9.601
taakrealisatie	979
culturele minderheden	324
vakonderwijs	548
ambulante begeleiding	330
totaal	11.782

Onderwijsondersteunend personeel	
administratief medewerker	452
conciërge	773
creatieve, ergo- of speltherapeut	65
fysiotherapeut	119
logopedist/akoepeidist	721
maatschappelijk deskundige	165
orthopedagoog/psycholoog	301
psychologisch assistent	106
klasse-assistent	1.328
specialist	13
audioloog	17
totaal	4.060

Het betreft de formatie waarop de scholen per 1 augustus 1990 recht hebben. Deze formatie is gebaseerd op de leerlingenaantallen op de teldatum 16 januari 1990.

Vervanging, garantie en ADV/herbezetting zijn buiten beschouwing gelaten.

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

I.2.2 Infrastructuur van het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs

I.2.2.1 Infrastructuur basisonderwijs

Op 31 december 1989 waren er in Nederland 8412 door het Rijk bekostigde basisscholen. In de loop van 1990 zijn er 72 nieuwe basisscholen van start gegaan. Er werden 58 basisscholen opgeheven, zodat er op 31 december 1990 8426 basisscholen waren. Het aantal van 8412 scholen komt niet overeen met het eindresultaat uit het jaarverslag 1989 (8424), omdat een aantal scholen in voorgaande jaren was opgeheven zonder dat dit bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen bekend was. Van de 8412 basisscholen voldoen er op grond van de telgegevens van 16 januari 1990 942 niet aan de algemene instandhoudingsnormen als bedoeld in de artikelen 107 en 108 eerste lid onder a van de Wet op het basisonderwijs (WBO). Hierbij waren 90 nieuwe scholen, 73 scholen die voldeden aan de verlaagde norm ex artikel 107 en 108 derde lid WBO (deel van gemeente), en 195 scholen die voldeden aan de verlaagde norm op grond van de enige school van de richting binnen 3 kilometer. Van de resterende 584 scholen waren er 332 openbaar, 98 rooms-katholiek, 144 protestants-christelijk en 10 overig bijzonder. Onder de 332 openbare scholen vallen ook scholen die noodzakelijk zijn om te voorzien in voldoende openbaar onderwijs.

Op 16 januari 1990 waren er 2197 besturen met één basisschool; 996 besturen hadden er méér dan één, maar minder dan 6; 195 besturen

hadden méér dan 5, maar minder dan 11 basisscholen onder zich, en 197 besturen hadden er 11 of meer.

Tabel 1.2.8a Scholen onder de norm op 16 januari 1990 per gemeentecategorie (al of niet toegewezen)

gemeenten met minder dan 25000 inwoners	239
gemeenten met 25000 of meer en minder dan 50000 inwoners	74
gemeenten met 50000 of meer en minder dan 100000 inwoners	105
gemeenten met 100000 of meer inwoners	166
totaal	584

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Tabel 1.2.8b Scholen onder de norm op 16 januari 1990 per provincie

Groningen	58
Friesland	65
Drenthe	59
Overijssel	62
Gelderland	64
Utrecht	29
Noord-Holland	73
Zuid-Holland	86
Zeeland	26
Noord-Brabant	36
Limburg	21
Flevoland	5
totaal	584

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

1.2.2 Infrastructuur (voortgezet) speciaal onderwijs

In 1990 waren er 1011 scholen voor (v.)s.o.-onderwijs. Het aantal ten behoeve van het (v.)s.o.-bekostigde gebouwen bedroeg 1392, waarvan 1195 permanente gebouwen en 197 noodgebouwen.

Het aantal m² bruto bebouwde oppervlakte van permanente lesgebouwen was 1.359.121 m². Het aantal m² bruto bebouwde oppervlakte van noodgebouwen was 56.004 m².

In 1989 waren er 33 badgebouwen waarvan 12 therapiebaden en 21 waterwenningsbaden. Tevens waren er 253 dislokaties en 721 ten behoeve van het (v.)s.o.-bekostigde gymnastieklokalen.

1.2.3 Doorstroming tussen onderwijsvoorzieningen

Tabel 1.2.9 Uitstroom uit basisonderwijs naar speciaal onderwijs

	1985	1986	1987	1988	1989
jongens	10.275	9.962	10.578	9.203	10.175
meisjes	4.270	4.464	4.744	4.062	4.599
totaal	14.545	14.426	15.322	13.265	14.774

Bron: CBS

Teldatum 1989: 16 januari 1990; enz.

Tabel 1.2.10 Instroom, doorstroom en uitstroom bij het (voorgezet) speciaal onderwijs

Jongens

	bestand 1988/89		w.v. in 1989/1990		bij het s.o.				bij het v.s.o.		totaal		meer bij het v.s.o.
	m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	
bestand 1988/1990	13 291	2 746	24 313	10 756	7 496	1 607	7 826	4 596	72 031				
w.v. in 1989/1989													
1. bij het s.o.													
m.l.k.	12 673	10 160	65	53	92	1 404	13	25	81	11 893	780		
z.m.l.k.	2 890	26	2 250	-	24	13	315	2	4	2 634	56		
l.o.m.	24 126	259	4	18 113	293	122	1	1 610	96	20 498	3 628		
overig s.o.	10 390	438	82	307	8 062	69	9	56	667	9 690	700		
2. bij het v.s.o.													
m.l.k.	7 705	13	1	-	2	5 356	10	2	85	5 469	2 236		
z.m.l.k.	1 592	2	3	-	-	2	1 244	-	3	1 264	338		
l.o.m.	8 101	-	-	1	-	24	-	4 630	81	4 736	3 365		
overig v.s.o.	4 197	1	-	1	11	14	-	5	2 646	2 678	1 519		
totaal	71 474	10 899	2 405	18 475	8 484	7 004	1 592	8 330	3 863	58 852	12 622		

Tabel 1.2.10 Vervolg

Jongens

	w.v. in 1989/1990									
	bestand 1989/89		bij het s.o.		bij het v.s.o.		overig		niet	
	m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	total	meer bij het (v)s.o.
3. nog niet bij het (v)s.o.										
b.a.o.										
groep 1	92	35	521	222	-	-	-	-	-	870
groep 2	583	12	965	338	-	-	-	-	-	1.898
groep 3	671	2	1.233	268	-	-	-	-	-	2.174
groep 4	459	-	1.470	226	-	-	-	-	-	2.155
groep 5	230	1	805	172	3	-	-	-	-	1.211
groep 6	97	-	360	106	14	-	21	5	603	
groep 7	24	-	87	60	17	-	50	7	245	
groep 8	7	2	20	19	122	3	780	66	1.019	
voortgezet onderwijs	3	-	3	25	266	-	596	610	1.503	
deeltijd onderwijs	-	-	2	-	1	-	-	3	6	
overig onderwijs	-	-	-	-	3	-	1	1	5	
geen onderwijs	226	289	372	836	66	12	48	241	2.090	
total	2.392	341	5.838	2.272	482	15	1.496	933	13.779	

Tabel 1.2.10 Vervolg
Meisjes

bestand 1988/89	w.v. in 1988/1990					bij het v.o.o.			overig	l.o.m.	z.m.l.k.	1.o.m.	overig	totaal	niet meer bij het (v.)s.o.
	m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	m.l.k.	m.l.k.	m.l.k.	m.l.k.							
bestand 1989/1990	8 743	1 877	8 280	4 894	4 357	1 152	2 688	2 090	34 081						
w.v. in 1988/1989															
1. bij het s.o.															
m.l.k.	8 348	6 877	63	28	33	788	15	4	27	7 635	713				
z.m.l.k.	1 859	23	1 536	1	12	2	210	-	2	1 786	73				
l.o.m.	8 186	116	-	6 115	51	33	-	505	18	6 838	1 350				
overig s.o.	4 829	239	34	82	3 808	33	2	14	282	4 494	335				
2. bij het v.o.o.															
m.l.k.	4 474	4	2	-	5	3 203	8	1	36	3 259	1 215				
z.m.l.k.	1 173	1	7	-	-	1	904	-	-	913	260				
l.o.m.	2 752	1	-	1	1	9	-	1 575	15	1 602	1 150				
overig v.o.o.	1 993	-	-	-	2	3	-	3	1 252	1 260	733				
totaal	33 616	7 081	1 642	6 227	3 912	4 072	1 139	2 102	1 832	27 787	5 829				

bestand 1988/89		w.v. in 1989/1990																	
		bij het s.o.								bij het v.s.o. m.l.k.									
		m.l.k.	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	m.l.k.	overig	z.m.l.k.	l.o.m.	overig	totaal	niet meer bij het (v.)s.o.							
3. nog niet bij het (v.)s.o.																			
b.a.o.		57	24	189	112	-	-	-	-	-	-	382							
groep 1		403	4	325	162	-	-	-	-	-	-	894							
groep 2		479	5	434	105	-	-	-	-	-	-	1.023							
groep 3		351	1	525	73	-	-	1	-	-	-	951							
groep 4																			
groep 5		165	-	291	46	2	-	-	-	-	-	504							
groep 6		80	-	120	30	12	-	-	9	-	-	251							
groep 7		23	-	45	24	14	-	-	13	3	-	122							
groep 8		10	-	11	6	86	-	1	318	40	-	472							
voortgezet onderwijs		-	-	2	11	132	-	-	214	285	-	644							
deeltijd onderwijs		-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	3							
overig onderwijs		-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	2							
geen onderwijs		114	201	111	412	38	-	11	32	127	-	1.046							
totaal		1.682	235	2.053	982	285	-	13	586	458	-	6.294							

Bron: CBS

I.2.4 Specifieke groepen in het basis- en (voortgezet) speciaal onderwijs

Tabel I.2.11 Leerlingen met een niet-Nederlandse nationaliteit bij het basisonderwijs naar leeftijd, 1989/90¹

	leeftijd in jaren										totaal	
	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13/14		
totaal	100197	1608	12258	11903	11696	11731	11407	10980	10309	6386	1919	
EEG-Landen	10123	1040	1123	1115	1206	1210	1245	1203	1253	553	95	
w.o.												
België	791	70	89	78	102	95	107	99	96	46	9	
Denemarken	57	6	7	6	7	9	6	7	6	3	-	
Duitsland	1908	203	235	237	210	213	211	219	255	112	13	
Groot-Brittannië	1941	229	218	224	232	228	237	221	231	106	15	
Frankrijk	389	55	45	38	58	50	51	38	35	18	1	
Griekenland	471	50	55	48	55	57	67	46	65	28	-	
Ierland	168	21	26	27	19	23	19	23	20	9	1	
Italië	1621	157	180	192	184	210	196	184	212	90	16	
Luxemburg	15	1	4	1	1	1	1	3	3	-	-	
Portugal	964	93	97	98	121	104	115	119	116	71	20	
Spanje	1788	155	167	166	217	220	235	244	254	110	20	
Europa excl. EEG	38470	4513	4721	4568	4471	4707	4496	4144	3972	2366	512	
w.o.												
Joegoslavië	2078	171	190	220	242	273	272	297	255	140	19	
Turkije	34734	4185	4339	4174	4035	4255	4015	3848	3518	2098	487	
Afrika	38572	4476	4787	4656	4521	4324	4153	4166	3710	2701	1078	
w.o.												
Kaspedische eilanden	1033	123	104	98	130	144	124	117	107	69	17	
Marokko	35199	1015	4329	4228	4132	3932	3792	3837	3414	2523	997	
Tunisië	457	67	80	71	52	46	59	31	34	15	2	
Noord-Amerika	694	111	97	71	86	76	76	81	55	38	3	
w.o.												
Verenigde Staten	541	91	79	55	59	63	55	62	47	28	2	
Midden- en Zuid-Amerika	1289	151	152	155	139	139	148	154	147	75	29	
w.o.												
Chili	208	21	16	29	20	30	23	29	24	10	6	
Colombia	277	34	37	52	28	28	30	24	23	14	7	

Tabel 1.2.11 Vervolg

		leeftijd in jaren											
totaal		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13/14		
Azië		10854	1262	1319	1277	1210	1218	1235	1192	1061	590	190	
W.O.													
China (volksrepubliek)		2553	268	275	271	288	281	319	348	284	178	41	
Indonesië		1407	140	151	170	166	162	200	165	159	78	16	
Pakistan		1158	132	172	136	148	137	134	116	100	58	25	
Vietnam		1456	171	176	178	138	173	154	145	165	117	39	
Oceanië/staatloos/ onbekend		495	55	59	61	63	57	54	40	71	23	12	
W.O.													
Australië		96	14	18	11	14	14	6	7	10	2		

¹ Bron: Ministerie van O. en W.

Tabel 1.2.12 Anderstalige leerlingen die deelnemen aan het onderwijs in eigen taal en cultuur in het basisonderwijs, onderscheiden naar land van herkomst, 1990

	1985	1986	1987 ¹	1988 ²	1989 ³	1990 ⁴
Turkse	17.713	24.345	25.639	27.968	29.185	30.007
Marokkaanse	11.594	17.944	21.290	23.613	25.169	25.961
Spaanse	1.342	993	962	992	904	748
Griekse	319	101	186	229	273	258
Joegoslavische	961	570	658	675	1.100	809
Portugese	728	835	762	597	358	326
Italiaanse	455	269	241	245	224	264
Tunesische	⁵	99	99	96	111	68
Molukse	⁵	1.366	1.592	1.825	1.742	1.694
Kaapverdische	⁵	140	191	728	885	894

Bron: Ministerie van O. en W.

¹ Voorlopige cijfers (teldatum 16 oktober 1987)

² Voorlopige cijfers (teldatum 16 januari 1988)

³ Geen cijfers bekend

⁴ 16 januari 1989

⁵ 16 januari 1990

Het totaal aantal deelnemende leerlingen aan het OETC vertoont een nog stijgende lijn. Vooral de Turkse, Marokkaanse en Kaapverdische OETC-lessen nemen nog steeds in aantal toe. Het aantal leerlingen van de meeste Zuid-Europese taalgroepen neemt geleidelijk af.

Tabel 1.2.13 Leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond, 1990, in het (voortgezet) speciaal onderwijs.

Schooltype	Onderwijssoort	Aantal leerlingen
s.o.	doven	144
	slachthorenden	204
	ernstige spraakmoeilijkheden	324
	blinden	14
	slachtzienenden	42
	lichamelijk gehandicapten	189
	ziekenhuisscholen	54
	langdurig zieken	354
	moeilijk lerenden	3.244
	zeer moeilijk lerenden	567
	zeer moeilijk opvoedbaren	432
	leer- en opvoedingsmoeilijkheden	2.076
	pedagogische instituten	205
v.s.o.	meervoudig gehandicapten	467
	in hun ontwikkeling bedreigde kleuters	206
	subtotaal	8.522
	doven	62
	slachthorenden	120
	blinden	19
	slachtzienenden	9
	lichamelijk gehandicapten	58
	ziekenhuisscholen	24
	langdurig zieken	42
	moeilijk lerenden	1.789
	zeer moeilijk lerenden	302
	zeer moeilijk opvoedbaren	624
	leer- en opvoedingsmoeilijkheden	605
	pedagogische instituten	0
	meervoudig gehandicapten	57
	subtotaal	3.711
totaal		12.233

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

Teldatum: 16 januari 1990

Tabel 1.2.14 Leerlingen die deelnemen aan het onderwijs in de eigen taal en cultuur, 1990, in het (voortgezet) speciaal onderwijs onderscheiden naar het land van herkomst.

schooltype	land van herkomst	leerlingen van de eigen school	leerlingen van een andere school
s.o.	Kaapverdië	7	9
s.o.	Marokko	628	26
s.o.	Spanje	2	5
s.o.	Turkije	584	31
v.s.o.	Marokko	221	0
v.s.o.	Turkije	93	3
v.s.o.	Molukken	6	0
totaal		1.541	74

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

1.2.5 Onderwijs- en vormingsaanbod

1.2.5.1 Invoeringsprogramma's

De maatregel invoeringsprogramma's blijkt aan te sluiten bij de specifieke behoeften van de afzonderlijke scholen bij het vormgeven van het eigen onderwijskundig beleid. Om scholen in de gelegenheid te stellen het eigen onderwijsbeleid verder te ontwikkelen is het beleid ten aanzien van deze maatregel voor het schooljaar 1990/1991 gecontinueerd. In dit schooljaar hebben wederom 2000 scholen aan deze maatregel deelgenomen.

1.2.5.2 Diepteprojecten

De diepteprojecten basisonderwijs zijn per 1 augustus 1990 afgesloten; voor de producten is een geëigende verspreidingswijze gevonden. De projecten zijn geëvalueerd door het Researchinstituut voor Onderwijs in het Noorden (RION) 'Evaluatie diepteprojecten basisonderwijs' (Groningen, september 1990) en de inspectie (Inspectierapport diepteprojecten basisonderwijs, december 1990). Beide evaluaties hebben geresulteerd in een positief oordeel wat betreft de gevolgde strategie, de kwaliteit van de producten en de tevredenheid van de deelnemers aan de projecten.

1.2.5.3 Samenwerkingsverbanden basisonderwijs-speciaal onderwijs

In 1989 is de regeling 'Regionale samenwerking baso-so' van start gegaan. Met deze regeling wordt beoogd regionale samenwerkingsverbanden van scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs en scholen voor basisonderwijs tot stand te brengen door middel van het verstrekken van faciliteiten aan basisscholen. Doel van de samenwerkingsverbanden is het bevorderen van een gezamenlijke regionale zorg voor leerlingen met onderwijsproblemen in aanvulling op de - bestaande - zorg van de individuele leerkracht en de school.

Ook voor het schooljaar 1990-1991 bestaat er de mogelijkheid een samenwerkingsverband aan te gaan. De verbanden die in 1989 van start zijn gegaan zijn daarnaast in beginsel met één jaar verlengd.

1.2.5.4 Schoolwerkplan/activiteitenplan

Uit de evaluatie van de Wet op het basisonderwijs (zie II.2.2.4) blijkt dat het schoolwerkplan teveel gebruikt wordt als verantwoording in de zin van verslag achteraf. De functies van leidraad voor het te geven onderwijs en middel tot zelfevaluatie/planmatig handelen komen onvoldoende uit de verf.

In de eerdergenoemde evaluatie is een nadere bezinning op deze problematiek aangekondigd. In de activiteiten in het kader van de uitvoeringsplannen ex artikel 6 van de Wet op de onderwijsverzorging wordt al aandacht besteed aan het dynamischer gebruik van het schoolwerkplan binnen het raam van de schoolevaluatie.

1.2.5.5 Ontwikkelingsbeleid (voortgezet) speciaal onderwijs

In 1990 zijn de lopende beleidsmaatregelen in het kader van het voortdurende streven naar een kwalitatief zo hoogwaardig mogelijk (voortgezet) speciaal onderwijs gecontinueerd. Het centrale ontwikkelingsthema, de bevordering van het 'Werken volgens plan' blijft hierin het middelpunt vormen. Aan de volgende maatregelen van het ontwikkelingsbeleid is uitvoering gegeven:

- Het invoeringsprogramma bevorderen van het 'Werken volgens plan':
 - a. voor het speciaal onderwijs gericht op de onderwijsinhoudelijke thema's Nederlandse taal en Rekenen/Wiskunde (voor alle schoolsoorten voor speciaal onderwijs) en Sociale redzaamheid (voor zeer moeilijk lerende kinderen);
 - b. in het voortgezet speciaal onderwijs gericht op de thema's 'Arbeidsoriëntatie' (voor moeilijk lerende kinderen) en 'Schakelen naar regulier onderwijs' (voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden).
- Per 1 augustus 1990 is de laatste inschrijvingsronde voor het invoeringsprogramma van start gegaan.
- De diepteprojecten speciaal onderwijs.

De projecten 'Rekenen/Wiskunde' in het l.o.m.- en m.l.k.-onderwijs en 'Sociaal-emotionele ontwikkeling' in het z.m.o.k.-onderwijs zijn gecontinueerd met de tweede fase. Het diepteproject 'Begrijpend lezen' in het l.o.m.- en m.l.k.-onderwijs is in 1990 gestart met de tweede fase.

- De cursus onderwijskundig management, waarin evenals vorig jaar plaats wordt geboden aan 200 (adjunct)directeuren of plaatsvervangend directeuren uit het (v.)s.o.
- De ontwikkeling door het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling in samenwerking met scholen uit de gemeente Rotterdam en omstreken van een leerlingvolgstelsysteem voor het basis- en speciaal onderwijs.
- Een experiment visueel gehandicapten in Grave, waarbinnen wordt gestreefd naar de integratie van blinde en slechtziende kinderen en in samenhang daarmee versterking van de ambulante begeleiding van visueel gehandicapten in het regulier onderwijs.

In 1990 zijn voorbereidingen getroffen voor twee diepteprojecten in het voortgezet onderwijs. Het betreft de thema's 'Sociaal-emotionele ontwikkeling' in het z.m.o.k.-onderwijs en 'Sociale redzaamheid' in het z.m.l.k.-onderwijs.

Tevens zijn de regionale samenwerkingsprojecten van regulier en (voortgezet) speciaal onderwijs gecontinueerd.

I.3 Voortgezet onderwijs

I.3.1 Algemeen overzicht voortgezet onderwijs

Tabel I.3.1 Scholen naar schoolstructuur per 1 september 1990

Structuur										aantal*
atheneum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
lyceum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
lyceum	h.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	115
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	119
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	1
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.a.o.	-	-	-	1
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.m.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	1
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	-	-	-	-	-	-	1
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.m.o.	l.e.a.o.	-	1
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	1
lyceum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	54
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	140
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	3
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	5
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.a.o.	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	-	-	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	3
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	2
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	midd.	-	-	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	midd.	l.t.o.	-	-	-	-	-	1
atheneum	h.a.v.o.	m.a.v.o.	midd.	l.t.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	2
atheneum	h.a.v.o.	midd.	l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	1
gymnasium	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38
h.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
h.a.v.o.	m.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	17
h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	-	1
h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	1

Tabel 1.3.1 Vervolg

Structuur										aantal*
h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	1
h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	1
h.a.v.o.	m.a.v.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	1
h.a.v.o.	m.a.v.o.	midd.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	1
h.a.v.o.	m.a.v.o.	midd.	l.t.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
l.t.o.	l.i.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	1
k.m.b.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
l.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19
l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40
l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	44
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	26
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	3
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	d.g.o.	-	-	-	-	-	-	2
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.m.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	2
l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.m.o.	l.e.a.o.	econ.	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.h.n.o.	d.g.o.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	3
l.h.n.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	4
l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	6
l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.m.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.h.n.o.	l.m.o.	econ.	d.g.o.	-	-	-	-	-	-	1
l.m.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	4
l.m.o.	l.e.a.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.m.o.	l.e.a.o.	econ.	-	-	-	-	-	-	-	3
l.m.o.	econ.	-	-	-	-	-	-	-	-	12
l.m.o.	econ.	d.g.o.	-	-	-	-	-	-	-	2
l.m.o.	econ.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.m.o.	econ.	d.g.o.	techn.	-	-	-	-	-	-	2
l.n.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
l.n.o.	l.h.n.o.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.n.o.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	-	2
l.n.o.	d.g.o.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	1
l.n.o.	econ.	d.g.o.	techn.	-	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37
l.t.o.	l.i.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	88
l.t.o.	l.t.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	3
l.t.o.	l.t.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	3
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	-	11
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	-	-	-	-	-	-	31
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	-	3
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.a.v.o.	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	-	22
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	3
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.e.a.o.	l.a.o.	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	l.m.o.	l.e.a.o.	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	econ.	landb.	d.g.o.	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.h.n.o.	l.i.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.m.o.	econ.	d.g.o.	techn.	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.t.o.	l.n.o.	l.h.n.o.	l.h.n.o.	d.g.o.	techn.	-	-	-	1
l.t.o.	l.a.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
l.t.o.	l.a.v.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Tabel I.3.1 Vervolg

Structuur										aantal*
lto.	leao.	-	-	-	-	-	-	-	-	2
lto.	lhno.	-	-	-	-	-	-	-	-	23
lto.	lhno.	ihno.	-	-	-	-	-	-	-	9
lto.	lhno.	ihno.	lao.	-	-	-	-	-	-	1
lto.	lhno.	ihno.	leao.	-	-	-	-	-	-	6
lto.	lhno.	lao.	-	-	-	-	-	-	-	4
lto.	lhno.	leao.	-	-	-	-	-	-	-	9
lto.	lhno.	lmo.	leao.	-	-	-	-	-	-	1
lto.	lmo.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
lto.	lmo.	econ.	-	-	-	-	-	-	-	1
lto.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	-	5
mavo.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	511
mavo.	lavo.	-	-	-	-	-	-	-	-	3
mavo.	leao.	-	-	-	-	-	-	-	-	11
mavo.	lhno.	-	-	-	-	-	-	-	-	47
mavo.	lhno.	ihno.	-	-	-	-	-	-	-	7
mavo.	lhno.	ihno.	leao.	-	-	-	-	-	-	13
mavo.	lhno.	ilo.	lao.	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lhno.	lao.	-	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lhno.	leao.	-	-	-	-	-	-	-	7
mavo.	lhno.	lmo.	-	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lmo.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lmo.	leao.	-	-	-	-	-	-	-	4
mavo.	lto.	-	-	-	-	-	-	-	-	8
mavo.	lto.	ito.	-	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lto.	ito.	leao.	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lto.	ito.	lhno.	-	-	-	-	-	-	3
mavo.	lto.	ito.	lhno.	ihno.	-	-	-	-	-	15
mavo.	lto.	ito.	lhno.	ihno.	leao.	-	-	-	-	12
mavo.	lto.	ito.	lhno.	ihno.	lmo.	leao.	-	-	-	2
mavo.	lto.	ito.	lhno.	leao.	-	-	-	-	-	2
mavo.	lto.	ito.	lhno.	leao.	ilo.	lao.	-	-	-	1
mavo.	lto.	lhno.	-	-	-	-	-	-	-	17
mavo.	lto.	lhno.	ihno.	-	-	-	-	-	-	2
mavo.	lto.	lhno.	ihno.	ilo.	lao.	-	-	-	-	1
mavo.	lto.	lhno.	ihno.	leao.	-	-	-	-	-	3
mavo.	lto.	lhno.	lao.	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	lto.	lhno.	leao.	-	-	-	-	-	-	2
mavo.	lto.	lhno.	lmo.	leao.	-	-	-	-	-	1
mavo.	midd.	-	-	-	-	-	-	-	-	4
mavo.	midd.	leao.	-	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	midd.	lhno.	-	-	-	-	-	-	-	3
mavo.	midd.	lto.	ito.	lhno.	ihno.	leao.	-	-	-	1
mavo.	midd.	lto.	lhno.	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	econ.	-	-	-	-	-	-	-	-	1
mavo.	dgo.	econ.	techn.	-	-	-	-	-	-	1
dgo.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26
econ.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17
dgo.	econ.	-	-	-	-	-	-	-	-	15
midd.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
midd.	lto.	ito.	-	-	-	-	-	-	-	1
techn.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	43
dgo.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	-	9

Tabel 1.3.1 Vervolg

Structuur										aantal*
econ.	d.g.o.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	19
econ.	techn.	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Totaal	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1834

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

N.B. econ. = m.b.o. sector economie

d.g.o. = m.b.o. sector dienstverlening en gezondheidszorg

techn. = m.b.o. sector techniek

landb. = m.b.o. sector landbouw

* inclusief 54 niet-SVM-scholen

Tabel 1.3.2 Scholen voor v.w.o./h.a.v.o./m.a.v.o.¹ naar richting, absoluut en in procenten van het totaal, voltijdonderwijs 1989 en 1990

Schoolsoort/richting	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
v.w.o./h.a.v.o./m.a.v.o.				
OP	319	25,1	296	24,1
PC	370	29,1	358	29,1
RK	442	34,7	424	34,5
DB	142	11,2	151	12,3
totaal	1273	100,0	1229	100,0

¹ Zonder middenschoolen

Bron: Ministerie van O. en W.

N.B. De vorig jaar gepubliceerde cijfers voor 1989 kunnen als definitief worden beschouwd.

Tabel 1.3.3 Opleidingsmogelijkheden l.b.o., naar richting, absoluut en in procenten van het totaal, voltijdonderwijs 1989 en 1990

Schoolsoort/richting	1989 abs.	proc.	1990 abs.	proc.
technisch onderwijs				
OP	28	7,7	28	7,8
PC	79	21,8	77	21,4
RK	107	29,5	107	29,7
OB	149	41,0	148	41,1
totaal	363	100,0	360	100,0
huishoudonderwijs				
OP	46	10,0	48	10,9
PC	121	26,2	116	26,2
RK	157	34,1	145	32,8
OB	137	29,7	133	30,1
totaal	461	100,0	442	100,0
economisch/administratief en middenstandsonderwijs				
OP	55	22,2	52	21,3
PC	63	25,4	62	25,4
RK	78	31,5	77	31,6
OB	52	21,0	53	21,7
totaal	248	100,0	244	100,0
overig lager beroepsonderwijs (excl. LaVi-scholen)				
OP	4	7,1	3	5,9
PC	13	23,2	13	25,5
RK	21	37,5	20	39,2
OB	18	32,1	15	29,4
totaal	56	100,0	51	100,0
totaal lager beroepsonderwijs (excl. LaVi-scholen)				
OP	133	11,8	131	12,0
PC	276	24,5	268	24,4
RK	363	32,2	349	31,8
OB	356	31,6	349	31,8
totaal	1128	100,0	1097	100,0

Bron: Ministerie van O. en W.

N.B. De vorig jaar gepubliceerde cijfers van 1989 kunnen als definitief worden beschouwd.

Tabel 1.3.4.a Opleidingsmogelijkheden voor middelbaar beroepsonderwijs, naar richting, absoluut en in procenten van het totaal; voltijdonderwijs 1989 en 1990 (voor zover geen SVM).

Schoolsoort/richting	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
technisch onderwijs				
OP	5	4.7	2	6.9
PC	17	15.9	1	3.4
RK	23	21.5	7	24.1
OB	62	57.9	19	65.6
totaal	107	100	29	100
dienstverlenings en gezondheidszorg				
OP	9	6.8	2	13.3
PC	30	22.7	1	6.7
RK	43	32.6	10	66.7
OB	50	37.9	2	13.3
totaal	132	100	15	100
economisch/administratief en middenstandsonderwijs				
OP	29	21.6	4	21.1
PC	37	27.6	3	15.8
RK	38	28.4	8	42.1
OB	30	22.4	4	21.0
totaal	134	100	19	100
kort middelbaar beroepsonderwijs (k.m.b.o.)				
OP	2	3.8	0	0
PC	10	19.2	1	7.7
RK	13	25.0	4	30.8
OB	27	52.0	8	61.5
totaal	52	100	13	100
overig middelbaar beroepsonderwijs (m.a.o. excl. LaVi-scholen)				
OP	2	9.5		
PC	4	19.0		
RK	2	9.5		
OB	13	61.9		
totaal	21	100		
totaal middelbaar beroepsonderwijs (excl. LaVi-scholen)				
OP	48	10.7	8	10.4
PC	99	22.0	6	7.8
RK	120	26.7	25	32.5
OB	184	41.0	38	49.3
totaal	451	100	77	100

Bron: Ministerie van O. en W. integrale leerlingtelling

Teldatum: 1 september 1989, 15 september 1990

Tabel I.3.4.b Opleidingsmogelijkheden voor middelbaar beroepsonderwijs, naar richting, absoluut en in procenten van het totaal; voltijdonderwijs 1989 en 1990 (voorzover SVM).

Schoolsoort/richting	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
sector (korte + lange opleidingen)/richting technisch				
OP	0	0	2	2.8
PC	0	0	15	21.1
RK	0	0	13	18.3
OB	0	0	41	57.8
totaal	0	0	71	100
dienstverlenings- en gezondheidsonderwijs				
OP	0	0	3	0.1
PC	0	0	21	28.0
RK	0	0	13	17.3
OB	0	0	38	50.6
totaal	0	0	75	100
economie				
OP	0	0	6	8.8
PC	0	0	20	29.4
RK	0	0	15	22.1
OB	0	0	27	39.7
totaal	0	0	68	100
overig middelbaar beroepsonderwijs				
OP	0	0	6	6.1
PC	0	0	24	24.2
RK	0	0	19	19.2
OB	0	0	50	50.5
totaal	0	0	99	100
totaal middelbaar beroepsonderwijs (excl. lavi-scholen)				
OP	0	0	6	4.9
PC	0	0	32	26.2
RK	0	0	23	18.9
OB	0	0	61	50.0
totaal	0	0	122	100

Bron: Ministerie van O. en W. integrale leerlingtelling
Teldatum: 15 september 1990

Tabel I.3.5 Instellingen voor beroepsbegeleidend onderwijs

schoolsoort	aantal scholen	
	1989	1990 ¹
streekscholen	15	15
deeltijd k.m.b.o.	33	31
samenwerkingsprojecten	2	0
overige scholen met cursussen voor b.b.o.	94	81
totaal	144	127

Bron: Ministerie van O. en W. - opgave van leerling-
wezen

Teldatum: 1 november 1990

¹ voorlopige cijfers

I.3.2 Deelname aan het voortgezet onderwijs

Tabel I.3.6 Deelname aantal leerlingen aan het a.v.o., l.b.o. en l.b.o.

schoolsoort	schooljaar 1989-1990				schooljaar 1990-1991							
	jongens abs.	proc.	meisjes abs.	proc.	totaal abs.	proc.	jongens abs.	proc.	meisjes abs.	proc.	totaal abs.	proc.
gem. l.b.o.	6618	1,4	3406	0,7	10024	1,1	6742	1,4	3564	0,8	10306	1,1
l.h.o.	2090	0,4	14806	3,2	16896	1,8	2750	0,6	14576	3,3	17326	1,9
l.t.o.	21460	4,4	638	0,1	22098	2,3	20631	4,4	931	0,2	21562	2,4
l.a.o.	3919	0,8	1723	0,4	5642	0,6	3725	0,8	1814	0,4	5539	0,6
sub-totaal	34087	7,0	20573	4,4	54660	5,8	33848	7,2	20885	4,7	54733	6,0
gym. l.b.o.	16753	3,4	14566	3,1	31319	3,3	16495	3,5	14358	3,2	30835	3,4
l.t.o.	75065	15,5	5449	1,2	80514	8,5	68104	14,6	5356	1,2	73460	8,0
l.n.o.	1259	0,3	107	0,0	1366	0,0	1026	0,2	97	0,0	1123	0,1
l.h.o.	2331	0,5	35681	7,7	38012	4,0	2388	0,5	31541	7,0	33929	3,7
l.m.o.	5200	1,1	4305	0,9	9505	1,0	4630	1,0	3977	0,9	8607	0,9
l.s.o./l.v.o.	8102	1,7	13833	3,0	21935	2,3	7247	1,5	12154	2,7	19401	2,1
l.a.o.	10336	2,1	4965	1,1	15301	1,6	9214	2,0	4800	1,1	14014	1,5
a.v.o./l.b.o.	11971	2,5	12601	2,7	24572	2,6	12104	2,6	12705	2,8	24827	2,7
sub-totaal	131017	27,0	91507	19,7	222524	23,4	121208	25,9	84988	19,0	206196	22,5
a.v.o.	59044	12,2	62108	13,4	121152	12,8	59838	12,8	63789	14,2	123627	13,5
m.a.v.o.	104048	21,4	120032	25,9	224080	23,6	99037	21,2	113636	25,3	212673	23,2
h.a.v.o.	67017	13,8	79401	17,1	146418	15,4	66818	14,1	77123	17,2	142941	15,6
v.w.o.	85298	17,6	85056	18,3	170354	17,9	83165	17,8	82746	18,5	165911	18,1
midden- sch.	4495	0,9	4545	1,0	9040	1,0	4338	0,9	4578	1,0	8916	1,0
sub-totaal	319802	65,9	351142	75,7	671044	70,7	312196	66,7	341872	75,2	654068	71,4
overig *	691	0,1	668	0,1	1359	0,1	832	0,2	723	0,2	1555	0,2
totaal	485697	100,0	463890	100,0	949587	100,0	467983	100,0	448427	100,0	916410	100,0

* Engelse stroom, Internationaal Baccalaureaat, Project ongediplomeerden, Project randgroepjongeren niet gesubsidieerde m.a.v.o./h.a.v.o.-leerlingen.

Bron: Ministeries van O. en W. en L.V.VI op basis van integrale leerlingentelling

Teldata: 1 september 1989 en 15 september 1990

Tabel 1.3.7.a Deelname aan middelbaar beroepsonderwijs, mannen en vrouwen absoluut en in procenten voor de jaren 1989 en 1990 (1990 voorzover geen SVM)

	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
m.t.o.	81135	29,7	16031	39,9
m.n.o.	2558	1,0	424	1,0
m.a.o.	450	0,2	0	0
m.d.g.o.	68908	25,2	6232	15,5
m.m.o.	35269	12,9	5312	13,2
m.e.a.o.	60401	22,1	7347	18,3
k.m.a.o.	0	0	0	0
k.m.b.o.	24327	8,9	4890	12,1
totaal	273048	100	40237	100

Bron: Ministerie van O. en W. - integrale leerlingtelling
Teldatum 1 september 1989, 15 september 1990

Tabel 1.3.7.b Deelname aan middelbaar beroepsonderwijs, mannen absoluut en in procenten voor de jaren 1989 en 1990 (1990 voorzover geen SVM)

	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
m.t.o.	71265	49,2	13807	56,4
m.n.o.	2457	1,7	419	1,7
m.a.o.	420	0,3	0	0
m.d.g.o.	7683	5,3	492	2,0
m.m.o.	21015	14,5	3321	13,6
m.e.a.o.	28149	19,5	3541	14,5
k.m.a.o.	0	0	0	0
k.m.b.o.	13780	9,5	2902	11,8
totaal	144769	100	24482	100

Bron: Ministerie van O. en W. - integrale leerlingtelling
Teldatum 1 september 1989, 15 september 1990

Tabel 1.3.7.c Deelname aan middelbaar beroepsonderwijs, vrouwen absoluut en in procenten voor de jaren 1989 en 1990 (1990 voorzover geen SVM)

	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
m.t.o.	9870	7,7	2224	14,1
m.n.o.	101	0,1	6	0,1
m.a.o.	30	0,1	0	0
m.d.g.o.	61225	47,7	5740	36,4
m.m.o.	14254	11,1	1991	12,6
m.e.a.o.	32252	25,1	3806	24,2
k.m.a.o.	0	0	0	0
k.m.b.o.	10547	8,2	1988	12,6
totaal	128279	100	15755	100

Bron: Ministerie van O. en W. - integrale leerlingtelling
Teldatum 1 september 1989, 15 september 1990

Tabel 1.3.7.d Deelname aan het middelbaar beroepsonderwijs, absoluut en in procenten van het totaal; voltijd onderwijs 1989 en 1990 (voorzover SVM)

sector (lange opleidingen)	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
techniek	0	0	65461	33.0
diensten en gezondheidszorg	0	0	52666	26.7
economie	0	0	79793	40.3
totaal	0	0	197920	100
sector (korte opleidingen)	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
techniek	0	0	7483	37.0
diensten en gezondheidszorg	0	0	2265	11.2
economie	0	0	10468	51.8
totaal	0	0	20216	100
overig (lang + kort)	0		13995	
m.a.s. (lang + kort)	0		168	
totaal	0		14163	
totaal algemeen	0		232299	

Bron: Ministerie van O. en W. - integrale leerlingtelling

Teldatum 15 september 1990

Tabel I.3.7.e Deelname aan het middelbaar beroepsonderwijs, mannen absoluut en in procenten van het totaal; voltijd onderwijs 1989 en 1990 (voorzover SVM)

		1989		1990	
sector (lange opleidingen)		abs.	proc.	abs.	proc.
techniek		0	0	57548	55.5
diensten en gezondheidszorg		0	0	5948	5.7
economie		0	0	40252	38.8
totaal		0	0	103748	100
sector (korte opleidingen)		1989 abs.	proc.	1990 abs.	proc.
techniek		0	0	6633	60.3
diensten en gezondheidszorg		0	0	270	2.5
economie		0	0	4100	37.2
totaal		0	0	11300	100
overig (lang + kort)		0		4384	
m.a.s. (lang + kort)		0		156	
totaal		0		4540	
totaal algemeen mannen		0		119291	

Bron: Ministerie van O. en W. - integrale leerlingtelling

Teldatum 1 september 1989, 15 september 1990

Tabel 1.3.7.f Deelname aan het middelbaar beroepsonderwijs, vrouwen absoluut en in procenten van het totaal; voltijd onderwijs 1989 en 1990 (voorzover SVM)

sector (lange opleidingen)	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
techniek	0	0	7913	8.4
diensten en gezondheidszorg	0	0	46718	49.6
economie	0	0	39541	42.0
totaal	0	0	94172	100

sector (korte opleidingen)	1989		1990	
	abs.	proc.	abs.	proc.
techniek	0	0	850	9.2
diensten en gezondheidszorg	0	0	1995	21.7
economie	0	0	6368	69.1
totaal	0	0	9213	100

overig (lang + kort)	0		9611	
m.a.s. (lang + kort)	0		12	
totaal	0		9623	
totaal algemeen vrouwen	0		113008	

Bron: Ministerie van O. en W. - integrale leerlingtelling

Teldatum: 1 september 1989, 15 september 1990

Tabel 1.3.7.g Deelname aan het totale middelbaar beroepsonderwijs - voltijdonderwijs 1989 en 1990

		1989		1990	
		abs.	proc.	abs.	proc.
s.v.m.	mannen	0	0	119291	43.8
	vrouwen	0	0	113008	41.4
niet s.v.m.	mannen	144769	53.0	24482	9.0
	vrouwen	128279	47.0	15755	5.8
totaal		273048	100	272536	100

Bron: Ministerie van O. en W.

Tabel 1.3.8 Deelname aan het beroepsbegeleidend onderwijs (b.b.o.)

schoolsoort	1989			1990 ¹		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
streekscholen	30566	9629	40195	31858	10299	42157
deeltijd k.m.b.o.	53408	19831	73239	55188	21393	76581
samenwerkingsprojecten	184	288	472	0	0	0
overige scholen met cursus b.b.o.	11395	10135	21532	11253	8410	19663
totaal	95553	39883	135436	98299	40102	138401

Bron: Ministerie van O. en W. - opgave van leerlingwezen

Teldatum: 1 november 1990

¹ voorlopige cijfers

Toelichting bij de tabellen met betrekking tot het voltijd middelbaar beroepsonderwijs

Met de inwerkingtreding van de wetgeving op het gebied van de sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs is de indeling van het voltijd middelbaar beroepsonderwijs gewijzigd. Dit heeft gevolgen voor de indeling van de tabellen 1.3.4 en 1.3.7. Er is getracht de tabellen zodanig in te delen dat een vergelijking door de jaren heen mogelijk blijft.

1.3.3 Ontwikkelingen in de inhoud en structuur van het voortgezet onderwijs

1.3.3.1 Aantal scholengemeenschappen voor a.v.o.-beroepsonderwijs

In 1990 waren er 214 scholengemeenschappen a.v.o.-beroepsonderwijs. Het betreft 181 a.v.o.-/l.b.o.-scholen, 31 brede scholengemeenschappen met a.v.o./l.b.o. en 2 combinaties van a.v.o. en m.b.o.

1.3.3.2 Ongedeeld v.w.o.

Bij besluit van 20 december 1990 is het ongedeeld v.w.o. integraal en algemeen ingevoerd. Na plaatsing in het Staatsblad (Stb. 1991,38) zijn alle scholen voor v.w.o. ongedeeld. De verplichtingen voortvloeiende uit de Wet op het ongedeeld v.w.o. (Stb. 1982,196) zijn pas van toepassing met ingang van 1 augustus 1991.

1.3.3.3 Experimenten middenschool

Met de experimenten middenschool is overlegd over de overgang van de experimenten naar de gewijzigde Wet op het voortgezet onderwijs, na invoering van de basisvorming.

Ten behoeve van de Open Schoolgemeenschap Bijlmer is binnen de mogelijkheden van de Experimentenwet voor de laatste maal verlenging van de bekostigingsbeschikking verleend. Het schooljaar 1990-1991 is het 15e en dus laatste experimentjaar. De wet staat langer experimenteren niet toe.

1.3.3.4 Experimenten basisvorming/primair beroepsonderwijs

In het verslagjaar hebben de experimenteerscholen de eerste getuigschriften basisvorming uitgereikt aan de leerlingen die drie jaar basisvorming hebben doorlopen. Op het getuigschrift staan de vakken vermeld alsmede het niveau waarop de leerlingen de eindtermen hebben behaald. Met ingang van het schooljaar 1990-1991 zijn de 11 experimenteerscholen begonnen met het eerste leerjaar primair beroepsonderwijs. Evenals met de middenschoolexperimenten is met deze experimenten overleg gevoerd over de overgang naar de gewijzigde Wet op het voortgezet onderwijs, na invoering van de basisvorming.

1.3.3.5 Afdelingen h.a.v.o./m.b.o. en v.h.b.o.

Door de commissie v.h.b.o.-h.a.v.o./m.b.o. is in juni 1990 een advies uitgebracht over de toekomst van het v.h.b.o.-h.a.v.o./m.b.o. in het kader van de

Wet sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs (SVM-wet). In 1991 zal op dit advies gereageerd worden.

1.3.3.6 Kort m.b.o.

Met ingang van 1 augustus 1990 zijn zeer veel kort-m.b.o.-instituten opgegaan in SVM-clusters. Voor de overige instituten zal fusie en integratie in 1991 plaatsvinden. Vanaf dat moment wordt alleen nog over kort m.b.o.-opleidingen gesproken.

1.3.3.7 Totaalprogramma's leerlingwezen

In 1990 zijn 44 nieuwe totaalprogramma's voor het leerlingwezen vastgesteld. Hiervan hebben 22 totaalprogramma's betrekking op primaire en 15 totaalprogramma's op voortgezette opleidingen. In 7 gevallen is de werkingsduur van een reeds vastgesteld totaalprogramma verlengd. Dit betreft 7 voortgezette opleidingen.

1.3.3.8 SVM

Begin 1990 is het fusieplan SVM vastgesteld op basis waarvan m.b.o.-scholen die per 1 augustus 1990 gefuseerd waren op grond van de ministeriële regeling als SVM-scholen konden functioneren. Naast m.b.o.-sector-scholen ontstonden ook veel multisectorale scholen en scholengemeenschappen m.b.o./b.b.o. Aparte startlocaties zijn niet meer aangewezen.

I.3.4 De infrastructuur van het voortgezet onderwijs

Uit de gegevens van basisregistratiesystemen (Basisregistratie Huisvesting en het Huurbeoordelingssysteem) blijkt dat in 1990 de gebouwenvoorraad gemeten naar bruto vloeroppervlakte als volgt is opgebouwd.

Tabel 1.3.9 Bruto vloeroppervlakte schoolgebouwen in het voortgezet onderwijs in m², naar bouwjaar en juridische status

	eigendom opp.	%	niet-eigendom opp.	%	totaal opp.	%
permanent	11.348.036	92			11.348.036	82
noodbouw	972.069	8			972.069	7
huur			1.585.177	100	1.585.117	11
totaal	12.320.105	100	1.585.177	100	13.905.282	100

Bron: Ministerie van O. en W.

I.3.5 Specifieke groepen in het voortgezet onderwijs

1.3.5.1 Culturele minderheden

a. Faciliteitenregeling l.b.o.-m.a.v.o.-h.a.v.o.-v.w.o.

Op grond van de faciliteitenregeling l.b.o.-m.a.v.o.-h.a.v.o.-v.w.o. zijn door 1162 scholen faciliteiten aangevraagd ten behoeve van de volgende categorieën leerlingen:

1. leerlingen van wie beide ouders of voogden afkomstig zijn uit Griekenland, Italië, Joegoslavië, Kaap-Verdië, Marokko, Portugal, Spanje, Tunesië en Turkije, dan wel wier beide ouders de desbetreffende nationaliteit bezitten;
2. leerlingen, die behoren tot de Molukse bevolkingsgroep;
3. leerlingen, die behoren tot de Surinaamse of Antilliaanse bevolkingsgroep die nog geen 4 jaar onderwijs in Nederland hebben gevolgd;
4. leerlingen, die behoren tot de zigeuners en woonwagenbewoners;
5. anderstalige leerlingen afkomstig uit een land buiten Europa die het basisonderwijs niet volledig in Nederland hebben gevolgd en geen onderwijs volgen aan cursussen voor het Internationaal Baccalaureaat of andere op deze doelgroep gerichte vormen van onderwijs.

In het schooljaar 1990-1991 zijn voor 44.275 leerlingen in l.b.o., m.a.v.o., h.a.v.o. en v.w.o. faciliteiten verstrekt. De leerlingen waren als volgt verdeeld naar herkomst.

Tabel 1.3.10 Aantal leerlingen met een buitenlandse nationaliteit in het l.b.o., a.v.o. en v.w.o.

land van herkomst	aantal leerlingen
Griekenland	285
Italië	667
Joegoslavië	1035
Kaap-Verdië	680
Marokko	15210
Portugal	526
Spanje	1048
Tunesië	182
Turkije	14386
Overige	10256

Bron: Ministerie van O. en W.

Teldatum: 15 september 1990

b. Faciliteitenregeling beroepsonderwijs

In het verslagjaar is het karakter van de faciliteitenregeling voor allochtone deelnemers enigszins gewijzigd.

Vóór 1 december 1989 gold een regeling voor anderstaligen die het karakter had van een 'open einde' regeling.

Door een groeiend aantal leerlingen - wat op zich een positieve ontwikkeling is te noemen - werd er een onvoorzien groot beslag op het budget gelegd, hetgeen leidde tot opeenvolgende overschrijdingen van het budget. Budgetverhoging was niet mogelijk.

Daarom werd de regeling voor 1990 gewijzigd in een budgetgebonden regeling; de faciliteit wordt vastgesteld per deelnemer op basis van het beschikbare budget. Hierbij is, om technische redenen, het aantal allochtone deelnemers aan een school in een gegeven cursusjaar bepalend voor de faciliteitentoekenning in het jaar erna.

Tabel 1.3.11 Aantal leerlingen aan wie faciliteiten zijn verleend op grond van de regeling faciliteiten voor allochtone leerlingen in het beroepsonderwijs, de proefprojecten kort m.b.o. en de dagscholen voor m.b.o., alsmede scholengemeenschappen waar dergelijke scholen onderdeel van uitmaken (schooljaar 1990/1991)

m.b.o. scholen niet vallend onder de werking van SVM

	aantal
m.t.o. (incl. m.l.o.)	388
m.d.g.o.	353
m.e.a.o.	89
m.m.o.	8
k.m.b.o.	561
m.n.o.	0
scholengemeenschappen	122
m.b.o./m.b.o.	
totaal	1521¹

¹ = 3,8% van het totale aantal m.b.o.-leerlingen (niet SVM)

m.b.o. scholen vallend onder de werking van SVM

	aantal
categoraal m.b.o.	1226
scholengemeenschap met l.b.o. en/of m.a.v.o.	564
scholengemeenschap met VAVO en/of c.b.o.	3018
scholengemeenschap m.b.o. gemengd	1105
totaal	5913²

² = 2,5% van het totale aantal m.b.o.-leerlingen (SVM)

beroepsbegeleidend onderwijs

	aantal
streescholen voor b.b.o.	504
deeltijd k.m.b.o.	2253
b.b.o. aan overige scholen	85
totaal	2842³

³ = 2,0% van het totale aantal b.b.o.-leerlingen

totale aantal deelname in het kader van de regeling = 10276

N.B. Aangezien de aanvragen voor faciliteiten in het kader van de regeling worden gedaan onder vermelding van het totale aantal leerlingen per school/scholengemeenschap is een exacte toedeling per onderwijssoort niet altijd mogelijk.

Bron: Ministerie van O. en W.

regelingen: VO/BVE/BO/O-821.273 d.d. 15 maart 1990;

VO/BVE/BO/O-90066124 d.d. 12 juli 1990

L.3.5.2 Verdeling mannelijke en vrouwelijke leerlingen

Tabel L.3.12 Leerlingen l.b.o./a.v.o. en het aandeel meisjes

schoolsoort	schooljaar 1989-1990			schooljaar 1990-1991		
	totaal abs.	meisjes abs.	proc.	totaal abs.	meisjes abs.	proc.
a.v.o./v.w.o.	671044	351142	52,3	654068	341872	52,2
l.b.o./l.b.o.	277184	112080	40,4	260929	105873	40,6

Bron: Ministeries van O. en W. en LAVI op basis van integrale leerlingentelling

Opmerking: Leerlingen in het a.v.o./l.b.o. zijn toebedeeld aan het l.b.o.

Voor deelname meisjes aan het m.b.o. zie tabel L.3.7.f.

Teldata: 1 september 1989 en 15 september 1990

I.3.6 Onderwijs en vormingsaanbod

I.3.6.1 Nieuwe (examen)vakken en programma's

Ook in 1990 heeft er ten aanzien van nieuwe vakken en examenprogramma's een groot aantal activiteiten plaatsgevonden.

1. Nederlands (v.w.o. en h.a.v.o.).

De 'Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Nederlandse taal en Letterkunde v.w.o. en h.a.v.o.' (CVEN) heeft in 1990 gewerkt aan de formulering van voorlopige voorstellen voor haar advies, daarbij voortbouwend op de in 1989 verrichte literatuurstudie, de analyse van de problemen en de op te lossen knelpunten en op de raadpleging van vakdeskundigen. De voorlopige voorstellen zijn in de vorm van Voortgangsverslag nr. 3 aan alle scholen voor v.w.o. en h.a.v.o. gestuurd met het verzoek om commentaar van de docenten Nederlands. Voorts heeft de CVEN enerzijds een schriftelijke raadpleging gehouden in de vorm van een enquête onder een aselechte steekproef van scholen en anderzijds een mondelinge raadpleging van docenten Nederlands georganiseerd in twee bijeenkomsten, één in Rotterdam en één in Zwolle. De verslagen van die bijeenkomsten zijn aan alle scholen voor v.w.o. en h.a.v.o. gestuurd, vergezeld van een begeleidende nieuwsbrief. Daarnaast heeft de CVEN nog van een tiental organisaties en deskundigen desgevraagd commentaar ontvangen. De procedure zal tot aanbieding van een definitief advies in 1991 leiden.

2. Moderne vreemde talen (v.w.o. en h.a.v.o., m.a.v.o.)

De 'Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Moderne Vreemde Talen v.w.o. en h.a.v.o.' (CVE-MVT) is in het voorjaar haar werkzaamheden gestart met het houden van een studieconferentie. Door middel van een nieuwsbrief en een tussentijds verslag zijn het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en de docenten moderne vreemde talen op de hoogte gesteld van de voortgang van de werkzaamheden van de commissie. Door het besluit van 20 december 1990 worden - na plaatsing in het Staatsblad van dit besluit - de experimentele keuze-examen vakken Spaans (ook in het m.a.v.o.) en Russisch regulier examen vak.

3. Klassieke talen

Ten aanzien van het vernieuwde examenprogramma klassieke talen was 1990 een experimenteel jaar. Aan circa 80 scholen werden de klassieke talen volgens het nieuwe programma geëxamineerd. Een begeleidingscommissie ad hoc Invoering Nieuw Examenprogramma Klassieke Talen (BINEKT) heeft het experiment begeleid en (mede) geëvalueerd. De examens nieuwe stijl zijn goed verlopen. In 1991 zullen alle examens klassieke talen worden afgenomen conform het nieuwe programma.

4. Filosofie (v.w.o.)

Door het besluit van 20 december 1990 wordt het vak filosofie (vanaf 1974 een experimenteel keuze-examen vak) na plaatsing in het Staatsblad van dat besluit een regulier examen vak.

5. Geschiedenis en staatsinrichting

Met het oog op het naderen van de gemeenschappelijke Europese markt is in 1990 als één van de examenonderwerpen voor het jaar 1992 het onderwerp 'de integratie van Europa' aangewezen. De ontwikkeling van een nieuw examenprogramma voor geschiedenis en staatsinrichting is in 1990 voortgezet. De Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN) is hierbij nauw betrokken.

6. Wiskunde-A en -B (h.a.v.o.)

Het examenprogramma voor de vakken wiskunde-A en -B is gereed gekomen voor vaststelling na plaatsing van het besluit van 20 december 1990 (waarbij onder andere deze vakken als examen vak zijn geformaliseerd) in het Staatsblad. Het onderwijs op basis van deze programma's kon in 4-h.a.v.o. worden gestart op 1 augustus 1990 zodat de eerste landelijke examens in 1992

kunnen worden afgenomen. Het project ter begeleiding van de landelijke invoering van de examenprogramma's is aan zijn laatste schooljaar begonnen. Dit zal voor een belangrijk deel gericht zijn op voorlichting van de docenten en decanen in het voortgezet onderwijs op vele h.b.o.-instellingen.

7. Natuurkunde (h.a.v.o. en v.w.o.)

Het project ter ondersteuning van de landelijke invoering van de vastgestelde nieuwe examenprogramma's natuurkunde voor h.a.v.o. en v.w.o. is volgens planning gecontinueerd. Dit zal leiden tot de eerste landelijke examens op basis van deze programma's in 1993.

8. Biologie (h.a.v.o. en v.w.o.)

In 1989 werd een project ter ondersteuning van de landelijke invoering van nieuwe examenprogramma's biologie voor h.a.v.o. en v.w.o. in gang gezet. Vijf experimenterende v.w.o.-scholen hebben gewerkt op basis van een concept-programma. Mede op basis van hun ervaringen hiermee is door de Werkgroep Examenprogramma's Biologie (WEB) een definitief voorstel voor het v.w.o.-programma opgesteld en in december 1990 ingediend. De eerste landelijke examens op basis van de nieuwe programma's worden verwacht in 1994 voor het v.w.o. en in 1995 voor het h.a.v.o.

9. Maatschappijleer

Door het besluit van 20 december 1990 wordt het vak maatschappijleer na plaatsing in het Staatsblad van dat besluit, een regulier examenvak (v.w.o., h.a.v.o. en m.a.v.o./l.b.o. C/D).

Dit geldt voor het dagonderwijs en staatsexamens. Hiermee is een experimentele periode van 5 jaar afgesloten.

De zogenaamde Structuurcommissie Eindexamen Maatschappijleer heeft in het verslagjaar een ontwerp voor het examenprogramma opgesteld en ter formele vaststelling aangeboden.

Dit programma voorziet er onder andere in dat het centraal examen drie (v.w.o. en h.a.v.o.) respectievelijk twee of drie (m.a.v.o. en l.b.o. C/D) thema's omvat.

Vooruitlopend op de formele vaststelling van het definitieve examenprogramma is aan de scholen megedeeld welke thema's zullen worden aangewezen voor het centraal examen in 1991 en 1992.

Zowel de Onderwijsraad als ook de meeste zogenaamde artikel 3 organisaties hebben zich positief uitgelaten over dat ontwerp-examenprogramma.

10. Handelsvakken (m.a.v.o. en l.b.o.)

Naar aanleiding van reacties uit het veld op de vaststelling van de C- en D-eindexamenprogramma's economie voor m.a.v.o. en l.b.o.-scholen, het C-examenprogramma bedrijfseconomie en het C-examenprogramma bedrijfsadministratie, is besloten invoering van deze programma's uit te stellen. Eerst zullen opdrachten worden verstrekt om te komen tot aanpassing van de programma's. Dergelijke opdrachten zijn gegeven voor bedrijfseconomie en bedrijfsadministratie.

11. Scheikunde (m.a.v.o. en l.b.o.)

De adviezen van de artikel 3 organisaties en de Onderwijsraad zijn ontvangen. De brugcommissie heeft naar aanleiding van de adviezen een bijgesteld voorstel voor een examenprogramma gedaan.

12. Op het beroep gerichte vakken (l.h.n.o.)

De concept- eindexamenprogramma's voor de vakken huishoudkunde, gezondheidskunde, textiele werkvormen en uiterlijke verzorging zijn gepubliceerd. Een opdracht is gegeven om voorstellen voor examenprogramma's te ontwikkelen voor de nieuwe vakken praktijk textiel en theorie textiel en in samenhang hiermee een voorstel voor aanpassing van het concept-examenprogramma textiele werkvormen.

13. Beroepsgerichte vakken m.b.o.

In het kader van de vernieuwingsoperatie middelbaar beroepsonderwijs is aan het bedrijfstaksgewijs overleg verzocht eindtermen te ontwikkelen voor de bestaande en eventuele, nieuwe opleidingen. In afwachting van de vaststelling daarvan zijn geen nieuwe vakken geïntroduceerd.

I.3.6.2 Internationaal georiënteerd onderwijs (IGO)

De beleidsnotitie 'Internationaal georiënteerd onderwijs', die in het voorjaar van 1989 aan de Tweede Kamer is voorgelegd, is in 1990 ingetrokken. Dit hangt samen met het besluit om de beleidsuitgangspunten ten aanzien van het IGO te betrekken bij de formulering van het internationaliseringsbeleid. Principe daarbij blijft dat het internationaal georiënteerd onderwijs door het Rijk wordt bekostigd volgens de geldende norm voor regulier onderwijs.

I.3.7 Examens in het voortgezet onderwijs.

In het inspectierapport 'Examens 1990 getoetst' zijn de aantallen kandidaten en geslaagden voor examens in het voortgezet onderwijs vermeld.

Tabel I.3.13 Aantallen kandidaten voor examens en geslaagden, naar schoolsoort en in procenten.

aantal kandidaten dat	1989			1990		
	heeft	is	%	heeft	is	%
	deelge- nomen absoluut	geslaagd absoluut		deelge- nomen absoluut	geslaagd absoluut	
a.v.o.	150.961	132.164	88	145.094	128.746	89
a.v.o./l.b.o. ¹	1.247	1.171	94	1.171	1.131	97
o.v. ²	6.104	3.285	54	6.478	3.681	57
l.b.o.	76.825	70.364	92	71.149	65.144	92
m.b.o.	60.972	49.164	83	59.106	47.419	80
totaal	296.109	256.148	87	282.998	246.121	87

De gegevens in dit totaaloverzicht betreffen uitsluitend de volledige examens. Het aantal kandidaten dat heeft deelgenomen is gelijk aan het aantal dat zich heeft aangemeld, minus het aantal dat zich heeft teruggetrokken.

In deze cijfers zijn niet begrepen:

- * de kandidaten van het derde tijdvak,
- * de kandidaten van de dealexamen bij o.v. en m.a.o.,
- * de kandidaten van de m.l.o.- en de v.h.b.o.-novemberexamens,
- * de kandidaten van het leerlingwezen.

¹ geïntegreerd a.v.o./l.b.o. examen

² onderwijs aan volwassenen

Bron: Inspectie van het onderwijs

I.3.8 Uitvoering Leerplichtwet 1969

In de laatste jaren werd op deze plaats ingegaan op de rapportage over de uitvoering van de Leerplichtwet 1969 (op grond van artikel 25 van deze wet). Daarbij moest ook telkens worden gewezen op de onbetrouwbaarheid van de resultaten van deze rapportages onder meer als gevolg van het niet consequent rapporteren van schoolverzuim door scholen aan gemeenten. Bij de voorbereiding van het wetsvoorstel ter herziening van de Leerplichtwet 1969 en enkele onderwijswetten is geconcludeerd dat geen van de meest betrokken groeperingen aan een rapportage in deze vorm veel belang hecht. In dit wetsvoorstel, dat nog juist in het verslagjaar is gepubliceerd, is deze procedure dan ook niet opgenomen. Voor de behoefte aan statistisch inzicht in de omvang van schoolverzuim wordt in dit wetsvoorstel op een andere wijze voorzien. Het vorenstaande is tevens reden om vanaf dit jaar in het Onderwijsverslag geen resultaten meer te vermelden van de genoemde rapportage over de uitvoering van de Leerplichtwet 1969.

I.3.9 Doorstroming tussen onderwijssoorten en uitstroom uit het voortgezet onderwijs

Tabel I.3.14 Uitstroom uit het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs, 1989

	totaal abs.	jongens	meisjes	totaal %	jongens	meisjes
totaal v.w.o./h.a.v.o./m.a.v.o.	164.265	82.091	82.174	100	100	100
middenschool ¹	131.239	62.966	68.273	80	77	83
gemeenschappelijk leerjaar l.b.o.	12.846	6.669	6.177	8	8	8
gemeenschappelijk leerjaar i.b.o.	2.395	1.428	967	1	2	1
l.t.o./l.i.o.	8.521	8.059	462	5	10	1
l.a.o./l.s.o.	2.518	1.475	1.043	2	2	1
l.n.o.	113	104	9	0	0	0
l.h.n.o./l.h.n.o.	4.086	272	3.814	2	0	5
l.e.a.o./l.a.v.o.	1.454	559	895	1	1	1
l.m.o.	1.093	559	534	1	1	1

¹ Inclusief gemeenschappelijk leerjaar 1 v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-middenschool met beroepsonderwijs en/of l.a.v.o.

Bron: CBS.

Tel datum: 1 september

Tabel 1.3.15 Uitstroom uit het (voortgezet) speciaal onderwijs naar het voortgezet onderwijs 1989

totaal		w.v.v. uitgestroomd naar													geen volledig onder- wijs		
		bao	avo	gem. leerjaar i.b.o.	ito	ito	ino	lao	lho	lho	lmo	lmo en lavo	ino	lao en lavo	lmo en hbo	geen volledig onder- wijs	
		lagere hogere trap trap															
abs.																	
jongens																	
1988	13 376	643	844	39	2 580	964	951	1 118	9	430	34	33	32	148	879	4 872	
1989	12 822	645	867	37	2 751	1 131	910	953	12	386	31	29	27	119	943	3 781	
m.i.k.	3 016	38	6	-	126	420	59	510	3	122	3	18	-	1	80	1 630	
z.m.l.k.	394	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	392	
i.o.m.	6 993	238	691	29	2 285	659	718	362	9	230	24	9	24	98	694	923	
overig	2 219	368	170	8	339	52	133	81	-	34	4	2	3	20	169	836	
meisjes																	
1988	5 925	370	331	14	787	430	24	36	-	104	369	708	7	58	335	2 352	
1989	5 829	347	393	16	913	577	31	22	1	114	260	669	6	54	412	2 014	
m.i.k.	1 928	22	8	-	61	337	4	12	-	45	21	434	-	1	54	929	
z.m.l.k.	333	7	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	325	
i.o.m.	2 500	93	289	11	722	215	24	9	1	63	209	205	6	40	241	372	
overig	1 068	225	96	5	129	25	3	1	-	6	30	30	-	13	117	388	
%																	
jongens																	
1988	100	4,8	6,3	0,3	19,3	7,2	7,1	8,4	0,1	3,2	0,3	0,2	0,2	1,1	6,6	34,9	
1989	100	5,1	6,9	0,3	21,8	9,0	7,2	7,6	0,1	3,1	0,2	0,2	0,2	0,9	7,5	30,0	
m.i.k.	100	1,3	0,2	-	4,2	13,9	2,0	16,9	0,1	4,0	0,1	0,6	-	0,0	2,7	54,0	
z.m.l.k.	100	0,3	-	-	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	99,5	
i.o.m.	100	3,4	9,8	0,4	32,7	9,4	10,3	5,2	0,1	3,3	0,3	0,1	0,3	1,4	9,9	13,2	
overig	100	16,6	7,7	0,4	15,3	2,3	6,0	3,7	-	1,5	0,2	0,1	0,1	0,9	7,6	37,7	

Tabel 1.3.15 Vervolg

	totaal	w.v. afgestroomd naar													geen volgtijd onder- wijs		
		baso	avo	gem. leerjaar l.b.o.	lbo	lto	lto	lno	lno	lho	lho	lmo	lmo en hbo				
			lagere trap	hogere trap													
meisjes	1988	100	6,2	5,6	0,2	13,3	7,3	0,4	0,6	-	1,8	6,2	11,9	0,1	1,0	5,7	35,7
	1989	100	6,0	6,7	0,3	15,7	9,9	0,5	0,4	0,0	2,0	4,5	11,5	0,1	0,9	7,1	34,6
	m.k.	100	1,1	0,4	-	3,2	17,5	0,2	0,6	-	2,3	1,1	22,5	-	0,1	2,8	48,2
	z.m.k.	100	2,1	-	-	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	97,6
	l.o.m.	100	3,7	11,6	0,4	28,9	8,8	1,0	0,4	0,0	2,5	8,4	8,2	0,2	1,6	9,6	14,9
	overig	100	21,1	9,0	0,5	12,1	2,3	0,3	0,1	-	0,6	2,8	2,8	-	1,2	11,0	36,3

v.w.o., havo, mavo, en middenschool

Bron: CBS Teldatum: 1 september

Tabel 1.3.16 Door- en uitstroom l.b.o./a.v.o. 1989

door- en uitstroom absoluut	met dipl.	zonder diploma dipl. avo/lbo/lbo	lbo	mavo	havo	vwo	(k)mbz	uit																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
	i/j1	i/j2	i/j3	i/j4	i/j4	i/j5	i/j6	i/j7	i/j8	i/j9	i/j10	i/j11	i/j12	i/j13	i/j14	i/j15	i/j16	i/j17	i/j18	i/j19	i/j20	i/j21	i/j22	i/j23	i/j24	i/j25	i/j26	i/j27	i/j28	i/j29	i/j30	i/j31	i/j32	i/j33	i/j34	i/j35	i/j36	i/j37	i/j38	i/j39	i/j40	i/j41	i/j42	i/j43	i/j44	i/j45	i/j46	i/j47	i/j48	i/j49	i/j50	i/j51	i/j52	i/j53	i/j54	i/j55	i/j56	i/j57	i/j58	i/j59	i/j60	i/j61	i/j62	i/j63	i/j64	i/j65	i/j66	i/j67	i/j68	i/j69	i/j70	i/j71	i/j72	i/j73	i/j74	i/j75	i/j76	i/j77	i/j78	i/j79	i/j80	i/j81	i/j82	i/j83	i/j84	i/j85	i/j86	i/j87	i/j88	i/j89	i/j90	i/j91	i/j92	i/j93	i/j94	i/j95	i/j96	i/j97	i/j98	i/j99	i/j100	i/j101	i/j102	i/j103	i/j104	i/j105	i/j106	i/j107	i/j108	i/j109	i/j110	i/j111	i/j112	i/j113	i/j114	i/j115	i/j116	i/j117	i/j118	i/j119	i/j120	i/j121	i/j122	i/j123	i/j124	i/j125	i/j126	i/j127	i/j128	i/j129	i/j130	i/j131	i/j132	i/j133	i/j134	i/j135	i/j136	i/j137	i/j138	i/j139	i/j140	i/j141	i/j142	i/j143	i/j144	i/j145	i/j146	i/j147	i/j148	i/j149	i/j150	i/j151	i/j152	i/j153	i/j154	i/j155	i/j156	i/j157	i/j158	i/j159	i/j160	i/j161	i/j162	i/j163	i/j164	i/j165	i/j166	i/j167	i/j168	i/j169	i/j170	i/j171	i/j172	i/j173	i/j174	i/j175	i/j176	i/j177	i/j178	i/j179	i/j180	i/j181	i/j182	i/j183	i/j184	i/j185	i/j186	i/j187	i/j188	i/j189	i/j190	i/j191	i/j192	i/j193	i/j194	i/j195	i/j196	i/j197	i/j198	i/j199	i/j200	i/j201	i/j202	i/j203	i/j204	i/j205	i/j206	i/j207	i/j208	i/j209	i/j210	i/j211	i/j212	i/j213	i/j214	i/j215	i/j216	i/j217	i/j218	i/j219	i/j220	i/j221	i/j222	i/j223	i/j224	i/j225	i/j226	i/j227	i/j228	i/j229	i/j230	i/j231	i/j232	i/j233	i/j234	i/j235	i/j236	i/j237	i/j238	i/j239	i/j240	i/j241	i/j242	i/j243	i/j244	i/j245	i/j246	i/j247	i/j248	i/j249	i/j250	i/j251	i/j252	i/j253	i/j254	i/j255	i/j256	i/j257	i/j258	i/j259	i/j260	i/j261	i/j262	i/j263	i/j264	i/j265	i/j266	i/j267	i/j268	i/j269	i/j270	i/j271	i/j272	i/j273	i/j274	i/j275	i/j276	i/j277	i/j278	i/j279	i/j280	i/j281	i/j282	i/j283	i/j284	i/j285	i/j286	i/j287	i/j288	i/j289	i/j290	i/j291	i/j292	i/j293	i/j294	i/j295	i/j296	i/j297	i/j298	i/j299	i/j300	i/j301	i/j302	i/j303	i/j304	i/j305	i/j306	i/j307	i/j308	i/j309	i/j310	i/j311	i/j312	i/j313	i/j314	i/j315	i/j316	i/j317	i/j318	i/j319	i/j320	i/j321	i/j322	i/j323	i/j324	i/j325	i/j326	i/j327	i/j328	i/j329	i/j330	i/j331	i/j332	i/j333	i/j334	i/j335	i/j336	i/j337	i/j338	i/j339	i/j340	i/j341	i/j342	i/j343	i/j344	i/j345	i/j346	i/j347	i/j348	i/j349	i/j350	i/j351	i/j352	i/j353	i/j354	i/j355	i/j356	i/j357	i/j358	i/j359	i/j360	i/j361	i/j362	i/j363	i/j364	i/j365	i/j366	i/j367	i/j368	i/j369	i/j370	i/j371	i/j372	i/j373	i/j374	i/j375	i/j376	i/j377	i/j378	i/j379	i/j380	i/j381	i/j382	i/j383	i/j384	i/j385	i/j386	i/j387	i/j388	i/j389	i/j390	i/j391	i/j392	i/j393	i/j394	i/j395	i/j396	i/j397	i/j398	i/j399	i/j400	i/j401	i/j402	i/j403	i/j404	i/j405	i/j406	i/j407	i/j408	i/j409	i/j410	i/j411	i/j412	i/j413	i/j414	i/j415	i/j416	i/j417	i/j418	i/j419	i/j420	i/j421	i/j422	i/j423	i/j424	i/j425	i/j426	i/j427	i/j428	i/j429	i/j430	i/j431	i/j432	i/j433	i/j434	i/j435	i/j436	i/j437	i/j438	i/j439	i/j440	i/j441	i/j442	i/j443	i/j444	i/j445	i/j446	i/j447	i/j448	i/j449	i/j450	i/j451	i/j452	i/j453	i/j454	i/j455	i/j456	i/j457	i/j458	i/j459	i/j460	i/j461	i/j462	i/j463	i/j464	i/j465	i/j466	i/j467	i/j468	i/j469	i/j470	i/j471	i/j472	i/j473	i/j474	i/j475	i/j476	i/j477	i/j478	i/j479	i/j480	i/j481	i/j482	i/j483	i/j484	i/j485	i/j486	i/j487	i/j488	i/j489	i/j490	i/j491	i/j492	i/j493	i/j494	i/j495	i/j496	i/j497	i/j498	i/j499	i/j500	i/j501	i/j502	i/j503	i/j504	i/j505	i/j506	i/j507	i/j508	i/j509	i/j510	i/j511	i/j512	i/j513	i/j514	i/j515	i/j516	i/j517	i/j518	i/j519	i/j520	i/j521	i/j522	i/j523	i/j524	i/j525	i/j526	i/j527	i/j528	i/j529	i/j530	i/j531	i/j532	i/j533	i/j534	i/j535	i/j536	i/j537	i/j538	i/j539	i/j540	i/j541	i/j542	i/j543	i/j544	i/j545	i/j546	i/j547	i/j548	i/j549	i/j550	i/j551	i/j552	i/j553	i/j554	i/j555	i/j556	i/j557	i/j558	i/j559	i/j560	i/j561	i/j562	i/j563	i/j564	i/j565	i/j566	i/j567	i/j568	i/j569	i/j570	i/j571	i/j572	i/j573	i/j574	i/j575	i/j576	i/j577	i/j578	i/j579	i/j580	i/j581	i/j582	i/j583	i/j584	i/j585	i/j586	i/j587	i/j588	i/j589	i/j590	i/j591	i/j592	i/j593	i/j594	i/j595	i/j596	i/j597	i/j598	i/j599	i/j600	i/j601	i/j602	i/j603	i/j604	i/j605	i/j606	i/j607	i/j608	i/j609	i/j610	i/j611	i/j612	i/j613	i/j614	i/j615	i/j616	i/j617	i/j618	i/j619	i/j620	i/j621	i/j622	i/j623	i/j624	i/j625	i/j626	i/j627	i/j628	i/j629	i/j630	i/j631	i/j632	i/j633	i/j634	i/j635	i/j636	i/j637	i/j638	i/j639	i/j640	i/j641	i/j642	i/j643	i/j644	i/j645	i/j646	i/j647	i/j648	i/j649	i/j650	i/j651	i/j652	i/j653	i/j654	i/j655	i/j656	i/j657	i/j658	i/j659	i/j660	i/j661	i/j662	i/j663	i/j664	i/j665	i/j666	i/j667	i/j668	i/j669	i/j670	i/j671	i/j672	i/j673	i/j674	i/j675	i/j676	i/j677	i/j678	i/j679	i/j680	i/j681	i/j682	i/j683	i/j684	i/j685	i/j686	i/j687	i/j688	i/j689	i/j690	i/j691	i/j692	i/j693	i/j694	i/j695	i/j696	i/j697	i/j698	i/j699	i/j700	i/j701	i/j702	i/j703	i/j704	i/j705	i/j706	i/j707	i/j708	i/j709	i/j710	i/j711	i/j712	i/j713	i/j714	i/j715	i/j716	i/j717	i/j718	i/j719	i/j720	i/j721	i/j722	i/j723	i/j724	i/j725	i/j726	i/j727	i/j728	i/j729	i/j730	i/j731	i/j732	i/j733	i/j734	i/j735	i/j736	i/j737	i/j738	i/j739	i/j740	i/j741	i/j742	i/j743	i/j744	i/j745	i/j746	i/j747	i/j748	i/j749	i/j750	i/j751	i/j752	i/j753	i/j754	i/j755	i/j756	i/j757	i/j758	i/j759	i/j760	i/j761	i/j762	i/j763	i/j764	i/j765	i/j766	i/j767	i/j768	i/j769	i/j770	i/j771	i/j772	i/j773	i/j774	i/j775	i/j776	i/j777	i/j778	i/j779	i/j780	i/j781	i/j782	i/j783	i/j784	i/j785	i/j786	i/j787	i/j788	i/j789	i/j790	i/j791	i/j792	i/j793	i/j794	i/j795	i/j796	i/j797	i/j798	i/j799	i/j800	i/j801	i/j802	i/j803	i/j804	i/j805	i/j806	i/j807	i/j808	i/j809	i/j810	i/j811	i/j812	i/j813	i/j814	i/j815	i/j816	i/j817	i/j818	i/j819	i/j820	i/j821	i/j822	i/j823	i/j824	i/j825	i/j826	i/j827	i/j828	i/j829	i/j830	i/j831	i/j832	i/j833	i/j834	i/j835	i/j836	i/j837	i/j838	i/j839	i/j840	i/j841	i/j842	i/j843	i/j844	i/j845	i/j846	i/j847	i/j848	i/j849	i/j850	i/j851	i/j852	i/j853	i/j854	i/j855	i/j856	i/j857	i/j858	i/j859	i/j860	i/j861	i/j862	i/j863	i/j864	i/j865	i/j866	i/j867	i/j868	i/j869	i/j870	i/j871	i/j872	i/j873	i/j874	i/j875	i/j876	i/j877	i/j878	i/j879	i/j880	i/j881	i/j882	i/j883	i/j884	i/j885	i/j886	i/j887	i/j888	i/j889	i/j890	i/j891	i/j892	i/j893	i/j894	i/j895	i/j896	i/j897	i/j898	i/j899	i/j900	i/j901	i/j902	i/j903	i/j904	i/j905	i/j906	i/j907	i/j908	i/j909	i/j910	i/j911	i/j912	i/j913	i/j914	i/j915	i/j916	i/j917	i/j918	i/j919	i/j920	i/j921	i/j922	i/j923	i/j924	i/j925	i/j926	i/j927	i/j928	i/j929	i/j930	i/j931	i/j932	i/j933	i/j934	i/j935	i/j936	i/j937	i/j938	i/j939	i/j940	i/j941	i/j942	i/j943	i/j944	i/j945	i/j946	i/j947	i/j948	i/j949	i/j950	i/j951	i/j952	i/j953	i/j954	i/j955	i/j956	i/j957	i/j958	i/j959	i/j960	i/j961	i/j962	i/j963	i/j964	i/j965	i/j966	i/j967	i/j968	i/j969	i/j970	i/j971	i/j972	i/j973	i/j974	i/j975	i/j976	i/j977	i/j978	i/j979	i/j980	i/j981	i/j982	i/j983	i/j984	i/j985	i/j986	i/j987	i/j988	i/j989	i/j990	i/j991	i/j992	i/j993	i/j994	i/j995	i/j996	i/j997	i/j998	i/j999	i/j1000	i/j1001	i/j1002	i/j1003	i/j1004	i/j1005	i/j1006	i/j1007	i/j1008	i/j1009	i/j1010	i/j1011	i/j1012	i/j1013	i/j1014	i/j1015	i/j1016	i/j1017	i/j1018	i/j1019	i/j1020	i/j1021	i/j1022	i/j1023	i/j1024	i/j1025	i/j1026	i/j1027	i/j1028	i/j1029	i/j1030	i/j1031	i/j1032	i/j1033	i/j1034	i/j1035	i/j1036	i/j1037	i/j1038	i/j1039	i/j1040	i/j1041	i/j1042	i/j1043	i/j1044	i/j1045	i/j1046	i/j1047	i/j1048	i/j1049	i/j1050	i/j1051	i/j1052	i/j1053	i/j1054	i/j1055	i/j1056	i/j1057	i/j1058	i/j1059	i/j1060	i/j1061	i/j1062	i/j1063	i/j1064	i/j1065	i/j1066	i/j1067	i/j1068	i/j1069	i/j1070	i/j1071	i/j1072	i/j1073	i/j1074	i/j1075	i/j1076	i/j1077	i/j1078	i/j1079	i/j1080	i/j1081	i/j1082	i/j1083	i/j1084	i/j1085	i/j1086	i/j1087	i/j1088	i/j1089	i/j1090	i/j1091	i/j1092	i/j1093	i/j1094	i/j1095	i/j1096	i/j1097	i/j1098	i/j1099	i/j1100	i/j1101	i/j1102	i/j1103	i/j1104	i/j1105	i/j1106	i/j1107	i/j1108	i/j1109	i/j1110	i/j1111	i/j1112	i/j1113	i/j1114	i/j1115	i/j1116	i/j1117	i/j1118	i/j1119	i/j1120	i/j1121	i/j1122	i/j1123	i/j1124	i/j1125	i/j1126	i/j1127	i/j1128	i/j1129	i/j1130	i/j1131	i/j1132	i/j1133	i/j1134	i/j1135	i/j1136	i/j1137	i/j1138	i/j1139	i/j1140	i/j1141	i/j1142	i/j1143	i/j1144	i/j1145	i/j1146	i/j1147	i/j1148	i/j1149	i/j1150	i/j1151	i/j1152	i/j1153	i/j1154	i/j1155	i/j1156	i/j1157	i/j1158	i/j1159	i/j1160	i/j1161	i/j1162	i/j1163	i/j1164	i/j1165	i/j1166	i/j1167	i/j1168	i/j1169	i/j1170	i/j1171	i/j1172	i/j1173	i/j1174	i/j1175	i/j1176	i/j1177	i/j1178	i/j1179	i/j1180	i/j1181	i/j1182	i/j1183	i/j1184	i/j1185	i/j1186	i/j1187	i/j1188	i/j1189	i/j1190	i/j1191	i/j1192	i/j1193	i/j1194	i/j1195	i/j1196	i/j1197	i/j1198	i/j1199	i/j1200	i/j1201	i/j1202	i/j1203	i/j1204	i/j1205	i/j1206	i/j1207	i/j1208	i/j1209	i/j1210	i/j1211	i/j1212	i/j1213	i/j1214	i/j1215	i/j1216	i/j1217	i/j1218	i/j1219	i/j1220	i/j1221	i/j1222	i/j1223	i/j1224	i/j1225	i/j1226	i/j1227	i/j1228	i/j1229	i/j1230	i/j1231	i/j1232	i/j1233	i/j1234	i/j1235	i/j1236	i/j1237	i/j1238	i/j1239	i/j1240	i/j1241	i/j1242	i/j1243	i/j1244	i/j1245	i/j1246	i/j1247	i/j1248	i/j1249	i/j1250	i/j1251	i/j1252	i/j1253	i/j1254	i/j1255	i/j1256	i/j1257	i/j1258	i/j1259	i/j1260	i/j1261	i/j1262	i/j1263	i/j1264	i/j1265	i/j1266	i/j1267	i/j1268	i/j1269	i/j1270	i/j1271	i/j1272	i/j1273	i/j1274	i/j1275	i/j1276	i/j1277	i/j1278	i/j1279	i/j1280	i/j1281	i/j1282	i/j1283	i/j1284	i/j1285	i/j1286	i/j1287	i/j1288	i/j1289	i/j1290	i/j1291	i/j1292	i/j1293	i/j1294	i/j1295	i/j1296	i/j1297	i/j1298	i/j1299	i/j1300	i/j1301	i/j1302	i/j1303	i/j1304	i/j1305	i/j1306	i/j1307	i/j1308	i/j1309	i/j1310	i/j1311	i/j1312	i/j1313	i/j1314	i/j1315	i/j1316	i/j1317	i/j1318	i/j1319	i/j1320	i/j1321	i/j1322	i/j1323	i/j1324	i/j1325	i/j1326	i/j1327	i/j1328	i/j1329	i/j1330

Tabel I.3.17 Door- en uitstroom l.b.o./a.v.o. met diploma 1989

Met diploma absoluut

van:	met diploma naar:							uit
	md t-1	lbo	lbo	mavo	havo	vwo	(k)mbo	vt vo
lbo/lbo	76337	1286	9562	141	0	0	31193	34155
m.a.v.o.	60914	9	951	100	12055	18	45927	1854
h.a.v.o.	37958	1	21	0	26	6409	9438	22063
v.w.o.	33227	0	0	0	0	0	517	32710

Met diploma in %

van:	met diploma naar:							uit
	md t-1	lbo	lbo	mavo	havo	vwo	(k)mbo	vt vo
lbo/lbo	100	1.68	12.53	0.18	0.00	0.00	40.86	44.74
m.a.v.o.	100	0.01	1.56	0.16	19.79	0.03	75.40	3.04
h.a.v.o.	100	0.00	0.06	0.00	0.07	16.88	24.86	58.12
v.w.o.	100	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.56	98.44

* inclusief middenschool (m.a.v.o.)

** Bij doorstroom van vwo i/j6 wordt geen onderscheid gemaakt tussen z.d. en m.d., aangenomen wordt dat m.d. uit v.o. stroomt.

Bron: Ministerie van O. en W.

Tabel I.3.18 Uitstroom van v.w.o.-h.a.v.o.-gediplomeerden naar h.b.o. en w.o.

	1988	
	h.a.v.o.	v.w.o.
mannen		
h.a.o.	520	154
h.t.n.o.	2893	1439
h.g.z.o.	332	108
h.e.o.	2323	1828
h.s.a.o.	259	59
h.k.o.	268	145
h.p.o.	1141	208
totaal h.b.o.	7736	3942
totaal w.o.		11784
totaal hoger onderwijs	7736	15726
vrouwen		
h.a.o.	190	131
h.t.n.o.	660	423
h.g.z.o.	1334	690
h.e.o.	1707	1970
h.s.a.o.	1074	339
h.k.o.	457	242
h.p.o.	3151	487
totaal h.b.o.	8573	4282
totaal w.o.		7896
totaal hoger onderwijs	8573	12178

Bron: CBS

Tabel I.3.19 Overgang van m.b.o. naar h.b.o. 1988

	met diploma m.b.o. naar					zonder diploma m.b.o. naar				
totaal	h.b.o.	h.a.o.	h.t.n.o.	h.g.z.o.	h.e.o.	h.s.a.o.	h.k.o.	h.p.o.	h.b.o.	
	totaal									
mannen										
m.t.o.	2100	15	1962	9	22	25	39	28	1641	3741
m.n.o.	55	1	54	-	-	-	-	-	24	79
m.a.o.	556	531	10	4	-	-	2	9	48	604
m.m.o.	423	-	18	1	365	16	3	20	11	434
m.e.a.o.	1834	-	66	2	1635	48	3	80	63	1897
m.d.g.o.	371	-	8	55	74	157	25	52	12	383
k.m.b.o.	0	-	-	-	-	-	-	-	-	0
h.a.v.o./m.b.o.	0	-	-	-	-	-	-	-	-	0
totaal m.b.o.	5339	547	2118	71	2096	246	72	189	1799	7138
vrouwen										
m.t.o.	248	-	93	8	3	49	50	45	69	317
m.n.o.	0	-	-	-	-	-	-	-	-	0
m.a.o.	79	66	1	-	2	2	-	8	10	89
m.m.o.	146	-	7	3	106	15	2	13	10	156
m.e.a.o.	644	-	11	4	495	68	2	64	48	692
m.d.g.o.	1701	-	4	342	75	684	146	450	62	1763
k.m.b.o.	0	-	-	-	-	-	-	-	-	0
h.a.v.o./m.b.o.	0	-	-	-	-	-	-	-	-	0
totaal m.b.o.	2818	66	116	357	681	818	200	580	199	3017

Bron: CBS

I.4 Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek

I.4.1.1 Kwantitatieve gegevens hoger beroepsonderwijs (h.b.o.)

I.4.1 Algemeen overzicht hoger onderwijs

Tabel I.4.1 Hogescholen en onderwijsaanbod eerste fase h.b.o. naar soort, 1990

hogeschool	vestigingsplaats	soorten dan wel combinatie van soorten						
		A	T	G	E	S	K	P
		1 soort						
Agrarische Hogeschool van het KNLC	Delft	0	-	-	-	-	-	-
Christelijke Agrarische Hogeschool	Dronten	0	-	-	-	-	-	-
Prof. H.C.van Hall Instituut	Groningen	0	-	-	-	-	-	-
Agrarische Hogeschool van de KNBTB	's-Hertogenbosch	0	-	-	-	-	-	-
Agrarische Hogeschool Friesland	Leeuwarden	0	-	-	-	-	-	-
Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein	Velp	0	-	-	-	-	-	-
STOAS - Agrarische Pedagogische Hogeschool	Wageningen	0	-	-	-	-	-	-
RK Technische Hogeschool 'Rijswijk'	Rijswijk	-	0	-	-	-	-	-
Hogeschool voor Economische Studies Amsterdam	Amsterdam	-	-	-	0	-	-	-
HEAO Arnhem	Arnhem	-	-	-	0	-	-	-
Hotelschool Den Haag		-	-	-	-	-	-	-
Hogeschool voor Bedrijfskunde	's-Gravenhage	-	-	-	0	-	-	-
Hoge Hotelschool Maastricht		-	-	-	-	-	-	-
Hogeschool voor Management	Maastricht	-	-	-	0	-	-	-
Rijksinstituut voor HBO, Opleiding tot Vertaler	Maastricht	-	-	-	0	-	-	-
Hogeschool voor Economische Studies Rotterdam	Rotterdam	-	-	-	0	-	-	-
Hogeschool voor Economisch en Administratief Onderwijs Limburg	Sittard	-	-	-	-	-	-	-
Hogeschool voor Economie en Management	Utrecht	-	-	-	0	-	-	-
Hogeschool Diederik	Wageningen	-	-	-	0	-	-	-
Hogeschool De Horst	Driebergen	-	-	-	-	0	-	-
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten	Amsterdam	-	-	-	-	-	0	-
Sweelinck Conservatorium Amsterdam	Amsterdam	-	-	-	-	-	0	-
Dr. Gerrit Th. Rietveld Academie	Amsterdam	-	-	-	-	-	0	-
Hogeschool voor de Kunsten Arnhem	Arnhem	-	-	-	-	-	0	-
Academie Industriële Vormgeving Eindhoven	Eindhoven	-	-	-	-	-	0	-
Instituut voor Hoger Beeldend Kunstonderwijs Oost-Nederland	Enschede	-	-	-	-	-	0	-
Koninklijke Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Theater	's-Gravenhage	-	-	-	-	-	0	-
Hogeschool voor Muziek en Theater Rotterdam	Rotterdam	-	-	-	-	-	0	-
Hogeschool voor de Kunsten Utrecht	Utrecht	-	-	-	-	-	0	-
Christelijke Hogeschool voor de Kunsten 'Constantijn Huygens'	Zwolle	-	-	-	-	-	0	-
Interconfessionele PABO-Amsterdam/Alkmaar	Amsterdam	-	-	-	-	-	-	0
Pedagogische Hogeschool Oost-Gelderland	Doetinchem	-	-	-	-	-	-	0
Christelijke Pedagogische Hogeschool 'Felu'a'	Ede	-	-	-	-	-	-	0
Pedagogisch-Technische Hogeschool Nederland	Eindhoven	-	-	-	-	-	-	0
Pedagogische Hogeschool 'Hemelrijken'	Eindhoven	-	-	-	-	-	-	0
PABO De Driestar	Gouda	-	-	-	-	-	-	0
Katholieke Pedagogische Hogeschool West-Nederland	's-Gravenhage	-	-	-	-	-	-	0
Pedagogische Hogeschool 'De Kempen'	Helmond	-	-	-	-	-	-	0
Hogeschool Edith Stein	Hangelo	-	-	-	-	-	-	0
Hogeschool Katholieke Leergangen 's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	-	-	-	-	-	-	0
Katholieke Pedagogische Hogeschool Nijmegen/Arnhem	Nijmegen	-	-	-	-	-	-	0
Hogeschool Katholieke Leergangen Boermond	Roermond	-	-	-	-	-	-	0
Hogeschool Katholieke Leergangen Sittard	Sittard	-	-	-	-	-	-	0
Katholieke Pedagogische Hogeschool Domstad Academie	Utrecht	-	-	-	-	-	-	0
Protestants Christelijke PABO Marix Academie	Utrecht	-	-	-	-	-	-	0
Vrije Pedagogische Academie	Zeist	-	-	-	-	-	-	0
Katholieke PABO Zwolle	Zwolle	-	-	-	-	-	-	0

Tabel 1.4.1 Vervolg

hogeschool	vestigingsplaats	soorten dan wel combinatie van soorten						
		A	T	G	E	S	K	P
2								
soorten								
Nationale Hogeschool voor Toerisme en Verkeer	Breda	-	0	-	0	-	-	-
Hogeschool Midden-Brabant	Tilburg	-	0	-	0	-	-	-
Hogeschool Utrecht	Utrecht	-	0	-	0	-	-	-
Hanzehogeschool Groningen	Groningen	-	-	0	0	-	-	-
Hogeschool Nijmegen	Nijmegen	-	-	0	-	0	-	-
Hogeschool Sittard	Sittard	-	-	0	-	0	-	-
Hogeschool De Vijverberg	Ede	-	-	0	-	0	-	-
Christelijke Hogeschool Rijn-Delfland	's-Gravenhage	-	-	-	-	0	-	0
Hogeschool Hoorn/Den Helder	Hoorn	-	0	-	0	-	-	-
3								
soorten								
Leidse Hogeschool voor Beroepsonderwijs	Leiden	-	0	0	-	0	-	-
Hogeschool Drenthe	Emmen	-	0	-	0	-	-	0
Hogeschool Venlo	Venlo	-	0	-	0	-	-	0
Hogeschool Holland	Diemen	-	-	0	0	-	-	0
Gereformeerde Hogeschool voor Beroepsonderwijs	Zwolle	-	-	0	-	0	-	0
Christelijke Hogeschool Noord-Nederland	Leeuwarden	-	-	-	0	0	-	0
Ichthus Hogeschool	Rotterdam	-	-	-	0	0	-	0
4								
soorten								
Hogeschool Heerlen	Heerlen	-	0	0	0	-	-	0
Hogeschool Zeeland	Vlissingen	-	0	0	0	-	-	0
Hogeschool van Amsterdam	Amsterdam	-	0	0	-	0	-	0
Hogeschool Gelderland	Arnhem	-	0	0	-	0	-	0
Hogeschool 's-Hertogenbosch	's-Hertogenbosch	-	0	-	0	0	0	-
Algemene Hogeschool Amsterdam	Amsterdam	-	0	-	0	0	-	0
Rijkshogeschool Maastricht	Maastricht	-	-	-	0	0	0	0
Hogeschool Midden-Nederland	Utrecht	-	-	0	0	0	-	0
Hogeschool Katholieke Leergangen Tilburg	Tilburg	-	-	-	0	0	0	0
5								
soorten								
Rijkshogeschool IJsselland	Deventer	-	0	0	0	0	-	0
Haagse Hogeschool	's-Gravenhage	-	0	0	0	0	-	0
Hogeschool Haarlem	Haarlem	-	0	0	0	0	-	0
Christelijke Hogeschool Windesheim	Zwolle	-	0	0	0	0	-	0
Hogeschool Alkmaar	Alkmaar	-	0	0	0	-	0	0
Hogeschool Rotterdam & Omstreken	Rotterdam	-	0	0	-	0	0	0
6								
soorten								
Hogeschool Eindhoven	Eindhoven	-	0	0	0	0	0	0
Hogeschool West-Brabant	Breda	-	0	0	0	0	0	0
Hogeschool Enschede	Enschede	-	0	0	0	0	0	0
Rijkshogeschool Groningen	Groningen	-	0	0	0	0	0	0
Noordelijke Hogeschool Leeuwarden	Leeuwarden	-	0	0	0	0	0	0

Peildatum: 31 december 1990

Opleidingen vallend onder samengestelde IWHBO-soorten zijn in dit overzicht ondergebracht bij de soort eerst genoemd in de Tijdelijke Regeling h.b.o.-opleidingen.

De algemene beroepenvarianten zijn opgenomen bij het HPO.

A - Hoger Agrarisch Onderwijs

T - Hoger Technisch Onderwijs

G - Hoger Gezondheidszorgonderwijs

E - Hoger Economisch Onderwijs

S - Hoger Sociaal-Agogisch Onderwijs

K - Hoger Kunstonderwijs

P - Hoger Pedagogisch Onderwijs

Bron: Basis Registraties Onderwijsinhoud - Instellingen (BROI/BRIN)

Tabel 1.4.1 geeft een overzicht van de bekostigde hogescholen en het onderwijsaanbod naar soort dat deze instellingen verzorgen. Monosectorale instellingen zijn vooral te vinden in het hoger agrarisch onderwijs, het hoger economisch onderwijs, het hoger kunstonderwijs en het hoger pedagogisch onderwijs.

Het aantal hogescholen is in 1990 door fusies afgenomen van 87 tot 81.

Tabel 1.4.2 Studentenaantallen h.b.o. voltijd eerste fase naar soort

	1988	1989	1990 ¹
Hoger Agrarisch Onderwijs	8711	8392	8941
Hoger Technisch Onderwijs	41380	44860	47089
Hoger Gezondheidszorgonderwijs	19418	18789	17972
Hoger Economisch Onderwijs	41715	46387	53331
Hoger Sociaal-Agogisch Onderwijs	14070	15581	16784
Hoger Kunstonderwijs	16834	16994	17060
Hoger Pedagogisch Onderwijs	27338	28328	30770
Totaal	167266	179331	191947

Bron: voor 1988, 1989 en 1990 bekostigingsgegevens O&W en LNV

Peildatum: 15 september van het betreffende jaar.

¹Voorlopige aantallen

Voor 1988 zijn de cijfers van het Onderwijsverslag 1989 aangehouden 2e fase en vooropleiding Hoger Kunstonderwijs zijn niet meegenomen

Tabel 1.4.3 Studentenaantallen h.b.o. deeltijd eerste fase naar soort

	1988	1989	1990 ¹
Hoger Agrarisch Onderwijs	282	104	175
Hoger Technisch Onderwijs	4855	5288	4994
Hoger Gezondheidszorgonderwijs	3757	4165	4828
Hoger Economisch Onderwijs	7649	8367	9059
Hoger Sociaal-Agogisch Onderwijs	10318	10102	9848
Hoger Kunstonderwijs*	3584	3626	3494
Hoger Pedagogisch Onderwijs	18458	17296	16573
Totaal	48903	48948	48971

Bron: voor 1988, 1989 en 1990 bekostigingsgegevens O&W en LNV

Peildatum: 15 september van het betreffende jaar

¹ Voorlopige aantallen

* Exclusief voorbereidende periode, dit is geen h.b.o.; voor 1988/89 zijn hier de zgn. E9/E12 opleidingen niet opgenomen

Exclusief 2e fase onderwijs

Tabel I.4.4 Aantal ingeschrevenen bij wetenschappelijk onderwijs (vol- en deeltijd)

	1988			1989			1990			Totaal
	studenten w.o.	externel	auditoiren	Totaal	studenten w.o.	externel	auditoiren	Totaal	studenten w.o.	auditoiren
taal & cultuur										
godgeleerdheid ¹	2860	205	5	3070	2786	164	24	2954	2639	183
Grieks en Latijn	373	29	3	405	289	25	7	301	283	14
Nederlands	2854	200	40	3094	2619	78	76	2773	2488	85
Frans	1538	52	16	1606	1508	31	28	1567	1425	46
Engels	2038	51	37	2126	2037	52	32	2163	2146	47
Duits	555	42	10	607	518	23	17	558	483	22
Spaans	1165	45	8	1218	1097	35	5	1137	1129	40
Italiaans	461	14	2	477	465	16	9	490	467	26
Slavische talen	486	35	1	522	437	36	11	544	502	39
overige Westerse talen	402	7	3	412	743	15	2	760	860	16
niet westerse talen	1232	43	9	1284	1261	55	13	1329	1212	69
geschiedenis	4182	318	46	4546	3844	211	98	4153	3751	222
maatsch. gesch.	858	20	8	886	739	40	8	787	783	37
kunstgeschiedenis/ archeologie	2707	73	22	2802	2480	76	75	2631	2548	80
muziekwetenschap	449	30	2	481	430	18	14	462	423	28
theaterwetenschap	613	21	1	635	600	17	6	623	650	20
overige letteren	3941	82	13	4036	4598	83	82	4763	5343	122
wijsbegeerte	1196	227	10	1433	1255	202	39	1496	1262	185
overige ²	198	11	5	214	172	17	9	198	176	12
totaal	27908	1505	241	29654	27940	1194	555	29889	28610	1293
										777
										30680

Tabel 1.4.4 Vervolg

	1988		1989		1990		Totaal					
	studenten w.o.	externel auditorien	Totaal	studenten w.o.	externel auditorien	Totaal						
natuur	925	33	15	973	820	29	15	864	800	38	14	852
	950	13	18	981	876	11	29	916	888	25	29	922
	1972	40	22	2034	1892	65	52	2009	1815	78	69	1962
	2450	35	27	2512	2466	42	77	2585	2387	87	110	2544
	1486	48	16	1550	1434	53	39	1526	1442	56	44	1542
	109	2	1	112	107	3	1	111	109	2	1	112
	sterrenkunde:	244	13	4	261	216	10	11	237	218	13	6
scheikunde*	2512	50	10	2572	2662	50	25	2737	2792	53	31	2876
technische	90	3	1	94	119	1	1	121	141	2	1	144
schelkunde (RUG)												
biologie	3214	41	16	3271	3118	55	33	3206	3026	81	43	3130
farmacie	1260	8	3	1271	1180	25	11	1216	1144	27	17	1188
geologie/geofysica	582	17	6	605	512	22	12	546	528	33	10	571
overige*	203	1	1	205	108	2	2	112	138	0	1	139
totaal	15997	304	140	16441	15510	388	308	16186	15388	455	376	16219

Tabel 1.4.4 Vervolg

	1988		1989		1990		Totaal					
	studenten w.o.	extranet	auditors	Totaal	studenten w.o.	extranet		auditors				
gezondheid												
geneeskunde	11835	162	24	12021	10918	247	65	11230	10753	226	87	11066
tandheelkunde	1044	1	2	1047	857	4	9	870	789	7	23	819
diergeneeskunde	1255	15	2	1272	1284	58	2	1344	1313	67	2	1382
overige med. wetensch.*	2773	19	3	2795	2790	18	3	2811	3005	21	13	3099
totaal	16907	197	31	17135	15849	327	79	16255	15920	321	125	16366
techniek												
civiele techniek	1302	10	36	1348	1246	14	68	1328	1357	17	71	1445
bouwkunde	2329	13	62	2404	2265	32	98	2395	2433	51	133	2617
werktuigbouwkunde	3495	37	53	3585	3706	66	89	3861	3772	77	113	3962
elektrotechniek?	3223	42	94	3359	3100	72	129	3301	2976	115	153	3244
techn. scheikunde	2097	18	17	2132	2161	27	49	2237	2226	43	58	2327
techn. natuurkunde	1670	13	25	1708	1748	17	50	1815	1861	36	53	1950
lucht- en ruimtevaart	1074	17	28	1119	1019	45	70	1134	1123	38	105	1266
bedrijfskunde (ir)	2396	89	26	2511	2567	111	51	2729	2744	120	72	2936
industriële ontwerpen	1015	22	16	1053	1044	22	55	1121	1075	30	33	1138
schepsbouw- en	195	3	3	201	175	8	8	191	186	6	12	204
schepsvaartkunde												
geodesie	169	0	5	174	162	3	10	175	163	4	7	174
mijnbouwkunde	427	2	4	433	403	7	27	437	419	8	28	455
materialakunde	225	0	1	226	247	6	3	256	233	6	7	246
overig*	93	2	0	95	131	3	5	139	292	9	10	311
totaal	19710	268	370	20348	19974	433	712	21119	20860	560	885	22275

Tabel 1.4.4 Vervolg

	1988 studenten w.o.	1988 extranei w.o.	auditioren	1989 Totaal	studenten w.o.	extranei	auditioren	1990 Totaal	studenten w.o.	extranei	auditioren	Totaal
economie												
economische/actuaire	16887	764	296	17947	17212	1015	539	18766	18054	1179	642	19875
bedrijfskunde* (dts)	2104	39	9	2152	2178	88	23	2289	2296	116	39	2449
overig ¹²	3479	56	10	3545	3969	47	17	4033	4401	80	23	4504
	1399	37	10	1446	1772	43	24	1839	1648	43	34	1725
totaal	23869	896	325	25090	25131	1193	603	26927	26398	1417	738	28553
gedrag & maatschappij												
sociologie	2042	130	16	2188	1858	86	42	1986	2068	90	46	2204
politologie	2548	121	29	2698	2636	126	75	2837	2831	143	94	3068
cult. antr.	1835	78	22	1935	1581	62	59	1702	1541	77	68	1686
en niet wet. soc. communicatieweten.	898	13	1	912	1157	19	12	1188	1345	33	26	1404
schap												
bestuurskunde ¹¹	2103	24	18	2145	2511	37	46	2594	2626	71	47	2744
psychologie	7669	189	55	7913	7804	186	171	7961	8093	270	220	8573
pedag. en andrag. wet.	3516	125	30	3671	3249	90	54	3393	3583	68	63	3714
onderwijskunde ¹²	825	13	4	842	822	12	18	852	816	11	34	861
bestuurs- en beleidswet.	-	-	-	-	-	-	-	-	592	7	0	-
ov. soc.	513	1	0	514	921	7	6	934	1375	5	15	1395
wetenschappen ¹³												
fysische geografie	532	15	5	552	516	11	5	532	505	20	13	538
sociale geografie ¹⁴	2129	28	17	2174	1979	46	42	2067	2004	63	58	2125
planologie	608	10	1	619	684	13	17	714	659	14	20	693
lich. opvoeding	592	20	17	629	636	7	18	661	637	14	26	677
overige ¹⁵	435	4	4	443	766	9	9	784	677	8	19	704
totaal	26245	771	219	27235	26920	711	574	28205	29342	894	749	30985

Tabel 1.4.4 Vervolg

	1988			1989			1990			Total		
	studenten w.o.	extranei	auditors	Totaal	studenten w.o.	extranei	auditors	Totaal	studenten w.o.		extranei	auditors
landbouw												
natuurwetensch. richt.	206	36	21	263	18	11	23	52	1	3	3	7
natuuraanscht.	42	12	3	57	2	5	4	11	1	2	3	6
wet. richt.												
teelt-techn. richt.	3228	39	5	3272	3233	79	48	3360	3342	71	49	3462
landgebr. richt.	1240	9	2	1251	1211	38	28	1277	1270	55	33	1358
maatsch. wet. richt.	890	7	0	897	949	20	5	974	1021	24	10	1055
biologie (LUW)	565	12	2	579	470	18	6	494	445	17	13	475
totaal	6171	115	33	6319	5883	171	114	6168	6080	172	111	6363
recht												
rechtsgelertheid	26165	2525	283	28973	25913	2784	618	29315	25583	2892	893	29368
totaal	26165	2525	283	28973	25913	2784	618	29315	25583	2892	893	29368
onbekend	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
algemeen totaal	162973	8581	1842	171196	163120	7181	3583	173864	168181	8004	4624	180809

Bron: CBS

Teldatum: 1 december

1 Insluisf theologische universiteiten (v.a. 1989 Insluisf

humanistiek)

2 Pre- en protobiotie; wetenschap, technologie en

samenleving

3 vanaf 1989: incl. meteorologie en fys. oceanografie

4 Insluisf farmaceutiek

5 Biofarmacie; vrije studierichting wetkunde en

natuurwetenschappen: vanaf 1989 incl. 'wetkunde en informatica' en 'bedrijfskunde- en informatica'.

6 Gezondheidswetenschappen; lerarenopz. gezondh.zorg; medische

biologie; vanaf 1989: milieugezondheidskunde.

7 vanaf 1989: incl. informatietechniek

8 Techniek en maatschappij; technische mechanica.

9 Insluisf universiteit voor bedrijfskunde Nijmegen.

10 Bestuurlijke informatiekunde; opleiding tot accountant,

Japankunde, arbeidskunde en Oost-Europakunde; vanaf 1989: vrije studierichting economie.

11 Insluisf Twente.

12 Insluisf toegepaste onderwijskunde

13 Afg. soc. wetenschappen; sociaal-culturele wetenschappen; lerarenopleiding maatschappijleer; vrije studierichting.

14 Insluisf vrije studierichting ruimtelijke wetenschappen.

15 Soc. zekerh. wet., personeelswetensch., wetenschapdynamica.

16 Insluisf management gezondheidszorg; lerarenopleiding aardrijkskunde; vrije st. soc. cult.

Tabel 1.4.5. Overzicht mensjaren personeel w.o., in wetenschappelijk personeel (WP) en niet-wetenschappelijk personeel (NWP) per instelling

Instelling	wp	nwp
RU Leiden	1685	1440
RU Utrecht	2250	2133
RU Groningen	1750	1473
EU Rotterdam	1132	866
RU Limburg	667	578
UV Amsterdam	2271	1532
VU Amsterdam	1331	1023
KU Nijmegen	1379	1152
KU Brabant	492	297
TU Delft	1528	2326
TU Eindhoven	827	1114
TU Enschede	725	915
LU Wageningen	784	1133
totaal	16821	15982

Bron: PGM-taakstelling 1990

1.4.1.3 Ontwikkelingen bij de Open Universiteit (OU)

Voor de interpretatie van de aantallen studenten en het cursusaanbod van de Open Universiteit en het vergelijken met de overeenkomstige gegevens over andere HO-systemen, is het van belang te letten op het bijzondere karakter van het onderwijssysteem van de Open Universiteit.

De openheid van de OU heeft vier aspecten:

- open toegang, geen vooropleidingseisen;
- vrijheid van plaats en tijd: de student kan zoveel mogelijk studeren op plaats en tijd naar keuze;
- vrijheid van tempo;
- vrijheid van programmering: de student kan een eigen curriculum samenstellen door combinatie van cursussen. Het studieresultaat kan daardoor uiteenlopen van een certificaat voor één cursus met een studielast van 100 uur tot een volledig WO-diploma.

Deze vrijheidsgraden leiden tot belangrijke verschillen met andere universiteiten:

- er zijn geen vaste cohorten; een jaarsysteem ontbreekt;
- de openheid trekt veel studenten die nog niet precies weten wat ze willen, en van wie een flink deel na een eerste kennismaking met een OU-cursus niet verder gaat;
- de studenten die tot regelmatig studeren komen hebben zeer verschillende studieplannen.

Gezien het vorenstaande is het begrip 'student' niet vergelijkbaar met dat in het overige WO. Aantallen en 'rendementen' hebben alleen betekenis in vergelijking met andere vormen van afstandsonderwijs, en alleen voor zover de karakteristieken van die onderwijsvormen niet te zeer afwijken van de OU. De gebruikte eenheid is de module. Dit is een onderwijs-eenheid met een normatieve studielast van 100 uur. Een cursus bestaat meestal uit één of twee modules, soms 0,5 of 1,5 of 2,5 of 3.

a. Ontwikkelingen onderwijsaanbod

In 1990 is voor studenten de inschrijving opengesteld voor 41 nieuwe cursussen.

Het totaal aanbod aan cursussen bedroeg eind 1990 150 cursussen. De cursussen omvatten samen 181 modules (= eenheden van 100 uur studielast).

De verdeling over de leerstofgebieden is als volgt:

Overzicht leerstofgebieden

• Rechtswetenschappen	27 cursussen (30,5 modulen)
• Economische wetenschappen	18 cursussen (22 modulen)
• Bedrijfs- en bestuurswetenschappen	19 cursussen (23 modulen)
• Technische wetenschappen	18 cursussen (23 modulen)
• Natuurwetenschappen	23 cursussen (28,5 modulen)
• Cultuurwetenschappen	17 cursussen (27 modulen)
• Sociale wetenschappen	28 cursussen (27 modulen)

Naast dit aanbod werd er nog een aantal cursussen in de vorm van een 'Summerschool' aangeboden en werd voor een tweetal cursussen nog de mogelijkheid geboden om in te schrijven voor afzonderlijke, afgeronde deelcursussen van elk een halve module.

b. Studenten

Eind december 1990 stonden bij de Open Universiteit 53.326 studenten ingeschreven die in totaal voor 79.315 cursussen nog recht hadden op het afleggen van een tentamen. Deze studenten hadden op die datum inmiddels 82.431 cursussen beëindigd (voor 89% met een certificaat). Er waren 43.081 ex-studenten die tezamen 72.491 cursussen hadden afgenomen en beëindigd.

Tabel 1.4.6 Kwantitatieve gegevens over studenten en cursusinschrijvingen

aantal ingeschreven studenten per	31-12-1990	53.326	(1989: 41.652)
aantal gevolgde cursussen per	31-12-1990	79.315	(1989: 60.289)
cursusinschrijvingen gedurende	1990	65.310	(1989: 50.614)
ooit gestarte studenten tot	31-12-1990	98.121	
cursusinschrijvingen tot	31-12-1990	234.289	
studenten voor het eerst gestart in	1990	22.295	(1989: 17.766)

Bron: OU

Van de 53.326 studenten maakten er 1300 gebruik van studiecetra in België.

Tabel 1.4.7 Cursusinschrijvingen per leerstofgebied gedurende 1990

	nieuwe studenten			totaal aantal inschrijvingen		
	1990		(1989)	1990		(1989)
Bedr. en best.wetensch.	6874	30,8%	(31,6%)	18.607	28,5%	(27,6%)
Cultuurwetenschappen	2648	11,9%	(9,3%)	6.708	10,3%	(10,1%)
Economische wetensch.	1885	8,5%	(8,0%)	8.474	13,0%	(12,1%)
Natuurwetenschappen	1633	7,3%	(4,8%)	3.329	5,1%	(3,7%)
Rechtswetenschappen	2809	12,6%	(13,2%)	10.700	16,4%	(19,8%)
Sociale wetenschappen	3811	17,1%	(12,5%)	10.564	16,2%	(12,2%)
Technische wetensch.	2635	11,8%	(18,1%)	6.928	10,6%	(14,5%)
Totaal	22295	100%	(100%)	65310	100%	(100%)

Bron: OU

Tabel 1.4.8 Personele gegevens OU, december 1990

	vrouwen			mannen			vrouwen + mannen		
	tot	vt	dt	tot	vt	dt	tot	vt	dt
aantal medewerkers Heerlen	218	109	109	308	246	62	526	355	171
aantal medewerkers in regio (incl. studiebegeleiding)	136	4	132	200	14	186	336	18	318
totaal	354	113	241	508	260	248	862	373	489
fte	256,4			369,4			625,8		

Bron: OU, december 1990

I.4.1.4 Kwantitatieve gegevens para-universitaire instellingen

Tabel I.4.9 Personele gegevens onderzoekinstellingen verdeeld naar vast (V), tijdelijk (T), voltijd (VT) en deeltijd (DT) in personen

Wetenschappelijk personeel

	dienstverband		omvang		totaal
	V	T	VT	DT	
KB	48	16	48	16	64
FA	25	6	23	8	31
NHG	2	0	2	0	2
NIIB	20	3	20	3	23
NWO	257	2466	2395	328	2723
RABIN	6	2	5	3	8
RIOD	17	1	8	10	18
KITLV	11	2	12	1	13
KNAW	149	86	195	40	235
totaal	535	2580	2708	407	3115

(NWO incl. 1181 o.i.o.'s: grotendeels T/VT)

Niet wetenschappelijk personeel

	dienstverband		omvang		totaal
	V	T	VT	DT	
KB	153	68	142	79	221
FA	14	7	14	7	21
NHG	2	0	0	2	2
NIIB	17	2	17	2	19
NWO	1109	500	1181	428	1609
RABIN	4	1	4	1	5
RIOD	9	3	5	7	12
KITLV	28	1	19	10	29
KNAW	417	147	331	238	564
totaal	1753	729	1713	774	2482

KB : Koninklijke Bibliotheek

FA : Fryske Akademy

NHG : Nederlands Historisch Genootschap

NIIB : Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen

NWO : Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek

RABIN: Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatievoorziening

RIOD : Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

KITLV: Koninklijk Instituut voor Taal Land en Volkenkunde

KNAW : Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Noot: Van het NIOZ (Nederlands Instituut van Onderzoek der Zee) zijn nog geen gegevens beschikbaar.

Bron: Instituten

I.4.1.5 Kwantitatieve gegevens academische ziekenhuizen

De personele gegevens van de academische ziekenhuizen zijn niet volledig. Van 5 instellingen zijn de gegevens over de gemiddelde personeelssterkte niet in dienstverband, niet vermeld in de jaarrekeningen.

Tabel 1.4.10 Personeel academische ziekenhuizen in fte in 1988

	AZL	AZG	AZU	AZR	AZM	AZUA	AZVU	AZN	Totaal
gem. personeelssterkte in dienstverband	3200.0	3773.0	2652.6	3734.0	2155.6	3495.3	2701.7	3175.7	24887.9
gem. personeelssterkte niet in dienstverband						286.2	156.0	138.0	580.2
gem. personeelssterkte	3200.0	3773.0	2652.6	3734.0	2155.6	3781.5	2857.7	3313.7	25468.1
med. spec. in dienst van ac. ziekenhuis	127.3	131.6	96.0	247.6	77.2	174.7	50.9	102.5	1007.8
med. spec. in dienst van universiteit	180.9	174.7	136.7	88.3	89.2	183.4	169.9	154.7	1175.8
- waarvan hoogleraren	49.0		30.0	44.0	26.0	43.8	34.5	50.0	277.3
overige medische specialisten	26.3	30.3			1.0	8.5		29.7	95.8
totaal medische specialisten	334.5	336.6	232.7	333.9	167.4	366.8	220.8	286.9	2279.4
artsen	44.5	74.9	17.9	143.7	51.5	78.5	51.3	56.0	518.3
assistent-geneeskundigen in opleiding	180.0	209.2	166.0	144.0	102.5	201.2	145.8	176.3	1325.0
totaal medische staf	559.0	620.7	416.6	621.6	321.4	646.3	417.9	519.2	4122.7
totaal niet-medische staf	118.3	151.4	30.6	139.4	27.0	75.1	74.0	178.2	794.0
totaal staf	677.3	772.1	447.2	761.0	348.4	721.4	491.9	697.4	4916.7

Bron: Jaarrekeningen academische ziekenhuizen 1988

Tabel 1.4.11 Personeel academische ziekenhuizen in fte in 1989

	AZL	AZG	AZU	AZR	AZM	AZUA	AZVU	AZN	Totaal
gem. personeelssterkte in dienstverband	3159.0	3887.0	2918.5	3791.0	2254.9	3655.0	2715.0	3230.4	25610.8
gem. personeelssterkte niet in dienstverband	91.0					290.0		175.9	556.9
gem. personeelssterkte	3250.0	3887.0	2918.5	3791.0	2254.9	3945.0	2715.0	3406.3	26167.7
med. spec. in dienst van ac. ziekenhuis	132.6	144.2	131.7	264.0	82.9	178.9	60.5	84.5	1079.3
med. spec. in dienst van universiteit	155.8	171.8	154.5	85.3	95.9	183.4	173.8	159.2	1179.8
- waarvan hoogleraren	47.0	0.0	53.0	44.0	30.0	43.8	36.0	49.0	302.8
overige medische specialisten	24.1	28.5	2.5			16.3		34.5	105.9
totaal medische specialisten	312.6	344.5	288.7	349.8	188.8	378.6	234.3	278.2	2365.0
artsen	38.4	59.6	38.5	157.6	59.5	68.4	111.6	54.4	588.0
assistent-geneeskundigen in opleiding	197.0	242.0	179.2	158.0	94.5	201.2	129.8	182.3	1384.0
totaal medische staf	548.0	646.1	506.4	665.0	342.8	648.2	475.7	514.9	4337.0
totaal niet-medische staf	144.4	164.9	73.0	143.2	29.5	85.1	90.3	196.7	927.1
totaal staf	692.3	811.0	579.4	808.2	372.3	733.3	566.0	711.6	5264.1

Bron: Jaarrekeningen academische ziekenhuizen 1989

1.4.2 Ontwikkelingen in het onderwijsaanbod

1.4.2.1 Ontwikkelingen in het h.b.o.

De minister van onderwijs en wetenschappen heeft op 30 september 1990 de Beschikking bekostiging HBO-voorzieningen 1991-1994 vastgesteld. Daarin zijn 383 studierichtingen opgenomen (inclusief het hoger agrarisch onderwijs) die voor bekostiging in aanmerking worden gebracht en - met uitzondering van de economisch-linguïstische opleidingen - in 1991 van start gaan. Echter 252 studierichtingen houden verband met de conversie-operaties in het hoger kunstonderwijs en het hoger sociaal-agogisch onderwijs, zodat er de facto 131 werkelijk nieuwe studierichtingen resteren.

De 383 studierichtingen bestaan uit 238 voltijd- en 145 deeltijd-studierich-

tingen. Hiervan behoren er - exclusief het hoger agrarisch onderwijs - 40 tot het hoger economisch onderwijs, 8 tot het hoger gezondheidszorg onderwijs, 148 tot het hoger sociaal-agogisch onderwijs, 104 tot het hoger kunstonderwijs, 31 tot het hoger pedagogisch onderwijs en 31 tot het hoger technisch onderwijs.

Van voornoemde 383 studierichtingen zijn er 4 met een korte cursusduur toegewezen, wat het totaal van deze categorie op 8 brengt.

1.4.2.2 Ontwikkelingen in het w.o.

a. Deeltijdse studierichtingen

In 1990 zijn de volgende deeltijdse studierichtingen ingesteld: maatschappijgeschiedenis (EUR) en onderwijskunde (KUN). Deze deeltijd studierichtingen zijn goedgekeurd voor een periode van 5 jaar.

Daarnaast zijn op grond van uitspraken van de Raad van State (zie Onderwijsverslag 1989, p. 89) de RUG-deeltijd studierichtingen psychologie en geschiedenis, de RUU-deeltijdvoorzieningen Nederlands, biologie, Engels, geschiedenis, scheikunde en culturele antropologie en niet-westerse sociologie en de UvA-deeltijd studierichtingen sociologie, scheikunde en culturele antropologie en niet-westerse sociologie voor een periode van 5 jaar verlengd.

Mede op grond van de uitspraak van de Raad van State is in 1990 het beleid inzake de goedkeuring en verlenging van deeltijd-studierichtingen versoepeld. Dit houdt onder meer in dat het tot voor 1990 gehanteerde criterium van een minimale instroom van 50 studenten voor aanvang c.q. verlenging van deeltijd-studierichtingen is afgeschaft.

Tabel 1.4.12 Overzicht deeltijdse studierichtingen per instelling

instelling	studierichting	goedge- keurd tot	bijzonderheden
RL	Nederlands recht	1993	
	verplegingswetenschappen	1992	
RUG	geschiedenis	1995	
	psychologie	1995	
	rechtsgeleerdheid	1992	
	sociologie	1990	in afbouw
RUL	geschiedenis	1993	
	informatica	1994	
	kunstgeschiedenis/archeologie	1993	
	pedagogische wetenschappen	1994	
	psychologie	1993	
	rechtsgeleerdheid	1992	
EUR	economie	1992	
	maatschappijgeschiedenis	1995	
	rechten	1992	
	sociologie	1992	
RUU	biologie	1995	
	niet-westerse sociologie/culturele	1995	
	antropologie		
	Engels	1988	in afbouw
	geschiedenis	1995	
	godgeleerdheid	1992	
	Nederlands	1995	
	onderwijskunde	1993	
	pedagogiek	1991	
	psychologie	1993	
	rechtsgeleerdheid	1992	

Tabel I.4.12 Vervolg

instelling	studierichting	goedge- keurd tot	bijzonderheden
	scheikunde	1995	
	sociale geografie	1993	
	sociale wetenschappen	1991	
	sociologie	1991	
	wijsbegeerte	1993	
KUB	psychologie	1992	
	rechtsgeleerdheid	1992	
	sociologie	1992	
KUN	Nederlands recht	1993	
	notarieel recht	1993	
	onderwijskunde	1995	
TUD	technische informatica	1994	
UT	toegepaste onderwijskunde	1991	
UVA	niet-westerse sociologie/ culturele antropologie	1995	
	economie	1992	
	notarieel recht	1993	
	onderwijskunde	1993	
	psychologie	1993	
	rechtsgeleerdheid	1992	
	scheikunde	1995	
	sociologie	1995	
	pedagogische wetenschappen	1994	
VUA	lichamelijke opvoeding	1991	
	niet-westerse sociologie/culturele antropologie	1993	
	politologie	1993	
	rechtsgeleerdheid	1992	
	sociaal-culturele wetenschappen	1994	

Bron: Ministerie van O. en W.

Stand: december 1990

b. Assistenten in opleiding (aio's)

Ontwikkeling van de aantallen aangestelde aio's.

In de periode tot 1 juli 1989 bedroeg de gemiddelde groei van het aantal aangestelde aio's ruim 100 per maand. In de periode 1 juli 1989 tot 1 juli 1990 is die gemiddelde groei met 75 aanstellingen per maand enigszins afgenomen. (Zie tabel I.4.13). Daarmee is het totaal aantal aio-aanstellingen bijna 4 jaar na de start van het aio-stelsel (in september 1986) gekomen op 4384. Ondanks de enigszins afgenomen groei van het aantal aanstellingen zal dat aantal op grond van het huidige beeld na volledige invoering van het aio-stelsel slechts weinig afwijken van de destijds in het zogenaamde RCO-akkoord vastgelegde streefcijfer van 5000 structureel door de overheid te bekostigen arbeidsplaatsen voor aio's.

Tabel I.4.14 geeft de ontwikkeling van de aantallen aio's per faculteit. Er blijkt uit dat zich geen grote verschuivingen tussen de faculteiten voor hebben gedaan.

Voor de meting van 31 december 1988 zijn de aio's aangesteld bij het Instituut voor Vervolgopleidingen te Eindhoven ingedeeld bij technische wetenschappen. Dit maakt dat dit cijfer hoger uitkomt dan de meting per 10 juni 1989 waar deze aio's in een aparte categorie zijn ingedeeld. Voor de meting van 31 december 1988 zijn bij de faculteit wiskunde en informatica de aio's van zowel de technische als niet-technische universiteiten ingedeeld. Voor de overige metingen zijn alleen de aio's bij deze faculteit van de technische universiteiten opgenomen. Dit verklaart de schijnbare daling bij de faculteit wiskunde en informatica op 30 juni 1989. De aio's van de overeenkomstige faculteit bij de niet-technische universiteiten zijn ondergebracht bij wiskunde en natuurwetenschappen.

Aio's bij de ontwerpers- en korte onderzoekersopleidingen

De aio's die worden aangesteld om een ontwerpers- of korte onderzoekersopleiding te volgen, worden in de regel voor een periode van niet langer dan 2 jaar aangesteld. Zoals uit tabel I.4.13 blijkt is de ontwikkeling van het aantal aanstellingen in deze categorie '2-jarige aio's' sinds 1 juli 1989 vrijwel tot stilstand gekomen. Bovendien blijkt uit tabel I.4.15 dat het aantal 2-jarige aio's dat zich in het eerste aanstellingsjaar bevindt kleiner is dan het aantal dat zich in het tweede jaar bevindt, hetgeen op een teruglopende instroom wijst.

Er blijft derhalve een grote discrepantie bestaan tussen het streefaantal van een jaarlijkse uitstroom van ongeveer 500 ontwerpers en kort opgeleide onderzoekers, en de gerealiseerde aantallen (331 aanstellingen per 1 juli 1990, overeenkomend met een jaarlijkse instroom in de buurt van 150: zie tabel I.4.15).

Tabel I.4.13 Ontwikkeling van de aantallen a.i.o.'s per instelling 1987-1990
(zowel bij de promotie-opleidingen als bij de ontwerpers- en korte onderzoekersopleidingen)

instelling	aange- steld op 31/12/87	aange- steld op 31/12/88	aange- steld op 1/7/89	waarvan 2-jarig	aange- steld op 1/7/90	waarvan 2-jarig
RUL	151	253	329	18	458	28
RUU	193	294	478	7	566	14
RUG	108	199	252	1	336	1
EUR	101	155	176	0	205	0
RL	84	130	142	2	173	1
UVA	305	463	539	32	689	21
VUA	114	216	262	5	323	4
KUN	101	209	197	0	254	3
KUB	47	82	89	0	127	0
TUD	187	339	385	76	482	72
TUE	94	212	266	145	319	152
UT	62	137	167	24	249	33
LUW	58	152	198	2	203	2
totaal	1605	2841	3480	312	4384	331

Bron: AIO-registratie, Research voor Beleid, 1991

Tabel 1.4.14 Ontwikkeling van de aantallen aangestelde a.i.o.'s per faculteit 1987-1990

(zowel bij de promotie-opleidingen als bij de ontwerpers- en korte onderzoekers-opleidingen)

faculteit	aange- steld op 31/12/87	aangesteld op 31/12/88	aangesteld op 1/7/89	aangesteld op 1/7/90
letteren	134	199	281	373
rechtsgeleerdheid	87	145	176	225
geneeskunde	217	400	512	662
sociale wetenschappen	218	329	439	541
economische wetenschappen	75	137	159	202
wiskunde en natuurwetenschappen	372	626	806	1087
technische wetenschappen	285	546	544	611
wiskunde en informatica	41	124	92	124
landbouwwetenschappen	58	152	198	203
bedrijfskunde	19	35	60	72
godgeleerdheid	12	19	26	31
diergeneeskunde	15	25	23	25
overig	72	104	53	77
Inst. Vervolgoplt.TUE			111	151
totaal	1605	2841	3480	4384

Bron: AIO-registratie, Research voor Beleid, 1991

Tabel 1.4.15 Aantallen a.i.o.'s bij de ontwerpers en korte onderzoekersopleidingen, per 1 juli 1990, per instelling en jaar van aanstelling

instelling	aanstel- lingen totaal	eerste jaar	tweede jaar	derde jaar	vierde jaar	onbekend
RUL	28	9	15	4		
RUU	14	12	1	1		
RUG	1	1				
RL	1				1	
UVA	21		12	8		1
VUA	4	2	1	1		
KUN	3	2	1			
TUD	72	37	24	11		
TUE	152	57	84	10	1	
UT	33	21	12			
LUW	2		2			
totaal	331	141	152	35	2	1

Bron: AIO-registratie, Research voor Beleid, 1991

Uitval van aio's bij de promotieopleidingen.

Tabel 1.4.16 geeft inzicht in de aantallen aio's op promotieplaatsen die in de periode 1 juli 1989 tot 1 juli 1990 vertrokken zonder gepromoveerd te zijn, ingedeeld naar de duur van de aanstelling bij vertrek. De gemiddelde aanstellingsduur van deze voortijdig vertrokken aio's was 20 maanden, en de spreiding in de aanstellingsduur was groot. Verder geeft de tabel per aanstellingsduurcategorie het aantal in de periode vertrokken aio's als

percentage van het aantal aio's dat per 1 juli 1990 in dienst was en toen in de betreffende aanstellingsduurcategorie zat. Deze percentages geven een indicatie van de procentuele uitval van de aio's in het n-de jaar van aanstelling. Bedacht moet worden dat de zonder promotie vertrokken aio's na hun vertrek alsnog zouden kunnen promoveren, vooral als hun aanstelling relatief lang heeft geduurd.

Tabel 1.4.16 Uitval van a.i.o.'s bij de promotieopleidingen

aanstellingsduur	vertrokken tussen 1/7/89 en 1/7/90	in dienst op 1/7/90	vertrokken als % van in dienst
0-1 jaar	43	1092	4
1-2 jaar	71	1135	6
2-3 jaar	47	1047	4
3-4 jaar	59	861	9
onbekend	1	118	-
totaal	221	4053	5

Bron: AIO-registratie, Research voor Beleid, 1991

Tabel I.4.17 Overzicht faculteiten per w.o.-instelling (december 1990)

Faculteit	RUL	RUU	RUG	EUR	RL	UvA	VUA	KUN	KUB	TUD	TUE	UT	LUW
godgeleerdheid	0	0	0	-	-	0	0	0	-	-	-	-	-
rechtsgeleerdheid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-
geneeskunde	0	0	0	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-
tandheelkunde	-	-	-	0	-	0	0	-	-	-	-	-	-
geneseskunde en gezondheidswetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-
geneseskunde en tandheelkunde	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-
gezondheidswetenschappen	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
wiskunde en natuurwetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-
wiskunde en informatica	-	0	0	-	-	0	0	0	-	-	-	-	-
natuurwetenschappen	-	0	0	-	-	0	0	0	-	-	-	-	-
natuur- en sterrenkunde	-	0	0	-	-	0	0	0	-	-	-	-	-
scheikunde	-	0	0	-	-	0	0	-	-	-	-	-	-
geologie en geofysica	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
aardwetenschappen	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-
biologie	-	0	0	-	-	0	0	-	-	-	-	0	-
farmacie	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
wiskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	0	-
technische wiskunde en informatica	-	-	0	0	-	-	-	0	0	0	-	-	-
informatica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
letteren	-	0	0	0	-	0	0	0	0	-	-	-	-
historische en kunstwetenschappen	-	-	0	0	-	-	-	-	0	-	-	-	-
economische wetenschappen	-	-	-	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-
economische wetenschappen en econometrie	-	-	-	0	0	-	0	-	-	-	-	-	-
sociaal-culturele wetenschappen	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-
sociale wetenschappen	0	0	0	0	-	-	-	0	0	-	-	-	-
psychologische, pedagog. & sociale wetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
politiek sociale wetenschappen	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
psychologie	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
pedagogische, andrag. en onderwijs wetenschappen	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
psychologische en pedagogische wetenschappen	-	0	0	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-
diogeneskunde	0	0	0	0	-	0	0	0	0	-	-	-	-
wijsbegeerte	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
beleidswetenschappen	0	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-
pre- en protohistorie	-	0	0	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-
ruimtelijke wetenschappen	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	0	-
bewegingswetenschappen	-	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
bedrijfskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
algemene wetenschappen	-	-	-	0	0	-	-	-	-	-	-	-	0
landbouwwetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
civiele techniek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
geodesie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
bouwkunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-

Tabel 1.4.17 Vervolg

Faculteit	RUL	RUU	RUG	EUR	RL	UVA	VUA	KUN	KUB	TUD	TUE	UT	LWU
werktuigbouwkunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	-
werktuigbouwkunde en maritieme techniek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0	-
elektrotechniek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0	-
scheikundige technologie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0	-
scheikundige technologie en materiaal-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
milieubouwkunde en petroleumwinning	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	0	-
technische natuurkunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
lucht- en ruimtevaarttechniek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
industrial ontwerp	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-
wijsbegeerte & maatschappijwetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-
wijsbegeerte en technische maatschappijwetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	-	-
technische bedrijfskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-
bestuurskunde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	-
toegepaste onderwijswetenschappen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-

Bron: Ministerie van O. en W.

I.4.3 Ontwikkeling van het aantal studenten bij het hoger onderwijs naar geslacht

Ook dit jaar zijn geen gegevens over de verhouding mannen en vrouwen in het h.b.o. opgenomen. De gegevens, die nodig zijn om een dergelijk (betrouwbaar) overzicht te verstrekken, zijn nog niet in voldoende mate voorhanden.

Tabel I.4.18 Ingeschrevenen bij het wetenschappelijk onderwijs naar geslacht en tijdslang

	1988				1989				1990			
	mannen	vrouwen	totaal	volgtijd*	deeltijd	mannen	vrouwen	totaal	volgtijd*	deeltijd	mannen	vrouwen
taal & cultuur												
godgeleerdheid ¹	1860	1210	3070	2889	381	1782	1172	2954	2538	416	1674	1171
Grieks en Latijn	167	238	405	405	-	120	181	301	301	-	105	184
Nederlands	1043	2051	3094	2854	240	863	1910	2773	2511	262	834	1825
Frans	259	1347	1606	1604	2	239	1328	1567	1567	-	231	1270
Engels	575	1551	2126	2032	94	545	1618	2163	2041	122	585	1659
Duits	237	370	607	607	-	221	337	558	558	-	184	335
Spaans	229	989	1218	1218	-	210	927	1137	1137	-	223	961
Italiaans	94	383	477	477	-	82	408	490	490	-	84	426
Slavische talen	182	340	522	522	-	181	363	544	544	-	177	431
overige westerse talen	85	327	412	412	-	126	634	760	760	-	141	744
niet westerse talen	450	834	1284	1284	-	494	835	1329	1329	-	461	848
geschiedenis	2734	1812	4546	4112	434	2418	1735	4153	3664	489	2312	1787
maatschappijgeschiedenis	335	351	686	527	159	369	418	787	720	67	375	475
kunstgeschiedenis/archeologie	803	1999	2802	2456	346	745	1886	2631	2268	363	706	2015
musiekwetenschap	264	217	481	481	-	258	204	462	462	-	259	213
theaterwetenschap	168	467	635	635	-	161	462	623	623	-	177	510
overige letteren	1019	3017	4036	4036	-	1173	3590	4763	4763	-	1350	4257
wijbegeerte	948	485	1433	1327	106	1016	480	1496	1362	134	1028	467
overige ¹	146	68	214	214	-	127	71	198	198	-	126	70
totaal	11598	18056	29654	27892	1762	11130	18559	29689	27836	1853	11032	19648
natuur												
wiskunde (dra)	744	229	973	973	-	654	210	864	864	-	638	214
techn. wiskunde (ir)	802	179	981	981	-	731	185	916	916	-	730	192
informatica (dra)	1789	245	2034	2034	-	1784	225	2009	1902	107	1726	226
technische Informatica (ir)	2222	190	2512	2512	-	2412	173	2585	2551	34	2376	188
natuurkunde ¹	1427	123	1550	1550	-	1377	149	1526	1526	-	1376	166
technische natuurkunde (RUG)	103	9	112	112	-	103	8	111	111	-	101	11
sterrenkunde	237	24	261	261	-	208	29	237	237	-	204	33
schietkunde ¹	1952	620	2572	2393	179	2069	668	2737	2530	207	2163	713
technische scheikunde (RUG)	79	15	94	94	-	102	19	121	121	-	125	19
biologie	1956	1315	3271	3204	67	1795	1411	3206	3124	82	1723	1407
farmacie	627	644	1271	1271	-	573	643	1216	1216	-	537	651
totaal	1956	1315	3271	3204	67	1795	1411	3206	3124	82	1723	1407
totaal	627	644	1271	1271	-	573	643	1216	1216	-	537	651

¹ Incl. theologische universiteiten (v.a. 1989 incl. humanistiek).

² Pre- en protohistorie; wetenschap, technologie en samenleving.

³ Incl. meteorologie en fys. oceanografie.

⁴ Incl. farmacochemie.

Tabel 1.4.19 Aantal ingeschrevenen bij het wetenschappelijk onderwijs (deeltijd)

deeltijdonderwijs	1988		1989		1990	
	totaal	w.o. vrouwen	totaal	w.o. vrouwen	totaal	w.o. vrouwen
taal en cultuur						
godgeleerdheid ¹	381	152	416	172	391	166
Nederlands	240	161	262	179	292	189
Frans	2	1	-	-	-	-
Engels	94	71	122	94	138	100
geschiedenis	434	195	489	219	498	226
maatschappijgeschiedenis	159	77	67	44	156	90
kunstgesch./archeologie	346	239	363	261	372	268
wijsbegeerte	106	43	134	54	140	60
Totaal	1762	939	1853	1023	1987	1099
natuur						
wiskunde (drs)	-	-	-	-	-	-
informatica (drs)	-	-	107	20	119	21
technische informatica (ir)	-	-	34	1	69	2
scheikunde	179	26	207	24	220	27
biologie	67	26	82	32	82	33
Totaal	246	52	430	77	490	83
gezondheid						
gezondheidswetenschappen	271	177	368	231	498	303
Totaal	271	177	368	231	498	303
economie						
economie	1284	179	1057	166	970	169
overig ²	704	52	1048	108	947	102
Totaal	1988	231	2105	274	1917	271
gedrag & maatschappij						
sociologie	815	396	754	373	750	381
politologie	309	146	369	167	383	168
cult. antr. en niet west. soc.	315	217	277	178	291	189
bestuurskunde ³	7	4	7	3	4	2
psychologie	1483	981	1631	1111	1664	1144
pedag. en andrag. wet.	228	159	633	435	982	674
onderwijskunde ⁴	196	92	211	112	213	112
ov. soc. wetenschappen ⁵	123	79	321	233	557	386
fysische geografie	9	2	8	1	4	1
sociale geografie	177	41	157	40	150	36
lichamelijke opvoeding	19	11	26	13	33	21
Totaal	3681	2128	4394	2666	5031	3114
landbouw						
teelt techn. richt.	16	15	16	15	14	12
maatsch. wet. richt.	57	16	59	12	56	13
Totaal	73	31	75	27	70	25
recht						
rechtsgeleerdheid	5108	2077	4984	2141	4700	2001
Totaal	5108	2077	4984	2141	4700	2001
algemeen totaal	13129	5635	14209	6439	14693	6896

Bron: CBS

Teldatum: 1 december

¹ Incl. theologische universiteiten.² Opleiding tot accountant; arbeidskunde; vrije studierichting economie.³ Incl. Twente.⁴ Incl. toegepaste onderwijskunde.⁵ Alg. soc. wetenschappen; sociaal-culturele wetenschappen.

I.4.4 Wetenschappelijk onderzoek

Hoewel in 1990 de wetenschappelijke verslagen 1989 door de instellingen van w.o. ingediend moesten worden, ontbreken op dit moment nog de verslagen van 3 instellingen (LUW, RL en EUR). De gegevens over 1989 in onderstaande tabellen moeten dan ook als voorlopige worden beschouwd. Voor de ontbrekende instellingsgegevens zijn de cijfers over 1988 aan de totaalcijfers over 1989 toegevoegd.

Tabel I.4.20 Aantal fte (onderzoekcapaciteit) uit de 3 geldstromen 1987-1989

jaar	WP1		WP2		WP3		WPT
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
1987	6590	62	1581	15	2498	23	10670
waarvan VF	5180	63	1418	17	1659	20	8257
1988	7536	61	1876	15	3013	24	12424
waarvan VF	5936	61	1708	18	2078	21	9722
1989	7345	60	1705	14	3135	26	12185
waarvan VF	5874	60	1512	15	2421	25	9807

Bron: wetenschappelijke verslagen 1987-1989

Tabel I.4.21 Wetenschappelijke en andere producten in 1988 per sector

sector	totaal onderzoek				VF-onderzoek			
	dis	wpu	vpu	oct	dis	wpu	vpu	oct
landbouw	64	1597	555	3	40	1167	304	3
natuur	373	5667	1192	11	344	5044	938	11
techniek	226	3650	2240	72	218	3282	1766	62
gezondheid	419	10892	2202	10	292	7123	852	7
economie	50	1541	1015		42	984	445	
recht	57	3073	1171		39	1980	665	
gedrag & maatschappij	208	5813	2778		176	4301	1752	
taal & cultuur	162	4127	2867		92	3346	1994	
diversen	0	211	183		0			
totaal	1559	36571	14203	96	1243	24970	8716	83

dis : dissertaties

wpu : wetenschappelijke publikaties

vpu : vakpublikaties

oct : octrooien

Bron: Wetenschappelijk verslag 1988

Tabel I.4.22 Wetenschappelijke en andere producten in 1989 per sector

sector	totaal onderzoek				VF-onderzoek			
	dis	wpu	vpu	oct	dis	wpu	vpu	oct
landbouw	64	1597	555		40	1167	304	
natuur	396	6017	1231	8	366	5434	917	8
techniek	228	4163	2184	54	215	3793	1668	49
gezondheid	419	10658	2298	7	318	7093	961	7
economie	54	1516	1136		41	983	562	
recht	76	3188	1398		53	1956	640	
gedrag & maatschappij	191	5422	2422		163	4363	1631	
taal & cultuur	183	3850	2576		128	3266	1869	
diversen	0	40	36		0	0		
totaal	1611	36451	13836	69	1324	28055	8552	64

dis : dissertaties

wpu : wetenschappelijke publicaties

vpu : vakpublicaties

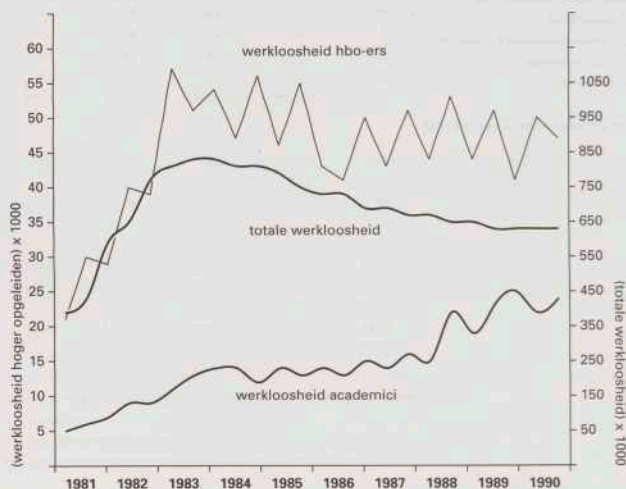
oet : octrooien

Bron: Wetenschappelijk verslag 1989

I.4.5 Werkloosheid hoger opgeleiden

Het totaal aantal werkzoekende hoger opgeleiden is in de jaren tachtig vrijwel voortdurend gestegen, dit terwijl het aantal werkzoekenden onder de totale beroepsbevolking na 1984 daalde. Waren er in mei 1980 14.742 werkzoekende HBO-ers en 5.148 werkzoekende WO-ers bij het Gewestelijke Arbeidsbureau ingeschreven, tien jaar was dit aantal gestegen tot 42.205 werkzoekende HBO-ers en 23.393 werkzoekende academici. Deze ontwikkeling die voor een belangrijk deel veroorzaakt werd door het groeiend aanbod van hoger opgeleiden leidde in het verleden vaak tot pessimistische voorspellingen omtrent de werkloosheid onder hoger opgeleiden. De arbeidsmarkt bleek desalniettemin redelijk in staat het groeiend aanbod van hoger opgeleiden op te nemen. De werkloosheid onder hoger opgeleiden steeg minder sterk dan verwacht. Momenteel lijkt de werkloosheid onder hoger opgeleiden zich zelfs te stabiliseren.

Grafiek 4.1

De ontwikkeling van de bij de GAB's geregistreeerde werkzoekenden uitgesplitst naar de totale voor seizoensinvloeden gecorrigeerde werkloosheid onder academici en de werkloosheid onder h.b.o.-opgeleiden.

Met name in het HBO is afgezien van de gebruikelijke seizoensinvloeden sprake van een tamelijk constant aantal werkzoekenden. Onder de pas afgestudeerde HBO-ers was er zelfs sprake van een daling van het aantal werkzoekenden sinds 1985 (zie tabel I.4.23).

In het wetenschappelijk onderwijs steeg de werkloosheid nog steeds, maar dit was een direct gevolg van de invoering van de tweefasenstructuur in 1982. Studenten oude stijl en nieuwe stijl studeerden hierdoor vijf, zes jaar later tegelijkertijd af. Uiteraard betekende dit een tijdelijke toename van het aantal afgestudeerde WO-ers op de arbeidsmarkt. Onder de pas afgestudeerde academici steeg het aantal werkzoekenden tot ruim tienduizend in mei 1989. Hierna bleef de werkloosheid vrij constant.

De tabellen I.4.23 en I.4.24 geven ook gedetailleerde gegevens over de werkloosheid naar sector. Het grootste aantal werkzoekenden treffen we aan onder de hoger opgeleiden in de sectoren onderwijs, gedrag en maatschappij en taal en cultuur. In de laatstgenoemde sector was tot begin jaren tachtig het aantal werkzoekenden in het WO nog gering. De groei van het aantal werkzoekende academici in de sector taal en cultuur heeft vooral in de jaren tachtig plaatsgevonden.

Tenslotte nog iets over de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt. Het aandeel vrouwen met een hogere opleiding dat werk zoekt ligt beduidend hoger dan het aandeel vrouwen dat afstudeert. Zo zijn er verschillen tussen het aandeel vrouwen dat een HBO-opleiding voltooide (37 % in 1987/1988) en het aandeel vrouwen onder de werkzoekende pas-afgestudeerde HBO-ers (60 % in mei 1988). De verschillen zijn voor een deel te verklaren uit het feit dat veel vrouwen afstuderen in studierichtingen met minder gunstige arbeidsmarktperspectieven. In het WO zijn de verschillen minder groot, maar ook hier is er een discrepantie tussen het aandeel afgestudeerden en het aandeel in de werkloosheid onder vrouwen. Dit zou betekenen, dat ook onder de hoger opgeleiden de kans op werkloosheid onder vrouwen groter is.

Tabel 1.4.23 Aantal werkzoekenden met HBO-opleiding, voor het totaal en onder pas afgestudeerden

	mei '77	mei '80	mei '85	mei '86	mei '87	mei '88	mei '89	mei '90
Onderwijs	4237	7394	19264	14078	16165	15786	15267	14188
Landbouw	260	359	896	768	731	827	923	789
Techniek	2094	2184	6253	4891	4812	5333	4934	4078
Gezondheid	144	360	2689	2659	2610	2828	3010	2958
Economie	357	521	2381	2301	2306	2658	2938	2952
Gedrag & Maatschappij	762	1986	7498	7723	7683	7523	7468	6827
Taal & Cultuur	1216	1658	6029	6580	7190	8353	8640	8912
Niet in te delen	274	280	1349	1136	980	945	1160	1501
Totaal	9344	14742	46359	40126	42477	44253	44360	42205
w.v. vrouwen	3458	6842	23654	20263	22212	22869	23552	22848
in %	37	46	51	51	52	52	53	54
w.v. pas afgestudeerd:								
	mei '77	mei '80	mei '85	mei '86	mei '87	mei '88	mei '89	mei '90
Onderwijs	766	1925	4684	3640	3804	3397	3081	2665
Landbouw	59	82	345	269	212	235	265	206
Techniek	449	336	1293	832	869	794	801	566
Gezondheid	64	122	1342	1289	1120	1149	1150	1100
Economie	92	130	870	860	769	828	905	863
Gedrag & Maatschappij	262	684	2984	3039	2590	2322	2096	1597
Taal & Cultuur	278	413	2003	2271	2288	2361	2280	2277
Niet in te delen	42	24	390	313	236	183	207	187
Totaal	2012	3716	13911	12513	11688	11269	10785	9461
w.v. vrouwen	795	2026	7916	7324	6990	6719	6532	5819
in %	40	55	57	59	60	60	61	62

Bron: Ministerie van SoZaW

Tabel 1.4.24 Aantal werkzoekenden met WO-opleiding, totaal en pas afgestudeerde WO-opgeleiden

	sep '75	jun '80	mei '85	mei '86	mei '87	mei '88	mei '89	mei '90
Landbouw	180	267	729	663	703	840	1180	1144
Natuur	711	963	2040	1917	1933	2063	2530	2474
Techniek	598	589	1218	1142	1112	1233	1528	1403
Gezondheid	197	463	2141	1979	2106	2052	2128	1974
Economie	292	274	671	628	663	847	1085	1168
Recht	640	381	1463	1457	1518	1826	2469	2589
Gedrag & Maatschappij	893	1597	4834	5011	5171	5389	6676	6737
Taal & Cultuur	304	614	2950	3297	3658	4134	5598	5904
Totaal	3815	5148	16046	16094	16864	18384	23194	23393
w.v. vrouwen	678	1319	5115	5391	6055	6785	8826	9181
in %	18	26	32	33	36	40	38	39
w.v. pas afgestudeerd								
	jun '80	mei '85	mei '86	mei '87	mei '88	mei '89	mei '90	
Landbouw	101	350	272	291	388	662	504	
Natuur	239	746	704	683	694	956	801	
Techniek	161	385	366	330	394	581	426	
Gezondheid	213	1075	948	1030	954	964	823	
Economie	64	198	189	209	282	417	400	
Recht	153	763	779	757	886	1281	1243	
Gedrag & Maatschappij	699	2307	2369	2323	2337	2964	2716	
Taal & Cultuur	204	1466	1606	1696	1951	2722	2604	
Totaal	1834	7290	7233	7319	7886	10547	9517	
w.v. vrouwen	533	2637	2736	2953	3312	4414	4201	
in %	29	36	38	40	42	42	44	

Bron: Ministerie van SoZaW

1.5 Volwasseneneducatie

1.5.1 Algemeen overzicht volwasseneneducatie

1.5.1.1 Basiseducatie

Ten opzichte van 1989 is het aantal instellingen voor basiseducatie afgenomen tot 240. In alle onderzoeksrapporten die in 1990 zijn uitgebracht wordt melding gemaakt van voortgaande fusieprocessen als gevolg van het schaalvergrotingsbeleid. Het gemeentelijk budget basiseducatie was in 1990 als volgt opgebouwd:

- 60% op grond van de voorlopers van de basiseducatie;
- 40% op basis van objectieve criteria (zie Rijksregeling).

Jaarlijks wordt het oude budget met 20% verlaagd en het budget op basis van de criteria met 20% verhoogd. In 1993 zal budgettoewijzing volledig op basis van objectieve criteria plaatsvinden.

1.5.1.2 Instellingen voor dag/avond a.v.o./v.w.o. en m.e.a.o.

Tabel 1.5.1 Instellingen voor dag/avond a.v.o./v.w.o. en m.e.a.o.

	1989	1990 ¹
lyceum-h.a.v.o.-m.a.v.o.-m.e.a.o.	4	4
lyceum-h.a.v.o.-m.a.v.o.	4	4
lyceum-h.a.v.o.	2	2
atheneum-h.a.v.o.-m.a.v.o.-m.e.a.o.	32	34
atheneum-h.a.v.o.-m.a.v.o.	12	11
atheneum-h.a.v.o.	1	1
h.a.v.o.-m.a.v.o.-m.e.a.o.	1	1
h.a.v.o.-m.a.v.o.	3	2
m.a.v.o.-m.e.a.o.	5	5
m.a.v.o.	14	14
m.e.a.o.	6	6
totaal	84	84

Bron: Ministerie van O. en W.

¹ voorlopige cijfers

Teldatum: 1 oktober 1990

1.5.1.3 Primaire beroepsgerichte volwasseneneducatie (PBVE)

Het aantal coördinatiepunten Primaire Beroepsgerichte Volwasseneneducatie is nog steeds 48. Het streven is erop gericht dat aantal in 1991 onder te brengen in 28 Regionale Bureaus Onderwijs (RBO's) in overeenstemming met het aantal RBA-gebieden. De procescoördinatie sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs heeft de opdracht dit integratieproces samen met de Raad voor de Volwasseneneducatie (RVE) te begeleiden en te coördineren.

1.5.1.4 Deeltijd m.b.o.

Tabel 1.5.2 Aantal instellingen voor deeltijd m.b.o.

	1989	1990
m.d.g.o.	15	15
m.t.o.	13	13
m.l.o.	7	7
m.e.a.o.	48	50
totaal	83	85

Bron: Ministerie van O. en W.

1.5.1.5 Cursorisch ondernemersonderwijs

In 1990 waren er 36 instellingen voor cursorisch ondernemersonderwijs. Dit aantal is gelijk aan dat in 1989.

1.5.1.6 Erkend mondeling en schriftelijk onderwijs

Er waren eind 1990 173 (op grond van de Wet op de erkende onderwijsinstellingen) erkende onderwijsinstellingen:

- 26 erkende instellingen die uitsluitend schriftelijk onderwijs verzorgen en
- 147 erkende instellingen die schriftelijk en mondeling onderwijs, dan wel uitsluitend mondeling onderwijs verzorgen. In 1989 was het totaal aantal W.E.O.-instellingen 146.

I.5.2 Deelname aan de volwasseneneducatie

I.5.2.1 Deelname basiseducatie

Volgens gegevens van het C.B.S. namen in 1989-1990 ongeveer 90.000 personen deel aan de basiseducatie. Ongeveer 65% van de deelnemers is vrouw. Van de deelnemers is 49% allochtoon.

I.5.2.2 Deelname dag/avond a.v.o./v.w.o. en m.e.a.o.

Tabel I.5.3 Aantallen cursisten (volwassenen) ingeschreven bij dag/avond onderwijs per schoolsoort naar aantal vakken

schoolsoort	aantal vakken	aantal ingeschrevenen	totaal	omgerekend naar fulltime equivalenten	totaal
v.w.o.	1	8044		1341	
	2	3520		1173	
	3	1757		879	
	4	985		657	
	5	550		458	
	6	4591		4591	
			19447		9099
h.a.v.o.	1	6986		1164	
	2	3684		1221	
	3	1545		773	
	4	680		453	
	5	389		324	
	6	4572		4572	
			17836		8507
m.a.v.o.	1	24905		4151	
	2	14266		4755	
	3	8168		4084	
	4	3053		2035	
	5	3176		2647	
	6	4714		4714	
			58282		22386
m.e.a.o.	1	7298		1216	
	2	6069		2023	
	3	4689		2345	
	4	2208		1472	
	5	1104		920	
	6	8773		8773	
			30141		16749
totaal			125706		56741

Bron: Ministerie van O. en W.

Teldatum 1 oktober 1990

Tabel I.5.4 Deelname aan v.w.o.-h.a.v.o. van mannen en vrouwen, absoluut en in procenten van het totaal, deeltijd 1990

schoolsoort	1990 ¹	
	abs.	proc.
m.a.v.o.	58282	61.0
h.a.v.o.	17836	18.7
v.w.o.	19447	20.3
totaal	95565	100.0

Bron: Ministerie van O. en W.

¹ voorlopige cijfers

Teldatum: 1 oktober 1990

Tabel 1.5.5 Deelname aan v.w.o.-h.a.v.o. van mannen
absoluut en in procenten van het totaal, deeltijd 1990

schoolsoort	1990 ¹	
	abs.	proc.
m.a.v.o.	16563	55.2
h.a.v.o.	6610	22.0
v.w.o.	6812	22.7
totaal	29985	100.0

Bron: Ministerie van O. en W.

¹ voorlopige cijfers

Teldatum: 1 oktober 1990

Tabel 1.5.6 Deelname aan v.w.o.-h.a.v.o. van vrouwen,
absoluut en in procenten van het totaal, deeltijd 1990

schoolsoort	1990 ¹	
	abs.	proc.
m.a.v.o.	41719	63.6
h.a.v.o.	11226	17.1
v.w.o.	12635	19.3
totaal	65580	100.0

Bron: Ministerie van O. en W.

¹ voorlopige cijfers

Teldatum: 1 oktober 1990

1.5.2.3 Deelname primaire beroepsgerichte volwasseneneducatie

Per 1 oktober 1990 waren er 16.283 deelnemers aan de PBVE (Bron: Berenschot).

I.5.2.4 Deelname deeltijd-m.b.o.

Tabel I.5.7 Deelname niet-volwassenen aan instelling voor deeltijd mbo

	1989			1990		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
m.d.g.o.	2832	6563	9395	2657	6729	9386
OP	0	0	0	0	0	0
PC	19	0	19	0	0	0
RK	537	1214	1751	438	1081	1519
OB	2278	5349	7625	2219	5648	7867
m.l.o.	4677	170	4847	5014	178	5192
OP	675	8	683	401	3	404
PC	644	16	660	420	8	428
RK	196	9	205	527	24	551
OB	3162	137	3299	3666	143	3809
m.l.o.	329	174	503	285	186	471
OP	30	14	44	33	27	60
PC	0	0	0	0	0	0
RK	0	0	0	37	6	43
OB	299	160	459	215	153	368
m.e.s.o.	12891	15544	28435	11962	15193	27155
OP	4887	5885	10772	4472	5833	10305
PC	656	851	1507	583	809	1392
RK	3550	3877	7427	3297	3720	7017
OB	3798	4931	8729	3610	4831	8441

Bon: Ministerie van O. en W.

Teldatum 15 september 1990

I.5.2.5 Deelname cursorisch ondernemersonderwijs

Tabel I.5.8 Cursorisch ondernemersonderwijs: instellingen en deelnemers, 1989/1990

	instellingen	deelnemers		
		totaal	mannen	vrouwen
cursussen t.b.v. het diploma algemene handelskennis	6	4243	2103	2140
cursussen gericht op de detailhandel in	5	4243	3281	962
- voedings- en genotmiddelen	2	1974	1658	318
- duurzame consumptiegoederen	11	7848	2158	5690
- overige cursussen niet gericht op de detailhandel	5	4152	4003	149
totaal	29	22460	13201	9259

Bron: CBS

1.5.2.6 Deelname erkend mondeling en schriftelijk onderwijs.

Tabel 1.5.9a Cursisten schriftelijk onderwijs naar onderwijsniveau en -sector

	Voortgezet onderwijs lagere trap				Voortgezet onderwijs hogere trap				Hoger onderwijs eerste fase			
	totaal	mannen	vrouwen	onb.	totaal	mannen	vrouwen	onb.	totaal	mannen	vrouwen	onb.
1988	91884	53875	38009	-	108171	71647	36524	-	20801	14908	5893	-
1989	93580	51871	37534	4175	114447	64870	40615	8962	18133	13142	4741	552
Algemeen	5887	2787	3034	56	8763	5148	3600	15	-	-	-	-
Onderwijzend personeel	-	-	-	-	3	3	-	-	1427 ¹	683	1020	26
Humaniora	19643	9020	10623	-	1691	663	1028	-	438	91	347	-
Theologie	-	-	-	-	111	46	65	-	-	-	-	-
Agrarisch	3979	1216	1685	1078	2410	949	1413	48	787	674	60	53
Wiskunde en natuurwetenschappen	387	275	100	12	1000	764	212	24	91	86	5	-
Technisch	7915	6115	961	839	25721	17225	3581	4915	5147	4789	145	213
Transport, communicatie, verkeer	4204	4054	120	30	1253	1119	134	-	-	-	-	-
Medisch en paramedisch	1318	252	1001	65	4544	357	3560	627	1684	485	1063	136
Economie	411	285	115	11	413	306	86	21	98	85	13	-
Management	1750	1264	245	241	2691	1776	756	159	1068	751	287	48
Secretariaat	580	114	413	53	2799	98	2451	250	520	7	456	57
Bedrijfsadministratie	10773	4959	5582	252	8961	6352	2495	114	1064	898	166	-
Informatieverwerking	10256	6840	2687	729	15129	9278	3382	2469	3307	2837	470	-
Bedrijfscoördinatie	2837	1379	1044	414	5414	2601	2732	81	28	21	7	-
Commercieel	4042	2612	1358	72	12997	7546	5326	125	1711	1286	425	-
Detailhandel	769	166	545	58	8521	4605	3916	-	-	-	-	-
Overig economisch administratief	1050	393	607	60	66	38	28	-	32	29	2	1
Juridisch en bestuurlijk	2022	1195	719	108	812	503	289	20	448	283	165	-
Sociaal-cultureel	2695	769	1882	24	1962	624	1255	83	265	137	110	18
Verzorging	1091	200	874	17	7752	3791	3961	-	-	-	-	-
Kunst	6187	2973	3214	-	358	36	311	11	-	-	-	-
Openbare orde en veiligheid	5299	4770	473	56	1076	1042	34	-	-	-	-	-
Overig	475	203	272	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ Inclusief 302 cursisten hoger onderwijs 2e fase (105 m., 197 v.)

Bron: CBS

Tabel 1.5.9b Cursussen buitenschools mondeling onderwijs naar onderwijsniveau en -sector, 1989

	Voortgezet onderwijs		Hoger onderwijs eerste fase	Totaal
	Lagere trap	Hogere trap		
Algemeen	3	17	-	20
Onderwijs	-	-	15	15
Humaniora	172	15	9	196
Wiskunde en natuurwetenschappen	1	-	1	2
Technisch	-	4	1	5
Transport, communicatie	6	3	-	9
(Para-)Medisch	-	26	7	33
Economie	1	4	5	10
Bedrijfskunde, management	-	48	31	79
Secretarieel	93	144	21	258
Bedrijfsadministratie	85	55	44	184
Informatieverwerking	103	120	106	329
Bedrijfsrespondentie	12	88	-	100
Commercieel	15	113	41	169
Detailhandel	3	43	-	46
Overig economisch administratief	2	4	4	10
Juridisch en bestuurlijk	-	3	3	6
Sociaal-cultureel	4	8	15	27
Verzorging	9	42	-	51
Orde	2	-	-	2
Overig	2	-	1	3
totaal	513	737	304	1554

Bron: CBS

1.5.3 Specifieke groepen in de volwasseneneducatie

1.5.3.1 Culturele minderheden in de volwasseneneducatie.

Faciliteitenregeling deelnemers uit culturele minderheidsgroepen in het dag-/avondonderwijs.

De faciliteitenregeling ten behoeve van deelnemers uit culturele minderheidsgroeperingen, is vanaf 1986 voor het dag-/avondonderwijs van toepassing. Voor het schooljaar 1989-1990 is de regeling uitgebreid met de Surinaamse, de Arubaanse en Antilliaanse bevolkingsgroep.

In het kader van deze regeling zijn voor het schooljaar 1990/1991 ten aanzien van scholen en betrokken deelnemers de volgende gegevens bekend:

Aantal betrokken scholen 40.

Aantal deelnemers dat voor faciliteiten in aanmerking komt 2053.

Ten opzichte van het schooljaar 1989/1990 betekent dit een toename van het aantal betrokken scholen met 4 en een stijging van het aantal deelnemers met 531. Naar verwachting zal deze tendens, gezien de toename van het aantal hoger opgeleide anderstaligen in het dag-/avondonderwijs (die buiten de regeling vallen), in het schooljaar 1991/1992 verder toenemen.

Door de toevoeging van middelen voor de scholing voor werkloze hoger opgeleiden en toevoeging van middelen op grond van het WRR-advies 'Allochtonen-beleid' heeft in het schooljaar 1990/1991 verdere toename van het aantal allochtonen binnen het dag-/avondonderwijs plaatsgevonden.

1.5.3.2 Verdeling mannelijke en vrouwelijke cursisten

Tabel 1.5.10 Aantal deelnemers bij de volwasseneneducatie

	1986			1987			1988		
	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen
Mondelinge deeltijdsopleidingen	550770	-	-	555358	-	-	-	-	-
- m.a.v.o.	62247	15481	46766	57293	13904	43389	53941	13244	40697
- lager beroepsonderwijs	7942	6438	1504	7584	6264	1320	8898	7041	1857
- v.w.o./h.a.v.o.	33683	12995	25688	38536	13239	25297	36834	12893	23941
- cursorisch ondernemersonderwijs ¹	22989	14686	8303	25161	15879	9282	25798	16169	9629
- beroepsbegeleidend	139018	97113	41905	149843	103960	45883	147958	101806	46152
ond./part.ond./vormingswerk voor jeugdigen/k.m.b.o.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- vormingswerk voor jong-volwassenen	18421	6886	11535	-	-	-	-	-	-
- overig middelbaar beroepsonderwijs	49188	27080	22108	53001	29859	23142	53190	28584	24606
- hoger beroepsonderwijs	56714	28714	28000	55533	29322	26211	-	-	-
- wetenschappelijk ond. en theologische universiteiten	11295	6793	4502	12364	7218	5146	13129	7494	5635
- rijksopleidingsinstituut	3936	3004	932	4454	3158	1296	3989	2804	1185
- bestuurscholen academies	-	-	-	4137	-	-	-	-	-
- gezondheidszorg opleidingen ¹	43490	8649	34841	45064	8962	36102	44478	7497	32139
- buitenschools mondeling onderwijs ¹	96847	46487	50360	102388	49146	53242	122314	-	-
erkend schriftelijk onderwijs	187452	126295	61157	203516	134471	69045	220856	140430	80426
open universiteit	18090	12387	5703	17774	11080	6694	20227	12409	7818
vormings- en ontwikkelingswerk in internaatverband	107563 ²	49472	55173	99000	45540	53460	96427 ⁴	42364	50362
alfabetisering	24090	-	-	-	-	-	-	-	-
educatieve activiteiten culturele minderheden	25670	-	-	-	-	-	-	-	-
beroepskwalificerende educatie	4883	-	-	-	-	-	-	-	-
open school	4458	-	-	-	-	-	-	-	-
basiseducatie	-	-	-	65000	22000	43000	78313	28193	50120
scholingsmaatregelen van het Min. van SoZaW	40751	-	-	73500	-	-	-	-	-
Teleac	171817	106527	65290	205827	-	-	-	-	-
bedrijfsopleidingen en externe opleidingen	761800	594204	167596	-	-	-	-	-	-
totaal³	1897344	-	-	1219975	-	-	-	-	-

Bron: CBS

¹ Verdeling mannen en vrouwen gedeeltelijk geschat

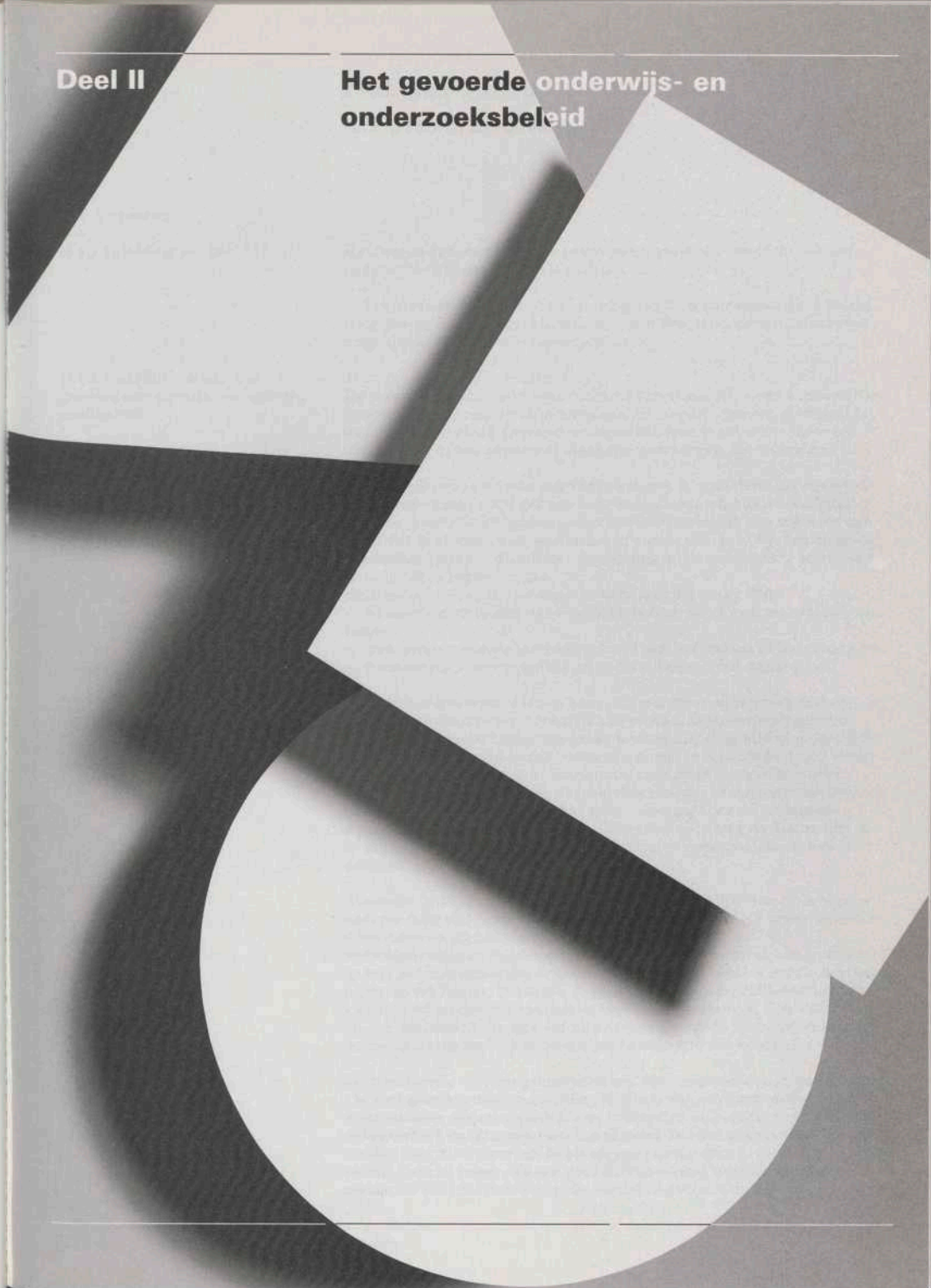
² Inclusief eventuele dubbelstellingen tussen de diverse vormen

³ Inclusief 2918 deelnemers van wie gegevens onbekend

⁴ Inclusief 3711 deelnemers van wie het geslacht niet bekend is

Deel II

Het gevoerde onderwijs- en onderzoeksbeleid

Deel II

Het gevoerde onderwijs- en onderzoekbeleid

II.1 Algemeen

II.1.1 Inleiding tot deel II

Het tweede deel van het Onderwijsverslag geeft een overzicht van het onderwijsbeleid dat in 1990 is gevoerd.

In het hoofdstuk Algemeen wordt ingegaan op sectoroverstijgend beleid. De gegevens van de verschillende sectoren van het onderwijs zijn zoveel mogelijk op dezelfde wijze geordend.

II.1.2 Hoofdpijnen van het gevoerde onderwijs- en onderzoekbeleid.

II.1.2.1 Bestuurlijke relaties

De verantwoordelijkheid voor een goed functionerend onderwijsbestel en voor deugdelijk onderwijs in algemene zin, berust voor een goed deel bij de centrale overheid. Deze verantwoordelijkheid komt onder meer tot uitdrukking in het geven van algemene waarborgen, voorschriften en faciliteiten.

In de afgelopen jaren was een verandering te zien in de wijze waarop de centrale overheid vorm gaf aan haar verantwoordelijkheid voor kwalitatief en kwantitatief voldoende onderwijs. Geleidelijk aan ontstond het besef dat er grenzen aan het vermogen van de overheid zijn om de grote hoeveelheid wensen die uit de samenleving op haar afkomt te kanaliseren en volledig te beantwoorden.

Belangrijke elementen uit die maatschappelijke vraag zijn:

- de aansluiting tussen de verschillende onderwijstypen en onderwijssectoren;
- waarborgen voor de toegankelijkheid van het onderwijs voor iedereen;
- waarborgen voor rendement in en kwaliteit van het onderwijs.

Duidelijk is geworden dat een adequate reactie op deze vraag niet van de centrale overheid alleen verwacht kan worden. Onderwijsinstellingen zullen op de maatschappelijke vraag moeten inspelen, terwijl de overheid de taak heeft mogelijkheden voor instellingen te scheppen en zich ervan te verzekeren dat deze instellingen hun taak naar behoren vervullen. Toch vormt het zonder meer overhevelen van een aantal verantwoordelijkheden naar de instellingen zeker geen oplossing voor de problemen waarvoor het onderwijs gesteld is. Decentralisatie mag en kan er niet toe leiden dat de centrale overheid haar primaire verantwoordelijkheden ontloopt.

Allereerst blijft de centrale overheid verantwoordelijk voor onderwijs en onderzoek in algemene zin. Zij geeft in dit verband in elk geval aan welke doeleinden op dit terrein bereikt dienen te worden.

Vervolgens stelt zij middelen ter beschikking aan onderwijsinstellingen of andere publiekrechtelijke organen die deze nodig hebben om die doelstellingen te realiseren. Ten derde dient de centrale overheid bewaking van kwaliteit en rendement van het onderwijs te waarborgen. Ten slotte beziet zij hoe doeleinden die niet - of niet optimaal - via de instellingen kunnen worden gerealiseerd, op andere wijze bereikt kunnen worden.

De traditionele besturingsinstrumenten zijn - gegeven deze doelstellingen - in veel gevallen minder geschikt. In plaats van of naast regelgeving zal meer en meer gekozen worden voor contracten op hoofdlijnen tussen de rijksoverheid en (groepen van) instellingen. In feite gaat het hierbij om sturing door structurering, in plaats van sturing door regelgeving of interventie. Daarbij hoort ook een goed functionerend systeem van rendements- en kwaliteitsbewaking. De sleutel hiervoor is duidelijkheid over en

zichtbaarheid van doelstellingen en resultaten bij alle betrokkenen: overheid, instellingen, personeel, deelnemers, ouders en onderwijsinspectie. Uiteraard zal dit besturingsconcept niet voor alle onderwijssectoren op dezelfde wijze worden ingevuld. De verantwoordelijkheid van de rijksoverheid voor het onderwijs aan leerlingen in de leerplichtige leeftijd vergt bijvoorbeeld een andere mate van overheidsbemoeienis dan die voor het onderwijs en onderzoek daarna.

Het accent van de besturingsconceptie verschoof in de jaren tachtig van voorschriften en interventie naar deregulering, autonomievergroting en kostenbeheersing. Deze lijnen zullen in het laatste decennium van deze eeuw verder worden doorgetrokken, waarbij het accent vooral zal liggen op de uitwerking van nieuwe vormen van rendements- en kwaliteitsbewaking binnen de verschillende sectoren van onderwijs en wetenschappen. De overheid bepaalt daarbij de belangrijkste doelstellingen en stuurt daarbij door verantwoordelijkheden, toetsings- en verantwoordingsprocessen te structureren. In het verslagjaar zijn de eerste contouren van deze conceptie zichtbaar geworden: een actief, selectief en daardoor effectief optredende overheid, die ter verwezenlijking van haar doelstellingen - waarbij overigens rekening wordt gehouden met de hierboven al aangestipte grote verschillen tussen sectoren - meer en meer nieuwe besturingsmechanismen introduceert.

II.1.2.2 De relatie onderwijs-arbeidsmarkt

In 1990 verscheen het rapport van de Tijdelijke Adviescommissie Onderwijsarbeidsmarkt en de regeringsreactie daarop. Deze reactie is de inzet geweest van het overleg met sociale partners en het onderwijsveld, dat in 1991 is gestart.

De belangrijkste onderwerpen die in discussie zijn gebracht, zijn:

- vergroting van het aantal jongeren dat beschikt over een startkwalificatie
- dualisering van het beroepsonderwijs op secundair niveau, dat wil zeggen versterking van de combinatie van leren en werken
- comakership, dat wil zeggen financiële betrokkenheid van het bedrijfsleven bij het beroepsonderwijs
- het tot stand brengen van een nationale kwalificatiestructuur
- bedrijfseconomische verzelfstandiging van instellingen, gekoppeld aan de invoering van budgetfinanciering
- vastlegging van het lange termijn perspectief van geïntegreerde wetgeving voor beroepsonderwijs en volwasseneneducatie tot en met het secundair niveau.

Hieraan verwant zijn een aantal discussies, die in 1990 zijn gevoerd:

- het beleid inzake het voortijdig schoolverlaten, voorlopig uitmondend in een aan deze problematiek gewijd hoofdstuk in de nota 'Profiel van de tweede fase voortgezet onderwijs';
- de bijdrage van het bedrijfsleven/arbeidsvoorzieningsorganisatie aan de scholing en het beroepsonderwijs in het kader van de Begroting, hoofdstuk Onderwijs en Wetenschappen, voor het jaar 1992; het resultaat hiervan is een afspraak met sociale partners over de vergoeding van de door de onderwijs-infrastructuur tot nu toe om niet geleverde scholingsdiensten aan de arbeidsvoorzieningsorganisatie, die is neergelegd in de Tweede Nota van Wijziging.

Andere belangrijke activiteiten zijn de afspraken inzake het activerend arbeidsmarktbeleid voor jongeren. Een qua volume en gewicht belangrijk onderdeel hiervan wordt gevormd door het streven de instroom in het leerlingwezen, die op grond van demografische ontwikkelingen zou moeten dalen, op peil te houden, ook financieel. Daardoor kunnen meer werkloze jongeren worden terugverwezen naar een opleiding, zodat hun arbeidsmarktkansen worden verbeterd. Voor de wat oudere werklozen blijkt, dat basiseducatie en het dag-/avond-m.a.v.o.-h.a.v.o.-v.w.o. steeds meer een voortraject voor scholing, en daarmee voor (her)inpassing op de arbeidsmarkt te zijn. Dit sluit aan bij het succes van het project Primaire

beroepsgerichte Volwasseneneducatie (PBVE) bij de (her)inpassing van werklozen.

Naast deze steeds duidelijker wordende rol van onderwijs voor werklozen, wordt ook gewerkt aan een cultuuromslag in instellingen voor beroepsonderwijs en volwasseneneducatie tot en met het secundair niveau.

In 1990 is door de Tweede Kamer der Staten-Generaal de beleidsnotitie inzake de vorming van Regionale Bureaus Onderwijs (RBO's) aanvaard. Deze steunen onderwijsinstellingen bij het verwerven van een groter marktaandeel op de educatieve markt. Voor een belangrijk deel van die markt werd ook in 1990 de basis gelegd: de aanvaarding van de Arbeidsvoorzieningswet. Een belangrijke taak van de arbeidvoorzieningsorganisatie is de scholing.

Onderwijsinstellingen zullen, meer dan in het verleden, in de gelegenheid worden gesteld deze scholing te verzorgen. Mede in het perspectief van de Kaderwet Volwasseneneducatie is daartoe door de arbeidvoorzieningsorganisatie een openbare aanbestedingsprocedure ontwikkeld, die onder meer voorziet in de verplichting de RBO's in de gelegenheid te stellen een uitvoeringsvoorstel voor scholing te doen.

Al met al zijn in 1990 de relaties tussen onderwijs tot en met het niveau van het secundair beroepsonderwijs en de arbeidsmarkt versterkt, vanuit de gedachte dat dit onderwijs eraan kan bijdragen de kansen op werk van jongeren, onder behoud van de bredere maatschappelijke doelstellingen, te vergroten, dat dit onderwijs beschikt over een expertise die kan worden ingezet bij de herinpassing van werklozen met steun van scholing, en dat er op de markt van scholing voor werkenden in het licht van CAO-afspraken, fondsvorming en een stijgend budget bij bedrijven, nieuwe perspectieven liggen.

Het zwaartepunt van de activiteiten ten aanzien van de relatie onderwijs-arbeidsmarkt - in de zin van verbetering van de positie op de arbeidsmarkt door scholing - heeft zich in 1990 vooral gericht op het secundair onderwijs.

II.1.2.3 Het leraarschap

In de nota van wijziging op de begroting 1990 is niet alleen het belang benadrukt van de waarde van het leraarschap, maar is ook de noodzaak onderkend om tot een positievere waardering van de professie leraar te komen en het besef van het leraar zijn te 'revitaliseren'.

Hoewel dit vraagstuk diepliggende, ook internationaal voorkomende en erkende, knelpunten in zich draagt is binnen de ter beschikking staande mogelijkheden getracht tot verbeteringen te komen.

Deze verbeteringen zijn aangekondigd in een brief aan de Tweede Kamer van 20 februari 1990 en uitvoerig besproken in een uitgebreide Commissievergadering van de Tweede Kamer in mei 1990.

Er is langs diverse lijnen gewerkt.

Van normstellende aard is geweest de publicatie van de concept-beleidsnotitie Beroepsvereisten voor leraren in augustus 1990, waarin wordt aangegeven over welke kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden leraren bij de aanvang van de beroepsuitoefening dienen te beschikken; verder zijn landelijke en regionale voorlichtingscampagnes gevoerd ter bevordering van de instroom van studenten in de lerarenopleidingen en is ondersteuning verleend aan de Stichting Nationale Onderwijs Promotie, die zich ten doel heeft gesteld vanuit de praktijk van het onderwijs de status en het imago van de beroepsgroep te verbeteren. Met de Tweede Kamer is afgesproken te komen tot de instelling van een commissie, die zich in meer principiële zin zal buigen over de arbeidsmarkt en arbeidsomstandigheden voor de leraren in algemene zin, met name inzake de mobiliteit voor de beroepsgroep van leraren en het gradenstelsel.

Ook in de randvoorwaardelijke sfeer zijn de nodige voorstellen gedaan en afspraken gemaakt.

In oktober 1990 is met de vakorganisaties en de besturenorganisaties

overeenstemming bereikt over een convenant ter verbetering van de positie van het onderwijs en het onderwijspersoneel. De concrete afspraken betreffen onder meer de verbetering van de aanvangssalarissen, toekenning van reken-eenheden voor schoolspecifiek personeelsbeleid, opfrisverlof, taakvermindering voor ouderen en scholing van het onderwijspersoneel.

Verder zijn in de sfeer van de lerarenopleidingen maatregelen genomen om nog beter aan de eisen die aan de leraren worden gesteld, te voldoen: er zijn afspraken gemaakt met de hogescholen om te komen tot een traject ter verbetering van de kwaliteit van de Pabo's, de dagopleidingen voor leraren tweedegraad zijn omgezet in éénvakkige opleidingen. Op gevarieerde wijze is getracht de instroom van studenten in de opleidingen voor leraren in vakken, waarin voldoende leraren op de arbeidsmarkt komen, te vergroten.

Verder zijn de hogescholen met lerarenopleidingen en de instellingen voor de onderwijsverzorging uitgenodigd te reageren op suggesties dezerzijds om door middel van de vorming van zogenaamde educatieve faculteiten te komen tot een verbetering van de dienstverlening aan het primaire onderwijsproces (opleiding en nascholing van leraren, onderwijsbegeleiding en dergelijke).

II.1.2.4 Schaalvergroting in het onderwijs

In april 1989 verscheen het rapport 'Doelmatig dienstverlenen' van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Voor vier verschillende overheidsdiensten (politie, bibliotheek, bejaardenzorg en algemeen voortgezet onderwijs) was onderzoek gedaan naar de produktiviteit van de dienstverlening. Daarbij was onder meer gekeken naar synergie- en schaafeffecten in deze sectoren. De belangrijkste resultaten van het onderzoek ten aanzien van de sector algemeen voortgezet onderwijs kunnen als volgt worden samengevat:

- er was sprake van een duidelijke produktiviteitsstijging ondanks maatregelen ter verhoging van de groepsomvang;
- de produktiviteit nam toe met het niveau van het schooltype en met de omvang van de school;
- de optimale schoolgrootte (uit kosten oogpunt gezien) ligt ver boven het niveau van de bestaande gemiddelde schoolgrootte.

Mede naar aanleiding van dit rapport gaf de toenmalige minister van onderwijs en wetenschappen in maart 1989 opdracht aan het SCP om onderzoek te doen naar de mogelijkheden van een schaalvergrotingsbeleid in het onderwijs. Daarmee werd tevens uitvoering gegeven aan de in december 1988 door de Tweede Kamer aangenomen motie van de leden Franssen en Jorritsma-Lebbink (Kamerstukken II, 1988/89, 20800, hoofdstuk VIII, nr. 47).

Het SCP bracht in december 1990 eindrapport uit onder de titel 'School en schaal'. Het rapport beperkte zich tot het basisonderwijs, het speciaal onderwijs (lom en mlk) en het voortgezet onderwijs (a.v.o. en l.b.o.). De belangrijkste uitkomsten van het onderzoek waren dat:

- schaalvergroting tot besparingen kan leiden; besparingen die ingezet kunnen worden voor kwaliteitsverhoging;
- schaalvergroting niet achterwege behoefte te blijven omwille van de bereikbaarheidseffecten;
- een omvangrijke schaalvergroting niet noodzakelijkerwijs consequenties behoeft te hebben voor de levensbeschouwelijke verscheidenheid van het onderwijs;
- de effecten van schoolgrootte en schoolstructuur op de onderwijsprestaties van leerlingen niet erg uitgesproken zijn;
- schaalvergroting op zich een prijs kent in de vorm van onzekerheid voor het personeel en veranderingen in schoollocatie en schoolklimaat waar vele leerlingen en leerkrachten niet om hebben gevraagd.

Aangezien in de loop van 1990 al veel empirisch materiaal van dit SCP-onderzoek beschikbaar kwam, is dit door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen gebruikt in het kader van het schaalvergro-

tingsbeleid. Zo maakte bijvoorbeeld de projectgroep 'Schaal en kwaliteit in het basisonderwijs' die door de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen werd ingesteld en in augustus 1990 eindrapport uitbracht, gebruik van dit materiaal (zie II.2.6.5). Ten aanzien van het schaalvergrotingsbeleid in het algemeen voortgezet onderwijs en het lager beroepsonderwijs hebben de resultaten van het SCP-onderzoek mede gestalte gegeven aan het beleid op het gebied van scholengemeenschapsvorming en schaalvergroting en verlaging bekostiging kleine scholen (zie II.3.2.3).

II.1.2.5 *Emancipatiebeleid*

In 1990 heeft bij het onderwijsemancipatiebeleid centraal gestaan het bevorderen van de economische zelfstandigheid door middel van de verbetering van het arbeidsperspectief van meisjes en vrouwen. Getracht is meisjes vertrouwd te maken met niet-traditionele vakken en keuzes door toekomstoriëntatie en brede studie- en beroepskeuze.

In het kader van de nota 'Maatschappelijke positie van meisjes en jonge vrouwen' is een in 1989 begonnen voorlichtingscampagne - 'Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid' - voortgezet. Deze campagne is gericht op de maatschappelijke bewustwording ten aanzien van het belang van economische en sociaal-culturele zelfstandigheid van meisjes. Na het eerste jaar bleek de bekendheid met de campagne hoog te zijn (82% van de jongeren is bekend met de slagzin van de campagne). Ruim de helft van de jongeren bleek op de hoogte te zijn van de 1990-maatregel.

In het voorjaar van 1990 is de Kies-Exact-campagne afgesloten. Uit een evaluatie van deze campagne kwam naar voren, dat de houding van meisjes tegenover exacte vakken positiever is geworden. Over het feitelijk keuzegedrag van meisjes konden op basis van die evaluatie nog geen conclusies worden getrokken. Als vervolg op deze campagne is in 1990 begonnen met de voorbereiding van een vervolgactie die zich zal richten op de omgeving van meisjes en wel met name op de schooldekanen.

Binnen het basisonderwijs is op het gebied van roldoorbreking en emancipatie vooral aandacht besteed aan materiaalontwikkeling ten behoeve van docenten in de onderbouw. Doel hiervan is om kinderen in een vroeg stadium mogelijkheden te geven voor een brede toekomstoriëntatie en een niet-traditionele keuze in het voortgezet onderwijs. In de bovenbouw kan door deelname aan zogeheten hobbyprojecten kennis worden gemaakt met techniek.

Roldoorbrekend materiaal is ook in het voortgezet onderwijs ontwikkeld. Financiële steun werd verleend voor de implementatie van materiaal, ontwikkeld binnen het project 'Economische zelfstandigheid' en het project 'Lto-diploma, geen jongensmonopolie'. Het project 'Onderwijs aan meisjes uit minderheden' heeft middelen opgeleverd ter verhoging van de onderwijsparticipatie van islamitische meisjes.

In het middelbaar beroepsonderwijs en het leerlingwezen is getracht de positie van meisjes te verbeteren door de ontwikkeling van lesmateriaal voor keuzebegeleiding en stagebegeleiding en coördinatie van regionale netwerken. De Contactgroep Emancipatie Beroepsonderwijs heeft onder voorzitterschap van prof. Raat in het najaar van 1990 een advies uitgebracht over de voortgang in de komende jaren van het emancipatiebeleid in het leerlingwezen, het middelbaar beroepsonderwijs en het vormingsonderwijs.

Ter bestrijding van ongewenste intimiteiten is een handleiding 'Vertrouwensgroep Kindermishandeling en Seksueel Misbruik' gemaakt. Een handleiding 'Vertrouwensgroep Ongewenste Intimiteiten' is in voorbereiding.

Binnen de ondersteuningsinstellingen is het beleid gevolgd in basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Aandacht is besteed aan de rol en de functie van de dekaan en de leerlingbegeleider onder andere door

contacten met de emancipatiewerkster van NVS/NVBI over inbouw van niet-traditionele keuzebegeleiding in de dekanenopleiding. Ook binnen de Matem speelde de keuzebegeleiding een grote rol.

Ter vergroting van de voorbeeldfunctie van de vrouw zijn omscholingscursussen voor techniek, natuurkunde, wiskunde en economie ontwikkeld. Voor de versterking van de positie van vrouwelijke managers en ten behoeve van de verhoging van hun aantallen zijn voorts de cursussen vrouw en management voortgezet. Financiële middelen zijn ter beschikking gesteld voor de oprichting van netwerken en de instelling van kandidatenbanken.

Ten behoeve van deskundigheidsbevordering van docenten op het gebied van bestrijding van seksueel geweld zijn cursussen zelfverdediging ontwikkeld voor docenten lichamelijke oefening.

Binnen het hoger beroepsonderwijs is uitvoering gegeven aan het Beleidsplan Zwaartepunten Vrouwenemancipatie. Aan drie hogescholen zijn speerpunten ontwikkeld, gericht op deskundigheidsbevordering, verhoging van instroom en doorstroom in de sectoren techniek en economie en verandering van onderwijsomgeving/-programma's. De HBO-Raad coördineert de speerpunten.

In het Hoger Onderwijs en Onderzoekplan 1990 wordt een oproep gedaan om meer vrouwelijke aio's aan te stellen, een programma voor positieve actie te ontwikkelen, gelijke kansen op (behoud van) werk voor vrouwen en mannen te scheppen en kinderopvang te creëren.

In het najaar 1990 is een onderzoek gestart naar de positie van vrouwen in Academische Ziekenhuizen en naar knelpunten op het gebied van arbeidsvoorwaarden.

Uit het door de Stimuleringsgroep emancipatie-onderzoek uitgebrachte eindadvies in 1990 blijkt, dat er ten aanzien van vrouwenstudies flinke vooruitgang is geboekt, maar dat het nog te vroeg is om de conclusie te trekken dat vrouwenstudies en emancipatie-onderzoek volledig verankerd zijn in de reguliere geldstromen en kaders voor onderzoek. Besloten is vrouwenstudies en emancipatie-onderzoek nog 5 jaar extra te stimuleren; daartoe zal de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek een zwaartepunt ontwikkelen.

De Nederlandse deelname van vrouwen aan het Erasmusproject is licht gedaald: van 51,8% in 1987/1988 naar 50,7% in 1988/1989. Binnen de studiedisciplines ligt de voorkeur voor vrouwen bij: talen, business-administration/rechten en sociale wetenschappen.

Het Europees Netwerk voor Vrouwenstudies van de Raad van Europa organiseerde in 1990 twee seminars: 'Women and political power' en 'Women's Studies and the Social Position of Women in Eastern and Western Europe'.

Aan het laatste seminar namen vrouwen deel uit alle landen van Oost-Europa. Bij die gelegenheid heeft het netwerk zich in feite ontwikkeld tot een netwerk van de hele Europese regio.

II.1.2.6 Sociale vernieuwing en onderwijs

Sociale vernieuwing is een van de hoofdlijnen van het huidige regeringsbeleid en heeft in 1990 een groeiende betekenis gekregen in het onderwijsbeleid. Doel van het sociale-vernieuwingsbeleid is het bestrijden van maatschappelijke achterstanden van individuen en groepen.

Onderwijsachterstanden worden aangepakt door middel van een gezamenlijke inspanning van onderwijsinstellingen, gemeenten en Rijk. Onder achterstanden in het onderwijs worden verstaan negatieve effecten op de leer- en ontwikkelingsmogelijkheden van leerlingen, die het gevolg zijn van sociale, economische en culturele omstandigheden.

600 miljoen onderwijsmiddelen - verspreid over een negental regelingen -

staan ten dienste van sociale vernieuwing. Deze regelingen betreffen de onderwijsvoorrang(sgebieden), de basiseducatie, de gewichtenregeling in het basisonderwijs, OET (Onderwijs in Eigen Taal) en cumi-faciliteitenregelingen in het basis- en voortgezet onderwijs en middelen in het kader van voortijdig school-verlaten.

Ten behoeve van sociale vernieuwing is de Interbestuurlijke Projectgroep Sociale Vernieuwing (IPSV) ingesteld. Deze projectgroep bereidt de convenanten van Rijk-gemeente en het sociale vernieuwingsbeleid voor en coördineert de contacten met gemeenten. Naast vertegenwoordigers van verschillende ministeries, waaronder Onderwijs en Wetenschappen, hebben ook vertegenwoordigers uit gemeentelijke kring zitting in de IPSV.

Onderwijs en Wetenschappen voert met een aantal gemeenten overleg over het oplossen van enkele knelpunten die van belang zijn voor sociale vernieuwing in het onderwijs. Met de besturenorganisaties is een eerste overleg gevoerd over de vormgeving van sociale vernieuwing in het onderwijs.

Convenanten

Het jaar 1990 mag wel 'het jaar van de convenanten' worden genoemd. Een belangrijk aandeel bij de oplossing van problemen, die in het kader van de sociale vernieuwing worden aangepakt, heeft een aantal (grote) gemeenten. In 1990 zijn er door het Rijk en 350 gemeenten convenanten getekend, waarin onder andere genoemde onderwijsregelingen zijn opgenomen. In deze convenanten gaan Rijk en gemeente inspanningsverplichtingen aan. Het Rijk spant zich in de beleidsruimte van gemeenten en maatschappelijke organisaties te vergroten en de gemeente spant zich in een samenhangend achterstandenbeleid te ontwikkelen. In het onderwijs krijgt de samenwerking gestalte door zogenaamde horizontale convenanten, samenwerkingsovereenkomsten van gemeente en schoolbesturen. De gemeente - als lokale overheid - vervult hier een initierende en stimulerende rol.

In juni 1990 is overeenstemming bereikt over het bestuurlijke en juridische kader van de horizontale convenanten. Deze worden tussen de gemeente en schoolbesturen op basis van vrijwilligheid en gelijkwaardigheid opgesteld en afgesproken. Om een andere inzet van de onderwijsmiddelen te verwezenlijken is echter instemming nodig van de scholen die deze middelen ontvangen. In een samenwerkingsovereenkomst (ook wel HC genoemd) wordt deze instemming geformaliseerd.

Schoolbesturen blijven in het algemeen rechtstreeks de uitkeringen voor de onderwijsregelingen ontvangen, tenzij in een horizontaal convenant anders wordt besloten. In december 1990 is in een notitie van de minister van binnenlandse zaken, verschenen als bijlage bij de voortgangsrapportage, aan de Tweede Kamer de bestuurlijke rolverdeling van Rijk, gemeente en schoolbesturen in het kader van sociale vernieuwing geschetst. De rijksoverheid voert primair een voorwaardenschepend beleid (wegnemen van belemmeringen voor samenwerking, toetsen van nieuw beleid op implicaties voor sociale vernieuwing en het bevorderen van de intersectorale samenhang). De bestuurlijke relatie tussen Rijk en onderwijssector is aan het veranderen.

De rijksoverheid richt zich meer op doelformulering en het ter beschikking stellen van middelen aan schoolbesturen voor de uitvoering van onderwijs en evaluatie van resultaten.

Onderwijssectoren

In het gewijzigde voorstel voor een wettelijke regeling van het onderwijsvoorrangsbeleid is de inpassing mogelijk gemaakt van de onderwijsvoorrangsgebiedsmiddelen en -activiteiten in de gemeentelijke aanpak van sociale vernieuwing. Verder is met de minister van welzijn, volksgezondheid en cultuur overeengekomen om op het gebied van het minderhedenbeleid meer te gaan samenwerken. Deze samenwerking krijgt gestalte

in een door Onderwijs en Wetenschappen en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur gezamenlijk uit te brengen landelijk beleidskader Onderwijsvoorrangsbeleid.

Het wetsvoorstel, waarin rekening is gehouden met de eerste resultaten uit het evaluatieprogramma OVB, is in november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend. Ter voorbereiding van het landelijk beleidskader is in december 1990 een conferentie georganiseerd met betrokkenen bij sociale vernieuwing (in gemeenten) en bij onderwijsvoorrangsgebieden.

Primair onderwijs

Op dit terrein zijn de wettelijke regeling onderwijsvoorrangsgebieden, formatieregeling basisonderwijs en de formatieregeling speciaal onderwijs van belang.

Zoals in de beleidsnotitie 'Onderwijs in de eigen taal' is aangegeven, is het beleid erop gericht dat betrokkenen op lokaal niveau meer ruimte krijgen om een eigen invulling te geven aan het eigen-taalonderwijs, zowel aan de inhoud van het vakgebied als aan de taken van de leerkrachten. Een en ander met inachtneming van de wettelijke aanspraken van ouders.

Voortgezet onderwijs

Op het terrein van het voortgezet onderwijs zijn van belang de wettelijke regeling onderwijsvoorrangsgebieden, de cumi-faciliteitenregeling en de OET-regeling. In deel I van het Onderwijsverslag is met betrekking tot deze regelingen een aantal kwantitatieve gegevens opgenomen. De onderwijsvoorrangsgebieden (en participerende scholen) hebben hun activiteiten voortgezet.

Gedurende het schooljaar 1990/1991 is de faciliteitenregeling l.b.o., m.a.v.o., h.a.v.o., v.w.o. verlengd op het niveau van het schooljaar 1989/1990. De werking van de faciliteitenregeling voor het onderwijs in de eigen taal (OET) is met een jaar verlengd en uitgebreid tot de leerlingen van het vierde leerjaar.

In totaal ontvingen per 1 augustus 1990 bijna 7800 leerlingen op ruim 100 scholen onderwijs in de eigen taal.

In de regeringsreactie bij het W.R.R.-rapport 'Allochtonenbeleid' zijn maatregelen opgenomen ten aanzien van het l.b.o., m.a.v.o., h.a.v.o. en v.w.o. Deze betreffen met name:

- uitbreiding van de projecten eerste opvang neveninstromers;
- verbetering van kwaliteit van het onderwijs met betrekking tot 'Nederlands-als-tweede taal' (NT2) door middel van leermiddelenontwikkeling en nascholing;
- ontwikkeling van een leerlingvolgstelsysteem.

Deze maatregelen zullen in 1991 verder worden uitgewerkt.

Vormingswerk, faciliteiten voor culturele minderheden en randgroepjongeren

In de tussen het Rijk en gemeenten gesloten convenanten is een verruiming van de mogelijkheden van het vormingswerk op het terrein van het voortijdig school-verlaten aangekondigd. Hierbij is tevens een relatie gelegd met de middelen die beschikbaar zijn voor de faciliteitenregeling culturele minderheden beroeps- en volwasseneneducatie en de randgroep-jongerenprojecten.

Begonnen is met de beleidsvoorbereiding ter zake van de herpositionering van het vormingswerk.

Basiseducatie

In 1990 zijn in het kader van de afgesloten convenanten met gemeenten afspraken gemaakt die weliswaar in overeenstemming zijn met de bepalingen van de huidige rijksregeling, maar de gemeenten in staat stellen de maximale ruimte binnen deze regeling te benutten. Deze deregulering bestaat vooral uit:

- een versoepeling van de bepalingen inzake de kenmerken van programma's;
- afspraken tussen Rijk en gemeenten ten aanzien van de prijs per deelnemerscontactuur en de percentages voor kinderopvang, toeleiding en werving;
- de vrije inzet van gemeentelijke middelen.

351 gemeenten hebben in 1990 een convenant sociale vernieuwing afgesloten. Een aantal van 283 heeft basiseducatie hierbij betrokken. De gelden voor uitvoering van de basiseducatie voor deze gemeenten (114,6 miljoen) zullen met ingang van januari 1991 als onderdeel van de brede doeluitkering beschikbaar worden gesteld via het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

II.1.2.7 'Leerrechten'

In 1990 is in het kader van het denken over afbakening van de overheidsbemoeienis met betrekking tot onderwijs en met name de financiering daarvan door het stellen van condities aan de onderwijsvraagkant (in plaats van structurering van de aanbodkant) het begrip leerrechten onderwerp van gedachtenwisseling geweest. De leerrechtenbenadering houdt in dat de condities waaronder burgers aan door de overheid bekostigd onderwijs kunnen deelnemen ondubbelzinnig worden gedefinieerd. Doel daarvan is het bereiken van een meer doelmatige en rechtvaardige aanwending van overheidsmiddelen ten behoeve van (categorieën) burgers. De voornaamste van die condities zijn de hoogte van de eigen bijdrage en de voorwaarden waaronder studerende in aanmerking kunnen komen voor studiefinanciering.

De discussie over leerrechten (en vouchers) was mede ingegeven door de toenemende noodzaak de spanning tussen de beschikbare middelen voor onderwijs en de nog immer groeiende behoefte aan onderwijs in de samenleving hanteerbaar te maken door een op doelmatigheid en rechtvaardigheid gerichte sturing van de onderwijsdeelname.

De minister van onderwijs en wetenschappen heeft zijn voornemen om met betrekking tot het onderwerp leerrechten een adviesaanvraag in te dienen bij de Sociaal Economische Raad (SER) in 1990 niet uitgevoerd. De reden daarvoor is gelegen in het feit dat in 1990 het advies van de commissie Rauwenhoff werd uitgebracht en dat voorstellen aan de Tweede Kamer werden gedaan met betrekking tot heroriëntering studiefinanciering en aanzetten werden gegeven tot een nadere prioritering van de deelname aan het hoger onderwijs. Deze zaken interfereren met de leerrechtenproblematiek, zodat het raadzaam leek de adviesaanvraag tot na de behandeling daarvan aan te houden.

De minister van onderwijs en wetenschappen heeft onlangs aan de SER laten weten de adviesaanvraag met betrekking tot leerrechten nu in het kader van de nota volwasseneneducatie bij de SER in te zullen dienen. In deze nota zal beleid moeten worden geformuleerd met betrekking tot de condities waaronder burgers aan (volwassenen-)onderwijs kunnen deelnemen. In die zin bestaat er een nauwe verwantschap tussen deze nota en de vraagstellingen die eerder aan de orde waren in de leerrechten-discussie.

II.1.3 De financiering van het onderwijs in 1990

II.1.3.1 De uitgaven en ontvangsten van O. en W.

II.1.3.1

A - ontwerp begroting en startbrief (bedragen x mln)

	uitgaven	ontvangsten
ontwerp-begroting	29.059	935
startbrief	+ 171	0
totaal	29.230	935

De ontwerp-begroting 1990 is opgesteld onder verantwoordelijkheid van een demissionaire regering en als zodanig een 'beleids-arm' stuk. Het regeerakkoord van het kabinet Lubbers/Kok is financieel vertaald in de 'startbrief'.

B - van startbrief t/m voorlopige rekening (x 1 mln)

stand startbrief	29.230	935
voorjaars-nota	+ 401	+ 120
miljoenen-nota	+ 1.567	+ 45
najaars-nota	- 82	+ 28
februari-nota	- 315	+ 109
totaal:	+ 1.571	+ 302
voorlopige rekening	30.801	1.237

Tijdens de begrotingsuitvoering is 1.414 miljoen overgeboekt van de aanvullende posten op de Rijksbegroting (Miljoenennota) naar de O. en W-begroting. Dit bedrag, normaliter alleen bestemd voor loon- en prijsbijstellingen, kende in 1990 een extra component voor besparings-verliezen om de gevolgen van de vertraagde wetgeving tijdens de demissionaire status van het vorige kabinet op te vangen.

II.1.3.2 De Rijksuitgaven en -ontvangsten

De onderwijsbegroting maakt deel uit van de Rijksbegroting (Hoofdstuk VIII). Onderstaand is een overzicht opgenomen van de relevante uitgaven en niet-belastingontvangsten van de Rijksbegroting.

II.3.2. Rijksbegroting

	uitgaven	ontvangsten
Rijksbegroting	174.428	24.658
startbrief	+ 12.871	+ 282
stand startbrief	187.299	24.940
voorjaarsnota	- 354	+ 2.186
miljoenennota	+ 1.472	+ 405
februarinota	- 2.533	- 400
Voorlopige rekening	185.884	26.731

De belasting-ontvangsten bedroegen in 1990 136.000 miljoen.

Bij startbrief zijn de AAW/AWW uitgaven van de sociale fondsen overgeboekt naar de uitgaven van de Rijksbegroting op het hoofdstuk van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, zodat met ingang van 1990 dit departement de kop-positie van O. en W heeft overgenomen met een uitgaven-totaal van 33.325 miljoen.

II.1.3.3 Kerngegevens van de collectieve sector

	rekening 1989	begroting 1990	start- brief	voorlopige rekening
x 1 min.				
Nationaal Inkomen	423.220	445.950	446.920	450.150
collectieve uitgaven	262.600	276.800	280.097	279.300
in % N.I.				
financieringssaldo	- 5,9	- 5,0	- 5,	- 5,
Rijk *)				
financieringssaldo	- 0,0	- 0,5	- 0,5	0,0
saldo sociale fondsen	+ 0,6	- 0,4	- 0,1	+ 0,1
belastingdruk	29,5	29,9	33,0	31,9
premiedruk	21,2	22,0	19,3	19,3
druk niet-belasting- ontvangsten met collec- tief karakter	1,1	0,9	1,3	1,2
coll. lastendruk	51,9	52,8	53,6	52,4
coll. uitgavenquote *)	62,0	62,1	62,7	62,0

*) exclusief vervroegde aflossing woningwetwoningen

Bron: Miljoenennota 1990/1991/februari nota 28 februari 1991.

II.1.4 Arbeidsvoorwaarden en werkgelegenheid

II.1.4.1 Algemeen

Een vijftal ontwikkelingen heeft in 1990 een sterk accent gelegd op het arbeidsvoorwaarden- en werkgelegenheidsbeleid. Het betreft:

- het terugdringen van het dreigende tekort op de ADV-regeling, in samenhang met wijzigingen in de DOP- en VUT-regelingen voor onderwijspersoneel;
 - het akkoord met personeels- en besturenorganisaties over de hoofdlijnen van het formatiebudgetsysteem;
 - het afsluiten van het convenant met de personeelsorganisaties ter verbetering van de positie van het onderwijs en het daarin werkzame personeel;
 - het terugdringen van de uitgaven voor ontslaguitkeringen;
 - het preventiebeleid ten aanzien van verzuim en arbeidsongeschiktheid.
- De ontwikkelingen ter zake worden hierna beschreven. In het algemeen kan worden gesteld dat het uitgangspunt van de toelichting op de nota van wijziging op de onderwijsbegroting 1990 'Onderwijs staat of valt met de man of vrouw voor de klas' heeft geleid tot concrete en belangrijke aanzetten voor een onderwijsbeleid waarvan de zorg voor de positie van het onderwijspersoneel integraal deel uitmaakt. Daarnaast zijn belangrijke schreden gezet op het pad dat leidt tot grotere vrijheid voor het bevoegd gezag van onderwijsinstellingen in het voeren personeelsbeleid.

II.1.4.2 Werkgelegenheidsbeleid

a. VUT, DOP en ADV

- De DOP-regeling

De regeling Doorstroming Onderwijspersoneel werd in 1988 voor de eerste

maal getroffen (DOP-I). De beoogde effecten waren het terugdringen van de incidentele loonontwikkeling en de gemiddelde personeelslast, het bevorderen van een evenwichtiger leeftijdsopbouw en de herverdeling van werk door het vervangen van ouder (duurder) onderwijspersoneel door jonger (goedkoper) personeel. Deze regeling was gedurende de periode van 1 augustus 1989 tot en met 1 januari 1990 opnieuw van toepassing (DOP-II).

In 1990 is geen nieuwe DOP-regeling tot stand gekomen. Enerzijds ontbraken hiervoor de financiële middelen, anderzijds wezen berichten over mogelijke toekomstige tekorten aan leraren erop dat de arbeidssituatie regelingen voor vervroegde uittreding in het onderwijs minder urgent maakte. In totaal hebben circa 10.450 personen deelgenomen aan de DOP.

• De VUT-regeling

De VUT-regeling bood tot 1 augustus 1990 aan onderwijspersoneel de mogelijkheid om op 60-jarige leeftijd geheel uit te treden. Op 1 augustus 1990 is de werkingsduur van deze regeling met één jaar verlengd.

• De ADV-regeling

Op 1 augustus 1989 trad een verruiming van de regeling voor arbeidsduurverkortung (ADV) in werking, in de vorm van een verlaging van de grenzen die met betrekking tot het recht op ADV zijn gelegen in de betrekkingsovang. Hierin zijn in 1990 geen wijzigingen aangebracht.

Begin 1990 is overleg gestart dat is gericht op het terugdringen van dreigende tekorten op deze regeling. Door het leeftijds- en betrekkingsovanggebonden karakter bleek de regeling financieel moeilijk beheersbaar. Mede hierdoor ontstond in het overleg overeenstemming over de noodzaak van een ADV-regeling die zou uitgaan van een vast percentage ADV, ongeacht leeftijd en betrekkingsovang. Daarnaast zou er voor ouderen een extra taakverminderingsovgeling moeten gelden. Over de uitwerking van de regeling, alsmede over het overgangsovgrecht, ontstond een geschil met de centrales van overheids- en onderwijspersoneel. De Advies- en arbitragecommissie voor de Rijksdienst heeft over dit geschil een bindende uitspraak gedaan. Op grond van deze uitspraak zal vanaf 1 augustus 1993 voor alle onderwijsovggeenden een gelijk ADV-percentage gelden van 3.57%. Personeel dat tot 1 augustus 1991 geen recht op ADV had, zal in de periode tot 1 augustus 1993 in drie stappen naar dit percentage toegroen.

b. Arbeidsmarktknelpunten

Voor de onderwijsovgstellingen die op lump-sum basis worden bekostigd, is de mogelijkheid gecreëerd om aan door het bevoegd gezag aan te wijzen belanghebbenden een toelage of uitkering om redenen van werving en behoud uit te keren. Aan de h.b.o.-ovgstellingen is voor dit doel een budget toekend.

Ten behoeve van de overige schoolsoorten, die voor de personeelsovgkosten op declaratiebasis worden bekostigd, bestaan de volgende drie beloningsovginstrumenten:

- a. toekenning van een bindingsovgpremie om redenen van werving en behoud aan belanghebbenden behorende tot een door de minister aangewezen categorie onderwijsovgpersoneel (namelijk docenten in zogenoemde tekortvakken). Een wijziging van hoofdstuk I-P van het Rechtspositiebesluit Onderwijsovgpersoneel (RPBO) ten behoeve van de toekenning van deze bindingsovgpremie c.q. toelage of uitkering is inmiddels gerealiseerd;
- b. toekenning van faciliteiten ter bevordering van de instroom in de eerstegraads lerarenopleidingen van studenten in vakken die behoren tot de zogenoemde tekortvakken;

- c. toekenning van persoonsgebonden eenheden aan bevoegde en onbevoegde leraren in de technische vakken die behoren tot de door de minister aangewezen leerstofgebieden.

De resultaten van de maatregelen genoemd onder b. en c. zullen in de loop van 1991 worden geëvalueerd.

II.1.4.3 Specifieke onderwerpen

a. Formatiebudgetsysteem

In 1990 is verder gegaan met de voorbereidingen om te komen tot een nieuw systeem van formatietoekenning aan instellingen voor primair en voortgezet onderwijs, het zogeheten formatiebudgetsysteem. In oktober 1990 werd met de Bijzondere Commissie (BC) en de Commissie Besturen-organisaties (CB) overeenstemming bereikt over de hoofdlijnen van het formatiebudgetsysteem. De resultaten van het overleg zijn neergelegd in een notitie die aan de Tweede Kamer is gezonden.

In het voorgestelde formatiebudgetsysteem worden de componenten die het volume van het personeel aan een instelling bepalen (de formatie, de garantie en de vervanging) in een genormeerd aantal formatiereken-eenheden aan de instelling toegekend. Het totaal aantal formatiereken-eenheden dat aan een instelling wordt toegekend, wordt aangeduid als het formatiebudget. In samenhang met het formatiebudgetsysteem wordt een aantal maatregelen ingevoerd dat het aan onderwijsinstellingen mogelijk maakt een flexibel personeels- en organisatiebeleid te voeren. De nadere uitwerking van de in de hoofdlijnennotitie aangekondigde beleidsvoor-nemens zal moeten leiden tot wijziging van diverse wetten en besluiten. Als streefperiode voor de inwerkingtreding van het formatie-budgetsysteem wordt uitgegaan van het tijdvak van 1 januari 1992 tot 1 april 1992.

b. Convenant ter verbetering van de positie van het onderwijs en het daarin werkzame onderwijspersoneel

In oktober 1990 is met vakorganisaties en besturenorganisaties in het Georganiseerd Overleg overeenstemming bereikt over het convenant ter verbetering van de positie van het onderwijs en het daarin werkzame onderwijspersoneel.

In dit convenant is een aantal gemeenschappelijke doelstellingen en intenties opgenomen die zijn gericht op verbetering van de kwaliteit en de status van het onderwijs en het leraarsberoep. In dat kader zijn voornemens vastgelegd om te komen tot een loonstruatuuronderzoek en een inhoudelijke bezinning op het leraarsberoep en tot het totstand-brengen van besluitvorming over een aantal belangrijke beleidsonder-delen.

Deze gemeenschappelijke uitgangspunten zijn uitgewerkt in een aantal concrete maatregelen. Deze hebben betrekking op verbetering van aanvangssalarissen, verbetering van de taakrealisatieregeling in het basisonderwijs, het toekennen van (convenants)rekeneenheden aan scholen voor schoolspecifiek formatie- en personeelsbeleid, opfrisverlof, een taakverminderingsregeling voor senioren in het kader van een nieuwe ADV-regeling, scholing, verbetering van financiële arbeidsvoorwaarden van onderwijsondersteunend personeel en uitbreiding van de experi-menten voor kinderopvang.

c. Reductie uitgaven voor ontslaguitkeringen

Twee ogenschijnlijk tegenstrijdige problemen trokken in dit verslagjaar de aandacht. Enerzijds werd aandacht gevraagd voor dreigende tekorten aan leraren voor bepaalde vakken of in bepaalde onderwijssectoren, anderzijds was sprake van hoge uitgaven voor ontslaguitkeringen in de

sector onderwijs en wetenschappen. De (ambtelijke) Projectgroep Reductie Wachtgeld (PGRW) kreeg als opdracht advies uit te brengen over mogelijkheden de uitgaven voor ontslaguitkeringen te beperken en zoveel mogelijk wachtgelders opnieuw aan een baan te helpen. Eind mei bracht de projectgroep haar eindrapport uit. Dit rapport is op 8 juni 1990 door de ministerraad aanvaard.

Na een analyse te hebben gegeven van de problematiek, formuleerde de PGRW een samenhangend pakket van voorstellen waarbij inspanningen van alle betrokkenen - de overheid, werkgevers en werklozen - werden gevraagd.

Dit pakket bestaat uit de volgende onderdelen:

- tijdelijke wet arbeidsbemiddeling onderwijs (TWAO);
- nu reeds verplicht benoemen van wachtgelders aan rijksscholen;
- voorraatsaanstellingen primair en voortgezet onderwijs mogelijk maken;
- verscherpte toepassing van de criteria voor passende arbeid;
- intensieve bemiddeling;
- budgettering van de wachtgeld in het hoger onderwijs;
- wachtgeldpremie personeel voor eigen rekening van het bevoegd gezag in overige sectoren;
- scholing van wachtgelders en bedreigd personeel;
- toets op beleidsvoorstellen.

Kort na de beslissing van de ministerraad is een begin gemaakt met de uitwerking van deze maatregelen.

Overleg en advisering in verband met de TWAO heeft inmiddels plaatsgevonden. Het wetsvoorstel beoogt verplichte vacaturemelding door bevoegde gezagsorganen te regelen en voorziet in een voorraatsbenoeming voor (ook andere dan 'eigen') wachtgelders.

Met werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers vindt regelmatig overleg plaats over de intensieve bemiddelingscampagne. Het ligt in de bedoeling te komen tot de instelling van een tripartite samengesteld sectorbureau met een breed takenpakket op het gebied van de onderwijs-arbeidsmarkt. Het wachtgeldproject zou de eerste prioriteit voor dit sectorbureau gaan vormen.

Op 4 oktober 1990 is in het Centraal Bestuur voor de Arbeidsvoorziening (CBA) een voorstel besproken over de start en de opzet van de intensieve bemiddelingscampagne. Het CBA stemde in met een proef gedurende vier maanden in twee regio's. Op basis van de ervaringen in de proefregio's zal het CBA begin 1991 beslissen over een landelijke start van de campagne. Het is de bedoeling op 1 april 1991 de landelijke intensieve bemiddelingscampagne te laten beginnen.

d. Preventiebeleid ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid

In oktober 1990 werd aan het parlement aangeboden de nota Preventie van Ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid in het onderwijs, op hetzelfde moment dat de conclusies uit het Najaarsoverleg aangaande het volumebeleid voor het bedrijfsleven werden gepresenteerd en het actieplan voor het overheidspersoneel. De preventienota is bedoeld als een toespitsing van en aanvulling op de algemene maatregelen. De voorstellen concentreren zich op de ontwikkeling van verzuimpreventie binnen de onderwijsinstellingen en op landelijk niveau voor wat betreft registratie en onderzoek, op de uitwerking van financiële prikkels voor werkgevers in het onderwijs, onder andere in het kader van het Vervangingsfonds, op de bevordering van herplaatsing en de kans op passende arbeid en op de uitvoering van professionele begeleiding en bedrijfsgezondheidszorg. De nadere uitwerking werd al in 1990 ter hand genomen. De uitwerkingsvoorstellen zullen tezamen met de algemene maatregelen voor bedrijfsleven en

overheidspersoneel worden voorbereid en aan het parlement worden voorgelegd.

Het project 'Registratie ziekteverzuim in het onderwijs' werd geplaatst in het kader van het preventiebeleid. Nader onderzoek c.q. secundaire analyse op beschikbare registratiegegevens kan een nader inzicht bieden in risicogroepen (als onderwijzend personeel met een grote deeltijdbetrekking) waarop preventief beleid zich zou kunnen concentreren. Een goed voorbeeld hiervan betreft de aanpak van het ziekteverzuim in scholen van de gemeente Amsterdam, waarvoor een integraal plan wordt ontwikkeld.

Voorts werd het ziekteverzuimrapport over het schooljaar 1988/1989 aangeboden. Het ziekteverzuimniveau blijkt van 1988 (7.3%) op 1989 (7.2%) vrijwel gelijk te zijn. Nog niet gepubliceerde cijfers van 1990 laten echter een lichte stijging zien naar 7.5%. Deze stijging blijft overigens ver achter bij de ontwikkeling in het bedrijfsleven (1988: 8.5%; 1989: 8.8%; 1990 tweede kwartaal: 9.1%).

Eind 1990 kwam het eindrapport beschikbaar van het experiment met bedrijfsgezondheidszorg voor onderwijspersoneel. Dit rapport zal in 1991 aan het parlement worden aangeboden. Enkele conclusies afkomstig uit concept-rapportages konden reeds worden verwerkt in de nota Preventie Ziekteverzuim en Arbeidsongeschiktheid. Wat de effecten van de bedrijfsgezondheidszorg op het verzuim en het arbeidsongeschiktheidsniveau betreft, kan worden geconcludeerd dat als gevolg van de intensieve gevalsbegeleiding het verzuim langer duurt. Wel werd voorkomen, tegen de verwachtingen in, dat het aantal blijvend arbeidsongeschikverklarden toenam, ondanks het grote aantal reeds langdurig zieken. Daarbij daalde het percentage van voor 80% of meer arbeidsongeschikverklarden van 84% in 1987 naar 57% in 1989. Het percentage herplaatsbaar verklaarde personeelsleden steeg binnen het bereik van het experiment aanzienlijk meer dan in het totale onderwijs. Deze en andere bevindingen zullen worden gebruikt bij de oordeelsvorming over de opzet en inrichting van bedrijfsgezondheidszorg voor onderwijspersoneel.

e. Arbeidsomstandighedenwet

Het overleg over de algemene maatregel van bestuur waarmee de eerste fase van de Arbeidsomstandighedenwet voor het onderwijs zal worden ingevoerd is in 1990 afgerond. Naar verwachting zal de eerste fase van de Arbo-wet in 1991 worden ingevoerd.

f. Toepassing Wet arbeid gehandicapte werknemers (WAGW)

In 1990 werd een in opdracht van het Arbeidsmarkt- en Opleidingsfonds (A + O fonds) verricht onderzoek naar de arbeidsmarktpositie voor gehandicapten in het onderwijs afgerond. Op basis van dit onderzoek kwam de brochure 'Gehandicapt werken in het onderwijs' tot stand. Deze brochure is door het A + O fonds in een grote oplage verspreid.

Uit het evaluatieonderzoek van de WAGW, verricht in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bleek dat de onderwijssector eind 1988 nog niet voldeed aan de WAGW-criteria met betrekking tot het in dienst hebben van een bepaald percentage gehandicapten. Dit onderzoek vormt aanleiding voor extra inspanningen. Daarnaast zal worden bekeken of door specifieke onderwijsregelingen geen vertekening van de uitkomst van de metingen is opgetreden.

g. Herstructureringen in het onderwijs

Sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroepsonderwijs (SVM)

Op 1 augustus 1991 zal voor alle m.b.o.-instellingen de lump sum-bekosti-

gingssystematiek en de daarmee verbonden rechtspositieregeling in werking treden. Aan de instellingen geplaatst op het zogenoemde Fusieplan, is al per 1 augustus 1990 een aantal mogelijkheden uit de nieuwe rechtspositieregeling geboden, waardoor een grotere vrijheid in het personeelsbeleid wordt mogelijk gemaakt; teneinde dit te realiseren is intensief overleg gevoerd over de Regeling m.b.o. 1990-1991 en daarmee verbonden nadere regelgeving.

Wet Cursorisch Beroepsonderwijs (WCBO) en Voortgezet Algemeen volwassenenonderwijs (VAVO)

Ten aanzien van zowel het beroepsbegeleidend onderwijs als het dag/avond-onderwijs zijn wetsvoorstellen ingediend bij de Tweede Kamer, die moeten leiden tot scholen voor cursorisch beroepsonderwijs (CBO) en tot scholen voor voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (VAVO). Daarbij is het streven gericht op invoering van een systeem van lump sum-financiering. Evenals bij het m.b.o. biedt dat een ruimere inrichtings- en bestedingsvrijheid voor besturen als ook ruimere mogelijkheden tot het voeren van een eigen personeelsbeleid inclusief versterking van het management. Beoogd wordt voor beide voorzieningen een arbeidsvoorwaardenregime te realiseren dat dezelfde kenmerken vertoont als dat bij het m.b.o.

Hoofddlijnen over het aan te houden arbeidsvoorwaardenregime bij CBO en VAVO zijn ingebracht in het Georganiseerd Overleg. De besprekingen daarover hebben een aanvang genomen.

h. Arbeidsmarkt- en Opleidingsfonds voor de overheid (A + O fonds)

In dit verslagjaar was sprake van een verdergaande zelfstandiging van de verschillende secties van het A + O fonds. Voor de sectie po/vo/hbo heeft dat geleid tot een herbezinning op de prioriteiten die voor deze sectie waren vastgesteld. In vergelijking tot de andere secties van het fonds is door het sectiebestuur po/vo/hbo tot nu toe een duidelijke nadruk gelegd op projecten die gericht waren op de herplaatsing van werkloos personeel en op het versterken van de arbeidsmarktpositie van zittend personeel waarvan de werkgelegenheid werd bedreigd. Afgesproken is om in de toekomst meer aandacht te besteden aan opleidingsprojecten. Dit geldt met name voor projecten waarbij sprake is van een ontwikkelingscomponent en een voorttrekkersfunctie. Evenals in vorige jaren zal extra voorrang worden gegeven aan activiteiten die gericht zijn op groepen met een zwakkere positie op de arbeidsmarkt, zoals vrouwen, gehandicapten en leden van minderheidsgroepen.

Er is in het Georganiseerd Overleg uitgebreid gediscussieerd over de voortzetting van de Subsidieregeling Additionele Jongerenbanen bij de Overheid (SAJO). Pas aan het eind van het jaar viel de definitieve beslissing om met deze regeling door te gaan en de uitvoering opnieuw op te dragen aan het A + O fonds.

In 1990 is - om enkele voorbeelden van door het A + O fonds gesubsidieerde projecten te noemen - het onderzoek naar de arbeidsmarktpositie in het onderwijs voor gehandicapten afgerond. Aan alle onderwijsinstellingen is het informatieve boekje 'Gehandicapt werken in het onderwijs' gestuurd. Een uitgebreid scholingsprogramma voor personeel in het voortgezet onderwijs startte in het najaar onder de naam PRO-V.O.

Dit project zal enkele jaren doorlopen.

Twintig A + O-projectaanvragen voor 1991, verdeeld over primair onderwijs, voortgezet onderwijs en hoger beroepsonderwijs, zijn door het bestuur goedgekeurd. In totaal is hiermee een bedrag van ongeveer acht miljoen gulden gemoeid. Het aantal SAJO-aanvragen was dit jaar kleiner dan verwacht; dit is wellicht veroorzaakt door de onzekerheid over de

voortzetting van deze regeling. Twintig aanvragen kregen een positieve beoordeling. Het voor SAJO-projecten beschikbare bedrag is hiermee nog niet geheel uitgeput.

Het doel van het A + O fonds is het stimuleren van additionele opleidings- en arbeidsmarktactiviteiten. Projecten moeten door werkgevers worden meegefinancierd. De SAJO-regeling is gericht op het creëren van structurele arbeidsplaatsen voor werkloze jongeren. Beoordeling van projectaanvragen vindt plaats door het uit vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersorganisaties uit het onderwijs samengestelde bestuur van de sectie.

II.1.4.4 Het georganiseerd overleg

a. Het stelsel van arbeidsvoorwaardenvorming

In het gesprek over het 'Gemeenschappelijk beleidskader van Kabinet en Stichting van de Arbeid' (eind 1989) is van de zijde van het kabinet toegezegd dat de overheidswerkgevers zo spoedig mogelijk als 'gewoon werkgever' arbeidsvoorwaardenoverleg zullen gaan voeren. Als uitvloeisel daarvan is door de coördinerend bewindspersoon voor het overheidspersoneelsbeleid, de minister van binnenlandse zaken, een traject ingezet op weg naar normalisering van het overlegstelsel. Een eerste overleg hierover heeft plaatsgevonden in het Centraal Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken (CGOA). De resultaten van de normalisering zullen ook rechtstreeks effect hebben voor het arbeidsvoorwaardenoverleg dat door of namens de minister van onderwijs en wetenschappen wordt gevoerd met de centrales van overheids- en onderwijspersoneel in de Bijzondere Commissie Onderwijspersoneel en het Centraal Overlegorgaan Personeelszaken Wetenschappelijk Onderwijs (COPWO). Overlegonderwerpen zullen minder vaak in het CGOA worden afgehandeld, maar daarentegen in de onderwijssector worden afgehandeld.

In het Hoger Onderwijs- en Onderzoek Plan (HOOP) 1990 werd aangekondigd dat voorstellen aan de BC Onderwijspersoneel en het COPWO zouden worden voorgelegd om BC en COPWO samen te voegen tot één sectoraal arbeidsvoorwaardenoverleg voor onderwijs- en onderzoekspersoneel (met daarnaast in elk geval één afzonderlijke overlegtafel voor zaken die specifiek het hoger onderwijs - dus universiteiten, academische ziekenhuizen, hogescholen en onderzoekinstellingen - betreffen). Deze voorstellen waren eind 1990 zover voorbereid dat indiening begin 1991 kon worden verwacht.

Naar het oordeel van de minister van onderwijs en wetenschappen zal voor het hoger beroepsonderwijs in plaats van met de organisaties van gemeente- en instellingsbesturen over aangelegenheden van belang voor de rechtstoestand van het personeel voortaan overleg moeten worden gevoerd met de Vereniging van Hogescholen (de HBO-Raad), omdat deze laatste meer representatief wordt geacht voor het hoger beroepsonderwijs. Een voorstel tot wijziging van artikel 56, eerste lid van de Wet op het hoger beroepsonderwijs in dit verband zal naar verwachting in 1991 worden ingediend.

b. Het overleg in de Bijzondere Commissie

De minister van onderwijs en wetenschappen heeft in het georganiseerd overleg met de Bijzondere Commissie over een groot aantal voorstellen met rechtspositionele consequenties overleg gevoerd.

De belangrijkste onderwerpen, waarover met een meerderheid van de centrales voor overheids- en onderwijspersoneel overeenstemming kon worden bereikt, waren:

- de regeling inzake de aanpak van arbeidsmarktknelpunten;
- de opheffing van de formatiebevriezing in het (voortgezet) speciaal onderwijs;
- een financieel samenhangend pakket van maatregelen betreffende de formatieregeling voor het basisonderwijs in 1990-1991, de oplossing van de boventalligheidskwestie in het basisonderwijs per 1 september 1990, het wetsvoorstel en de publicatie Voorrangsbenoemingen primair onderwijs, de intrekking van de kleine scholenmaatregel basisonderwijs en a.v.o./v.w.o., de formatiebeperking in het dag/avondonderwijs en de intrekking van de vierjarigen maatregel in het basisonderwijs;
- de regeling beëindiging boventaligheid en overschotformatie in het (voortgezet) speciaal onderwijs;
- de publicatie over zwangerschaps- en bevallingsverlof;
- de wijziging van hoofdstuk I-G van het RPBO in verband met het fusieprotocol;
- het hoofdlijnenakkoord met betrekking tot het formatiebudgetsysteem;
- het convenant ter verbetering van de positie van het onderwijs en het onderwijspersoneel.

Over een aantal voorstellen is een akkoord bereikt met inachtneming van een aantal wijzigingen op verzoek van de centrales. Het betreft:

- de wijziging in de bekostiging van h.b.o.-instellingen;
- het wetsontwerp arbeidsbemiddeling onderwijs;
- de faciliteitenregeling ontwikkelingsplan vormingswerk.

In het kader van de onderwijsbegroting 1991 is een aantal voorstellen met rechtspositionele consequenties door centrales afgewezen, zoals:

- de maatregelen ten aanzien van het leerlingwezen;
- de maatregel met betrekking tot het ontwikkelingsplan Algemene Educatie;

terwijl zij zich, ondanks bezwaren, hebben neergelegd bij de overige

ombuigingsmaatregelen, zoals:

- de formatiebeperking van het dag/avondonderwijs;
- de beëindiging van een aantal faciliteitenregelingen in het voortgezet onderwijs met betrekking tot schoolverzuim, zorgverbreding, koffertjesuren en het stopzetten van het project nascholing speerpunten in het primair onderwijs.

Geen akkoord met de Bijzondere Commissie kon worden gesloten over:

- het Arbeidsomstandighedenbesluit onderwijs;
- de wijziging van het RPBO in verband met de beperking van Titel II.

Het overleg over de uitwerking van het hoofdlijnenakkoord inzake de sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroepsonderwijs (SVM) en over de uitwerking van het hoofdlijnenakkoord inzake het formatiebudgetsysteem (FBS) en het convenant is nog niet afgerond.

Over de verwerking van de ADV-uitspraak van de Advies- en Arbitragecommissie Rijksdienst (de zogenoemde Commissie-Albeda) vindt nog overleg plaats.

c. Het overleg in de Commissie Besturenorganisaties

Tussen de minister van onderwijs en wetenschappen en de besturenorganisaties is over een groot aantal voorstellen overleg gevoerd.

De belangrijkste onderwerpen waarover met (een meerderheid van) de organisaties overeenstemming is bereikt, zijn:

- besteding van decentrale arbeidsvoorwaardenruimte in het hoger beroepsonderwijs;
- de wijziging in de bekostiging van h.b.o.-instellingen;
- de regeling zwangerschaps- en bevallingsverlof;
- de wijziging van hoofdstuk I-G van het RPBO in verband met het fusieprotocol;

- de verlenging van de fusiecirculaire primair onderwijs;
- een financieel samenhangend pakket van maatregelen betreffende de formatieregeling voor het basisonderwijs in 1990-1991, de oplossing van de boventalligheidskwestie in het basisonderwijs per 1 september 1990, het wetsvoorstel en de publicatie Voorrangsbenoemingen primair onderwijs, de intrekking van de kleine scholenmaatregel basisonderwijs en a.v.o./v.w.o., de formatiebeperking in het dag/avondonderwijs en de intrekking van de vierjarigen-maatregel in het basisonderwijs;
- de opheffing van de formatiebevriezing in het (voortgezet) speciaal onderwijs;
- de regeling inzake de aanpak van arbeidsmarktknelpunten;
- de faciliteitenregeling in het kader van het nieuw ontwikkelingsplan leerlingwezen.

Over het Arbo-besluit is, onder voorwaarden, eveneens overeenstemming bereikt.

Drie van de vier organisaties zijn akkoord gegaan met de hoofdlijnen van het Formatiebudgetsysteem. De uitwerkingen van de hoofdlijnen in concrete maatregelen zijn op dit moment onderwerp van overleg.

De Commissie Besturenorganisaties heeft waardering uitgesproken voor de maatregelen die zijn afgesproken in het convenant ter verbetering van de positie van het onderwijs en het daarin werkzame personeel. Zij is het echter niet eens met de wijze van financiering. Het overleg over de concrete maatregelen is eind december 1990 gestart.

Het overleg over de uitwerkingen van de hoofdlijnennotitie inzake de sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar onderwijs (SVM) is nog niet afgerond. Over de publicaties SVM II en AOC II is met de Commissie Besturenorganisaties geen overeenstemming bereikt.

De Commissie Besturenorganisaties heeft een aantal maatregelen in het kader van de begroting 1991 afgewezen:

- afspraken met betrekking tot de beheersing van de wachtgeld in het hoger beroepsonderwijs;
- de beëindiging van een aantal faciliteitenregelingen in het voortgezet onderwijs met betrekking tot schoolverzuim, zorgverbreding en de 'koffertjesuren';
- de bezuiniging op de specifieke cursussen in het beroepsonderwijs.

Met het wetsvoorstel inzake arbeidsbemiddeling in het onderwijs zijn twee organisaties, ondanks een aantal bezwaren, akkoord gegaan; de andere twee hebben niet met het wetsvoorstel ingestemd.

II.1.5 Voorzieningen

II.1.5.1 Het leraarschap

Via de nota van wijziging op de begroting 1990 is de aandacht gevraagd voor het grote belang van de herwaardering van het leraarschap. Gewezen is op de ontwikkeling in negatieve zin gedurende de laatste jaren in de praktijk van de status en de aantrekkelijkheid van het leraarschap, een ontwikkeling die ook als een internationaal verschijnsel is te bestempelen.

In een brief aan de Tweede Kamer der Staten Generaal van 20 februari 1990 is uitvoerig op dit onderwerp ingegaan en is een aanzet gepresenteerd om tot herwaardering en 'revitalisering' van het leraarschap te komen.

Naast de uitwerking van een aantal maatregelen in het met de onderwijsorganisaties afgesloten convenant zijn maatregelen uitgewerkt op het terrein van educatieve faculteiten, een brede commissie leraarsberoep en de aanpak van de tekortenproblematiek.

II.1.5.1.1 Educatieve faculteiten

Daartoe uitgenodigd in een debat met de Tweede Kamer (Uitgebreide

Commissie Vergadering op 2 mei 1990) is nader ingegaan op de gewenste ontwikkeling van educatieve faculteiten. In vervolg op de opvattingen ter zake in zijn brief aan de Tweede Kamer van 20 februari 1990 heeft de staatssecretaris zijn standpunt nader aan de Tweede Kamer kenbaar gemaakt in zijn brief van 31 oktober 1990. Daarin wordt aangegeven dat niet gestreefd wordt naar van bovenaf opgelegde structuurveranderingen in de instellingen voor lerarenopleidingen en onderwijsverzorging, maar naar het stimuleren en ondersteunen van initiatieven, die uit de instellingen zelf komen. Hiervoor zal de komende jaren een bescheiden budget beschikbaar zijn. Deze beleidslijn bleek in de bespreking van de Centrale Commissie voor Onderwijs Overleg in december 1990 bij de onderwijsorganisaties op steun te kunnen rekenen. Van een aantal instellingen zijn reacties ontvangen die kunnen leiden tot een uitwerking als experiment zoals bedoeld in de brief van 31 oktober 1990.

II.1.5.1.2 Brede Commissie Leraarsberoep

Tijdens de Uitgebreide Commissievergadering van de Tweede Kamer der Staten Generaal op 2 mei 1990 over de brief 'Het leraarschap en de lerarenopleidingen' zijn van de zijde van de Tweede Kamer suggesties gedaan voor een fundamentele bezinning op positie en waardering van het leraarschap op de langere termijn en op daaruit voortvloeiende consequenties voor de lerarenopleidingen. Dit heeft geresulteerd in een nadere brief aan de Tweede Kamer van 31 oktober 1990 waarin werd voorgesteld een brede commissie in te stellen en deze te belasten met de voorbereiding en de begeleiding van een tweetal deelonderzoeken en daarna met de opstelling van een advies in ruimere zin over de positie en de waardering van het leraarschap. In december 1990 is de Tweede Kamer met dit voorstel akkoord gegaan en is de voorbereiding voor de instelling van een dergelijke commissie van start gegaan.

II.1.5.1.3 Projectgroep Tekorten Leraren

De groeiende dreiging van spanning op de arbeidsmarkt van onderwijsgeven heeft er in 1990 toe geleid dat per 1 april 1990 de Projectorganisatie Tekorten Leraren is ingesteld. In het eerste halfjaar van haar bestaan heeft deze projectorganisatie de problemen rond de dreigende tekorten aan leraren in kaart gebracht en een aantal mogelijke maatregelen ter bestrijding van deze tekorten ontwikkeld. De resultaten van deze activiteiten staan verwoord in een brief die door de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen op 31 oktober 1990 aan de Tweede Kamer is gezonden met de titel: 'Tekorten en overschotten onderwijsgeven' (Kamerstuk 20 673, nr.6). De aanpak van de dreigende tekorten aan leraren verloopt langs vier hoofdlijnen.

1. Arbeidmarkttramingen

Om te komen tot meer betrouwbare arbeidmarkttramingen is conform het advies van de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek alle ramingsdeskundigheid binnen het ministerie bijeen gebracht in een aparte werkgroep Kwantitatieve Analyse. Deze werkgroep heeft opdracht gegeven aan het Instituut voor Arbeidsmarktproblemen te Tilburg om een nieuw model voor arbeidmarkttramingen voor het onderwijs te ontwikkelen. Dit model wordt in de eerste helft van 1991 verwacht en zal meer inzicht geven in de kwantitatieve omvang van de tekorten en overschotten aan leraren alsmede in de aard van het daartoe vereiste aanvullende onderzoek.

2. Imago van het leraarsberoep

De aanpak op langere termijn van het tekortenprobleem behelst een serie maatregelen die erop gericht is het beroep van leraar aantrekkelijker te maken voor een grotere groep potentiële leraren. Met dit doel heeft de minister van onderwijs en wetenschappen in 1990 een convenant

afgesloten met de onderwijspersoneelsorganisaties. In dit convenant wordt een aantal primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden voor leraren verbeterd. De inhoud van het convenant wordt elders in dit Onderwijsverslag weergegeven.

3. Regionale aanpak

In de loop van 1990 bleek dat de tekorten in het basisonderwijs, met name vooraangekondigd als een tekort aan vervangende leraren, zich vooral lijken te gaan voordoen in de (stedelijke gebieden van de) drie randstad-provincies. Daarom heeft de korte termijn-aanpak zich in eerste instantie op deze gebieden geconcentreerd.

Er is contact gelegd met de arbeidsvoorzieningsinstanties met de intentie dat de arbeidsbureaus de dienstverlening aan de onderwijssector gaan vergroten. Met de aanstelling van de PPO (Personeels Punten Overleg)-consulenten en de analyse van de bestanden van werkzoekende leraren is met deze inbreng een begin gemaakt. Herplaatsing van wachtgelders wordt ook langs deze weg gezien als een middel om lerarentekorten te bestrijden.

Gemeenten en hogescholen met een lerarenopleiding worden regionaal ondersteund in hun wervings- en voorlichtingscampagnes, gericht op herintredende leraren. Voor het activeren van de zogenaamde 'stille reserve' onder het basisonderwijspersoneel, worden aparte herintrederscholingen aangeboden, die het opnieuw instromen in het onderwijs moeten vereenvoudigen. In Amsterdam is deze wijze van werken eveneens gehanteerd ten aanzien van een groep Surinaamse en Antilliaanse leraren die reeds bevoegd is voor het basisonderwijs en nu in de hoofdstad aan het werk gaat.

Tenslotte is gewerkt aan het in kaart brengen en zo mogelijk wegnemen van knelpunten in wet- en regelgeving die het herintreden belemmeren.

4. Landelijke maatregelen

Dreigende en reeds bestaande tekorten aan leraren in het basis- en voortgezet onderwijs worden ook op landelijk niveau bestreden met een aantal verschillende soorten maatregelen.

a. Scholing

Op vrijwel alle lerarenopleidingen voor het basisonderwijs zijn in 1990 de zogenaamde 'opfriscursussen' voor herintredende leraren basisonderwijs uitgevoerd. In het voortgezet onderwijs, waar de tekorten zich concentreren in een beperkt aantal 'tekortvakken' (economie, natuurkunde, wiskunde, scheikunde en Duits) is in 1990 op een aantal plaatsen de mogelijkheid tot omscholing aangeboden. Daarnaast is onderzoek verricht naar de voorwaarden waaronder werkzoekende hoger opgeleiden bereid zijn tot omscholing naar het beroep van leraar.

In de eerstegraads lerarenopleiding is de zogenaamde ULO-in servicevoorziening van start gegaan, waarbij studenten deze opleiding in combinatie met een functie in het onderwijs betaald kunnen volgen.

Tevens is een herstructurering van de opleidingen tot leraar technische vakken in voorbereiding, waarbij een flexibeler aantal opleidingswegen beoogd wordt dat beter is aangepast aan de achtergrondsituatie van hen die, bijvoorbeeld vanuit het bedrijfsleven, belangstelling hebben voor het leraarsberoep.

Per 1 augustus 1990 is de zogenoemde faciliteitenregeling voor ULO-studenten in vakken met een tekort aan bevoegde leraren in werking getreden. Doel van de regeling is het bevorderen van de instroom in de universitaire lerarenopleidingen voor de vakken wiskunde, natuurkunde, scheikunde, algemene economie en bedrijfseconomie om daarmee de tekorten aan bevoegde eerstegraads leraren te verminderen.

b Instroombevordering in het onderwijs.

Het beleid dat voorheen was gericht op de instroombevordering in de lerarenopleidingen is omgezet in een stimulerend beleid gericht op instroom in het beroep van leraar. Als gevolg daarvan is de faciliteitenregeling technische vakken ingevoerd. In deze regeling krijgt een beginnende leraar in een van de technische vakken een aantal lesvrije taakuren toegekend.

De aandacht voor de instroom in de opleidingen is overigens niet verminderd. Door de instroom in de PABO's te bevorderen is de toelatingseis wiskunde vervallen. In het studiejaar 1990-1991 was er een gemiddelde instroomgroei in de PABO's van 30%. Daarbij is tevens het aantal opleidingsvoorzieningen vergroot door uitbreiding van het aantal deeltijdpabo's van 3 naar 11. Voor de technische lerarenopleidingen zijn in Zwolle en Rotterdam lesplaatsen gecreëerd.

c Kinderopvang experiment

Per 1 augustus 1990 is een experiment van start gegaan in acht Nederlandse gemeenten, waarin het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen de werkgeversbijdrage aan de kosten van kinderopvang voor de kinderen van onderwijspersoneel vergoedt. De deelnemende gemeenten zijn Den Haag, Rotterdam, Leiden, Leeuwarden, Enschede, Heerlen, Middelburg en Vlissingen. Vanwege de tekortenproblematiek in met name de Randstad is deze regio in het experiment vertegenwoordigd met drie grote gemeenten.

Met het experiment wordt vooruitgelopen op de structurele invoering van kinderopvang als secundaire arbeidsvoorwaarde voor onderwijspersoneel per 1 augustus 1992. In het eerdergenoemde convenant zijn hiervoor middelen beschikbaar gesteld voor het realiseren van 2000 kindplaatsen per jaar. Daarin kunnen circa 5000 kinderen van onderwijspersoneel worden opgevangen.

d Vrijstelling militaire dienst

Met het Ministerie van Defensie is overleg gevoerd over de mogelijkheid een categorale vrijstellingsregeling voor het onderwijspersoneel in te voeren. Gezien de regionale spreiding van de lerarentekorten is vastgesteld dat een dergelijke regeling ongewenst is. Met het Ministerie van Defensie is overeen gekomen dat dit ministerie een soepele behandeling van individuele vrijstellingsaanvragen door onderwijspersoneel zal hanteren. De activiteiten van de projectorganisatie tekorten leraren zullen ook in 1991 worden voortgezet.

II.1.5.2.1 Wet op de onderwijsverzorging (WOV)

• Op 17 april 1990 is tot stand gekomen de Wet houdende wijziging van de Wet op de onderwijsverzorging (Stb. 1986, 635). De wet regelt het uitstel met een jaar van de beëindiging van bepaalde activiteiten door schoolbegeleidingsdiensten voor het speciaal onderwijs en bevat tevens een aantal technische wijzigingen. De wet is op 16 mei 1990 in werking getreden met voor enkele onderdelen (die ten aanzien van het bedoelde uitstel) terugwerkende kracht tot en met 1 januari 1990.

• Op 20 december 1990 is wederom een wetsvoorstel tot wijziging van de Wet op de onderwijsverzorging aan de Tweede Kamer aangeboden. Het voorstel beoogt het verrichten van bepaalde activiteiten door schoolbegeleidingsdiensten voor het (voortgezet) speciaal onderwijs toe te staan gedurende de werkingsduur van de WOv en bevat tevens bepalingen inzake de bekostiging lump sum van materiële- en activiteitenkosten.

Algemene maatregelen van bestuur

• Op 23 mei 1990 is een Besluit houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110) tot stand gekomen, waarbij als gevolg van organisatorische veranderingen binnen het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO) en het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO) de bestaande functietyperingen voor het inhoudelijk personeel van genoemde instellingen worden aangepast en ten aanzien van de SLO wordt voorzien in een éénhoofdige leiding (Stb. 1990, 265). Het besluit is in werking getreden op 4 november 1990 en heeft terugwerkende kracht tot en met 1 januari 1989 (koninklijk besluit van 2 november 1990, Stb. 551).

Ministeriële regelingen

• Bij ministeriële regeling van 29 mei 1990 (Stcrt. 1990, 121) zijn zowel de Uitvoeringsregeling wijze van bekostiging W.O.V. (Stcrt. 1988, 252) als de Uitvoeringsregeling W.O.V. 1990 (Stcrt. 1989, 247) gewijzigd. Met betrekking tot de eerstgenoemde uitvoeringsregeling gaat het om de vaststelling van een modelformulier ten behoeve van de verrekening van uitgekeerde termijnen en voorschotten. De wijziging van de laatstgenoemde uitvoeringsregeling is van technische aard.

• Op 27 oktober 1990 is de Uitvoeringsregeling W.O.V. 1991 tot stand gekomen (Uitleg O. en W.-Regelingen nr. 28, 21 november 1990). Deze regeling bevat bepalingen die betrekking hebben op het begrotingsjaar 1991: normaantal formatie-eenheden Landelijke Pedagogische Centra (LPC's) en Schoolbegeleidingsdiensten (SBD's), vergoeding materiële en activiteitkosten SBD's, bedrag per leerling sobere dienstverlening en geldswaarde per verzilverde formatie-eenheid.

• Op 10 december 1990 is vastgesteld de Regeling extra formatie-eenheden W.O.V. 1989 (Uitleg O. en W.-Regelingen nr. 31a, 19 december 1990), waarin is bepaald dat aan een instelling waarbij het aantal in 1989 verbruikte formatie-eenheden kleiner is dan het voor de desbetreffende instelling voor 1989 geldende normaantal formatie-eenheden, voor meergenoemd jaar een aantal extra formatie-eenheden wordt toegekend.

Ministeriële beschikkingen

• Op 20 november 1990 is de Beschikking Bestuursraden specifieke instellingen W.O.V. 1990 tot stand gekomen (Uitleg O. en W.-Regelingen nr. 30, 5 december 1990). Deze beschikking, die dient ter vervanging van de Beschikking Bestuursraden specifieke instellingen W.O.V. 1988 (Uitleg O. en W.-Regelingen nr. 1, 11 januari 1989) bevat voor wat betreft de periode 1 januari 1991 tot 1 januari 1994 een aantal beslissingen op grond van de artikelen 47 en 48 van de WOV en vormt mede de basis voor de benoeming van de leden van de bestuursraden van de specifieke onderwijsverzorgingsinstellingen voor eerderbedoelde periode. Bij beschikking van 21 december 1990, nr. DI/VZ/T-90126956, zijn nagenoeg alle (her)benoemingen geschied.

Commissie voor Overleg Wet op de Onderwijsverzorging (COWOV)

De Commissie voor Overleg Wet op de Onderwijsverzorging (COWOV) is in 1990 tweemaal bijeen geweest. Zoals elk jaar was ook in 1990 het belangrijkste punt van overleg de programmering van de ondersteuning van het landelijk onderwijsinnovatiebeleid. Daarnaast zijn de verzoeken om erkenning van perifere instituten onderwerp van bespreking geweest.

Rapportage artikel 7 WOV

Bij brief van 7 december 1990 zijn de beide Kamers der Staten-Generaal

geïnformeerd over de stand van zaken met betrekking tot het landelijk onderwijsinnovatiebeleid en de daarmee samenhangende uitvoeringsplannen.

Erkenning perifere instituten

Op 9 april 1990 werd de Stichting Landelijk Centrum voor Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding (LCGVO) te Utrecht, erkend als perifeer instituut op grond van artikel 77 en 78 van de Wet op de Onderwijsverzorging.

Met betrekking tot de afhandeling van de verzoeken om erkenning van vijf instituten in de sector Kunstzinnige Vorming valt te melden dat in dit verslagjaar adviezen werden ontvangen van de inspectie onderwijsverzorging aangaande de verzoeken om erkenning van de Stichting Centrum voor Kunstzinnige Vorming te Den Helder en omstreken en de Stichting Kunstzinnige Vorming Drenthe. Het verzoek om erkenning van de Stichting Kunstzinnige Vorming Groningen was onderwerp van overleg in de Commissie voor Overleg Wet op de Onderwijsverzorging (COWOV). Er zal conform de procedure advies worden gevraagd aan de Onderwijsraad. Over het verzoek van de Stichting Kunstzinnige Vorming voor Den Helder en omstreken werd overleg geopend met de bekostigende overheden en de betrokken schoolbegeleidingsdienst. In dit verslagjaar werden geen nieuw ontvangen verzoeken om erkenning in behandeling genomen.

II.1.5.2.2 Evaluatie onderwijsverzorging

De in 1988 door de minister van onderwijs en wetenschappen ingestelde Taakgroep Evaluatie Onderwijsverzorging (TEVON) heeft in februari 1990 haar tweede advies uitgebracht.

Het advies geeft een nadere uitwerking van een programma van evaluatieactiviteiten op het terrein van de onderwijsverzorging voor de jaren 1990 - 1992 en kwam tot stand na overleg met de verzorgingsinstellingen en het Werkverband van Plaatselijke en Regionale Onderwijsadviescentra (WPRO).

Als losse bijlage werd bijgevoegd een onderzoeksrapport van het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen in Nijmegen, getiteld: Onderwijsbegeleiding onderzocht: taken, werkwijzen en resultaten. Dit rapport betrof de uitwerking van een tweede-orde analyse met betrekking tot de schoolbegeleidingsdiensten

Besloten is het evaluatieprogramma van TEVON niet langs die lijn verder te laten uitwerken.

Door de regering is op 15 november 1990 een adviesaanvraag gericht aan de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) over de onderwijsverzorging voor de periode na 1 januari 1995 ter voorbereiding van een standpunt over de herziening van het wettelijk kader. De WRR is gevraagd het advies rond de zomer van 1991 uit te brengen.

Ten behoeve van de advieswerkzaamheden door de WRR is TEVON gevraagd een inventarisatie te maken van het door TEVON verzamelde onderzoeksmateriaal. In december 1990 heeft TEVON in een derde rapport een overzichtsnotitie TEVON-materiaal gemaakt ten behoeve van de overdracht aan de WRR.

In verband hiermee zal de instellingsbeschikking van TEVON worden ingetrokken.

II.1.5.2.3 Uitvoering landelijk onderwijsinnovatiebeleid

Conform artikel 6 van de Wet op de onderwijsverzorging vond de uitvoering van het landelijk onderwijsinnovatiebeleid plaats als beschreven in een zevental uitvoeringsplannen:

- uitvoeringsplan schoolwerkplanontwikkeling basisonderwijs
- uitvoeringsplan zorgverbreding basisonderwijs
- uitvoeringsplan minderheden basisonderwijs

- uitvoeringsplan (voortgezet) speciaal onderwijs
- uitvoeringsplan eerste fase voortgezet onderwijs
- uitvoeringsplan tweede fase voortgezet onderwijs
- uitvoeringsplan modulering voortgezet onderwijs

In het kader van het uitvoeringsplan schoolwerkplanontwikkeling zijn activiteiten verricht binnen de thema's invoeringsprogramma's; zelfevaluatie (ontwikkeling handreikingen en informatievoorziening); diepteprojecten (afronding en overdrachtsactiviteiten); ondersteuning PABO (onder andere ontwikkeling modeltoetsen rekenen/wiskunde) en Europa in het onderwijs (ontwikkelen materialen en ondersteuning bij de invoering). Verder nam de informatievoorziening over deze onderwerpen ten behoeve van scholen in het basisonderwijs, hogescholen en schoolbegeleidingsdiensten een belangrijke plaats in.

De activiteiten in het kader van het uitvoeringsplan zorgverbreding richtten zich op de nascholing zorgverbreding (speerpunt lezen en speerpunt rekenen).

Bij de activiteiten in het kader van het speerpunt lezen was er onder meer specifieke aandacht voor strategieën en werkwijzen die leiden tot praktisch nabijheid, diagnostiseren als remediëren en de rol van de schoolleiding.

Binnen het speerpunt rekenen werden vijf rekeninhoudelijke modules ontwikkeld op even zovele thema's. De modules, die als kernmodules kunnen worden beschouwd vormen tezamen een nascholingstraject dat zodanig wordt uitgewerkt dat het de gebruiker in staat stelt naar behoefte differentiatiemogelijkheden aan te brengen.

Ook bij dit uitvoeringsplan was er ruime aandacht voor informatievoorziening en voorlichting.

In het uitvoeringsplan Minderheden hadden de activiteiten voornamelijk betrekking op verbetering van de kwaliteit van bestaande middelen en materialen en de bevordering van de implementatie daarvan; aanvulling op die onderdelen waarop nog hiaten bestonden en de vergroting van de bereikbaarheid en bekendheid van de middelen en materialen. Verder vond informatieverzorging plaats over intercultureel onderwijs.

In het uitvoeringsplan (voortgezet) speciaal onderwijs ging het om activiteiten op de volgende terreinen: het invoeringsprogramma speciaal onderwijs (Nederlandse taal, sociale redzaamheid en rekenen/wiskunde); het invoeringsprogramma voortgezet speciaal onderwijs (arbeidsoriëntatie en schakelen); diepteprojecten speciaal onderwijs (sociaal emotionele ontwikkeling, rekenen/wiskunde, begrijpend lezen); diepteprojecten voortgezet speciaal onderwijs (sociale redzaamheid en sociaal emotionele ontwikkeling) en informatie en voorlichting over deze activiteiten.

In het kader van het uitvoeringsplan eerste fase voortgezet onderwijs werden activiteiten verricht op het terrein van de basisvorming (activiteiten gericht op onder meer vernieuwingen per vak, informatievoorziening, management van verandering); voorbereidend beroepsonderwijs (ondersteuning van bevorderen van een regiostructuur voor het l.h.n.o., activiteiten in het kader van differentiatie textiele vormgeving, ontwikkelen van een afdeling verkoop en administratie, toetsontwikkelingsactiviteiten); zorgverbreding (activiteiten gericht op verbeteren toelatingsprocedures v.s.o., zorgverbredingsaanbod voor de vakken Nederlands, Engels en wiskunde, activiteiten gericht op samenwerking regulier en speciaal onderwijs); natuur- en milieu-educatie (onder meer ontwikkelen concept-deelvakleerplannen voor diverse vakken, invoeringsgerichte activiteiten en voorlichting). De activiteiten in het kader van het uitvoeringsplan tweede fase voortgezet onderwijs richtten zich op de bovenbouw h.a.v.o./v.w.o. (project bovenbouw natuurkunde, biologie en project Moderne Vreemde Talen); fusiestimulering, organisatie- en management-

ontwikkeling in het kader van de SVM-operatie, ondersteuningsactiviteiten ten behoeve van onderwijskundige ontwikkeling in het kader van SVM-operatie).

Het uitvoeringsplan Modulering week in 1990 op twee punten af van de voorgaande jaren:

- De activiteiten op het terrein van de bovenbouw h.a.v.o./v.w.o. werden stopgezet in afwachting van een ten aanzien van dit onderwerp uit te brengen beleidsnotitie. Dit had consequenties voor de afstemming van algemene vakken voor het m.b.o. en l.b.o. enerzijds en het a.v.o. anderzijds.
- Er was sprake van een gewijzigde invoeringsstrategie, en wel in die zin dat de invulling van de programmering in nauw overleg met zowel de sectororganisaties als vertegenwoordigers van het onderwijsveld tot stand is gekomen.

De beschreven ontwikkelingen hebben er toe bijgedragen dat zich in 1990 een proces van verzelfstandiging van de activiteiten ten behoeve van l.b.o. en m.b.o. heeft voorgedaan.

In het lager beroepsonderwijs is dit jaar een start gemaakt met de invoering van modulering op scholen. Op basis van het voorlopig voorbeeldleerplan is op schoolniveau een aanvang gemaakt met de opzet van een concreet uitgewerkt modulair opleidingsprogramma.

In het middelbaar beroepsonderwijs is een start gemaakt met de ontwikkelgroepen voor de afdelingen, die tot taak hebben een gemoduleerd raamplan op te leveren.

Op basis van aanvullende bekostiging ex artikel 73 van de Wet op de onderwijsverzorging werden onder meer activiteiten uitgevoerd op het gebied van onderwijs aan woonwagen- en zigeunerkinderen, invoering van nieuwe technologieën in het primair en voorgezet onderwijs, emancipatie en roldoorbreking en van hoogbegaafdenproblematiek.

II.1.5.2.4 Educaties

Natuur- en Milieu-Educatie (NME)

In 1990 zijn activiteiten voor natuur- en milieu-educatie met het doel het systematisch inpassen van NME in het reguliere onderwijs voor 4- tot 19-jarigen voortgezet. De activiteiten zijn uitgevoerd door instellingen uit de onderwijsverzorging, door universiteiten en door particuliere organisaties met deskundigheid op het terrein van NME.

Deze activiteiten zijn onderdeel geworden van de kaderbrief natuur- en milieu-educatie die eind 1990 aan de Tweede Kamer is gezonden. Daarin worden de hoofdlijnen aangegeven voor een opzet van een plan natuur- en milieu-educatie in het basis- en voortgezet onderwijs. Het gaat om een gezamenlijke aanpak van de Ministeries van Economische Zaken, Landbouw, Natuurbeheer & Visserij, Ontwikkelingssamenwerking, Verkeer & Waterstaat, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening & Milieu en Onderwijs & Wetenschappen om te komen tot een structurele inbedding van NME in het onderwijs.

Verkeerseducatie

Vanuit het Ministerie van Verkeer en Waterstaat zijn initiatieven ondernomen om te komen tot een verbreding van het verkeersonderwijs naar verkeers- en vervoersonderwijs. Hierbij staat de problematiek rond mobiliteit, bereikbaarheid en leefbaarheid (milieu en veiligheid) centraal. Doel is te komen tot een bewuster en verantwoordelijker deelnemen aan het verkeer door kinderen en jongeren tot 18 jaar. Eén van de instrumenten om deze gedragsbeïnvloeding tot stand te brengen is verkeersonderwijs. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen werkt mee om een samenhangend geheel van preventieve maatregelen tot stand te brengen, waardoor het onderwijsveld ook kan bijdragen aan het bevorderen van de verkeersveiligheid.

Daartoe participeert het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen op ambtelijk niveau in multilateraal overleg; een overleg waaraan zowel

andere ministeries als verkeer- en milieu-organisaties deelnemen. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen is eveneens vertegenwoordigd in de Centrale Commissie voor de Verkeersveiligheid (CCVV) en in de Interdepartementale Stuurgroep Verkeersveiligheid (ISVV). Over de vraag in hoeverre eerdergenoemde activiteiten op het gebied van verkeer en vervoer zullen worden afgestemd op de natuur- en milieu-educatieve activiteiten, zoals aangegeven in de kaderbrief NME, zal in 1991 meer duidelijkheid worden verschaft.

Gezondheidseducatie

In het advies kerndoelen voor de basisvorming in het basis- en voortgezet onderwijs (juni 1990) zijn er binnen het vak biologie en binnen natuur/scheikunde kerndoelen geformuleerd met betrekking tot gezondheidsbevordering.

In april 1990 is het Landelijk Centrum Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding (LCGVO) te Utrecht erkend als perifeer instituut. Het Centrum vervult een coördinerende functie in de GVO voor de landelijke onderwijsverzorgingsinstellingen.

Zowel nationaal als internationaal worden allerlei activiteiten ondernomen op het gebied van gezondheidsvoorlichting en -opvoeding. Met name onderwerpen als AIDS, kanker, druggebruik, alcohol, suïcide zijn aan de orde gewenst. In de interdepartementale overleggroep Onderwijs en Wetenschappen/Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur heeft wederzijdse beleidsinformatie en -afstemming plaatsgevonden.

Consumenteneducatie

In het advies kerndoelen voor de basisvorming in basisonderwijs en voortgezet onderwijs (5 juni 1990) zijn met betrekking tot consumenteneducatie kerndoelen geformuleerd voor elementen van consumenteneducatie.

In 1990 heeft wederzijdse beleidsafstemming plaatsgevonden tussen het Ministerie van Economische Zaken en het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Ook vanuit de Europese Gemeenschap werd het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen benaderd met betrekking tot consumenteneducatie ten behoeve van de eerste fase in het voortgezet onderwijs.

II.1.5.2.5 Schoolbegeleidingsdiensten (SBD's)

Schoolbegeleidingsdiensten waren in 1990 betrokken bij vier uitvoeringsplannen ex artikel 6 van de Wet op de onderwijsverzorging betreffende de thema's: schoolwerkplanontwikkeling, zorgverbreding basisonderwijs, speciaal onderwijs en minderheden basisonderwijs. Een groot deel van de activiteiten die in 1989 in uitvoering waren genomen werden in 1990 gecontinueerd.

De activiteiten van SBD's in het kader van het uitvoeringsplan schoolwerkplanontwikkeling betreffen voor een groot deel een voortzetting van de activiteiten in het kader van de maatregel invoeringsprogramma's en algemene schoolwerkplanzaken zoals bijvoorbeeld een systeem voor planning en notatie van onderwijsinhoudelijke veranderingen (de veranderingsparagraaf). De betrokkenheid van SBD's bij de invoeringsprogramma's wordt sterk bepaald door de coördinerende rol voor de SBD's bij de uitvoering van de maatregel in de regio. SBD's werken verder mee aan de produktie van invoeringsprogramma's, zowel eigen produkten als landelijke. Verder zijn belangrijke elementen van het uitvoeringsplan schoolwerkplanontwikkeling: achterblijvende scholen, eindtermen, zelfevaluatie en diepteprojecten.

Bij het uitvoeringsplan zorgverbreding gaat het om activiteiten op deelterreinen van de zorgbreedtebegeleiding (onder andere de relatie regulier en speciaal onderwijs, diagnostiserend onderwijzen) waarbij een sterke gerichtheid is op de hulp aan scholen voor leerlingen met specifieke pedagogisch-didactische behoeften. Wat betreft het speerpuntenbeleid zorgverbreding neemt taal/lezen een belangrijke plaats in. Ook het

vergroten van de team- en leerkrachtvaardigheden blijft in 1990 een belangrijke plaats innemen.

Bij activiteiten van SBD's bij het uitvoeringsplan (voortgezet) speciaal onderwijs spelen de beleidsnotitie 'Groeibeheersing speciaal onderwijs' en het in 1990 nog in voorbereiding zijnde beleidsplan '(Voortgezet) speciaal onderwijs' een belangrijke rol. De SBD's richten zich op het vergroten van de samenwerking tussen s.o.-scholen en b.o.-scholen.

Activiteiten van SBD's in het kader van het uitvoeringsplan minderheden liggen onder meer op het gebied van intercultureel en anti-racistisch onderwijs die in nauw verband werden gebracht met activiteiten op deelgebieden van het onderwijs aan etnische minderheden (bijvoorbeeld Nederlands als tweede taal en onderwijs eigen taal en cultuur). Verder worden activiteiten ondernomen met betrekking tot de onderwijssituatie van woonwagengebouwen (project OWWZ).

De betrokkenheid van de schoolbegeleidingsdiensten bij het project Projectgroep invoering nieuwe technologieën (PRINT) en bij de uitvoering van het onderwijsvoorrrangsbeleid is gecontinueerd.

Een groot aantal SBD's werd, evenals in 1988 en 1989, in 1990 op verzoek van de hogescholen betrokken bij de uitvoering van de nascholing onderwijskundig management.

II.1.5.2.6 Landelijke Pedagogische Centra (LPC's)

De werkzaamheden van de Landelijke Pedagogische Centra kregen in het kader van de uitvoeringsplannen ex artikel 6 van de Wet op de onderwijsverzorging een prominente plaats, de uitvoeringsplannen voor het jaar 1990 werden hiervoor uitgebreid besproken. Even belangrijk - vooral vanuit het scholenveld en de centra zelf gezien - zijn de overige wettelijke taken die vertaald worden in dienstverlenende activiteiten ten behoeve uiteenlopende doelgroepen als scholen in het primair en voortgezet onderwijs, schoolbegeleidingsdiensten, lerarenopleidingen, instellingen voor volwasseneneducatie en -afhankelijk van de denominatie van het instituut- specifieke organisaties binnen het Nederlandse onderwijs. Als algemene trends binnen een groot en veelzijdig geheel van reguliere activiteiten kunnen worden aangewezen:

- een toenemende onderlinge samenhang tussen en continuïteit in de algemene dienstverlening en een toenemende en bewust gezochte samenhang tussen deze activiteiten en de werkzaamheden die plaatsvinden binnen de kaders van de uitvoeringsplannen ex artikel 6 van de Wet op de onderwijsverzorging;
- een grotere invloed van het scholenveld en intermediaire organisaties - mede als gevolg van de veranderende rol van de overheid - op de programmering van de veldactiviteiten;
- toenemende aandacht voor en bezinning op efficiëntie en effectiviteit van het werk van de centra, voor kwaliteit en kwaliteitsbewaking en voor (zelf)evaluatie.

II.1.5.2.7 Centrum Innovatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (CIBB)

Het eerste driejarenplan van het nieuwe Centrum Innovatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (CIBB) - tot stand gekomen in 1989 na een fusie van het Pedagogisch Centrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (PCBB) en het Centraal Orgaan Beroepsbegeleidend Onderwijs (COBO) - is in maart 1990 goedgekeurd.

Hoewel zo kort na de fusie vele activiteiten herkenbaar zijn als activiteiten van de 'oude' organisaties heeft het CIBB in dit jaar voortvarend gewerkt aan een daadwerkelijke inhoudelijke en organisatorische integratie van activiteiten op de langere termijn. Het CIBB heeft duidelijk ingespeeld op de veranderende rol van de overheid waar het gaat om het aansturen van activiteiten en projecten; overheidsgebonden activiteiten overheersen niet; het CIBB heeft zich nadrukkelijk ook op andere 'cliënten' gericht en/of opdrachtgevers dan de

Rijksoverheid en ontwikkelde een ondersteuningsaanbod vanuit een duidelijke marktgerichtheid.

II.1.5.2.8 Het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO)

In 1990 is het onderzoeksbeleid van SVO geactualiseerd. Het onderzoeksbeleid staat in het teken van een aantal koerscorrecties (vastgelegd in het meerjarenbeleidsplan SVO periode 1991 - 1994). De minister heeft reeds te kennen gegeven deze koerswijzigingen goed te keuren. Het is de bedoeling om mogelijkheden te vinden voor een evenwichtiger afstemming tussen onderzoeksprojecten die uitgaan van wetenschappelijke inzichten en projecten die aansluiten bij kwesties die voor de huidige aanvragers van onderzoek van belang zijn. Dit dient wel te gebeuren met behoud van aandacht voor hoge kwaliteit van het onderzoek, bruikbaarheid voor onderwijsbeleid en onderwijspraktijk, en onafhankelijkheid.

Het nieuwe beleid met betrekking tot de programma-ontwikkeling is erop gericht om:

- a. onderzoek binnen kernthema's tot ontwikkeling te brengen;
- b. voorzieningen te treffen voor de efficiënte en effectieve behandeling van kortlopend onderzoek dat uitgaat van concrete vragen van overheid en veld, los van de programmatische kaders van de kernthema's;
- c. effectieve, en aan het type onderzoek aangepaste, nieuwe vormen voor de bewerking en verwerking van de onderzoeksopbrengsten te ontwikkelen;
- d. aan het onderzoek binnen de kernthema's activiteiten te verbinden ter bevordering van de theorie-ontwikkeling en onderzoeksinstrumentatie. Hierbij kan worden gedacht aan het tot ontwikkeling brengen van fundamenteel-strategisch onderzoek binnen de kernthema's.

SVO tracht met dit beleid de potentiële zeggingskracht en bruikbaarheid van het onderzoek te verbeteren. Om fragmentarisering van de onderzoek-inspanning te voorkomen zullen al bij de voorbereiding van de programmering de aanvragen uit het veld en die van de overheid binnen bredere probleemvelden worden geplaatst.

Aanvankelijk zullen de reeds lopende onderzoekactiviteiten in deze kaders worden ondergebracht, later zullen de brede thematische kaders steeds meer het programmatische uitgangspunt vormen voor de ontwikkeling van onderzoekplannen op basis van door het veld ingediende wensen en door de overheid gevraagde uitvoeringsplannen.

De drie onderzoekdomeinen die hierbij als vertrekpunt dienen zijn:

- a. de invloed van maatschappelijke ontwikkelingen op het onderwijs;
- b. de kwaliteit van de verschillende onderdelen in het onderwijssysteem;
- c. de evaluatie van onderwijsbeleid van de overheid en andere instanties.

Binnen deze onderzoekdomeinen zullen thema's gedefinieerd worden. De uitvoering zal plaatsvinden via langer lopende vierjarige programma's. Eind 1990 heeft SVO overleg gevoerd met de onderwijskoepels en het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen over de onderzoeksthema's: leraarsberoep, autonome school, etniciteit en het leren van volwassenen.

Het is de bedoeling om de nieuwe programmeringssysteem trapsgewijs in te voeren. In 1991 het eerste thema, in 1992 het tweede thema, zodat uiteindelijk de huidige 14 programmalijnen vervangen worden door de kernthema's. Het eerste thema 'de onderwijsgevende' is reeds door de bestuursraad van SVO vastgesteld.

In het verslagjaar is de relatie tussen SVO en IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) sterk geïntensiveerd. Aan IEA werd in 1989 voorgesteld haar hoofdkwartier in Nederland (bij SVO) te vestigen, hetgeen per 1 januari 1990 ook daadwerkelijk zijn beslag kreeg. Aan de (mede)financiering hiervan dragen

-gedurende een opbouwperiode van vier jaar- SVO en het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen gezamenlijk bij.

SVO heeft in het verslagjaar haar 25-jarig bestaan gevierd en heeft daartoe twee jubileumconferenties georganiseerd. In september over 'Onderwijs en achterstandssituaties' en in december een internationale conferentie met als titel 'Quality of Education; How to assess it?'. Tijdens deze laatste conferentie is op een gezamenlijk initiatief van SVO en het Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO) een Europees Consortium van instituten op het gebied van onderwijsresearch en -ontwikkeling opgericht. Het consortium of Institutes for Development and Research of Education in Europe (CIDREE) stelt zich ten doel om:

- a. samenwerkingsprojecten tussen de instellingen te ontwikkelen, op te zetten, te coördineren en uit te voeren;
- b. onderwijsonderzoekers en -ontwikkelaars onderling uit te wisselen en studiebijeenkomsten, met het oog op verdere professionalisering op te zetten;
- c. informatie uit te wisselen omtrent de eigen activiteiten van de deelnemende instituten.

II.1.5.2.9 Instituut voor Leerplanontwikkeling (SLO)

De werkzaamheden van de SLO zijn in 1990 in aanzienlijke mate beïnvloed door het late tijdstip waarop de programmering van activiteiten van overheidswege kon worden vastgesteld.

De tendens waarbij de SLO-activiteiten worden bepaald door aanvragen vanuit de veldorganisaties heeft zich in 1990 versterkt.

De bestuursraad heeft - na een evaluatie ter zake - een nieuw reglement veldadvisering vastgesteld en de wijze bepaald waarop de veldadvisering inzake de beroepsgerichte vakken in de toekomst zal worden uitgevoerd. De SLO heeft in 1990 het aantal internationale contacten uitgebreid en geïntensiveerd. Dit heeft in december onder meer geleid tot de oprichting van een mededeelneming in het Consortium of Institutions for Development and Research in Education in Europe (CIDREE).

Het Nationaal Informatie Centrum Leermiddelen (NICL) is er in 1990 in geslaagd zijn aanbod te diversifiëren (NICL-beschrijvingen en -studies) en op een moderne, geautomatiseerde manier uit te voeren.

II.1.5.2.10 Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO)

Het CITO heeft in 1990 zijn activiteiten geprogrammeerd op grond van de Wet op de onderwijsverzorging. In het overheidsgedeelte is deelgenomen aan de uitvoeringsplannen die er zijn voor de diverse sectoren. Voor aanvragen vanuit veldorganisaties wordt geleidelijk aan ruimte gemaakt, zodra deze vrij komt door het aflopen van bepaalde projecten.

Voor de basisvorming is nagedacht over mogelijke vormen van afsluiting. Hierover is een notitie uitgebracht.

In de overige onderwijssectoren gaan lopende ontwikkelingen zoveel mogelijk door.

Diverse nieuwe produkten zijn op de markt gekomen.

Vanuit het project Toetshulp werd, na het gereedkomen van enige opgavenbanken, het Toetshulp Bulletin gelanceerd, en wordt gebruikersondersteuning voor toetshulp geboden.

In december werd een Beeldplaat groepsgewijs instructie geven gepresenteerd. Deze is ontwikkeld in samenwerking met de Hogeschool Gelderland en richt zich op de beroepscomponent van de lerarenopleiding.

Op het internationale vlak kan de cursus toetsconstructie vermeld worden die gegeven is aan een groep Arubanen. In het kader van de samenwerking met Oost-Europa zijn contacten gelegd met Polen.

Het CITO is regelmatig naar buiten getreden door het organiseren van conferenties.

Zo werd in maart de Balans van het taalonderwijs aan het einde van de basisschool georganiseerd. Hierin werd aandacht besteed aan resultaten

uit het grote PPON project, de Periodieke Peiling van het Onderwijs-niveau.

In juni organiseerde het CITO voor de International Association for Educational Assessment een grote internationale conferentie over Issues in public examinations.

In september stond het onderwerp de Grensverleggende basisschool centraal.

Wat de interne organisatie betreft heeft de huisvesting van het instituut hoog op de agenda gestaan. Besloten is het instituut binnenkort te laten verhuizen naar een speciaal voor het CITO te bouwen huurpand in het zuiden van Arnhem. Hierdoor komt een eind aan de huidige dislokatie.

II.1.5.3 Scholing (en nascholing) van leraren

II.1.5.3.1 Wet- en regelgeving

Benoembaarheidseisen docenten h.b.o.

Op 16 januari 1990 heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel benoembaarheidseisen docenten h.b.o. aangenomen. De wet is op 1 april 1990 in werking getreden (Stb. 1990, 61 en 62) en heeft geresulteerd in een wijziging van artikel 54 van de Wet op het hoger beroepsonderwijs (WHBO) en de toevoeging van een nieuw artikel 110a WHBO.

In artikel 54 van de WHBO is, in vergelijking met de oorspronkelijke tekst van het artikel, een verruiming van de benoembaarheidseisen neergelegd.

Stand van zaken algemene maatregelen van bestuur met betrekking tot benoembaarheidseisen.

Op grond van artikel 54 van de WHBO dienen twee algemene maatregelen van bestuur (amvb's) tot stand te komen. Daarvan is er thans één gepubliceerd in Staatsblad 1990, 555.

Op basis van artikel 110a van de WHBO dienen voor de lerarenopleidingen de bewijzen van bekwaamheid en de bijbehorende bewijzen van didactische voorbereiding bij algemene maatregelen van bestuur te worden aangewezen, onder vermelding van het vakgebied waarvoor zij gelden. De drie vorenbedoelde algemene maatregelen van bestuur zullen naar verwachting in 1991 in werking treden.

Verzoeken om aanwijzing ex artikel 171 WHBO

In de loop van 1990 zijn verschillende verzoeken om aanwijzing ex artikel 171 van de WHBO ontvangen, die studierichtingen h.b.o. betroffen. Een aangewezen rechtspersoon is bevoegd om aan studenten getuigschriften uit te reiken, die overeenkomen met de getuigschriften voor de bekostigde opleidingen. Voor aangewezen opleidingen gelden dezelfde kwaliteitseisen als voor de bekostigde opleidingen. De volgende studierichting is in 1990 aangewezen: leraar voortgezet onderwijs van de eerste graad in godsdienst (deeltijd), staande onder het bestuur van de Stichting MO-opleiding Theologie van de Gereformeerde Bond te Zeist. Tevens is bij dezelfde Stichting een onder de h.b.o.-soort h.s.a.o. vallende studierichting godsdienst-pastoraal werker aangewezen. Een aantal aanvragen is nog in behandeling.

Ontwerp-besluit tot wijziging van het Uitvoeringsbesluit WHBO met betrekking tot aanwijzing van deeltijdse studierichtingen met het oog op toekenning titulatuur.

In 1990 is een wijziging van het Uitvoeringsbesluit WHBO voorbereid die naar verwachting in 1991 in werking treedt. Dit betekent dat degenen die met succes de deeltijdse studierichtingen hebben gevolgd die in 1989 en 1990 van start zijn gegaan - indien voldaan wordt aan de daartoe gestelde criteria voor wat betreft cursus en niveau - alsnog de titel van ingenieur dan wel baccalaureus zullen mogen voeren.

II.1.5.3.2 De kwaliteit van de opleidingen onderwijsgeven

- kwaliteitszorg lerarenopleiding in het kader van de generale h.b.o.kwaliteitszorg

In het kader van de generale h.b.o.-kwaliteitszorg is in 1990 door de HBO-Raad het Uitvoeringsplan Sectorale Kwaliteitszorg HBO opgesteld. Dit programma heeft tot doel inzicht te krijgen in de kwaliteit van het hoger beroepsonderwijs en een bijdrage te leveren aan kwaliteitsverbetering en interne kwaliteitszorg. Voor de eerste graads opleidingen leraar voortgezet onderwijs deeltijd in de vakken Nederlands en moderne vreemde talen vinden zelfevaluatie en visitaties plaats in de periode oktober 1990 - december 1991; ook de opleidingen leraar basisonderwijs worden in deze periode gevisiteerd. Bij de visitatie van de PABO's is een speciaal aandachtspunt de relatie tussen de omvang en de kwaliteit van de PABO. In het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan (HOOP) 1990, is het voornemen aangekondigd om een wettelijke grondslag te creëren voor het hanteren van een minimale omvangsnorm in verband met de kwaliteit van de studierichtingen. De beslissing hierover is uitgesteld, en zal worden genomen in relatie met de resultaten van de visitatie. De opleidingsstructuur van de voltijdse opleidingen tot tweedegraads leraar algemene vakken is met ingang van 1990 gewijzigd in een éénavkikkige opleidingsstructuur. Hierdoor ontstaat ruimte voor vakkenverbreding, de specifieke eisen van het m.b.o. en versterking van de onderwijskundige component.

In 1990 heeft de inspectie hoger onderwijs de concept-examenprogramma's van een groot aantal vakken van de tweedegraads en eerstegraads lerarenopleidingen beoordeeld. Deze concept-examenprogramma's zijn vervolgens door de staatssecretaris goedgekeurd en door de hogescholen vastgesteld. De beoordeling, de goedkeuring en de vaststelling van de concept-examenprogramma's van de resterende vakken zullen begin 1991 worden afgerond.

Ook is in 1990 aangevangen met de voorbereidingen voor het vaststellen van nieuwe examenregelingen voor de éénavkikkige voltijdse tweedegraads lerarenopleidingen en voor de eerstegraads opleidingen in lichamelijke oefeningen.

De examenregelingen zullen te zijner tijd worden vervangen door beroepsvereisten voor leraren.

- beroepsvereisten

Om een goede aansluiting tussen opleiding en beroepsuitoefening te waarborgen, zullen beroepsvereisten voor (beginnende) leraren worden opgesteld. Onder beroepsvereisten wordt verstaan 'kwaliteiten op het gebied van kennis, inzicht en vaardigheden waarover leraren bij de aanvang van de beroepsuitoefening dienen te beschikken'. Het gaat daarbij om vakinhoudelijke en om onderwijskundige kwaliteiten. Deze entree-eisen voor leraren komen in de plaats van voorschriften voor eindtermen en examenprogramma's die de overheid oplegt aan de lerarenopleidingen. Ook zullen allerlei bevoegdheidsregelingen worden vereenvoudigd. Een en ander vloeit voort uit de gedachte dat de kwaliteit van het onderwijs het best gediend is met een globaler en selectiever sturende overheid en een meer zelfstandig onderwijsveld. Dit uitgangspunt komt duidelijk naar voren in het voorstel van Wet op het hoger en wetenschappelijk onderzoek (WHW). In 1989 hebben de Adviesraad Basisonderwijs (ARBO) en de Adviesraad Voortgezet onderwijs (ARVO) een gezamenlijk advies 'Beroepseisen voor leraren' uitgebracht. In augustus 1990 heeft de staatssecretaris hierop gereageerd met de concept-beleidsnotitie 'Beroepsvereisten voor leraren'. Hierover is de laatste maanden van 1990 overleg gevoerd met het Overlegorgaan Voortgezet Onderwijs (OOVO), de Centrale Commissie voor Onderwijsoverleg (CCOO) en de Hoger Onderwijs-Kamer. In 1991 zal het overleg met de Tweede Kamer worden gevoerd.

• opleidingen (voortgezet) speciaal onderwijs

De notitie van de toenmalige minister Deetman waarin de start van verplichte inservice-opleidingen voor het speciaal onderwijs werden aangekondigd, is door de staatssecretaris voor nader beraad teruggetrokken. De aandacht richt zich nu op de vernieuwing van het reguliere en speciale onderwijs, waarvoor de kaders in de hoofdlijnennotitie 'Weer samen naar school' zijn geschetst. Zodra deze vernieuwing is uitgekristalliseerd, zullen de consequenties voor de opleidingsstructuur voor opleidingen (voorgezet) onderwijs worden getrokken.

PABO-beleidsnotitie - PABO-project

In 1989 is de concept-beleidsnotitie 'De ontwikkeling van de PABO' uitgebracht. In 1990 is deze notitie door de staatssecretaris overgenomen en op een aantal punten geactualiseerd en aangepast en onder de naam 'Perspectief voor de PABO' voor overleg aan de Tweede Kamer aangeboden. In de notitie worden voorstellen gedaan om de voorschriften voor eindtermen aan te scherpen en enige specialisatie - op het jongere of oudere kind - en differentiatie naar vak- en vormingsgebieden mogelijk te maken. Daarnaast wordt voorgesteld de mogelijkheid te scheppen voor het bevoegd gezag van basisscholen om voor het vak Engels een vakleerkracht aan te trekken. Het vak lichamelijke opvoeding in de bovenbouw zal uitsluitend door vakleerkrachten worden verzorgd.

Tijdens het overleg met de Tweede Kamer in mei over 'Beleidspunten leraren in samenhang' is besloten de maatregel om wiskunde als toelatingseis voor de PABO te stellen, met ingang van 1 augustus 1990 in te trekken. Uitgangspunt hierbij is dat de opleidingen er zelf zorg voor dragen dat iedere student gedurende de opleiding het noodzakelijk geachte kennisniveau op het gebied van wiskunde verwerft. In dit kader heeft de vakantiecursus wiskunde in de zomer van 1990 plaatsgevonden. De animo voor deze cursus was groot.

Op 1 november 1990 heeft er een hoorzitting in de Tweede Kamer plaatsgevonden over de concept-beleidsnotitie. Begin 1991 zal de notitie in de Tweede Kamer worden behandeld.

Medio 1989 hebben de hogescholen waaraan een lerarenopleiding basisonderwijs is verbonden een actieplan vastgesteld dat een kwalitatieve versterking van deze opleidingen beoogt te realiseren. De aan de HBO-Raad verbonden projectgroep lerarenopleidingen basisonderwijs heeft gedurende het kalenderjaar 1990 een groot aantal activiteiten ontplooid. Er zijn werkgroepen en netwerken gevormd en conferenties georganiseerd. In april en september heeft de projectgroep via voortgangsrapportages verslag gedaan van het project. Deze rapportages zijn besproken in een tweetal HBO-Kamers. De eindrapportage zal begin 1991 aan de staatssecretaris worden aangeboden.

Beleidsnotitie lerarenopleidingen beroepsonderwijs

In oktober 1990 werd een beleidsnotitie over de lerarenopleidingen voor het beroepsonderwijs gepubliceerd. De voorstellen daarin beogen een invulling te geven aan de lijn naar een grotere variëteit in opleidingswegen voor leraren in het beroepsonderwijs en verdere professionalisering van het lerarenbestand. Deze lijn was mogelijk geworden door en ingezet met de wetgeving betreffende de sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroepsonderwijs. In concreto wordt gedeeld op de benoembaarheid van h.b.o.-abituriënten met didactische cursus, en het feit dat in beginsel het instrument van een individuele bekwaamheidsverklaring werd afgeschaft. De beleidsnotitie bevat beleidskaders voor de uitvoering van didactische cursussen (als post-h.b.o.-voorziening) en voor de inrichting van nieuwe lerarenopleidingen van verschillende duur. Korte lerarenopleidingen zijn daarbij uitsluitend bedoeld voor mensen met veel praktijkervaring.

II.1.5.3 Nascholing

In 1989 is een beleidsnotitie Nascholing in het primair en het voortgezet onderwijs uitgebracht. Hierin wordt een nieuwe financieringssysteematiek voor de nascholing voorgesteld, waarbij de scholen voor primair en voortgezet onderwijs meer autonomie en verantwoordelijkheid krijgen voor de nascholing van hun eigen personeel, doordat de voor nascholing beschikbare gelden rechtstreeks naar deze scholen worden versleuteld. In 1990 heeft de Tweede Kamer zich over de voorstellen gebogen, en er haar instemming mee betuigd.

De voor de nieuwe regeling vereiste verandering in de wetgeving is voorbereid. Nascholing zal een onderdeel van het personeelsplan worden. De basis voor de versleuteling zal gevormd worden door het aantal leerlingen.

Het wetsvoorstel zal in 1991 gepresenteerd worden.

II.1.5.4 Onderwijs en nieuwe technologie

II.1.5.4.1 OPSTAP

De beleidsnotitie OPSTAP (Operationeel Plan om Stimuleringsactiviteiten en Procedures ten behoeve van de onderwijs ondersteuningsstructuur te ontwikkelen) is de basis voor stimulering van de invoering van nieuwe technologieën in het basis-, het voortgezet- en het volwassenenonderwijs. In 1990 heeft een externe Adviescommissie Nieuwe Technologie en Onderwijs advies uitgebracht over de voortgang van OPSTAP. Op grond van het advies is onder meer besloten dat activiteiten met betrekking tot de sector beroepsonderwijs vanaf 1991 in afzonderlijke projecten ondergebracht zullen worden. De activiteiten met betrekking tot courseware-ontwikkeling krijgen een plaats in het project PRESTO (Projectmanagement voor Effectieve Stimulering in het Onderwijs). Deskundigheidsbevordering van leraren krijgt een plaats in het project NaBoNT. Meer over de inhoud van de activiteiten met betrekking tot het beroepsonderwijs is vermeld in het hoofdstuk over het voortgezet onderwijs (II.3.1).

Binnen het OPSTAP-kader hebben de volgende activiteiten plaatsgevonden.

a. PRINT (Project Invoering Nieuwe Technologieën)

Het PRINT-project richt zich op de ondersteuning van de invoering van nieuwe technologieën in het basis-, het voortgezet- en het beroepsonderwijs. PRINT draagt zorg voor courseware-ontwikkeling en deskundigheidsbevordering. Het management is in 1990 gevoerd door de zes landelijke verzorgingsinstellingen. De projectduur loopt van 1989-1992, maar als gevolg van het overgaan van de sector beroepsonderwijs naar PRESTO is de projectduur voor het beroepsonderwijs met één jaar verlengd.

Ook in 1990 heeft PRINT zijn werkzaamheden beschreven in activiteitenplannen die na overleg in de Centrale Commissie voor Onderwijsoverleg aan de Tweede Kamer zijn gezonden.

Op basis van het Beleidskader OPSTAP 1991/1992 zal PRINT zijn activiteiten voor de laatste twee jaren van het project plannen.

b. POCO

(Programmatuur Ontwikkeling voor Computers in het Onderwijs)

In 1990 is de eerste cyclus van het POCO-project officieel afgesloten. De tweede cyclus, waarvoor reeds in 1989 goedkeuring is verleend, is in uitvoering genomen. Hierdoor zijn thans, naast de 18 courseware-producten uit de eerste cyclus, nog 30 à 35 producten in ontwikkeling, merendeels nieuwe en voor de rest 'verbredingen' van producten uit de eerste cyclus.

c. COMENIUS

Op 30 januari van dit verslagjaar is tussen de Staat en Philips de overeenkomst gesloten inzake de koop en levering van informatica-apparatuur en -programmatuur in het kader van het COMENIUS-project. Dit project is een gezamenlijk project van de minister van onderwijs en wetenschappen, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en vijf landelijke bestuursorganisaties voor het onderwijs. In april hebben alle scholen die zich hadden aangemeld voor deelname aan COMENIUS bericht ontvangen over hun plaatsing in het verstrekkingsschema voor de projectperiode 1990 tot en met 1994. In mei is de samenstelling van een startpakket aan computerprogramma's vastgesteld. Dit pakket biedt de scholen een basis voor zinvol computergebruik door leraren en leerlingen. Ook kwam een regeling tot stand voor levering en bijlevering van apparatuur naast de reguliere project-levering.

Om scholen voor te bereiden op de reguliere projectlevering van apparatuur en programmatuur is een informatiemap samengesteld die de scholen enkele weken voor de daadwerkelijke project-levering ontvangen. Met het project PRINT is de noodzakelijke deskundigheidsbevordering en ondersteuning van scholen door PABO's en SBD's voorbereid en geconcretiseerd.

In het najaar werd een beperkt aantal basisscholen voorzien van computers met randapparatuur en het zogenaamde startpakket aan programma's. Deze eerste levering vond plaats in zes regio's, namelijk Zwolle, Bodegraven, Alkmaar/Den Helder, Den Haag, Rotterdam/Vlaardingen/Albrandswaard/Dordrecht en Eindhoven/Eersel. Ook de scholen voor zintuiglijk en lichamelijk gehandicapten en zeer moeilijk lerende kinderen werd een COMENIUS-configuratie verstrekt. De ervaringen van de eerste levering en de daarbij horende ondersteuning door het project PRINT en de leverancier zullen benut worden bij het opstellen van het leveringsmodel voor de jaren 1991 tot en met 1994.

d. NCP (Nationaal Courseware Platform)

Het Nationaal Courseware Platform is tot stand gekomen om in samenwerking met de betrokken instellingen (zowel het regulier onderwijs als de bedrijfsopleidingen) projecten van gemeenschappelijk belang te entameren. Deze zijn gericht op onder meer het gebruik van educatieve courseware en van hulpmiddelen om deze te vervaardigen. Een aantal projecten is in 1990 in uitvoering genomen.

e. SCEN (Software en Courseware Evaluatie Centrum)

Voor de evaluatie van software en courseware is het SCEN-project in 1990 voortgezet. Het SCEN is onderdeel van het ECC (Educational Computing Consortium) en werkt samen met het NICL (Nationaal Informatie Centrum Leermiddelen). De resultaten van de evaluaties publiceert SCEN in het tijdschrift computers op school (COS).

f. ITOI (Internationaal Transferpunt Onderwijs en Informatica)

Het bevorderen van de toegankelijkheid van internationale informatie op het gebied van onderwijs en informatica gebeurt al enkele jaren met het EURYCLEE-centrum als schakel in het Europese netwerk. Het elektronisch gegevensbestand ECCLES (ECC literatuur en Educatieve Software) ten behoeve van telematische verspreiding van informatie in het kader van EURYCLEE is onder veertig gebruikers getest en daarna bijgesteld.

II.1.5.4.2 NaBoNT

(Nascholing Beroepsonderwijs Nieuwe Technologieën)

Dit project is een samenwerkingsverband van het Ministerie van Economische Zaken en dat van Onderwijs en Wetenschappen. De uitvoering is in handen van Twijnstra Gudde N.V. Het project is in 1986 opgezet toen geconstateerd werd dat het onderwijs achterbleef bij technologische

ontwikkelingen in het bedrijfsleven (HTM-nota Tweede Kamer 19454). Eind 1990 is de 32.500ste deelnemer aan een nascholingscursus geregistreerd. De doelstelling om 25.000 deelnemers te bereiken is hiermee ruimschoots voor de beëindiging van het project gehaald.

Tabel II.1.1 De deelname in het cursusjaar 1989/1990 naar onderwijssector

Schoolsoort	aantal
h.b.o.	1.968
m.l.o.	675
m.t.o.	1.963
Overig m.b.o.	2.156
k.m.b.o./b.b.o./	
l.w./b.b.o.	4.349
totaal	11.111

Dit jaar hebben 148 docenten h.b.o. deelgenomen aan zomercursussen van het Massachusetts Institute of Technology (MIT) te Cambridge U.S.A.

Bron: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

De cursussen van NaBoNT hebben nog op dezelfde prioriteitsgebieden betrekking, namelijk:

- industriële produktietechnologie
- telecommunicatie/telematica
- materiaal technologie
- kantoorautomatisering
- logistiek

Daarnaast is een start gemaakt met activiteiten op het gebied van kwaliteitszorg in relatie tot technische bedrijfsvoering en logistiek en milieutechnologie. In 1990 is de brochure Halverwege aan de Tweede Kamer gezonden. Deze brochure is een tussenbalans van het project en gaat ook in op de voorwaarden voor een continuering van de nascholing nieuwe technologieën na afloop van het project in 1992. NaBoNT blijkt een aanzet gegeven te hebben tot de vestiging van een nascholingscultuur op scholen.

Ook in 1990 heeft NaBoNT in samenwerking met PRINT de nascholing basisinformatica verzorgd. Ruim 8000 docenten hebben gebruik gemaakt van een cursus op dit gebied.

II.1.5.4.3 Nieuwe media

Het ontwikkelingsbeleid inzake nieuwe media in het onderwijs is in 1990 voortgezet. Met nieuwe media wordt bedoeld op combinaties van computers met audiovisuele media of met telecommunicatie (telematica, interactieve beeldplaat of varianten van de compact disc voor opslag van beelden met gegevens zoals cd-rom en cd-i).

Voor de diverse media welke onderwerp van het ontwikkelingsbeleid vormen zijn onderzoeksmatige projecten gestart, zowel op initiatief van 'het veld' als geïnitieerd vanuit het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. In 1990 is voor drie projecten waarvan de eerste fase was afgerond, goedkeuring verleend voor de hoofdfase, terwijl goedkeuring is

verleend voor vijf nieuwe projecten. In de verslagperiode zijn vijf projecten voltooid.

Hoewel het beleid inzake nieuwe media in de eerste plaats verkenkend van aard is en geen brede implementatie beoogt, zijn de resultaten wel bij verschillende gelegenheden onder de aandacht van een breder publiek gebracht. Doorgaans is dit geschied op initiatief van de uitvoerende instelling, die hier tijdens conferenties, seminars en dergelijke de eigen doelgroep mee confronteert; in beperkte mate heeft ook het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen hieraan steun verleend.

II.1.5.5 Doelgroepenbeleid

II.1.5.5.1 Emancipatie

Binnen het voorzieningenterrein lopen twee driejarige emancipatieprojecten van enige omvang.

Acht lerarenopleidingen zijn betrokken bij een project dat per augustus 1990 zijn derde jaar inging. Sommige activiteiten zijn vrijwel afgerond en gaan nu produkten opleveren.

Zo kwam er een cursusboek voor vrouwenstudies in het h.b.o. klaar over taal en seks. Een cursusboek over homoseksualiteit werd bijgesteld en gedrukt voor landelijke verspreiding. Verscheidene hogescholen beschikken inmiddels over brochures over diverse onderwerpen, zoals vrouwenstudies of ongewenste intimiteiten. Verder ontstaan er vrouwen-netwerken.

Alle verzorgingsinstellingen voeren, met het Werkverband van Plaatselijke en Regionale Onderwijsadviescentra (WPRO), een gezamenlijk activiteitenplan emancipatie uit. Alleen het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO) maakt hiervan geen deel uit.

De driejarige periode werd per eind december 1990 afgesloten.

Vanuit dit plan zijn diverse produkten vervaardigd en werden conferenties georganiseerd. Thema's die hierbij aan de orde komen betreffen onder meer ongewenste intimiteiten, economische zelfstandigheid, management en de diverse aspecten hiervan zoals meerhoofdige school-leiding en parttime management. Er is gewerkt aan leerstof voor diverse vakken, zoals rekenen/wiskunde, geschiedenis, techniek, natuuronderwijs. Belangstelling voor en participatie in de emancipatiewerkgroep EBRO van de schoolbegeleidingsdiensten is duidelijk toegenomen.

In internationaal verband participeren zes instellingen in het Nederlandse gedeelte van het TENET-project van de Commissie van de Europese Gemeenschap. Dit TENET-teacher education network heeft betrekking op emancipatie in de lerarenopleiding. Het is in september 1988 gestart. Alle zes projecten hebben in 1990 concrete produkten opgeleverd, die gedurende het schooljaar 1990/1991 gepresenteerd worden aan andere lerarenopleidingen en overige geïnteresseerden.

Het eindprodukt van een van de projecten, de Stellingensorteermethode van de Hogeschool Rotterdam en Omstreken, werd tweetalig (Nederlands en Engels) uitgegeven door de Materialenbank Onderwijs emancipatie, waardoor samenwerking met de onderwijsverzorging ontstond.

Vanuit het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen werden weer diverse vrouwenorganisaties ondersteund voor incidentele activiteiten.

Onder deze waren de groep Vrouwen en Wiskunde, de werkgroep Vrouwen en Natuurwetenschappen, en het Landelijk Centrum Vrouwen en Informatica.

II.1.5.5.2 Alloctonenbeleid

In Uitleg Extra (nr. 16, van 13 juni 1990) is het cursusaanbod van nascholingscursussen voor buitenlandse leerkrachten gepubliceerd. Dit zijn

voornamelijk applicatiecursussen voor de bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de eigen taal en cultuur.

In 1990 is een opfriscursus opgezet voor Surinaamse leerkrachten die al lange tijd uit het onderwijs zijn.

Voor Nederlandse leerkrachten wordt in het kader van het project Nederlands als tweede taal extra aandacht besteed aan scholing, niet alleen aan de (voor)scholing van de docenten van de lerarenopleidingen voor basis- en voortgezet onderwijs, maar ook aan de scholing van de leerkrachten van de opvangklassen.

De nascholing intercultureel onderwijs voor leraren van het basisonderwijs heeft ook weer plaatsgevonden. Ten behoeve van het voortgezet onderwijs worden in het project ICO-NLO materialen voor de diverse schoolvakken vervaardigd.

Het 'steunpunt innovatie ten behoeve van etnische minderheden op het snijvlak van onderwijs en arbeid' (IMOA) begeleidt een opleiding tot leraar basisonderwijs voor hoger opgeleide allochtonen. Dit project heeft enige moeilijkheden gekend, onder meer doordat de kennis van het Nederlands een groter struikelblok bleek dan voorzien. Het project is inmiddels overgenomen door de Stichting Opleidingsproject Allochtone Leerkrachten (SOAL). Deze maakt een nieuwe start, waarbij het accent meer gelegd wordt op de stimulering van de instroom van allochtonen in de reguliere opleidingen.

Het Leermiddelenplatform onderwijsvoorrrangsbeleid heeft, evenals voorgaande jaren, een aantal projecten ondersteund voor de ontwikkeling van lesmateriaal. Er werden nieuwe projecten opgenomen voor Turks in het voortgezet onderwijs en voor Vietnamese.

Het Vier Steden Project ontwikkelt zich voorspoedig. De samenwerking in themagroepen werpt vruchten af. Er wordt onder meer gewerkt aan een project Meertaligheid.

De ontwikkeling met betrekking tot onderwijs in de eigen taal gaat het moeilijkst. Zowel vanuit het Vier Steden Project als vanuit het Leermiddelenplatform zal hier in de komende tijd extra aandacht aan worden besteed.

Daarbij zal ook bezien worden hoe reeds ontwikkelde materialen kunnen worden afgestemd op het eindexamenprogramma voor Turks en Arabisch.

Het aparte uitvoeringsplan minderheden primair onderwijs dat door de verzorgingsinstellingen wordt uitgevoerd, is ondergebracht in het algemenere kader van het uitvoeringsplan basisonderwijs.

Het onderzoek betreffende de evaluatie van het onderwijsvoorrrangsbeleid vordert inmiddels zover dat nu interessante gegevens beschikbaar komen die beter licht werpen op de gang van zaken in de onderwijsvoorrrangsgebieden, op wat effectief is en op wat minder goed blijkt te werken.

II.1.6 Internationale samenwerking

II.1.6.1 De Europese samenwerking

In het verslagjaar 1990 is de betrokkenheid van het Nederlandse onderwijs bij de Europese integratie versterkt door allerlei maatregelen, variërend van versterkte deelname aan EG-actieprogramma's tot de totstandkoming van een Europees Platform voor het Nederlandse onderwijs.

II.1.6.1.1 De aard van de samenwerking

Eind 1990 is de Intergouvernementele Conferentie over de Europese Politieke Unie in Rome van start gegaan. In dat kader komen ook de bevoegdheden van de Europese Gemeenschappen aan de orde.

In de Centrale Commissie voor Onderwijs Overleg heeft een eerste gedachtenwisseling over mogelijke bevoegdheden van de Gemeenschap op het gebied van onderwijs plaatsgevonden. Uit de discussie bleek grote bezorgdheid over de relatie tussen dergelijke bevoegdheden en de grondwettelijke vrijheid van onderwijs als gegarandeerd in artikel 23 van de Grondwet.

In de nota van de minister en de staatssecretaris van buitenlandse zaken aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 26 oktober 1990 is een passage aan onderwijs gewijd. De besluitvorming over dit onderwerp zal echter eerst in 1991 worden afgerond.

II.1.6.1.2 De Interne Marktoperatie

In 1990 is systematischer dan voorheen aandacht besteed aan de gevolgen van de Europese eenwording voor het onderwijs.

In Uitleg werden stelselmatig artikelen gewijd aan de Europese samenwerking en werd voorlichting gegeven over Europese actieprogramma's. In de beleidsvoorbereiding werd meer en meer rekening gehouden met de beleidsontwikkelingen en ervaringen in de andere lidstaten van de EG. Zo is onderzoek verricht naar de studiefinancieringsstelsels in een aantal landen, naar de integratie van gehandicapte leerlingen in het gewone onderwijs (Denemarken) en naar de evaluatie van de onderwijsstelsels.

Wat het hoger onderwijs betreft, hebben het Italiaanse voorzitterschap en de Commissie van de EG een conferentie georganiseerd over de toekomst van dat onderwijs in de Gemeenschap. De ministers van onderwijs hebben kennis kunnen nemen van de resultaten van deze conferentie en hebben informeel van gedachten gewisseld over de noodzaak tot meer samenwerking op dit gebied binnen Europa. In het bijzonder werd van belang geacht dat:

- a. er een studie wordt verricht naar de toegang tot de universiteit in de verschillende lidstaten, zodat verschillen (toelatingsprocedures en numerus fixi) tot uitdrukking gebracht kunnen worden;
- b. er een gesprek zal plaatsvinden over de juridische status van EG-activiteiten op het terrein van het hoger onderwijs;
- c. de oprichting van een observatorium wordt bevorderd, waarin het onderwijsaanbod van de instellingen binnen de lidstaten kan worden opgenomen alsmede gegevens op het terrein van werkgelegenheid;
- d. een samenhangende visie wordt ontwikkeld met betrekking tot het afstandsonderwijs.

De deelname van Nederlandse instellingen aan EG-programma's, zoals ARION (studiereizen voor onderwijsdeskundigen), TES (uitwisseling docenten voortgezet onderwijs), PETRA (beroepsopleidingen voor jongeren), Eurocnet (technologische veranderingen en beroepsopleidingen) ERASMUS (hoger onderwijs) en COMETT (hoger onderwijs en bedrijfsleven) is krachtig bevorderd. Dit blijkt uit onderstaande cijfers. Voor het Lingua-programma (actieprogramma vreemde talenonderwijs) was sprake van een startjaar.

1990

ARION	36 beurzen (één week)
TES	38 beurzen (gemiddeld drie weken)
PETRA	19 projecten
ERASMUS	431 samenwerkingsprojecten, waarbij Nederland is betrokken
COMETT	52 projecten waarbij Nederland is betrokken

ERASMUSPROGRAMMA 1990

Projecten	431
Instroom studenten	1750
Uitstroom studenten	2500
Uitstroom docenten	circa 120

II.1.6.1.3 De erkenning van diploma's

In 1990 is een begin gemaakt met de implementatie van de richtlijn algemeen stelsel erkenning diploma's hoger onderwijs (Publ. EG 1989 L019). Een interdepartementale werkgroep onder leiding van O&W, belast met de coördinatie van de richtlijn, bereidt een algemene invoeringswet

voor, welke in 1991 bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal zal worden ingediend.

Een richtlijn voor een aanvullend stelsel wederzijdse erkenning van beroepsopleidingen op secundair niveau is in behandeling bij de Raad van de EG. De grote verschillen in de stelsels voor middelbare beroepsopleidingen en de grote onderlinge verschillen in de hoeveelheid en aard van de gereglementeerde beroepen in de lidstaten maken de aanvaarding van deze aanvullende richtlijn moeilijker.

Inmiddels wordt tussen de onderwijsinstellingen binnen de Gemeenschap op het gebied van onderwijs en opleidingen meer en meer samengewerkt, waardoor zicht ontstaat op de aard van de opleidingen en de afsluitende examens. De ontwikkelingen van systemen van overdraagbare studiepunten (EG, actieplan GENT) en vormen van bidiplomering zijn daarvoorbeelden van.

Voorts hebben de lidstaten van de EG afgesproken elkaar te informeren over de methodiek die wordt gehanteerd voor de evaluatie van onderwijsstelsels. In het kader van de ARION-studiereizen wordt hier specifiek aandacht aan besteed. Nederland heeft voorgesteld vrijwillige vormen van publieke en meer gemeenschappelijke vormen van kwaliteitsbevordering hoger onderwijs te bevorderen (onder andere door opname van buitenlandse deskundigen in een visitatiecommissie).

II.1.6.1.4 De intermediaire organisaties

In het licht van het streven naar een selectief optredende overheid en gelet op de toenemende uitvoeringslast van EG-programma's, wordt de uitvoering (voorlichting, coördinatie, toekenning van middelen en dergelijke) van EG-programma's geheel gedelegeerd aan de externe coördinerende organisaties.

Voor het hoger onderwijs is dat de Nuffic, voor het beroepsonderwijs is vooral het CIBB actief. Voor het basis- en voortgezet onderwijs was nog geen adequate voorziening getroffen. Daarvoor is begin 1990 het Europees Platform voor het Nederlandse onderwijs opgericht (brief aan de Tweede Kamer van 12 maart 1990).

Dit platform is in mei 1990 van start gegaan en wordt bestuurd door vertegenwoordigers van de vier besturenorganisaties uit de CCOO, van de drie landelijke pedagogische centra, van de SLO en van het CIBB. Een klein hoogwaardig bureau is belast met de uitvoeringstaken. Tot de taak van het platform behoort:

- a. het informeren van onderwijsinstellingen over relevante Europese ontwikkelingen en programma's;
- b. het regelen van samenwerkingsafspraken tussen de betrokken (verzorgings)instellingen op de terreinen van de Europese dimensie in het onderwijs en van de uitwisseling van leerlingen en docenten;
- c. het behartigen van een aantal logistieke taken met betrekking tot bilaterale en multilaterale programma's (onder andere Lingua).

Eind 1990 heeft de minister van onderwijs en wetenschappen een aantal taken van O&W overgedragen aan het Platform, waaronder het ARION-programma (toekenning beurzen aan Nederlandse onderwijsdeskundigen), het Teachers' Bursary Scheme (Raad van Europa) en een aantal bilaterale activiteiten.

II.1.6.1.5 Europese samenwerking à la carte

Het COMETT-programma is inmiddels opengesteld voor de landen van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA), terwijl de Raad van Ministers de Commissie mandaat heeft verleend voor onderhandelingen over de openstelling van het ERASMUS-programma op een dusdanige wijze dat het communautaire karakter van het programma niet wordt aangetast.

Ten behoeve van de hulp voor de landen uit Midden- en Oost-Europa is het TEMPUS-programma van start gegaan. Dit programma bevordert de

samenwerking tussen instellingen van hoger onderwijs in de Gemeenschap en landen uit Midden- en Oosteuropa en het bedrijfsleven.

II.1.6.1.6 De Raad van Ministers van Onderwijs

De Onderwijsraad vergaderde in 1990 op 31 mei en 6 december. Tevens kwamen de EG-Ministers van Onderwijs informeel bijeen op 7 en 8 november te Siena. In een informele bijeenkomst, voorafgegaan aan de Raad van 6 december, ontvingen zij de ministers van Onderwijs van Tsjechoslowakije, Hongarije en Polen.

Tijdens genoemde bijeenkomsten nam de Raad in deze samenstelling onder meer besluiten met betrekking tot:

- een resolutie over de integratie van gehandicapte kinderen en jongeren in het gewone onderwijs;
- een aantal conclusies betreffende gelijke kansen voor mannen en vrouwen in het kader van de basis-opleiding en bijscholing van leerkrachten; en
- een resolutie over het belang van een effectief functioneren van het Eurydice-informatienetwerk voor het onderwijs in de EG; tevens mandateerde de Raad de Commissie tot voorbereiding van een nieuw ontwerp-verdrag, houdende het Statuut van de Europese scholen.

Ook besprak de Raad de rol van het onderwijs bij de bestrijding van drugs en de mogelijkheden voor communautaire samenwerking bij de evaluatie van onderwijssystemen.

II.1.6.1.7 Afstemming

Binnen de internationale samenwerking is de onderlinge afstemming tussen bilaterale kaders en internationale organisaties een voortdurend punt van aandacht.

Adequate onderlinge informatie-verstrekking, het voorkomen van dubbelures en concrete samenwerking op een aantal terreinen van gemeenschappelijk belang worden bevorderd.

Zo hebben de twaalf lidstaten hun inbreng binnen de Wereldconferentie over analfabetisme afgestemd en wordt de samenwerking tussen de OESO, de EG en de Raad van Europa op tal van punten bevorderd.

Zo wordt met de OESO overlegd over de evaluatie van de onderwijsstelsels en werken de Europese Commissie en de Raad van Europa nauw samen bij de organisatie van de Europese schooldagprijs.

II.1.6.2 Internationale samenwerking

II.1.6.2.1 Trends

De toenemende internationalisering maakte ook in deze verslagperiode een verdergaande afstemming van onderwijs en onderzoek binnen en buiten Nederland noodzakelijk. In paragraaf II.1.6.1 is hiervan al melding gemaakt (interne markt).

Steeds meer groeit het besef bij lidstaten van multilaterale organisaties dat een structurele aanpak van maatschappelijke problemen een sterkere samenhang tussen beleidssectoren vereist. Op nationaal niveau werd in dit licht de interdepartementale coördinatie verder bevorderd ten behoeve van een optimale samenhang bij inbreng in internationaal verband.

De door Nederland nagestreefde projectmatige en thematische aanpak lijkt zich te ontwikkelen in de internationale organisaties. Zo was hiervan bijvoorbeeld binnen de OESO in versterkte mate sprake ten aanzien van 'structural adjustment' en 'human resources development', waarbij diverse OESO-directoraten samenwerken. De op het gebied van arbeidsmarkt-beleid lopende samenwerking tussen OESO-comité's voor onderwijs en sociale zaken werd verder versterkt. Dit leidde tot een gezamenlijke verklaring over 'labour market policies'. Ook op het niveau van onderwijs-ministers werd hierover gesproken. In paragraaf 3 wordt hierop nader ingegaan.

Tussen OESO en EG werden in sterkere mate afstemming en taakverdeling bewerkstelligd. Een geconcentreerde actie vanuit de EG bij het stellen van prioriteiten binnen middellange termijnprogramma's en bij budgettaire kwesties in organisaties als bijvoorbeeld Unesco tekende zich af. Gezamenlijke verklaringen van 'de 12' kwamen vaker voor.

Ook in de bilaterale internationale betrekkingen was sprake van een meer thematische benadering.

Bij vernieuwing van bilaterale samenwerkingsovereenkomsten werd aansluiting gezocht bij multilaterale aandachtsgebieden.

De in EG- en OESO-verband ontwikkelde activiteiten kregen in de verslagperiode extra aandacht in het bilaterale contact met aangesloten landen.

Een directe samenwerking tussen onderwijsministeries in de EG-landen was merkbaar, waardoor de bilaterale activiteiten de verschillende EG-programma's beter kunnen aanvullen, en innovatief en verdiepend kunnen werken.

Door de snelle politieke, sociale en economische veranderingen in Oost-Europa namen de betrekkingen met deze regio sterk in omvang en belang toe. De extra ter beschikking gestelde middelen voor samenwerking met de betrokken landen maakten steun mogelijk aan het hervormingsproces naar een pluriforme rechtsstaat met een marktgericht bestel.

In het kader van het Programma Samenwerking Oost-Europa ging een groot aantal projecten van start op het terrein van hoger onderwijs, beroepsopleiding en volwasseneneducatie.

In de verslagperiode vonden besprekingen plaats in het kader van de Culturele Verdragen met Hongarije en Roemenië, hetgeen leidde tot nieuwe afspraken voor een periode van drie jaar.

Het uitvoeringsprotocol voor de samenwerking met de voormalige DDR werd voor de duur van een jaar verlengd.

De OESO richtte een speciaal Oost-Europa consortium op en liet waarnemers uit deze regio toe bij bijeenkomsten van deskundigen. Dit was onder andere het geval bij een OESO conferentie over Educational Building die in Nederland werd georganiseerd.

In de Raad van Europa kreeg samenwerking met Oost-Europa eveneens hoge prioriteit. Hongarije werd volledig lid. Polen, Tsjechoslowakije en Joegoslavië dienden een verzoek in voor een volledig lidmaatschap. Deze laatste drie landen traden inmiddels wel toe tot de culturele conventie, en zij nemen nu deel aan de betreffende programma's van de Raad van Europa.

De Raad besloot tot concentratie van zijn activiteiten. Met name het vreemde talen onderwijs en de volwasseneneducatie kregen prioriteit.

Ook de aansluiting bij Wereldbank-programma's en de versterking van de coördinatie met het directoraat-generaal voor Internationale Samenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken waren in de verslagperiode aandachtspunten.

De culturele betrekkingen met Suriname werden hersteld. In oktober 1990 werd in Paramaribo een nieuw uitvoeringsprotocol ondertekend. Het benadrukt de directe samenwerking tussen onderwijsinstellingen. Wat betreft de Aziatische regio bleef het streven de contacten met de Dynamic Asian Economies, zoals Korea en Maleisië, informeel vanuit de OESO te realiseren. De OESO streeft naar een waarnemerspositie voor deze landen bij bijeenkomsten van deskundigen. Met name het terrein van human resources leent zich voor verdere verdieping van contacten.

Menselijk potentieel

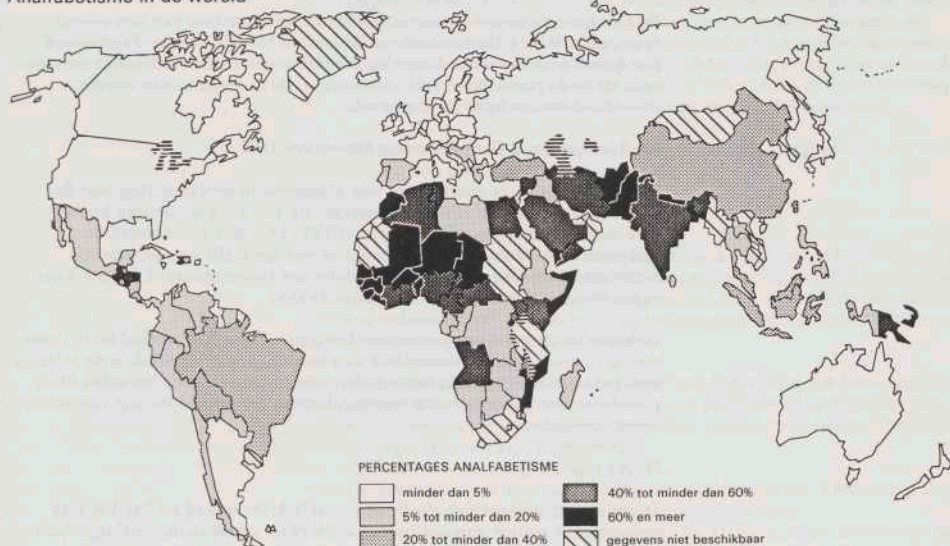
Hiervóór is al ingegaan op de algemene lijnen van samenwerking. Behalve in de genoemde multilaterale organisaties zal de ontwikkeling van menselijk potentieel ook in belang toenemen in het kader van de ontwikkelingssamenwerking. Zowel in het kader van de OESO- als in dat van de EG werd veel aandacht geschonken aan de bijdragen van Onderwijs en Wetenschappen aan de versterking van de economie. Investeren in de kwaliteit van de (toekomstige) beroepsbevolking wordt van wezenlijk belang geacht. Daarbij kregen zowel de technologische veranderingen en hun consequenties voor onderwijs en beroepsopleiding, als ook de relaties tussen onderwijs en arbeidsmarkt en de scholing van volwassenen aandacht. Een centraal thema in de OESO was dan ook 'human capital', het optimaal investeren in menselijk potentieel. Nederland is intensief betrokken bij een aantal projecten, waarbij ook dwarsverbanden met de Ministeries van Economische Zaken en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en met het bedrijfsleven worden gelegd. Paragraaf 3 bevat de hoofdpunten van de OESO-conferentie van onderwijsministers die zich op menselijk potentieel richtte.

De resultaten van de door Nederland in Utrecht georganiseerde en succesvol verlopen OESO-CERI conferentie Technological Change and Human Resources Development leverde in de verslagperiode een door Nederland in samenwerking met de OESO geproduceerd eindrapport op, dat tijdens diverse gelegenheden lovend werd genoemd door de OESO en de bij die organisatie aangesloten landen. Het rapport zal worden gebruikt bij vervolgvactiteiten in OESO- en EG-kader. Ook Unesco maakt gebruik van de bevindingen.

De OESO-comité's van werkgevers en werknemers (BIAC en TUAC) uitten zich overigens tijdens de bijeenkomst van OESO onderwijsministers in november 1990 eveneens in zeer positieve zin over dit OESO-project dat zich ook in de verslagperiode concentreerde op Human Resources Development maar nu op met name de volwassenen-educatie.

Education for all

Analfabetisme in de wereld

Bron: UNESCO

Van 5 tot 9 maart 1990 vond te Jomtiem (Thailand) de Wereldconferentie inzake 'Education for All' plaats. Deze Conferentie was een initiatief van UNESCO, UNDP, UNICEF en de Wereldbank. Een aantal landen, waaronder de VS, de Scandinavische landen, Japan en Australië, enkele organisaties zoals WHO en UNFPA en een aantal niet-gouvernementele organisaties waaronder de Van Leer Stichting, namen als co-sponsor of als associate sponsor aan de voorbereidingen deel. Naast 156 landen waren 35 internationale organisaties en instellingen en 135 niet-gouvernementele organisaties ter Conferentie vertegenwoordigd.

De Conferentie vond plaats in het kader van het Internationale Alfabetiseringsjaar. Zij was bedoeld om overheden en organisaties te mobiliseren tot een nieuwe, wereldwijde aanpak tot oplossing van problemen op het terrein van basisonderwijsvoorzieningen en, in het verlengde daarvan, bestrijding van het analfabetisme.

De constatering dat deze problemen in het laatste decennium sterk zijn toegenomen en in het kader van ontwikkelingsinspanningen relatief geringe aandacht krijgen vormde aanleiding om deze conferentie te organiseren. Behalve voor ontwikkelingslanden was de conferentie ook voor de geïndustrialiseerde landen van belang.

Deze landen kennen specifieke probleemgroepen, zoals bijvoorbeeld de arbeidsmigranten en hun gezinnen, die in toenemende mate achterop dreigen te raken. Tegelijkertijd is in veel geïndustrialiseerde landen als gevolg van bezuinigingen de kwaliteit van het onderwijs in de jaren '80 achteruitgegaan, kampen ze met toenemende uitvalpercentages en neemt het aantal 'functionele analfabeten' schrikbarend toe. Hoewel het aantal analfabeten, gemeten als percentage van de volwassen bevolking, sinds 1970 wereldwijd is afgenomen van 32% in 1970 tot 27% in 1990, neemt het totaal aantal analfabeten in de wereld, als gevolg van genoemde ontwikkelingen, nog steeds toe (1970: 760 miljoen, 1990: 960 miljoen).

Tijdens de conferentie gaven 'de 12' sterke prioriteit aan alfabetisering omdat die aan de basis moet staan van de ontwikkeling van menselijk potentieel in elk land en omdat een dergelijke ontwikkeling cruciaal is voor een gunstige economische ontwikkeling.

De Conferentie streefde naar wereldwijde aanvaarding van een vooraf opgestelde 'World Declaration on Education for All' en een 'Framework for Action to meet Basic Learning Needs', welke samen het kader vormen voor de in de jaren '90 te volgen strategie. Deze documenten werden inderdaad ter conferentie aanvaard.

42e International Conference on Education, IBE

Tijdens de Jomtiem conferentie was afgesproken de 42e zitting van de International Conference on education, die van 3 - 9 september bij het International Bureau of Education (IBE) in Genève plaatsvond, te benutten voor de presentatie van acties per land. Dit was een van de activiteiten die Unesco in het kader van het International Literacy Year organiseerde. Het eindrapport is beschikbaar.

Behalve bij de hiervoor genoemde 'Dynamic Asian Economies' is de investering in menselijk potentieel ook een hoofdaandachtsgebied in de relaties met Indonesië. Het beleid ten aanzien van Indonesië voor bursalen bleef gericht op een goede selectie van kandidaten en op verbetering van onderwijsmateriaal.

Hoger onderwijs

De relatie met Frankrijk, de Bondsrepubliek Duitsland en het VK met name op het gebied van het beroepsonderwijs kreeg in de verslagperiode verder vorm door concrete uitvoeringsprogramma's en lange termijn

afspraken. Met de Vlaamse Gemeenschap werd een actieprogramma hoger onderwijs (GENT) ondertekend. De betrekkingen met Noordrijnland-Westfalen op het terrein van het hoger onderwijs werden geïntensiveerd.

Kwaliteit van onderwijs en onderzoek

Review van het Nederlandse onderwijssysteem

In september 1989 werd door deskundigen van de OESO, met instemming van de minister van onderwijs en wetenschappen, een OESO-review van het Nederlands onderwijs verricht. Nederland publiceerde voor die gelegenheid een rapport met een beschrijving van het onderwijssysteem en de uitdagingen waarvoor het gesteld is onder de titel 'Rijkdom van het Onvoltooid'.

De in een grondig en gedegen rapport neergelegde bevindingen van de examiners werden in april 1990 besproken in het OESO Education Committee in Parijs. De Nederlandse delegatie naar die bijeenkomst bestond onder andere uit minister Ritzen en staatssecretaris Wallage.

De examiners spraken hun erkentelijkheid uit voor de ondersteuning, de gastvrijheid en openheid die zij in Nederland hadden ondervonden.

De inspirerende houding van Nederland had bijgedragen aan het resultaat. De examiners zeiden getroffen te zijn door het complexe onderwijssysteem in een klein land alsmede door het voortdurende zoeken naar een adequaat evenwicht tussen centrale en decentrale verantwoordelijkheden. Naast vrijheid wordt een garantie geboden voor kwaliteit. Verder noemden de examiners als spanningsvelden het vraagstuk in welk stadium van hun schooltijd leerlingen in specifieke onderwijsrichtingen dienen te worden geleid en de financiële beperkingen die in het afgelopen decennium problemen hebben veroorzaakt in alle onderwijssectoren.

De minister van onderwijs en wetenschappen karakteriseerde het rapport van de examiners als een verfrissend document vervaardigd door buitenstaanders die niet aarzelden kritiek te uiten of controversen bloot te leggen. Als noodzaak voor veranderingen in het onderwijsbeleid noemde de minister de wisselwerking tussen onderwijs en maatschappij, de technologische ontwikkelingen, de demografische veranderingen met name de toenemende vergrijzing van de bevolking en de internationalisering. Het review is volgens de minister van onderwijs en wetenschappen een bron van inspiratie die zal bijdragen aan 'sound education'.

Hierna wordt kort ingegaan op de hoofdpunten die tijdens het review naar voren kwamen.

Besturing

De examiners noemden besturen op afstand als wezenlijk instrument dat bijdraagt aan de gewenste innovatie en verbetering van het onderwijssysteem. Deze besturing wordt gekenmerkt door het stellen van doelen, het reduceren van regels, het verminderen van bureaucratie, het bevorderen van assessment en evaluatie.

De bewindslieden benadrukten dat er met betrekking tot besturing op afstand beter gesproken kan worden van contractuele relaties en van het elimineren van interventies die niet door nationale of maatschappelijke belangen zouden zijn ingegeven.

De doelmatigheid van besturing wordt continu gezien. 'Output-regulation' is een belangrijk aandachtspunt voor deze besturing.

Voorts wezen zij op het vraagstuk van de kleine scholen die moeite zullen hebben het proces van verandering en verbetering bij te houden. De examiners concludeerden dat er een duidelijke consensus bestaat over de

noodzaak van een grotere vrijheid in besturing. Wel signaleerden zij dat de beleidsdiscussie over het beoordelen van het functioneren van onderwijsinstellingen zich nog in een pril stadium bevindt.

Onderwijs aan leerplichtigen

De examiners stelden in hun rapport dat op het vlak van onderwijs aan leerplichtigen de belangrijkste vraagstukken personeelsbeleid en 'management' zijn. Het karakter van institutioneel zelfbeheer van scholen in de nieuwe besturingscontext vereist een nieuw model voor de rol van docenten en schoolleiders. Hiermee dient ook in de opleiding rekening te worden gehouden. Veranderende taken en carrière patronen zijn onvermijdelijk, mede om het beroep van leraar aantrekkelijk te maken. De functie van leraar dient gekenmerkt te worden door grotere gevarieerdheid in werk, door meer tijd om samen te werken aan schoolopbouw en meer mogelijkheden voor professionele ontwikkeling.

De bewindslieden maakten in hun reactie melding van aanzetten tot verbetering die reeds op basis van het rapport van de examiners in gang waren gezet, zoals de verbetering van de professionaliteit van docenten door scholing en nascholing en door verhoging van hun beloning. De aanbodskant heeft veel te maken met waardering voor het beroep. Dat punt behoeft verbetering. Het gevoel voor eigenwaarde, de beroepstrots, moet worden vergroot. De leraren hebben ten onrechte de indruk dat hun maatschappelijke waardering laag is. Om dat doel te bereiken zal een sociaal contract met de bonden worden gesloten. Primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden zijn onderdeel hiervan.

De examiners uitten hun tevredenheid dat de nieuwe bewindslieden deze problematiek op deze wijze aanpakken.

Onderwijs aan niet-leerplichtigen

De examiners waren onder de indruk van de wijze waarop leerlingen in het voortgezet onderwijs zich een weg door het systeem banen teneinde maximale kansen te realiseren voor instroom in post-secundair onderwijs en/of bedrijfsleven. Het feit dat leerlingen het wenselijk achten deze gecompliceerde routes te kiezen geeft aanleiding tot de conclusie dat het tijd is voor verandering in de tweede fase van het voortgezet onderwijs. De examiners constateerden een toenemende spanning in de relatie tussen h.a.v.o en h.b.o. Druk van h.b.o. of w.o. zou ertoe kunnen leiden dat een uitbreiding van het aantal vakken geëist wordt.

Voorts signaleerden zij tekortkomingen in de afstemming tussen de verschillende typen van instellingen in het volwassenenonderwijs. De staatssecretaris stelde dat de flexibiliteit van het voortgezet onderwijs te wensen over laat. Veel van de conclusies van de examiners zijn correct. Het percentage uitvallers noemde hij hoog. De minister onderstreepte het belang van het volwassenenonderwijs. Zowel voor de tweede fase voortgezet onderwijs als ook voor de volwasseneneducatie zullen beleidsnotities worden uitgebracht.

Gelijke kansen en toegankelijkheid

De examiners waren onder de indruk van de Nederlandse inspanningen om vraagstukken op het gebied van gelijke kansen op te lossen. Zij signaleerden spanningen tussen 'keuzevrijheid' enerzijds en beleidslijnen betreffende de integratie van minderheden en het terugdringen van de snelle groei van het speciaal onderwijs anderzijds.

De bewindslieden stelden dat de inspanningen om ongelijkheden op te heffen slechts beperkte resultaten hebben opgeleverd. Gezocht wordt naar nieuwe wegen.

Genoemd werden de relatie basisonderwijs- speciaal onderwijs, de sociale vernieuwing en vraagstukken betreffende onderwijs in een multiculturele samenwerking (assimilatie en integratie).

Van de discussies wordt door de OESO een uitgebreid verslag gepubliceerd samen met het rapport van de examiners. En marge van de bijeenkomst werd door alle lidstaten lof geuit voor de wijze van presentatie door de Nederlandse bewindslieden en voor de kwaliteit van het landendocument.

In de samenwerking met de landen rond de Middellandse Zee kreeg in de verslagperiode de kwaliteit van het onderwijs aan culturele minderheden, met name onderwijs in de eigen taal, bijzondere aandacht. Gestreefd wordt naar integratie van het Onderwijs eigen taal (OET) in het regulier programma van het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs.

Met behulp van speciale projecten zal de betrokken leerkrachten de mogelijkheid worden geboden een bijscholing te ontvangen in nauwe samenwerking met de onderscheiden landen.

Bewaking van de effectiviteit van het onderwijs en van het onderwijsproces door middel van evaluatie is noodzakelijk voor de kwaliteit van het onderwijs. In OESO kader werd uitgebreid aandacht besteed aan performance-indicators. Nederland was voorzitter van een regionaal netwerk in het kader van een OESO project.

In bilateraal kader werd via systematische uitwisseling van ervaringen en door studiebezoeken gezien, hoe het onderwijs wordt geëvalueerd en welke maatregelen zijn genomen om een voldoende aanbod van goede leerkrachten te garanderen. De OESO, de EG en de Raad van Europa besteedden ruim aandacht aan de kwaliteit van de onderwijsgeveneden en aan de voorwaarden waaronder zij werken. Tijdens het OESO onderwijscomité op ministerieel niveau werd een en ander ook aan de orde gesteld. Her- en bijscholing van docenten en het vrijmaken van de daarvoor noodzakelijke tijd werden genoemd als belangrijke voorwaarden voor kwalitatief hoogwaardig onderwijs.

Een belangrijk aspect van kwaliteit is gericht op de bijdrage van onderwijs en onderzoek aan de lange-termijntontwikkeling van de economie. Dit punt is in het voorafgaande reeds behandeld.

Mobiliteit

In de paragraaf over de interne markt is reeds aandacht besteed aan diverse mobiliteitsbevorderende programma's. De uitwisseling van (toekomstige) leerkrachten werd in EG-verband verder geïntensiveerd.

Ontwikkeling van indicatoren, diplomavergelijking en uitwisseling van gastdocenten blijven prioritaire aandachtsgebieden in samenwerking met verschillende landen.

Voor wat de Nederlandse Antillen en Aruba betreft werd, gelet op de grote mobiliteit over en weer, aandacht besteed aan afstemming en gelijkwaardigheid van opleidingen. Speciaal in de lagere niveaus van beroepsonderwijs wordt afstemming van het kennisniveau en de gelijkwaardigheid van diploma's bevorderd. Het uitgangspunt daarbij is dat waar de Nederlandse Antillen of Aruba lacunes in hun beroepsopleidingen signaleren, ondersteuning wordt geboden op een in onderling overleg te regelen wijze. Over de modaliteiten van samenwerking vindt regelmatig overleg plaats met het Kabinet van Nederlands Antilliaanse en Arubaanse zaken.

Voor het eerst vond in 1990 een 'Teacher Study Tour' plaats voor leraren van Japanse middelbare scholen die gedurende 14 dagen diverse schooltypes van voortgezet onderwijs in Nederland bezochten. Volgens de Japanse delegatie is de Nederlandse leerling bij het verlaten van de

school te weinig wedijverend en dus niet opgewassen tegen de realiteit van de maatschappij met haar concurrentievelden. In de ogen van de Japanners ontbreekt het de Nederlandse leerling bovendien aan discipline.

Overigens vond men dat de Nederlandse scholen over goede faciliteiten beschikken.

In de verslagperiode werd de mobiliteit van gevorderde studenten en onderzoekers krachtig gestimuleerd, evenals de samenwerking van de Research Councils en de rol die de ESF (European Science Foundation) hierin te vervullen heeft.

Ook in multilateraal verband werd gewerkt aan de bevordering van de mobiliteit door middel van conventies.

In 1990 is door het UNESCO secretariaat een 'draft universal convention on the recognition of studies and qualifications in Higher Education' opgesteld. Doelen van deze conventie zijn:

- a. het verbeteren van de uitwisseling van informatie;
- b. het ontwikkelen en aanvaarden van eenduidige instrumenten en evaluatiecriteria;
- c. het verbeteren van de toegankelijkheid van hoger onderwijs-instellingen voor studenten of onderzoekers uit andere landen;
- d. het erkennen van studies en kwalificaties;
- e. het erkennen van deelstudies en kwalificaties in de vorm van vrijstellingen;
- f. het rekening houden met verschillen tussen instellingen, programma-inhoud en leermethoden;
- g. het verlichten van de moeilijkheden van studenten die na de studie terugkeren naar het land van herkomst (herintegratie, erkenning van diploma's).

Wetenschappelijk onderzoek

Prioritaire thema's in internationale samenwerking

EG-Kaderprogramma

Van groot belang bleef de samenwerking in het EG-Kader-programma. Financieel is er uit het tweede Kaderprogramma (looptijd 1987-1991, omvang 5396 MECU) in 1990/1991 nog 3125 MECU verplicht. Rond het derde Kaderprogramma (1990-1994, omvang 5700 MECU) werd de besluitvorming afgerond. In het derde Kaderprogramma blijft de informatie- en communicatietechnologie sterk domineren, zij het dat daarbij relatief meer aandacht uitgaat naar de toepassing van informatie- en communicatietechnologie in maatschappelijke systemen (transport, gezondheidszorg, onderwijs, etc.). Verder is aanzienlijk meer geld gereserveerd voor milieuonderzoek (414 MECU) en het programma Menselijk Kapitaal en Mobiliteit (518 MECU).

Door institutionele problemen tussen Europees Parlement, Raad en Commissie liep de besluitvorming rond de 15 specifieke programma's waaruit dit Kaderprogramma bestaat vertraging op. In november werd het onderhandelingsmandaat van de Commissie betreffende ITER (een voorstel tot een mondiaal samenwerkingsverband in kernfusieonderzoek) goedgekeurd, waardoor de onderhandelingen hierover tussen de EG, de Verenigde Staten en de Sovjet Unie op gang kwamen.

Versterking van de betrokkenheid van Nederlandse onderzoekers bij het EG-Kaderprogramma.

Het belang van de onderzoekprogramma's van de EG neemt, ten opzichte van het nationaal gefinancierde onderzoek, toe.

Op de noodzaak van een betere betrokkenheid bij de onderzoekprogramma's van de EG en ook op het belang van een goede afstemming

tussen nationale en internationale onderzoek-activiteiten is al gewezen in het RAWB-rapport 'Binnen verlegde grenzen; Europese integratie en het Nederlandse onderzoekbestel'. Maar ook de onderzoekwereld zelf heeft dit bij verschillende gelegenheden geuit. Het afgelopen jaar is, samen met het Ministerie van Economische Zaken, hierover overleg gevoerd met bestuurlijke verantwoordelijken van alle betrokken partijen binnen de onderzoekwereld.

Er is afgesproken een aantal stappen te zetten om de kwaliteit van de inbreng van de Nederlandse onderzoekwereld bij de EG-programma's te vergroten, dat wil zeggen het bij de EG indienen van onderzoekvoorstellen van een kwalitatief hoog gehalte, die passen in en meerwaarde geven aan nationale prioriteiten in het onderzoek. Allereerst zal het bureau EG-liaison (een op afstand van de overheid gefinancierde organisatie die intermediaire activiteiten verricht tussen de EG-programma's en de doelgroepen daarvan in Nederland) worden versterkt. Verder zal de Nederlandse onderzoekwereld in een zo vroeg mogelijk stadium betrokken worden bij discussies over de vaststelling van de inhoud van EG-programma's. Dit moet onder andere gestalte krijgen door een versterking van de inbreng van de onderzoekwereld in de zogenaamde 'klankbordgroepen' die voor elk specifiek EG-programma in Nederland bestaan of zullen worden opgericht. NWO zal hierin een coördinerende rol vervullen.

EUREKA

Op 1 juli 1990 heeft Nederland voor één jaar het voorzitterschap van EUREKA op zich genomen. In die periode is ons land verantwoordelijk voor de verdere ontwikkeling van EUREKA. De voornaamste aandachtspunten daarbij zijn:

- een evaluatie van het EUREKA-initiatief door een internationaal samengestelde commissie onder leiding van dr. W. Dekker;
- de samenwerking met Centraal- en Oost-Europa;
- aandacht voor de grote strategische projecten HDTV, JESSI, COSINE en PROMETHEUS;
- milieu.

CERN

Gebaseerd op het wetenschappelijk succes van de jongste machines (en met name LEP), hebben de lidstaten besloten de leidende rol van Europa op het terrein van de hoge energie-fysica te bestendigen. Het lange-termijnplan voor CERN heeft brede politieke steun gekregen. De kern daarvan is de bouw van een nieuwe versneller, de LHC (Large Hadron Collider), in de jaren 1993 tot 1998. Het bouwbesluit is voorzien in juni 1992.

Ruimteonderzoek

Ook voor het ruimteonderzoek geldt dat deelname aan internationale, in hoofdzaak ESA-programma's slechts zinvol is bij een goed georganiseerde thuisbasis. In dit geval speelt de NWO-stichting SRON daarbij een belangrijke rol, niet alleen voor het traditionele ruimtevaartonderzoek (astronomie, astrofysica) maar ook voor het microzwaartekrachtonderzoek en het onderzoek op het terrein van de aardobservatie. Ten behoeve van het opbouwen van sterke onderzoeksgroepen op met name deze laatste twee terreinen, is begin dit jaar aan NWO een extra subsidie verschaft van in totaal 10 miljoen gulden voor de periode tot en met 1995.

Human Frontier Science Programme (HFSP)

Het HFSP is een internationaal programma gericht op fundamenteel onderzoek op het gebied van hersenfuncties en op het gebied van biologische functies vanuit een moleculair niveau. Het initiatief voor het HFSP

kwam van de Japanse regering en staat open voor onderzoekers uit de top-7 industrielanden (de G-7-landen). Onderzoekers uit EG-lidstaten die niet bij de G-7 horen, kunnen participeren via de EG. Het internationale HFSP-secretariaat is gevestigd in Straatsburg. Het programma kent 3 subsidievormen: research grants, fellowships (short-term/long-term) en workshops. Het programma is in 1990 effectief van start gegaan.

De twee hoofdthema's van het HFSP sluiten goed aan bij prioriteiten in het Nederlandse onderzoek, met name op het gebied van moleculaire biologie, hersen- en neurowetenschappen en genetica. Bovendien is het HFSP een uitstekende mogelijkheid om internationale samenwerking tot stand te brengen naast de reeds bestaande Europese samenwerking (onder andere EMBL, ESF, EG-Kaderprogramma).

II.1.6.2.3 Diverse multilaterale aangelegenheden

Bijeenkomst OESO onderwijsministers

In de verslagperiode vergaderde in Parijs op 13 en 14 november 1990 het OESO-Onderwijscomité op ministerieel niveau. Aan de bijeenkomst werd deelgenomen door minister Ritzen.

Op de agenda stonden de volgende thema's:

- Learning for all; challenges and strategies
- quality and relevance of education and training
- improving access and overcoming failure

In zijn speech in de plenaire vergadering bestempelde minister Ritzen het klimaat rond het onderwijs als tegenstrijdig; aan de ene kant bestaan overal hooggespannen verwachtingen over de resultaten van onderwijs-systemen. Zonder uitzondering betoogt men heden ten dage dat menselijk potentieel de voornaamste bron is van economische voorspoed en dat goed onderwijs voor iedereen essentieel is voor het bereiken van sociale cohesie. Een goed geschoolde beroepsbevolking wordt algemeen beschouwd als cruciale factor voor internationale concurrentiekracht. Werkgevers en werknemers houden terecht niet op te hameren op het aambeeld van levenslange vorming. Gelijkheid van kansen heeft weer hernieuwde belangstelling gekregen tegen de achtergrond van een evenwichtige sociale ontwikkeling, aldus de minister.

Tegenover deze bloei staat als schrille tegenstelling de bekostigingsproblematiek; eerder minder dan meer middelen worden beschikbaar gesteld. De minister karakteriseerde dit als 'sociale schizofrenie'.

Deze interne tegenstrijdigheid kan, zo zei de minister, alleen maar worden opgelost door middel van een fundamentele herijking van de verantwoordelijkheden van regeringen, leidend tot een medeverantwoordelijkheid van werkgevers en werknemers; een indringende dialoog, bij voorkeur in internationaal verband, is het beste middel om de bekostigingsproblematiek rond het onderwijs op te lossen.

Tijdens de plenaire vergadering werd de minister diverse malen instemmend geciteerd door een meerderheid van de aanwezige ministers.

Leidraad voor de discussie vormde in het bijzonder het discussiestuk dat de secretaris-generaal van de OESO had laten opstellen over High Quality Education and Training for All. De ministers benadrukten dat de waarde van de benadering van de OESO gelegen is in haar vermogen om onderwijs en scholing in een economische context te beschouwen en in de mogelijkheid van internationale vergelijking en in de kwaliteit van haar beleidsanalyses.

Alle bewindslieden waren het erover eens dat onderwijs en training een belangrijke sleutel vormen tot economische en sociale vernieuwing. Met

betekking tot de uitdagingen, zoals kwaliteit en flexibiliteit van onderwijs, werd gesteld dat alle mensen zich moeten kunnen ontplooiën en desgewenst een eventuele achterstand moeten kunnen inhalen.

De ministers publiceerden na afloop een gezamenlijk communiqué. De onderwijsministersbijeenkomst is de eerste in een serie van top-ontmoetingen ten behoeve van een geïntegreerde aanpak door de onderscheiden beleidssectoren. Binnen de OESO werd in dit licht in de verslagperiode reeds intensiever samengewerkt tussen het Manpower and Social Affairs Committee en het Education Committee. Dit leidde onder meer tot een gezamenlijke verklaring van de beide comités over een 'new framework for labour market policies'.

II.1.7 Studiefinanciering

II.1.7.1 Vereenvoudiging Wet op de Studiefinanciering (WSF), invoering OV-studentenkaart

Op 27 april 1989 heeft de Tweede Kamer het wetsvoorstel Vereenvoudiging WSF I (Kamerstukken II, 1987-1988, 20708) aangenomen. Dit wetsvoorstel behelst de invoering van de OV-studentenkaart en verlaging van de basisbeurs, alsmede het mogelijk maken van afschaffen van de uitwonendenbeurs voor niet-HO-studenten indien het ouderlijk huis niet meer dan 60 kilometer is verwijderd van de onderwijsinstelling. Op 3 mei 1989 is het voorstel ingediend bij de Eerste Kamer. Na de val van het kabinet besloot de Eerste Kamer op 27 juni het onderhavige wetsvoorstel niet te behandelen, maar aan te houden. Ook de behandeling van de wetsvoorstellen Vereenvoudiging WSF II (Kamerstukken II, 1988-1989, 21126), met als hoofdzaak verlaging van de leeftijdsgrens naar 27 jaar, en Vereenvoudiging WSF III (Kamerstukken II, 1988-1989, 21299-30), bevattende een voorstel tot privatisering van de studietoelagen en de beperking van de aanvullende beurs, werd in afwachting van de kabinetswisseling aangehouden.

In het nieuwe regeerakkoord (Herzien resultaat programmatisch overleg, Staatscourant 209, 26 oktober 1989) wordt het wetsvoorstel Vereenvoudiging WSF I gehandhaafd, uitgezonderd de zogenaamde 'uitwonendenmaatregel'. Wijzigingen op het wetsvoorstel in de vorm van een novelle zijn derhalve noodzakelijk. Deze wordt op 21 februari 1990 door de Tweede Kamer aanvaard. Om invoering van de OV-studentenkaart mogelijk te maken wordt op 9 februari 1990 een 'nadere overeenkomst', als aanvulling op het contract van 11 november 1988, getekend tussen de Staat en de OV-bedrijven, inhoudende onder meer:

- invoeringsdatum van de vervoerplicht 1 januari 1991;
- de OV-bedrijven zullen hun invoeringsplannen voor 1 maart 1990 aan de Staat voorleggen ter toetsing door het Ministerie van Verkeer en Waterstaat;
- een verhoging van de vergoeding aan de OV-bedrijven;
- een bonus indien de OV-bedrijven op tijd aan hun verplichtingen hebben voldaan.

De minister van onderwijs en wetenschappen heeft de toetsing van de invoeringsplannen van de OV-studentenkaart door het Ministerie van Verkeer en Waterstaat op 30 maart 1990 aan de Tweede en Eerste Kamer gezonden, met zijn reactie erop. Op basis van de toetsing en het daarop genomen kabinetsbesluit hebben alle OV-bedrijven bevestigd dat een verantwoorde invoering per 1 januari 1991 realiseerbaar is. Het wetsvoorstel Vereenvoudiging WSF I en de novelle worden door de Eerste Kamer op 8 mei 1990 aangenomen, en zijn voor het overgrote deel per 1 januari 1991 in werking getreden, met uitzondering van artikel I, onderdelen N, W en AA (mogelijkheid tot en verrekening na beslissing bij voorraad ingeval van bezwaarschrift tegen beschikking).

Ter begeleiding van de invoering is op 28 februari 1990 een Procescoördinatieteam Invoering OV-studentenkaart (PCIO) ingesteld, onder leiding van een onafhankelijke voorzitter, mr P. van Dijke, oud-commissaris van

de Koningin in de provincie Utrecht. De NS had in het invoeringsplan de wens geuit dat onderwijsinstellingen hun aanvangstijden zouden aanpassen ten behoeve van ontlasting van de ochtendspits. De minister van onderwijs en wetenschappen heeft zich in dat kader bereid verklaard te ondersteunen en te faciliteren. Een rapportage van de minister van onderwijs en wetenschappen over de bereikte spreiding van aanvangstijden is op 30 november 1990 aan Eerste en Tweede Kamer verstuurd, met als conclusie dat invoering op 1 januari 1991 verantwoord was. De Tweede Kamer stemde ook in dit opzicht met deze conclusie in tijdens een mondeling overleg op 19 december 1990.

Ten aanzien van de wetsvoorstellen Vereenvoudiging WSF II en Vereenvoudiging WSF III besloot de minister van onderwijs en wetenschappen de Koningin machtiging te vragen deze in te mogen trekken.

II.1.7.2 Heroriënteringsnotitie studiefinanciering

De heroriëntering van het studiefinancieringssysteem is er op gericht de taakstelling in het regeerakkoord te realiseren, alsmede een deel van de tijdens de begrotingsvoorbereiding 1991 gebleken problemen op te lossen. Daarbij dienen studerende uit minder-draagkrachtige milieus zoveel mogelijk te worden ontzien, om de toegankelijkheid van het onderwijs voor hen in stand te houden. Daartoe is een notitie 'heroriëntering studiefinanciering' op 14 juni 1990 aan de Tweede Kamer aangeboden. Daarin worden de volgende maatregelen aangekondigd:

- a. herbestemming deel opbrengsten OV-Studentenkaart.
- b. bevrozing basisbeurs per 1 augustus 1991.
- c. vereenvoudiging indexering (uniformering).
- d. bijstelling beleid bij 'weigerachtige ouders'.
- e. invoering marktconforme rente vanaf begin van de studie per 1 augustus 1991.
- f. beperking basis- en aanvullende beurs tot de cursusduur plus een jaar en daarna nog een jaar lenen voor instromers in het hoger onderwijs vanaf 1 augustus 1991 (cursusduur + 1 + 1).
- g. verlaging maximale leeftijdsgrens naar 27 jaar, waarbij voor een ononderbroken, voor het bereiken van de leeftijd van 27 jaar aangevangen studie, gedurende de reguliere inschrijvingsduur het hele toelagebedrag geleend kan worden (invoering voor instromers vanaf 1 augustus 1991).
- h. verhoging van het collegegeld in het HO met f 100 per jaar gedurende 5 jaar met ingang van 1 augustus 1991, met volledige compensatie in de aanvullende beurs, of ouderinkomen-onafhankelijk bijlenen van de verhoging.
- i. verruiming van de bijverdienregeling: franchise wordt circa f 8.000 per jaar; (per 1 augustus 1991) van hetgeen meer verdient wordt, wordt 100% gekort op achtereenvolgens basisbeurs, aanvullende beurs en lening.
- j. invoering bewijslast voor uitwonendheid bij studerende.
- k. reparaties (onder meer versoepeling termijnen voor informatieverstrekking en versterken regelgeving inzake gevolgen bij te late of onjuiste gegevensverstrekking).
- l. invoering van een collectieve ziektekostenverzekering voor studenten.
- n. invoering van een landelijke auditorenvoorziening voor bestuursleden van organisaties in de Studentenkamer.

De notitie is met de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede Kamer op 3 juli 1990 besproken. Daarbij kreeg de minister van onderwijs en wetenschappen het groene licht voor de voorbereiding van de noodzakelijke wetswijzigingen. Op de volgende punten zijn toezeggingen door de minister van onderwijs en wetenschappen gedaan over aanpassing van de voorstellen:

- 2 jaar (in plaats van 1 jaar) studiefinanciering in de vorm van lening

na studiefinanciering in de vorm van een gemengde toelage (cursusduur +1 +2 jaar);

- een verlaging van de lening in het 1e studiejaar van het HO en verhoging van de lening in 2e en volgende jaren (ter verlaging drempel-effect);
- toezegging van specifieke regelingen voor speciale groepen indien de 27 jaar grens voor die groepen een belemmering vormt.

De voorstellen uit de heroriëntering studiefinanciering zijn neergelegd in een achttal wetsvoorstellen

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering I bevat het voorstel om bij overschrijding van de cursusduur in het HO met meer dan 1 jaar, de mogelijkheid te bieden het bedrag van de basisbeurs en eventuele aanvullende financiering gedurende maximaal 2 jaren te lenen. De maatregel zal ingaan voor studerenden die in het studiejaar 1991-1992 de studie aanvragen. Het wetsvoorstel (Kamerstukken, 21889) is op 6 november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend.

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering II vervangt het wetsvoorstel Vereenvoudiging WSF II, waarin voorgesteld werd de maximum leeftijdsgrens te verlagen tot 27 jaar. In dit wetsvoorstel wordt deze maatregel verzacht door te regelen dat de studerende, die op het moment van het bereiken van de 27-jarige leeftijd een studie volgt, deze studie mag afmaken met behoud van studiefinanciering in de vorm van een rentedragende lening zolang de studie ononderbroken wordt voortgezet. De maatregelen gaan in voor studerenden die hun studie in het studiejaar 1991-1992 aanvangen. Degenen onder hen die voor 1 juni 1992 de 27-jarige leeftijd bereiken kunnen echter hun recht op studiefinanciering in de vorm van een gemengde toelage tot 1 juni 1992 behouden, en daarna aanspraak maken op studiefinanciering in de vorm van rentedragende lening. Het wetsvoorstel (Kamerstukken, 21932) is op 6 november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend.

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering III bevat voorstellen tot:

- verlaging van de maximale rentedragende lening in het eerste studiejaar in het HO met f 500,- per jaar (met compensatie in de aanvullende beurs) en verhoging van de lening in het 2e en volgende jaren met f 225,- per jaar;
- invoering marktconforme rente vanaf moment van opname studie leningen;
- verruiming van de bijverdienregeling (franchise wordt verhoogd van f 200,- tot f 670,- per maand, ouderlijke bijdrage mag niet meer 'inverdiend' worden, het meerdere wordt volledig gekort op achtereenvolgens basisbeurs, aanvullende beurs, en rentedragende lening, regeling inzet van resterend toetsingsinkomen bij voorafgaande maanden/schrappen indexering van franchise);
- intrekking van het wetsvoorstel Vereenvoudiging WSF III, houdende beperking van de duur waarin de aanvullende beurs verstrekt wordt.

Naar aanleiding van de uitvoeringstoets van de Informatiseringsbank is de beoogde invoeringsdatum gesteld op 1 januari 1992. Het uitrekenen van rente over het kalenderjaar 1992 zal eerst achteraf, na afloop van dat jaar, plaats kunnen vinden. Het wetsvoorstel (Kamerstukken, 21890) is op 6 november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend, voorzien van overgangsrecht.

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering IV stelt voor de bevrozing van de basisbeurs (schrappen indexering) met compensatie in de aanvullende beurs. Bovendien wordt in dit wetsvoorstel de vereenvoudiging indexerings-bepalingen (nog maar één index toe te passen, namelijk die gerelateerd aan het bijstandsbesluit landelijke normering) geregeld. Het wetsvoorstel (Kamerstukken, 21891) is op 6 november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend.

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering V regelt de verzelfstandiging van de studieleningen, waarvan in het wetsvoorstel Vereenvoudiging WSF III reeds sprake was. Na de rapportage op 13 oktober 1989 door de commissie Privatisering Studielening (de commissie Le Blanc-Van der Zwan), met als conclusie dat privatisering van studieleningen een reële mogelijkheid is, is op 5 februari 1990 ter nadere concretisering de externe commissie 'Vervelfstandiging Studieleningen' (de commissie Le Blanc) ingesteld. Deze commissie heeft een interim-rapport gepubliceerd op 28 maart 1990, dat ter kennisneming aan de Tweede Kamer is gezonden.

Vervolgens is een principe-besluit genomen over de eerste fase van de verzelfstandiging, door de minister van onderwijs en wetenschappen vertaald in de heroriënteringsnotitie:

- a. de studieleningen worden van de rijksbegroting gedebudgetteerd.
- b. de leningen worden gefinancierd door een rechtspersoon die al dan niet gebruik makend van bestaande (semi-)overheidsinstellingen daarvoor leningen aantrekt op de kapitaalmarkt.
- c. de overheid blijft garant staan voor het draagkrachtrisico.
- d. kostendeekkende rente-berekening (exclusief draagkrachtrisico) vanaf aanvang van de studie.
- e. de verstrekking van studieleningen aan studerende blijft in de sfeer van het publiekrecht geschieden door de Informatiseringsbank.
- f. overheveling van de inning van de schulden naar de belastingdienster wordt onderzocht.

Bij de verdere voorbereiding van de verzelfstandiging van de studieleningen is besloten punt e. als volgt te wijzigen:

- e. de verstrekking van studieleningen aan studerende zal onder privaatrechtelijke verhoudingen geschieden door de rechtspersoon, bedoeld onder b. Daarbij zal deze rechtspersoon voorschots gebruik maken van de diensten van de Informatiseringsbank.

Het wetsvoorstel is op 2 november 1990 voor advies aan de Raad van State gezonden.

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering VI behelst de invoering van een collectieve ziektekostenverzekering voor studerende. Aanleiding voor de wens tot een dergelijke collectieve verzekering is dat thans veel studenten al of niet vrijwillig onverzekerd rondlopen. In het regeerakkoord is deze wens omgezet in voorgenomen beleid. Het wetsvoorstel kan naar verwachting begin 1991 voor advies aan de Raad van State gezonden worden.

Wetsvoorstel Heroriëntering studiefinanciering VII wijzigt de grondslag voor de indexering. Indexering vindt voortaan plaats, analoog aan de indexering van de Algemene Kinderbijslag Wet. Het betreft een opsplitsing van een eerdere versie van Heroriëntering studiefinanciering IV, mede naar aanleiding van het advies van de Raad van State over de 'Wet bedragen studiefinanciering 1991'. Het wetsvoorstel is op 12 november 1990 aan de Raad van State voor advies gezonden en begin 1991 ingediend. In de heroriënteringsnotitie studiefinanciering wordt voorgesteld het collegegeld in het hoger onderwijs gedurende de eerstvolgende 5 jaren steeds met een bedrag van f100,- te verhogen en deze verhoging te compenseren in de studiefinanciering. In het wetsvoorstel 'Verhoging collegegeld en compensatie van de verhoging in het studiefinancieringsbudget' (Kamerstukken, 21888) wordt de verhoging van het collegegeld beperkt tot voltijdstudenten en auditoren in het WO en HBO. Voorts wordt voorgesteld compensatie in de studiefinanciering te geven in de aanvullende financiering. Waar deze geheel gekort is wegens het ouderlijk inkomen, bestaat de mogelijkheid tot het opnemen van een ouderinkomen onafhankelijke lening maximaal ter hoogte van de verhoging van het collegegeld. De verhoging van het collegegeld gaat in per 1 augustus 1991. De ouderonafhankelijke verhoging van de leenfaciliteit gaat in per 1

januari 1992. Het wetsvoorstel is op 6 november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend.

II.1.7.3 Uitvoeringsregels hardheidsclausule bij weigerachtige ouders
Om in een vacuüm in de bestaande regelgeving te voorzien, is een nieuwe regeling ontworpen bij weigerachtigheid van ouders. Een concept-regeling werd op 15 september 1989 aangeboden aan de Tweede Kamer. Tevens werd een voorlopige voorschotregeling getroffen voor studenten van 18 tot 21 jaar die een beroep doen op de regeling bij de weigerachtigheid van hun ouders. Het voorschot werd verstrekt onder de voorwaarde dat studenten het voorschot terugbetalen als mocht blijken dat de Tweede Kamer niet met het voorstel voor een definitieve regeling in kan stemmen. Naar aanleiding van nader overleg met de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede Kamer op 18 januari over de concept-regeling, werd een gewijzigde regeling gepubliceerd op 2 februari 1990 (Stcr. 24)

II.1.7.4 Reparatiewetgeving

Het doel van de reparatiewetgeving is het vanuit de uitvoeringsexpertise ontwikkelen van voorstellen voor wet- en regelgeving (mede met het oog op een meer doelmatige inning van langlopende studieschulden), strekkende tot:

- a. vereenvoudiging van de uitvoering;
- b. uitgavenbeheersing.

Het wetsvoorstel bevat de volgende elementen:

- uitsluiting van doorwerking van de richtlijn van de Europese Gemeenschap inzake een algemene erkenning van hoger-onderwijsdiploma's naar de Wet op de Studiefinanciering;
- vereenvoudiging controle op ouderlijk inkomen;
- harmonisatie ministeriële regelingen inzake vormvoorschriften met betrekking tot verzoeken, die door een belanghebbende kunnen worden ingediend krachtens de WSF;
- invoering jaarlijkse opgave gegevens door de studerende;
- invoering automatische beëindiging van onderbreking aflosfase indien debiteur niet tijdig reageert;
- beperking van de mogelijkheden om af te wijken van maandtermijnen tot een jaartermijn en van de groep die hiervan gebruik kan maken tot degenen die in het buitenland wonen;
- invoering drie maanden termijn alsmede van een regeling voor fictieve weigering inzake het verzoek aanpassing draagkracht van een debiteur; verruiming van de termijn voor ambtelijke herziening van een WSF-beschikking van drie tot achttien maanden;
- vervangen van de schorsende werking bij verzet tegen een dwangbevel tot (terug)betaling door de mogelijkheid een voorziening bij voorraad bij het College van Beroep Studiefinanciering aan te vragen;
- vereenvoudiging van de regeling voor het derdenbeslag ingevolge het Nieuw Burgerlijk Wetboek;
- invoering verplichting tot het ongevraagd actief verstrekken van informatie, die kan leiden tot een verlaging van de studietoelage;
- invoering informatieplicht en van sancties bij niet voldoen aan die plicht, van de onderwijsinstellingen en van de rechtspersoon die de reisvoorziening verstrekt;
- uitbreiding reikwijdte strafbepaling inzake opgave gegevens in strijd met de waarheid;
- schrappen van enige uitgewerkte overgangsbepalingen

Het wetsvoorstel (Kamerstukken.21687) is op 5 september 1990 bij de Tweede Kamer ingediend en op 11 december 1990 aangenomen. Het voorstel is vervolgens op 18 december aangenomen door de Eerste Kamer en op 1 januari 1991 in werking getreden.

II.1.7.5 Wet bedragen studiefinanciering 1991

De wettelijke indexering van het normbedrag voor levensonderhoud,

partner- en éénouder-toeslag en de basisbeurs is voor 1991 voor een deel verlaagd om effecten van nieuwe belastingwetgeving (Oort) en stijging nominale premie ziekenfonds te elimineren. Dit, op 21 september 1990 ingediende, wetsvoorstel (Kamerstukken, 21825) is behandeld op 27 september door de Tweede Kamer. Aanneming in de Eerste Kamer geschiedde op 2 oktober, waarna de wet op 1 januari 1991 in werking kon treden.

II.1.7.6 Overheveling College van Beroep Studiefinanciering

Het wetsvoorstel (Kamerstukken, 21861) beoogde de verantwoordelijkheid voor het College van Beroep Studiefinanciering over te hevelen naar het Ministerie van Justitie en is op 29 oktober 1990 bij de Tweede Kamer ingediend. Behandeling vond plaats op 6 december 1990; het voorstel werd aangenomen. Zonder stemming werd het voorstel eveneens door de Eerste Kamer aangenomen op 18 december 1990. Deze wet trad 1 januari 1991 in werking.

II.1.7.7 Heroverweging TS

De regeling Tegemoetkoming Studiekosten (TS) vindt haar oorsprong in de studiefinancieringsregelingen uit de pré-WSF periode. De heroverweging maakte deel uit van de heroverwegingsronde zoals aangekondigd in de Miljoenennota 1990. In een brief van 2 juli 1990 aan de voorzitter van de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede Kamer, deelt de minister van onderwijs en wetenschappen mede dat de regering heeft besloten de tegemoetkoming in de studiekosten voor studerende die 21 jaar of ouder zijn (de zogenaamde TS 21+) per 1 januari 1991 af te schaffen en deze gelden over te hevelen naar de bijzondere bijstand. In de Onderwijsbegroting 1991 (Kamerstukken, 21800 VIII) is deze afschaffing opgenomen. Naar aanleiding van de behandeling van de Onderwijsbegroting, diende de minister van onderwijs en wetenschappen een nota van wijziging in waarin voorzien wordt in handhaving van een beperkte TS 21+-regeling (voor de opleidingen m.a.v.o., h.a.v.o., v.w.o., Open Universiteit en de lerarenopleidingen in de tekortvakken). De nota van wijziging bevat tevens een maatregel waarbij tot 1 augustus 1992 de overgangsregeling van kracht blijft voor degenen, die voor 1 januari 1991 TS 21+ ontvingen.

II.1.7.8 Relatie Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen-Informatiseringsbank

De uit het 'Managementcontract Groningen' voortvloeiende protocollen werden aangepast voor het jaar 1991 en eind december 1990 getekend. De protocollen hebben betrekking op de door de Informatiseringsbank in het betreffende jaar uit te voeren taken (protocol 1), de verantwoordelijkheidsverdeling ten aanzien van het programmabudget (protocol 2), en het voor de uitvoering van het programma ter beschikking gestelde apparaatsbudget (protocol 3). In feite betreffen deze protocollen de interne formalisering en uitwerking van reeds bij de begrotingsvoorbereiding voor het betreffende jaar gemaakte en in de begroting vastgestelde afspraken alsmede de verdeling van de verantwoordelijkheden tussen Zoetermeer en Groningen. Er zijn geen belangrijke wijzigingen ten opzichte van de protocollen 1990 aangebracht. In 1990 zijn wel verdere stappen gezet in de richting van de nagestreefde verzelfstandiging van de Informatiseringsbank; het huidige managementcontract loopt tot 1 januari 1993. In dit kader is een projectgroep Verdergaande Verzelfstandiging Informatiseringsbank ingesteld, die zich heeft bezig gehouden met het ontwikkelen van ideeën over een zakelijke verhouding tussen Zoetermeer en Groningen. Daarbij heeft de aandacht zich enerzijds gericht op het ontwikkelen van kennis en vaardigheden voor het optreden van Zoetermeer als opdrachtgever, anderzijds op het beter kunnen optreden van Groningen als marktpartij. Ten aanzien van dit laatste is onder begeleiding van de Informatiseringsbank gestart met een 'omgevingsonderzoek'. Tevens wordt door de Vakgroep Bestuursrecht en Bestuurskunde van de Rijksuniversiteit te Groningen onderzocht welke mogelijkheden er bestaan met betrekking tot de juridische structuur van een verder verzelfstandigde Informatiseringsbank.

II.2 Basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs

II.2.1 Hoofddijnen van het gevoerde beleid

II.2.1.1 Minderhedenbeleid en onderwijsvoorrrangsbeleid

In de regeringsreactie op het WRR-advies 'Allochtonenbeleid' (mei 1990) is gekozen voor een intensivering van de maatregelen op onderwijsgebied, omdat onderwijs een cruciale rol speelt bij de integratie van leden van minderheidsgroepen in de samenleving. Deze intensivering behelst kort samengevat de volgende maatregelen:

- uitbreiding van de capaciteit van de basiseducatie ten behoeve van de opvang van nieuwe immigranten;
- verbetering van de opvang van neveninstromers in het onderwijs onder meer door het uitbreiden van het aantal projecten en van de nascholing;
- verbeteren van het onderwijs aan leden van de doelgroepen van het minderhedenbeleid in het regulier onderwijs door middel van deskundigheidsbevordering;
- extra materiaalontwikkeling voor eigen-taal-onderwijs en voor onderwijs in het Nederlands als tweede taal.

De uitvoering van de aangekondigde maatregelen begint in 1991.

De beleidsnotitie onderwijs in de eigen taal is in 1990 twee keer besproken met het Landelijk Ouderoverleg. Tevens is advies gevraagd aan de Onderwijsraad. De definitieve notitie wordt in 1991 uitgebracht. In de notitie wordt afstemming gepropageerd tussen het eigen-taal-onderwijs en het overige onderwijs, met name het taalonderwijs. Het eigen-taal-onderwijs krijgt naast de zelfstandige functie nu ook een ondersteunende functie. Ter verbetering van de kwaliteit van dit onderwijs worden verschillende maatregelen aangekondigd, waaronder het opzetten van een opleiding tot eigen-taal-leerkracht bij de PABO en extra materiaalontwikkeling. Zoals in de beleidsnotitie onderwijs in de eigen taal is aangegeven, is het beleid erop gericht dat betrokkenen op lokaal niveau meer ruimte krijgen om een eigen invulling te geven aan het eigen-taal-onderwijs, zowel aan de inhoud van het vakgebied als aan de taken van de leerkrachten. Een en ander met inachtneming van de wettelijke aanspraken van ouders.

Medio 1990 is de beleidsnotitie uitgebracht met betrekking tot het onderwijs aan woonwagen- en zigeunerleerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs. Een van de aangekondigde maatregelen is het starten van 20 regionale projecten met consultants.

In het gewijzigde voorstel voor een wettelijke regeling van het onderwijsvoorrrangsbeleid is de inpassing mogelijk gemaakt van de onderwijsvoorrrangsgebiedsmiddelen en activiteiten in de gemeentelijke aanpak voor sociale vernieuwing. Daarnaast is met de minister van welzijn, volksgezondheid en cultuur afgesproken om op het gebied van het minderhedenbeleid meer te gaan samenwerken. Deze samenwerking krijgt gestalte in een door de Ministeries van Onderwijs en Wetenschappen en van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur gezamenlijk uit te brengen landelijk beleidskader onderwijsvoorrrangsbeleid. Het wetsvoorstel, waarin rekening is gehouden met de eerste resultaten uit het evaluatieprogramma onderwijsvoorrrangsbeleid, is in november 1990 bij de Tweede Kamer ingediend. Ter voorbereiding van het landelijk beleidskader is in december 1990 een conferentie georganiseerd met betrokkenen bij sociale vernieuwing op gemeentelijk niveau en bij onderwijsvoorrrangsgebieden.

II.2.1.2 Informatietechnologie

In het kader van het OPSTAP-beleid, dat ten doel heeft de invoering van nieuwe technologieën in het onderwijs te stimuleren, lopen sinds 1989 in het primair onderwijs twee meerjarige projecten, te weten COMENIUS en PRINT. Het COMENIUS-project, een samenwerkingsproject tussen het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, de VNG en vijf landelijke besturenorganisaties, voorziet in de verstrekking van computers en programmatuur aan de basisscholen en een groot aantal scholen voor

(voortgezet) speciaal onderwijs. Het PRINT-project coördineert de deskundigheidsbevordering en begeleiding, die door de PABO's en SBD'en wordt verzorgd. De beide projecten werken nauw samen om tot een optimale afstemming te komen. De eerste 250 zogenaamde proefscholen hebben in het najaar de computers, programmatuur en nascholing ontvangen. De ervaringen van deze eerste levering zijn aan een evaluatie onderworpen om tot een definitief leveringsmodel te komen waarmee jaarlijks tot en met 1994 circa een kwart van de scholen van apparatuur en dergelijke wordt voorzien. Naast deze activiteiten is via diverse PRINT-projecten de ontwikkeling van computerprogrammatuur ten behoeve van deze doelgroep gestimuleerd. De in 1989 gestarte PRINT-projecten voor de scholen in het (voortgezet) speciaal onderwijs voor zeer moeilijk lerende kinderen en lichamelijk en/of zintuiglijk gehandicapte leerlingen zijn in 1990 gecontinueerd.

II.2.1.3 Kwaliteitsbevordering

Het innovatiebeleid basisonderwijs richtte zich in 1990 op het verder stimuleren van de eigen ontwikkeling van de school. In dit jaar zette de trend zich door dat basisscholen meer en meer zelf verantwoordelijk worden gemaakt voor de eigen ontwikkeling en de keuze van de daarop gerichte ondersteuning. Inhoudelijk wordt er van de basisschool speciale aandacht gevraagd voor het onderwijs aan het jonge kind en het in samenwerking met scholen voor speciaal onderwijs zelf oplossen van leer- en gedragsproblemen. Eén van de belemmeringen om te werken aan de eigen onderwijsinhoudelijke ontwikkeling, te weten de zogenaamde vierjarigenmaatregel, is ingetrokken.

II.2.1.4 Periodiek peilingsonderzoek

In maart 1990 vond tijdens een tweedaagse conferentie de presentatie plaats van de belangrijkste resultaten van de PPON-taakpeiling aan het einde basisonderwijs. In hetzelfde jaar zijn de gegevens verzameld van de peiling sociale wereldoriëntatie en natuurkundige aardrijkskunde aan het einde basisonderwijs en is een proefafname uitgevoerd van natuuronderwijs en gezondheidseducatie aan het einde basisonderwijs. Daarnaast heeft ook een proefafname plaatsgevonden van de peiling verkeerseducatie en Engelse taal. Tevens is in 1990 gewerkt aan:

- de voorbereiding van de peiling muziek aan het einde basisonderwijs en speciaal onderwijs;
- de verwerking van de gegevens in de taalpeiling (medio basisonderwijs);
- de voorbereiding voor de tweede ronde van rekenen/wiskunde en Nederlandse taal aan het einde basisonderwijs en speciaal onderwijs.

II.2.2 Hoofdlijnen van het gevoerde beleid in het basisonderwijs

II.2.2.1 Kerndoelen

In 1990 heeft de Commissie Herziening Eindtermen de eerder door de Stichting voor de Leerplanontwikkeling uitgebrachte adviezen nog eens in hun onderlinge samenhang bezien. Dit resulteerde in het 'Advies kerndoelen voor de basisvorming in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs'. De parlementaire behandeling van het voorstel tot wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs en de Wet op het basisonderwijs in verband met de invoering van de kerndoelen is ook in 1990 voortgezet.

II.2.2.2 Intercultureel onderwijs

De implementatie van het intercultureel onderwijs gaat nog moeizaam: de percentages van het eerste (1985) en het tweede onderzoek van Fase (1989) en een inspectierapport 'Gelijkwaardig en gezamenlijk' (1989) komen overeen, dat wil zeggen 50% van de scholen 'doet' aan ICO; bepalend is vooral de aanwezigheid van allochtone leerlingen. In zijn tweede onderzoek wijst Fase echter op een andere mogelijke factor: de vorderingen op innovatiegebied. In 1990 heeft het beleid zich met name gericht op (een beperkte) nascholing, de deskundigheidsbevordering van begeleiders (project Onderwijs in Multi-Etnisch Perspectief) en materiaalontwikkeling.

II.2.2.3 Zorgverbreiding en samenwerking bo/so

Het beleid ten aanzien van deskundigheidsbevordering leerkrachten basisonderwijs is gecontinueerd. In 1990 hebben ongeveer 2100 leerkrachten basisonderwijs zich aangemeld voor de nascholings speerpunt lezen. De ontwikkeling van een nascholingsaanbod voor rekenen/wiskunde is dit jaar gecontinueerd. In 1990 is het beleid ten aanzien van de regionale samenwerking tussen basisonderwijs en speciaal onderwijs gecontinueerd door middel van de verlenging van de beleidsmaatregel 'Regionale samenwerking basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs'. In 1990 zijn de samenwerkingsprojecten verlengd. De projecten ontwikkelen op de lokale situatie toegesneden oplossingen voor de zorgbreedteproblematiek.

In oktober 1990 is de hoofdlijnennotitie 'Weer samen naar school' uitgebracht. In de notitie wordt een weg uitgestippeld om regulier en speciaal onderwijs sterker aan elkaar te verbinden en om zorgverbreidingsbeleid en voorraagsbeleid sterker op elkaar te betrekken.

II.2.2.4 Evaluatie van de Wet op het basisonderwijs (WBO)

In 1990 is, na ontvangst van het advies van de Onderwijsraad, de concept-beleidsnotitie uit 1989 aangepast en aan de Tweede Kamer gezonden. De notitie, die onder de naam 'Zo hard gelopen en nog zo ver te gaan' is uitgebracht, bevat een voorstel om de evaluatie van het innovatieproces basisonderwijs in de komende jaren te laten verrichten door een externe commissie. De belangrijkste les uit de evaluatie is, dat de in de WBO in 1981 vastgelegde doelen en uitgangspunten van het basisonderwijs, weliswaar op hoge ambities - voor het geëvalueerde tijdsbestek te hoog - berusten, maar nog steeds de moeite waard zijn om na te streven. Het innovatiebeleid zal daarom gericht blijven op het stimuleren van autonome scholen om de doelen en uitgangspunten van de WBO (stapsgewijs) te realiseren. Hierbij zal uitdrukkelijk rekening worden gehouden met de eigen verantwoordelijkheid van de afzonderlijke school.

II.2.3 Hoofdlijnen van het gevoerde beleid in het (voortgezet) speciaal onderwijs

II.2.3.1 Groeibeheersing (voortgezet) speciaal onderwijs

Het streven van de regering naar versterking van het basisonderwijs en relatie daarmee naar vermindering van de omvang en de groei van het speciaal onderwijs aan l.o.m., m.l.k. en i.o.b.k. heeft in 1990 geleid tot een hoofdlijnennotitie 'Weer samen naar school'. Deze notitie biedt het perspectief om leerlingen niet alleen in het speciaal onderwijs, maar ook in reguliere scholen onderwijs op maat te bieden. Dit vraagt om een fundamentele herverdeling van taken, middelen, verantwoordelijkheden en deskundigheden. Naast een beschrijving en analyse van de problematiek stelt de notitie dan ook alternatieve manieren voor om bestuurlijke voorwaarden te scheppen die tot een doelmatiger bestuursaanpak moeten leiden. In deze notitie is tevens een bepaalde invulling gegeven aan het voornemen de leerlingstromen te regelen binnen het (voortgezet) speciaal onderwijs en tussen het reguliere onderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs. Voorgenomen wetgeving inzake regionale adviescommissies is daarmee in een ander kader geplaatst en uitgesteld. De notitie sluit voorts aan op de gecontinueerde maatregelen: die staan vermeld in paragraaf I.2.5.5. De notitie is uitgebracht als een instrument voor een open discussie met het onderwijsveld die tot een gezamenlijke inspanningsverplichting moet leiden. In 1990 is tevens een wetsvoorstel ingediend bij en aanvaard door de Tweede Kamer om de planprocedure voor het (voortgezet) speciaal onderwijs buiten werking te stellen voor de duur van de Interimwet speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs.

II.2.3.2 Ontwikkelingsbeleid (voortgezet) speciaal onderwijs

In het ontwikkelingsbeleid (voortgezet) speciaal onderwijs is in 1990 gecontinueerd hetgeen in voorgaande jaren is gestart. Het betreft maatregelen die betrekking hebben op verdere versterking van de kwaliteit en de deskundigheid binnen dit onderwijs via continuering van:

- het invoeringsprogramma speciaal onderwijs;
- het invoeringsprogramma voortgezet speciaal onderwijs;
- de diepteprojecten speciaal onderwijs;
- het experiment visueel gehandicapten;
- de speciale cursus onderwijskundig management;
- het project 'vrouw en management in het primair onderwijs';
- het project ter ontwikkeling van een leerlingvolgsysteem van het Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling in samenwerking met de gemeente Rotterdam.

Ook zijn voorbereidingen getroffen voor twee diepteprojecten in het voortgezet speciaal onderwijs. Tevens zijn de regionale samenwerkingsprojecten van regulier en (voortgezet) speciaal onderwijs gecontinueerd. Enkele van deze projecten zijn modelprojecten in het EG-programma Helios. In de hoofdlijnennotitie 'Weer samen naar school' is het voornemen verrat om in het verlengde van de regionale samenwerkingsactiviteiten een beleid te voeren waarmee, zoals ook in de regeling voor ambulante begeleiding mogelijk is, een deel van de in het (voortgezet) speciaal onderwijs beschikbare capaciteit in structurele zin beschikbaar kan komen in het reguliere onderwijs.

II.2.3.3 PPON in het speciaal onderwijs

De werkzaamheden van het CITO in het kader van het PPON voor het speciaal onderwijs hebben zich beperkt tot een aantal voorbereidingen, teneinde het mogelijk te maken dat in de tweede peilingsronde van het basisonderwijs (1991) het speciaal onderwijs in de peiling wordt meegenomen. De voorbereidingen hadden betrekking op aanpassing van de peilingsinstrumenten en de ontwikkeling van een eigen schaal voor het speciaal onderwijs. De peiling in het speciaal onderwijs zal worden beperkt tot lom en mlk, waarmee kwantitatief het grootste deel van de scholen en de leerlingenpopulatie in het speciaal onderwijs wordt bereikt.

II.2.4 Specifieke onderdelen van het beleid

II.2.4.1 Leerlingenvervoer

Het onderzoek dat door de Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek van de Universiteit van Amsterdam ten behoeve van de evaluatie van de Wet gemeentelijke regelingen leerlingenvervoer reeds in het najaar van 1989 is gestart, heeft geleid tot een rapport dat op 22 maart 1990 aan beide Kamers der Staten-Generaal is aangeboden. Het regeringsstandpunt met betrekking tot dit rapport volgde op 17 augustus 1990 (Tweede Kamer, 1989-1990, 21486, nr. 2).

Het onderzoek heeft zich gericht op de centrale vraag hoe de Wet gemeentelijke regelingen leerlingenvervoer functioneert in de gemeenten. Het beeld komt naar voren van een naar behoren functionerende decentrale regeling die heeft geleid tot beheersing van de uitgaven voor het leerlingenvervoer. Niet is gebleken van belemmeringen op het gebied van de toegankelijkheid van het onderwijs. Voor verreweg de meeste gemeenten vormden de interpretatie en de uitvoering van de wet geen knelpunt. Er is sprake van een zeer gering aantal beroepzaken.

De staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen heeft dan ook, mede namens de staatssecretaris van binnenlandse zaken en de staatssecretaris van financiën, aan beide Kamers der Staten-Generaal medegedeeld van mening te zijn dat de resultaten van het onderzoek geen aanleiding vormen voor nadere centrale sturing, dan wel een vermindering van het aantal elementen van centrale sturing dat in de wet is opgenomen.

II.2.4.2 Nederlands basisonderwijs in het buitenland

De nieuwbouw van enkele rijksbasisscholen in de Bondsrepubliek Duitsland is in 1990 verder gevorderd. Mede in verband met het verschijnen van de Defensienota is de nieuwbouw op twee locaties getemporeerd. Alleen in de gemeente Zeven is de bouw van de Nederlandse basisschool aldaar onveranderd voortgezet.

Het vervolgonderzoek naar aansluitingsproblemen van Nederlandse

kinderen na terugkeer uit het buitenland dat in opdracht van de stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland wordt uitgevoerd door de stichting Centrum voor Onderwijs-onderzoek in Amsterdam heeft zich in 1990 vooral gericht op een vergelijkende studie naar het externe onderwijsbeleid van andere landen. Tevens is begonnen met de verzameling van gegevens die inzicht moeten geven in de onderwijskundige activiteiten die nodig zijn om eventuele negatieve gevolgen van mobiliteit bij kinderen te ondervangen.

In 1990 is in overleg met het Vlaamse Gemeenschapsministerie van Onderwijs besloten om de Nederlandse leerlingen op Vlaamse scholen in het buitenland en vice versa op gelijke wijze te subsidiëren. Hierdoor is het verschil tussen toegankelijkheid voor Vlaamse en Nederlandse leerlingen van Nederlandstalige onderwijsvoorzieningen in het buitenland komen te vervallen.

Er hebben voorbereidende besprekingen plaatsgevonden tussen de stichting NOB, haar Vlaamse collega VVOB en de Nederlandse Taalunie over het opzetten van cursussen Nederlandse taal op het niet-universitaire niveau. Het gaat hierbij vooral om het opzetten van cursussen Nederlandse taal en cultuur voor tijdelijk en permanent in het buitenland verblijvende Nederlandse en Vlaamse leerlingen op het niveau van het primair en secundair onderwijs.

II.2.4.3 Engels-Nederlandstalige afdelingen in het basisonderwijs
De beleidsnotitie Internationaal Georiënteerd Onderwijs (IGO), waarvan de Engels-Nederlandstalige afdelingen in het basisonderwijs een onderdeel zijn, is opgenomen in de beleidsnotitie over de internationalisering van het gehele onderwijs. Op deze wijze wordt voorzien in een beleidsonderbouwing waardoor een einde wordt gemaakt aan de experimentele status van deze afdelingen.

De Landelijke Werkgroep Engels-Nederlandstalig Basisonderwijs (LWG-IGBO) heeft in 1990 een onderzoek laten uitvoeren naar het functioneren van de Engels-Nederlandstalige afdelingen. Dit onderzoek is uitgevoerd door het Researchinstituut voor het Onderwijs in het Noorden (RION) in Groningen en was enerzijds gericht op het beschrijven van de stand van zaken en de probleemsituaties en anderzijds gericht op het beschrijven van de adequate onderwijsorganisatie in de afdelingen en de noodzakelijke basisvoorzieningen in de personele en de materiële sfeer.

II.2.4.4 Gehandicapten in het basisonderwijs

In de jaarlijkse regeling 'Formatie voor het Basisonderwijs' vindt onder meer de publicatie plaats van het aanvullend formatiebeleid, op basis van artikel 15, vierde lid, en artikel 16, tweede lid, van de Wet op het basisonderwijs. In deze regeling wordt voor het schooljaar 1990/1991 wederom (zie Uitleg O en W-Regelingen van 4 april 1990, nr.10, blz.13 onder punt 6) de mogelijkheid geboden om aanvullende formatie aan te vragen indien sprake is van de aanwezigheid van een lichamelijk en/of zintuiglijk gehandicapte leerling. Reeds voor de invoering van de Wet op het basisonderwijs was het mogelijk om een beroep te doen op extra faciliteiten wanneer de school een leerling opnam met een lichamelijke en/of zintuiglijke handicap. Welk een vlucht deze ontwikkeling heeft genomen sinds 1985 blijkt uit onderstaand overzicht:

Overzicht verzoeken aanvullende formatie ten behoeve van lichamelijk/zintuiglijk gehandicapte leerlingen en leerlingen met het syndroom van Down.

	1985/1986	1986/1987	1987/1988	1988/1989	1989/1990
Aantal verzoeken	87	209	349	641	734

De omvang van de toegekende extra faciliteiten varieert, afhankelijk van

de aard van de handicap en het aantal leerlingen. De forse toename van het aantal verzoeken maakte het hanteren van een onduidelijk procedure toewijzingsprocedure en objectieve criteria bij de beoordeling van de verzoeken noodzakelijk, met als doel het beschikbare budget zo rechtvaardig mogelijk te verdelen. Ook het toenemende aantal beroepen tegen afwijzende beschikkingen en verschillende Kamervragen hebben ertoe geleid dat het beleid met betrekking tot lichamelijk en/of zintuiglijk gehandicapte leerlingen werd verduidelijkt en geëxpliciteerd in de genoemde regeling. Met ingang van het schooljaar 1990/1991 is het beleid dat, om in aanmerking te komen voor aanvullende formatie voor lichamelijk en/of zintuiglijk gehandicapte leerlingen, er tevens ambulante begeleiding vanuit een school voor speciaal onderwijs aanwezig dient te zijn voor de betreffende leerling. Deze voorwaarde geldt niet voor de categorieën blinde en dove leerlingen en leerlingen met het syndroom van Down.

II.2.4.5 *Trekkende bevolking*

Ten behoeve van de voorgenomen sluiting van de woonwagencentrum-scholen en de scholen voor kinderen van schippers is een evaluatie-onderzoek afgerond om te bezien binnen welke termijn en onder welke condities tot deze sluiting kan worden overgegaan. Het onderzoek is uitgevoerd door het Interdisciplinair Sociaalwetenschappelijk Onderzoeksinstituut (ISOR) te Utrecht in samenwerking met het Katholiek Pedagogisch Centrum (KPC) te Den Bosch. In dit onderzoek is aandacht gevraagd voor de sluitingstermijn van de categorale scholen en de te nemen maatregelen om de integratie te bevorderen. Met de Kamer is een beleidsnotitie besproken met betrekking tot het onderwijs aan woonwagenleerlingen in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Op basis hiervan zijn regionale projecten opgezet om het onderwijs aan de leerlingen met behulp van onderwijsconsulenten te bevorderen. Door de Stichting Rijdende School en de Landelijke Stichting voor Onderwijs aan Varende Kleuters wordt medewerking verleend om een aantal projecten van de Europese organisatie EFECOT vorm te geven. Deze projecten hebben tot doel het onderwijs aan kinderen van de trekkende beroepsbevolking in Europees verband te bevorderen en op elkaar af te stemmen.

II.2.5 **Financieel beleid basisonderwijs (voortgezet) speciaal onderwijs**

II.2.5.1 *Basisonderwijs*

De uitgaven voor het basisonderwijs zijn in 1990 ten opzichte van 1989 met 120,0 miljoen gestegen (6455,6 miljoen concept Slotwet 1990 ten opzichte van 6335,6 miljoen Slotwet 1989).

Deze vermeerdering wordt veroorzaakt door de volgende factoren:

meer personeelsuitgaven	194,3 mln
minder uitgaven materiële instandhouding	- 52,6 mln
minder uitgaven stichtingskosten	- 38,5 mln
meer uitgaven overige artikelen	16,8 mln
totaal	120,0 mln

II.2.5.2 *(Voortgezet) speciaal onderwijs*

Medio augustus 1989 werd de bevrozing van de formatie van het (v.)s.o. ongedaan gemaakt. Dit heeft in 1990 geleid tot een 'meerpost' aan leerlingen van f 9,2 miljoen.

II.2.6 **Huisvestingsbeleid, Londo-bekostigingsstelsel en instandhoudingseenheid**

II.2.6.1 *Huisvestingsbeleid basisonderwijs*

Ten opzichte van het vermelde in het Onderwijsverslag 1989 zijn geen wijzigingen opgetreden.

II.2.6.2 *Het bekostigingsstelsel voor het basisonderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs*

Vooruitlopend op de inwerkingtreding van de algemene maatregel van bestuur op grond van artikel 90 lid 5 van de Wet op het basisonderwijs en artikel 88 lid 5 van de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voort-

gezet speciaal onderwijs, tot instelling van één adviesorgaan ten behoeve van de evaluatie van de programma's van eisen voor het basisonderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs is het jaarlijks uit te brengen advies, evenals in het voorafgaande jaar, uitgebracht door een interim-adviesgroep. Bedoelde algemene maatregel van bestuur is op 10 juli 1990 gepubliceerd in Staatsblad nr. 352.

Het advies voor de vaststelling van de programma's van eisen 1991 is uitgebracht op 24 juli 1990. In dit advies geeft de interim-adviesgroep aan dat zij zich - gezien het tijdelijke karakter - heeft beperkt tot onderwerpen die in een relatief korte periode konden worden afgerond. Dit mede om de nieuw in te stellen adviesgroep de mogelijkheid te geven haar prioriteiten te stellen. De door de interim-adviesgroep gedane aanbevelingen zijn overgenomen. De programma's van eisen voor 1991 zijn op de voorgestelde wijze aangepast.

Op 9 november 1990 heeft de interim-adviesgroep een aanvullend advies uitgebracht omtrent een vereenvoudiging van het stelsel voor zover dat nog in 1991 tot stand kan worden gebracht. Dit behelst met name voorstellen tot het terugdringen van de mutatiegraad en de verbetering van de inzichtelijkheid. Behoudens het voorstel voor een andere systematiek voor de bekostiging van gymnastiekvoorzieningen zijn alle voorstellen overgenomen. Onder voorbehoud van aanvaarding door het parlement van de noodzakelijke wijzigingen in wet- en regelgeving zijn de programma's van eisen voor 1991 aangepast.

Op 28 mei 1990 is aan de bureaus Berenschot en Moret Ernst & Young opdracht gegeven om een onderzoek te doen naar de juistheid van de Londo-nabetalingen. Dit heeft er mede toe geleid dat de Tweede Kamer op 19 juli 1990 moest worden bericht dat het helaas niet mogelijk was om de programma's van eisen voor 1991 voor 1 augustus 1990 vast te stellen, aangezien het inzicht in de feitelijke effecten van de nabetalingsproblematiek ontbrak.

Met de Vaste Kamercommissie voor Onderwijs en Wetenschappen is uitvoerig overlegd over de voorlopige programma's van eisen voor 1990. De wijzigingen als gevolg van dit overleg en het amendement van de Tweede Kamer van 13 februari 1990 zijn opgenomen in een erratum bij de voorlopige programma's van eisen voor het jaar 1990 (supplement bij de Nederlandse Staatscourant van 4 juli 1990, nr. 127).

Voorts is in het Staatsblad 1990, nr. 565 verschenen het Besluit van 21 november tot vaststelling van het Koninklijk besluit van 15 augustus 1990, Staatsblad 439 houdende wijziging van de bekostigingsbesluiten WBO/OWBO en ISOVSO/OISOVSO in verband met de verschuiving van de aanvangsdatum van de vergoeding van de stichtingskosten. Tenslotte is in het Staatsblad 1990, nr. 591 verschenen het Besluit van 3 december 1990, houdende wijziging van het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO, het Bekostigingsbesluit ISOVSO/OISOVSO en het Huisvestingsbesluit WBO inzake de invloed van leegstand en de gewichten van leerlingen op de vergoeding, waarmee het besluit voorziet in aanpassing van de kortingsregeling, een aanpassing van het medegebruik en een aanpassing van de gewichten van de leerlingen. Deze aanpassingen zijn aangekondigd in de ministeriële regeling van 19 september 1990 en zijn voor het eerst van toepassing op het vergoedingsjaar 1991.

In het kader van de verbetering van de bevoorschotting basisonderwijs zijn in 1990 de gecorrigeerde overzichten met basisgegevens voorgelegd aan de school- en gemeentebesturen. De hierop binnengekomen correcties zijn in 1990 verwerkt. Een tegenvaller vormde de nabetalingsproblematiek die in april 1990 werd signaleerd. Aanvullende onderzoeken zullen begin 1991 duidelijk moeten maken of tot afrekening van de voorschotten van de jaren 1985-1990 kan worden overgegaan. Een en ander gaf de Algemene

Rekenkamer aanleiding om een onderzoek in te stellen naar de nabetalingsproblematiek. Dit onderzoek zal eind augustus 1992 worden afgerond.

II.2.6.3 Huisvestingsbeleid (voortgezet) speciaal onderwijs

Het huisvestingsbeleid van het (voortgezet) speciaal onderwijs komt grotendeels overeen met het huisvestingsbeleid van het basisonderwijs. Het dislokatiebeleid is ook voor het (v.)s.o. uitgewerkt en wordt naar verwachting in 1991 ingevoerd. Het standaardprognosemodel (LASSO) wordt verder geperfectioneerd en ten behoeve van gebouwen waar vroegtijdig ingrijpend onderhoud noodzakelijk is gebleken, is een regeling getroffen. In 1990 zijn circa 360 aanvragen op basis van de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs afgehandeld. Het betreft de jaarlijkse aanvragen Overzicht Vermeerdering Huisvesting en bijvoorbeeld de aanvragen tijdelijke voorzieningen en aanvragen in het kader van de spoedprocedure.

II.2.6.4 Instandhoudingsbeleid basisonderwijs

In 1989 is voor 193 scholen een verzoek tot voortzetting van de bekostiging vanaf 1 augustus 1990 bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen ingediend, respectievelijk een besluit tot instandhouding vanaf 1 augustus 1990 bij de colleges van gedeputeerde staten ingediend. In 173 gevallen is daarop positief besloten of bleek het verzoek overbodig. In 1990 werden voor ongeveer 433 scholen dergelijke verzoeken en besluiten ingediend voor voortzetting van de bekostiging respectievelijk instandhouding vanaf 1 augustus 1991. Het instandhoudingsbeleid wordt voor bijzondere scholen uitgevoerd met behulp van de geobjectiveerde criteria. Deze criteria zijn in hoofdzaak afgeleid van de afstand van een te kleine school tot de dichtstbijzijnde school van dezelfde richting. Ook met de sociaal-culturele functie van een school in een kleine kern wordt rekening gehouden. De criteria worden ieder jaar omstreeks mei gepubliceerd in Uitleg OenW-Regelingen. De colleges van gedeputeerde staten passen voor het openbaar onderwijs ook de geobjectiveerde criteria toe. Daarnaast beoordelen zij of een school noodzakelijk is om te voorzien in voldoende openbaar onderwijs. Het merendeel van de verzoeken tot voortzetting van de bekostiging wordt positief beantwoord. Hetzelfde geldt voor de besluiten tot instandhouding van openbare scholen waar het de goedkeuring van deze besluiten door gedeputeerde staten betreft.

Slechts een klein deel van de scholen die ieder jaar worden opgeheven wordt opgeheven als gevolg van een besluit van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, respectievelijk gedeputeerde staten. Aan de hand van de geobjectiveerde criteria kan elk schoolbestuur beoordelen of een verzoek tot voortzetting van de bekostiging zal worden ingewilligd of niet.

Tegen een besluit om de bekostiging te beëindigen wordt vaak beroep ingesteld bij de Raad van State. Eind 1990 waren er nog 7 beroepen voor bijzondere scholen aanhangig.

Indien een school wordt opgeheven als die geen drie jaar onder de norm zit, noemt men dit een vrijwillige opheffing. Het bevoegd gezag van een bijzondere school is bevoegd om een school vrijwillig op te heffen. De Raad van State heeft zich in een uitspraak over een vrijwillige opheffing van een openbare school (28 juli 1989, Edam-Volendam) op het standpunt gesteld, dat uit de geschiedenis van de totstandkoming van de Wet op het basisonderwijs blijkt, dat een dergelijke vrijwillige opheffing van een openbare school niet mogelijk is. Om de vrijwillige opheffing van een openbare school mogelijk te maken is bij de Tweede Kamer een voorstel tot wijziging van artikel 108 van de Wet op het basisonderwijs ingediend.

II.2.6.5 Schaalvergroting

In het regeerakkoord is opgenomen dat zal worden nagegaan of een wijziging van de opheffingsnorm voor het basisonderwijs in verstedelijk gebied redelijk is; de mogelijke opbrengst wordt aangewend voor de kwaliteitsverbetering van het onderwijs.

teitsverbetering van het basisonderwijs. Door de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen werd een projectgroep ingesteld, met als opdracht te onderzoeken wat het onderwijskundig voordeel van schaalvergroting is. Het eindrapport van deze projectgroep 'Schaal en kwaliteit in het basisonderwijs' werd in 1990 gepubliceerd. De conclusie van het rapport was, dat Nederland beschikt over een fijnmazig gespreid net van basisscholen en dat schaalvergroting mogelijk en redelijk is. Door het inzetten van de door schaalvergroting vrijkomende middelen kan een kwaliteitsverhoging van het basisonderwijs worden bereikt. In december 1990 heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau de studie 'School en schaal' uitgebracht. Aanleiding van deze studie was de in december 1988 door de Tweede Kamer aangenomen motie van de leden Franssen en Jorritsma-Lebbink (TK 1988-1989, 20.800 VIII, nr. 47). Doel van de studie was, het verschaffen van empirisch materiaal ter ondersteuning van een maatschappelijke discussie over schaalvergroting in het onderwijs. Ook vanuit het veld werden initiatieven genomen om tot schaalvergroting te komen. Een proefproject tot realisering van streekonderwijsseenheden in de gemeente Tytsjerksteradiel werd in 1990 door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen gesubsidiëerd.

II.2.7 Overzicht van uitgebrachte adviezen

- Adviesraad voor het basisonderwijs, het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs: Opmaat tot samenspel, advies over de binding tussen regulier en speciaal onderwijs (mei 1990);
- Adviesraad voor het basisonderwijs, het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs: Spelen en Jongleren, advies over de vernieuwing van het onderwijs aan jonge kinderen (februari 1990);
- Onderwijsraad, Advies Evaluatie WBO (februari 1990);
- Inspectie van het basisonderwijs: Eindrapportage over de diepteprojecten basisonderwijs (december 1990);

II.3 Voortgezet onderwijs

II.3.1 Hoofdpijnen van het gevoerde beleid algemeen

In het verslagjaar 1990 is verder gewerkt aan de kwalitatieve verbetering en vernieuwing van het voortgezet onderwijs. Belangrijke hoofdaandachtspunten daarbij waren

- het onderwijs moet 'kwaliteit voor allen' bieden;
- verbetering van de allocatiefunctie van het tweede fase onderwijs;
- verbetering van de relatie onderwijs-arbeidsmarkt en
- aandacht voor specifieke doelgroepen in het voortgezet onderwijs

De Wet sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs is door de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen en op 23 mei 1990 in het Staatsblad geplaatst. Voorts is er goede voortgang geboekt in het creëren van een wettelijk kader voor de invoering van de basisvorming en voorbereidend beroepsonderwijs evenals voor het onderwijsvoorrangsbeleid. De behandeling van het wetsvoorstel Kaderwet volwasseneneducatie is zover gevorderd dat de Tweede Kamer het eindverslag heeft vastgesteld. Van zowel het wetsvoorstel Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs als het wetsvoorstel Wet op het cursorisch beroepsonderwijs is de memorie van antwoord ingediend bij de Tweede Kamer. De grondslagen voor de sociale vernieuwing zijn gelegd. In de nota 'Weer samen naar school' zijn ook voor het voortgezet onderwijs de hoofdpijnen van beleid voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften uiteengezet. De voorbereiding voor het uitbrengen van de nota voor de tweede fase werd in het lopend verslagjaar vrijwel afgerond. Naar aanleiding van de begrotingsbehandeling 1991 is de Tweede Kamer een hoofdlijnennotitie over het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie toegezegt. Tevens is een aanvang gemaakt met een beleidsnota over de volwasseneneducatie.

II.3.1.1 Modulering

Voor wat betreft de bovenbouw van het lager beroepsonderwijs zijn door onafhankelijke deskundigen deelkwalificaties ontwikkeld voor de op het beroep gerichte vakken van de afdelingen Bouwtechniek en Electro-

techniek. Op basis van de deelkwalificaties zijn gemoduleerde voorbeeld-leerplannen geformuleerd. Eveneens is door project scholen begonnen met de ontwikkeling van voorbeeldmodulen voor deze afdelingen. Daarnaast is aan deskundigen verzocht deelkwalificaties te ontwikkelen voor de afdelingen Verzorging, Uiterlijke Verzorging, Mechanische Techniek, Motorvoertuigentechniek en Mode en Kleding. Tenslotte zijn voorbereidingen getroffen voor de afdelingen Verkoop en Administratie.

Voor het middelbaar beroepsonderwijs vormen de op grond van de SVM-wet in te dienen eindtermen de grondslagen voor de moduleringsactiviteiten. Anderzijds kunnen reeds gemoduleerde opleidingen goede handvatten bieden voor de beschrijving van eindtermen en de daarbij behorende certificaten eenheden.

Modulerings taken en taken ten behoeve van de ontwikkeling van eindtermen sluiten dan ook goed op elkaar aan. Aan het bedrijfstaksge-wijze overleg is gevraagd eindtermen in te dienen: veel BOOB's hebben dit in 1990 ook gedaan. Deze produkten zijn voor advies voorgelegd aan de inspectie en de Onderwijsraad. In 1991 zal de minister van onderwijs en wetenschappen, op grond van deze adviezen, al dan niet besluiten tot vaststelling.

Vanaf augustus 1990 hebben de sectororganisaties middelbaar beroepsonderwijs voor de duur van twee jaar extra faciliteiten gekregen voor het opstellen van gemoduleerde raamleerplannen voor iedere opleiding. De sectororganisaties hebben daartoe werkgroepen samengesteld met op dit gebied deskundige docenten van scholen uit het hele land. De verzorgingsinstellingen ondersteunen dit ontwikkelingswerk en hebben een taak in de implementatie van de raamleerplannen.

II.3.1.2 Invoering van informatietechnologie en andere nieuwe technologieën

Het Project Invoering Nieuwe Technologieën van de verzorgingsinstellingen kende in 1990 zijn tweede jaar van het uitwerken van activiteiten op basis van het beleidskader van de minister van onderwijs en wetenschappen. De activiteiten waren zowel gericht op het voortbouwen op de ervaringen van NIVO en INSP als op het in gang zetten van nieuwe ontwikkelingen. Voor de eerste fase voortgezet onderwijs betekende dit het ontwikkelen van activiteiten rond informatiekunde en integratie van elementen van informatiekunde in Nederlands, wiskunde en techniek. Binnen de tweede fase waren de activiteiten gericht op de informatica in de middenbouw en de eindexamenvakken natuurkunde, maatschappijleer, wiskunde en bedrijfseconomie.

Alle scholen voor voortgezet onderwijs vallend onder de directie algemeen voortgezet onderwijs, voorbereidend wetenschappelijk onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs zijn in 1990 in de gelegenheid gesteld om NIVO-apparatuur, volgens de standaardset, aan te schaffen. In 1990 is hiermee tot een afronding gekomen van de NIVO-hardware- en software-coupon-verstrekking. Per 1 augustus 1990 is nu een vergoeding in de bekostiging van elke school opgenomen voor vervanging en onderhoud van hardware en de aanschaf van software. Op deze wijze is voorzien in een continue facilitering voor de scholen.

Medio 1990 heeft de Advies Commissie nieuwe Technologie en Onderwijs (Commissie Coltof) op verzoek van de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen een advies gegeven over de lopende ontwikkelingen op het gebied van de nieuwe technologieën. Op basis van dit advies is besloten het beleid ten aanzien van het algemeen voortgezet onderwijs en het lager beroepsonderwijs met enkele bijstellingen op hoofdlijnen te continueren. Het Beleidskader OPSTAP 1991/1992 geeft hieraan gestalte.

In 1990 is ook begonnen met een aantal evaluatie-activiteiten. Resultaat hiervan is een verslag van een deelonderzoek van het OCTO het

zogenaamde 'Comped' onderzoek. Op basis van de resultaten van dit onderzoek en het advies van Coltof is de Beleidsnotitie OPSTAP doorge-licht.

In het jaar 1990 werd het PRINT-project geconfronteerd met een korting op het budgettair kader als gevolg van de financiële problematiek bij de begrotingsuitvoering 1990. Het grootste deel van deze korting kon ten laste worden gebracht van het beroepsonderwijs. De Commissie Coltof concludeerde dat het PRINT-project in het bijzonder voor de sector beroepsonderwijs weinig effectief was. Mede op grond van dit advies is deze sector buiten het PRINT-project geplaatst. Dit resulteerde in de opzet van het Projectmanagement voor Effectieve Stimulering in het Onderwijs (PRESTO) dat is gesitueerd bij de SVM-procescoördinatie te Bunnik. Begin 1991 is dit management met de werkzaamheden gestart op basis van het gestelde in het Beleidskader OPSTAP 1991/1992, onderdeel beroepsonderwijs. Eveneens mede op advies van genoemde Adviescommissie is het Overlegorgaan Informatietechnologie Volwasseneneducatie (OIVE) losgemaakt van de Stuurgroep Verzorging Informatie Technologie (SVI).

In het verslagjaar is in het kader van het Inhaalprogramma beroepsonderwijs en op basis van het amendement 53 20200 (1987/1988) f 27,4 mln. aangewend voor de aanschaf van hard- en software in het (kort) middelbaar beroepsonderwijs en het beroepsbegeleidend onderwijs/leerlingwezen. Daarnaast is f5 mln. besteed voor een bijdrage in de exploitatiekosten van de regionale centra.

Meer informatie over onderwijs en nieuwe technologieën is te vinden in hoofdstuk II.1.5.4

II.3.1.3 Examenbeleid

Per 1 augustus 1990 is het nieuwe eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-l.b.o. van kracht geworden. Door uitvoerige voorlichting via Uitleg en de inspectie is de invoering begeleid. Het invoeren van het besluit was voorts aanleiding tot het realiseren van enkele regelingen. Aan het eind van 1990 kon worden geconcludeerd dat de invoering is afgerond.

Het concept-examenbesluit middelbaar beroepsonderwijs is in het verslagjaar op technische onderdelen verder aangepast en is klaar om aan de Raad van State voor te leggen. Inmiddels is in het kader van de SVM aan het branche/bedrijfstakgewijs overleg (BOOB's) voor de verschillende beroepsopleidingen gevraagd om eindtermen ter vaststelling voor te bereiden. De vaststelling van eindtermen en de invoering van de nieuwe wijze van examineren zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Aangezien op basis van de in 1990 ontvangen eindtermen met de daarover uitgebrachte adviezen van de inspectie en de Onderwijsraad al duidelijk werd dat de kwaliteit van dien aard was dat tijdige vaststelling conform de eisen van de SVM-wet niet mogelijk zou zijn, is de doorzending van het concept-examenbesluit middelbaar beroepsonderwijs aan de Raad van State vooralsnog aangehouden.

Het wetsvoorstel Centraal Bureau Examens is aan de Tweede Kamer gezonden en het voorlopig verslag is nog in 1990 ter beantwoording ontvangen.

Net zoals in 1989 zijn in 1990 een aantal coördinerende afspraken gemaakt omtrent de centrale examenafname. Ook in 1990 hebben zich bij de examens geen ernstige problemen voorgedaan.

II.3.1.4 Studie- en beroepskeuzevoorlichting

Op 26 april 1990 is de beleidsnotitie 'Regionalisatie intermediaire voorzieningen studie- en beroepskeuzevoorlichting en onderwijs - arbeid' door de Tweede Kamer aanvaard. Daarmee is het startsein gegeven voor het

proces dat uiterlijk 31 december 1992 moet leiden tot Regionale Dienstencentra (RDC's) voor de studie- en beroepskeuzevoorlichting en afstemming onderwijs - arbeid. De RDC's komen tot stand door fusie en herschikking van de regionale organen leerlingwezen, de particuliere bureaus voor studie- en beroepskeuze en de contactcentra onderwijs - arbeid. Het verzorgingsgebied van de RDC's valt samen met de regionale indeling zoals omschreven in de Arbeidsvoorzieningswet (RBA-regio). Er kunnen maximaal 28 RDC's tot stand komen. Het is echter mogelijk vanuit één RDC 2 of meer RBA-regio's te bedienen.

Een team van werkvelddeskundigen, onder voorzitterschap van een extern organisatie-adviseur, zal dit proces coördineren. In december 1990 hebben de fusiepartners uit 27 RBA-regio's een intentieverklaring tot fusie ingediend. Daarmee geven zij de intentie aan uiterlijk vóór 31 december 1992 te fuseren, onder de condities van een vastgestelde subsidieregeling, een rechtspositie, geregeld via een Collectieve Arbeidsovereenkomst (CAO) met een pensioenvoorziening via het Pensioenfonds Geestelijke Gezondheidszorg en Maatschappelijke belangen (PGGM) en een wettelijke basis door middel van kapstokartikelen in de relevante onderwijswetgeving.

Het Landelijk Dienstverlenend Centrum (LDC), dat als hoofdtak heeft het (doen) produceren en verspreiden van voorlichtingsmateriaal op het gebied van de studie- en beroepskeuze ten behoeve van intermediaire functionarissen, is in 1990 met een aantal werkzaamheden gestart, waaronder het uitbrengen van het I-See-informatiesysteem. Dit systeem bevat gegevens over opleidingen, beroepen en arbeidsmarktprognoses van bepaalde beroepen en opleidingen. Vanwege een nog te nemen beslissing over de vestigingsplaats is de voor 1990 te verwachten zelfstandig doorgeschoven naar 1991. Door het kabinet is in december 1990 besloten om het LDC in Leeuwarden te vestigen.

II.3.1.5 Schoolorganisatie en retributiebeleid

A. Schoolorganisatie en management

De faciliteiten en activiteiten geïnitieerd op basis van de Beleidsnota 'Meer over Management' (1986) zijn in 1990 gecontinueerd. Zoals aangekondigd hebben de plannen rond de versterking van het schoolmanagement in het voortgezet onderwijs nu verder vorm gekregen in de grote beleidsoperaties Basisvorming/VBO en het formatiebudgetsysteem.

Een derde cursus 'Vrouw en management' werd in 1990 afgerond. In totaal namen 1000 docenten uit het voortgezet onderwijs hieraan deel. De kandidatenbank voor vrouwelijke schoolmanagers zette haar werkzaamheden voort. Sinds de oprichting in 1989 werden door haar bemiddeling 14 vrouwen in een leidinggevende functie benoemd.

B. Vermindering lesuitval

De behandeling van het wetsvoorstel lesuitval door de Tweede Kamer is in het verslagjaar aangehouden in verband met nader beraad van regeringszijde.

C. Contractactiviteiten

Tijdens de behandeling van het wetsvoorstel contractactiviteiten in juni 1989 is door de toenmalige staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen toegezegd dat de wet twee jaar na inwerkingtreding zou worden geëvalueerd. Deze toezegging heeft ertoe geleid dat in het onderzoekprogramma van het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO) voor 1991 op verzoek van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een evaluatieonderzoek naar de werking van de Wet contractactiviteiten is

opgenomen. Het onderzoek zal begin 1991 worden aanbesteed. Het eindrapport zal in het voorjaar van 1992 worden gepubliceerd.

D. Lesgelden

Per 1 augustus 1991 is het lesgeld verhoogd van f 1035,- tot f 1133,- per cursusjaar. Tevens is een restitutieregeling van het lesgeld bij overstap naar deeltijd a.v.o.- v.w.o. of m.e.a.o. ingevoerd alsmede een mogelijkheid tot restitutie bij overlijden en bij ernstige ziekte.

II.3.2 Hoofddijnen van het beleid a.v.o./l.b.o.

II.3.2.1 Basisvorming

Op basis van het regeerakkoord van november 1989, is een tweede nota van wijziging bij het wetsvoorstel basisvorming voorbereid. Deze is op 27 maart 1990 in concept gepubliceerd en aan de adviesinstanties en onderwijsorganisaties voor reactie voorgelegd. De naar aanleiding van deze adviesronde bijgestelde nota van wijziging is op 29 augustus van het verslagjaar ingediend bij de Tweede Kamer. De voornaamste beleidswijzigingen in deze nota ten opzichte van het wetsvoorstel zijn de volgende:

- de beleidsvoornemens met betrekking tot basisvorming, voorbereidend beroepsonderwijs en voorzieningenplanning zijn in één wetgevend kader opgenomen

- de voorstellen voor invoering van basisvorming bieden meer ruimte voor eigen invulling door de scholen; de voorgestelde eindtermen zijn vervangen door globaal geformuleerde kerndoelen op één niveau en het bevoegd gezag van het bijzonder onderwijs krijgt de mogelijkheid kerndoelen waar het dringende bezwaren tegen heeft, te vervangen
- de lesweek in de eerste drie leerjaren v.o. wordt uitgebreid van 30 naar 32 uur
- brede scholengemeenschappen krijgen onder bepaalde voorwaarden de mogelijkheid een nevenvestiging in stand te houden
- de opheffingsnormen worden voor scholengemeenschappen gesteld op een minimum van 360 leerlingen en voor categorale scholen op 240 leerlingen.

De eindtermenontwerpen zijn in het licht van het regeerakkoord en de tweede nota van wijziging opnieuw gezien.

Een commissie herziening eindtermen heeft in maart van het verslagjaar opdracht gekregen om de voorliggende eindtermenontwerpen voor het basis- en voortgezet onderwijs in hun onderlinge samenhang te bezien op omvang en mate van specificatie.

Daarnaast is de commissie gevraagd de afstemming tussen de eindtermen en de bestaande examenprogramma's te bezien.

De commissie heeft in het verslagjaar drie adviezen uitgebracht, te weten:

- een advies betreffende richtlijnen voor de herziening van eindtermen (29 maart 1990)
- een advies kerndoelen voor de basisvorming in basisonderwijs en voortgezet onderwijs
- een advies examenprogramma's in vergelijking met kerndoelen.

De adviezen zijn openbaar gemaakt en ter kennisneming aan de Tweede Kamer gezonden.

Het ontwikkelings- en ondersteuningsbeleid ter voorbereiding en begeleiding van de invoering van basisvorming in de scholen, de omzetting van l.b.o. naar v.b.o. en de stimulering van scholengemeenschapsvorming is opgenomen in het Invoeringsplan 1990 - 1995. Het plan bevat een overzicht van ontwikkelingsactiviteiten die tijdens het invoeringsproces plaatsvinden, de coördinatie, de organisatie en de materiële randvoorwaarden.

Over het Invoeringsplan is in het verslagjaar een aantal malen overleg gevoerd in het Overleg Orgaan Voortgezet Onderwijs (OOVO). Aan de hand van uitwerkingsnotities is eveneens overleg gevoerd met de Bijzondere commissie voor het georganiseerd overleg.

Het Invoeringsplan is in december 1990 aan de Tweede Kamer en aan de Onderwijsraad gezonden.

II.3.2.2 Bovenbouw l.b.o./voorbereidend beroepsonderwijs

Met ingang van 1 augustus 1990 zijn door middel van wijzigingen van het Besluit l.b.o./l.a.v.o. en het Eindexamenbesluit v.w.o./h.a.v.o./m.a.v.o./l.b.o. de volgende maatregelen gerealiseerd:

- a. het minimum aantal wekelijkse lessen voor de op het beroep gerichte vakken wordt voor alle afdelingen 24 uur;
- b. voor elk van de afdelingen worden verplichte examenvakken voorgeschreven;
- c. oriëntering op arbeid en beroep wordt voor alle afdelingen mogelijk gemaakt in de vorm van stages.

Het betreft hier de onderwijskundige elementen van het wetsvoorstel voorbereidend beroepsonderwijs. De wettelijke maatregelen zijn verwerkt in de nota van wijziging op het wetsvoorstel basisvorming. Het betreft hier de naamswijziging van lager beroepsonderwijs in voorbereidend beroepsonderwijs en de integrale invoering van de afdelingsstructuur.

II.3.2.3 Scholengemeenschapsvorming en schaalvergroting en verlaging bekostiging kleine scholen

Met de tweede nota van wijziging op het wetsvoorstel basisvorming (Tweede Kamer 20381, nr. 17) zijn de afspraken uit het regeerakkoord over scholengemeenschapsvorming en schaalvergroting in het l.b.o., a.v.o. en v.w.o. verwoord. Het wetsvoorstel basisvorming geeft een wettelijk kader voor een proces van herschikking en verbreding van scholen, dat moet leiden tot een bestand van scholen en scholengemeenschappen waarin in elk geval scholengemeenschappen voor v.b.o., a.v.o., v.w.o. een meer prominent aandeel hebben dan thans het geval is. Het wetsvoorstel voorziet in het volgende:

- een procedure ten aanzien van advisering en besluitvorming over verzoeken tot verplaatsing, omzetting, splitsing en vorming van nevenvestiging in het kader van het proces van scholengemeenschapsvorming. De procedure treedt gedurende de jaren 1992 tot 1995 in de plaats van de huidige procedure ex artikel 75, tweede en derde lid, van de Wet op het voortgezet onderwijs en kent aan de provincie een adviserende rol toe;
- een verhoging van de opheffingsnormen voor categoriale scholen naar 240 leerlingen per school;
- de mogelijkheid tot vorming en instandhouding van nevenvestigingen, die vanuit een oogpunt van bereikbaarheid kunnen worden verbonden aan brede en evenwichtig samengestelde scholengemeenschappen v.b.o., a.v.o., v.w.o. en - onder specifieke voorwaarden die een brede toegankelijkheid van nevenvestiging waarborgen - scholengemeenschappen v.b.o./a.v.o. Het proces van scholengemeenschapsvorming wordt ondersteund door stimulerende maatregelen van structurele en incidentele aard. In dat verband is in het georganiseerde overleg een notitie 'Hoofddlijnen personeelsbeleid basisvorming' ingebracht waarin aan de orde komen:
 - een verbetering van de structurele bekostiging van scholengemeenschappen v.b.o., a.v.o., v.w.o., dat wil zeggen een gunstiger leraarlessenformule en de mogelijkheid tot het vormen van een centrale directie aan dit type scholengemeenschappen. De gewijzigde leraarlessenformule maakt deel uit van een totale herziening van de leraarlessenformules voor het l.b.o. (v.b.o.), a.v.o. en v.w.o. In die herziening zijn ook verwerkt de 30-32 maatregel en de maatregel verlaging bekostiging kleine scholen. Voor deze laatste maatregel was in 1990 een incidentele dekking gevonden;
 - een structurele bekostiging van de eerdergenoemde nevenvestigingen, welke voorziet in formatie voor management en voor onderwijsondersteunend personeel;
 - incidentele maatregelen op het terrein van personeel en management (onder andere overgangsregelingen), die specifiek toegespitst zijn op vorming van scholengemeenschappen v.b.o./a.v.o./v.w.o. en v.b.o./a.v.o. Deze maatregelen dienen in de plaats te treden van de geëxpireerde fusiecircu-

laire DGVO-13908 en VO/VH/VP-623.939. Hangende de vaststelling van deze per 1 augustus 1991 van toepassing zijnde fusieregeling is de circulaire DGVO-13908 nog van toepassing verklaard op fusies per 1 augustus 1991 welke leiden tot scholengemeenschappen l.b.o./a.v.o. en l.b.o./a.v.o./v.w.o.

Het proces van scholengemeenschapsvorming zal tenslotte worden begeleid door een gericht investeringsbeleid op het terrein van huisvesting en inventaris. Een eerste - voorzichtig - begin daarvan is terug te vinden in de uitgangspunten en uitwerking van het Investeringsprogramma huisvesting voortgezet onderwijs, dat op 20 december 1990 besproken is in de Tweede Kamer.

Vanuit het onderwijsveld en het parlement is gedurende het jaar 1990 specifieke belangstelling getoond voor het in het kader van de scholengemeenschapsvorming te voeren nevenvestigingsbeleid. Naar aanleiding van discussie over de vraag of het opportuun is om reeds per 1 augustus 1991, dat wil zeggen voorafgaand aan de inwerkingtreding van het wettelijk kader, nevenvestiging toe te staan, vroeg de Tweede Kamer in mei 1990 om een nadere inventarisatie van wensen en voorstellen die bij scholen op korte termijn leven ten aanzien van scholengemeenschapsvorming en nevenvestiging. Een en ander resulteerde in november 1990 in een rapportage 'Scholengemeenschapsvorming en nevenvestiging'. In dit rapport is informatie verwerkt over de behoefte bij scholen om reeds per 1 augustus 1991 tot fusie en vorming van nevenvestiging over te gaan en wordt tevens een indruk verkregen over het proces van scholengemeenschapsvorming zoals zich dat op de wat kortere termijn zal gaan voltrekken. Relevante informatie tenslotte over de mogelijke uitkomsten van het proces van scholengemeenschapsvorming kwam uit de rapportage 'School en schaal' van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Uit dit rapport blijkt onder meer dat het proces van scholengemeenschapsvorming in zijn meest haalbare en ook beleidsmatig gewenste vorm leidt tot een scholenbestand als hierna aangegeven. Het SCP constateert dat het proces van scholengemeenschapsvorming aldus een vorm van functionele schaalvergroting met zich meebrengt met slechts zeer beperkte negatieve gevolgen voor de bereikbaarheid, ook naar richting, van voorzieningen voor v.b.o., a.v.o., v.w.o.

II.3.2.4 Verbetering kwaliteit a.v.o./v.w.o. en aansluiting v.o.-h.o.

In 1990 werkte een projectgroep, bestaande uit ambtelijke leden en twee externe adviserende leden, aan de taak een samenhangend beleidskader te ontwikkelen voor de tweede fase als geheel. De verbetering van de kwaliteit van a.v.o./v.w.o. en de aansluiting op het hoger onderwijs vormt een van de voorname aandachtspunten van dit project.

II.3.2.5 Coördinatiecommissie voortgezet onderwijs (CCE)

De commissie heeft als taak de programmering en de bewaking van onderzoek met het oog op evaluatie van de voorgenomen invoering van basisvorming in het voortgezet onderwijs. De commissie heeft in 1990 twee adviezen aan de minister van onderwijs en wetenschappen uitgebracht.

Het negende advies van april 1990 over het analyseplan eerste fase v.o. en onderwijsvoorrrangsbeleid v.o. betreft de invulling van het schooleffectenonderzoek, zowel voor het meerjarig analyseplan als voor de activiteiten in 1990.

Het tiende advies van oktober 1990 betreft wijzigingen in het Uitvoeringsplan evaluatie invoeringsplan basisvorming (het zesde advies van de commissie) naar aanleiding van de wijzigingen in het wetsvoorstel basisvorming, die in de tweede nota van wijziging zijn opgenomen. Het advies is met een reactie van de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen ter kennis gebracht van de Tweede Kamer. Uitgangspunt is dat het evaluatieonderzoek met ingang van 1991 zal worden bekostigd uit de overheidsprogrammering bij het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs. In 1993-1994 zal een nieuw schooleffectenonderzoek in gang worden gezet. De wijzigingen die de commissie in het tiende advies heeft

voorgesteld, zullen worden verwerkt in de onderzoekopzet. De vraag op welke wijze invoering van het v.b.o. zal worden geëvalueerd - voor zover niet betrokken in het schooleffectenonderzoek - wordt in beraad gehouden.

Met het uitbrengen van het tiende advies zijn de werkzaamheden van de commissie beëindigd.

II.3.2.6 Periodiek peilingsonderzoek (PPON)

In 1990 bracht het Centraal instituut voor toetsontwikkeling advies uit over de mogelijke opzet van een periodiek peilingsonderzoek in het voortgezet onderwijs. Reeds in 1989 had dit instituut, bij de rapportage over de proefpeiling, geconcludeerd dat een dergelijk onderzoek technisch en organisatorisch haalbaar is en gegevens oplevert die bruikbaar zijn voor de beoordeling van de kwaliteit van het onderwijs en voor onderwijsverbetering op schoolniveau. Een beslissing over het permanent uitvoeren van PPON, waarbij jaarlijks wordt voorzien in de peiling van de onderwijsresultaten van een of meer verschillende vakken is aangehouden. De reden hiervoor is, dat niet geheel kan worden voorzien hoe deze peiling zich zou gaan verhouden tot de toetsen die zullen worden afgenomen in het kader van de uitvoering van het evaluatieplan voortgezet onderwijs (basisvorming) en de afsluiting van de basisvorming op schoolniveau. In 1990 is wel een peiling voor één nieuw vak aanbesteed. Dit betreft aardrijkskunde.

II.3.2.7 Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen

Op zaterdag 3 februari 1990 is tijdens 'Het Taalcongres' in het RAI-Congrescentrum te Amsterdam aan de minister van onderwijs en wetenschappen het Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen (NAP/MVT) aangeboden. Dit actieprogramma is beschreven in twee rapporten, namelijk 'Horizon Taal, Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen, Nota van aanbevelingen', en 'Vreemde talen in de markt, Onderzoek naar vraag en aanbod in het kader van Horizon Taal, Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen, Eindrapport'.

Het actieprogramma is op verzoek van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen opgesteld, mede met het oog op het wegvallen van de binnengrenzen van de Europese Gemeenschap eind 1992. Het is gericht op de optimalisering in de komende jaren van het vreemde-talenonderwijs in Nederland in alle onderwijssectoren.

II.3.3 Hoofdpijnen van beleid beroepsonderwijs

II.3.3.1 Sectorvorming en vernieuwing beroepsonderwijs

In het verslagjaar is een aantal activiteiten tot een afronding gekomen die van essentieel belang zijn voor de voortgang van het proces van sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs.

De SVM-wet werd na de parlementaire behandeling in het Staatsblad geplaatst (Staatsblad 1990 nr. 266, 23 mei 1990). De wet maakt het mogelijk dat scholen en scholengemeenschappen die reeds per 1 augustus 1990 voldeden aan de voorwaarden werden aangewezen als SVM-instellingen. Die aanwijzing heeft tot doel instellingen op basis van een ministeriële regeling (Uitleg d.d. 16 juni 1990, Regelingen MBO 1990, WJZ-90055868), vooruitlopend op de inwerkingtreding van de SVM-wet, reeds de mogelijkheden van die wetgeving te bieden. Instellingen die voor aanwijzing in aanmerking kwamen, moesten geplaatst zijn op het Fusieplan-SVM en per 1 augustus 1990 ook daadwerkelijk doorgaans, door middel van fusie aan de voorwaarden voldoen. De vaststelling van het fusieplan-SVM (18 april 1990, VO/VH/VP-9003.0827) gaf de instellingen op dat plan een grote mate van zekerheid dat ook tot plaatsing op het Plan van Spreiding en Situering (PvSS) zou worden overgegaan. De aanvragen voor het PvSS, die tot 1 september 1990 konden worden ingediend, betroffen grotendeels herhalingsaanvragen ten opzichte van het Fusieplan. Het Plan van Spreiding en Situering-SVM zal dan ook een grote mate van overeenkomst hebben met het Fusieplan SVM dat in april 1990 is vastgesteld.

De instellingen op dat plan hebben, indien de voorgenomen fusie ook

daadwerkelijk per 1 augustus 1990 was gerealiseerd, vanaf dat moment op basis van de MBO-regeling 1990-1991 als SVM-instelling kunnen functioneren.

De aanvraagprocedure voor plaatsing op het PvSS is begonnen op 15 juni 1990 (brief VO/VH/VP/BO-9005.26229) en eindigde op 1 september 1990. Er zijn 144 aanvragen ontvangen, waarbij alle scholen voor m.b.o. en k.m.b.o. zijn betrokken. Van die aanvragen hadden 134 aanvragen een herhalingskarakter.

Bij het begin van het fusieproces waren er in het k.m.b.o. 334 afdelingen (exclusief oriëntatie en schakeling) aanwezig.

Eén van de uitgangspunten van de SVM-operatie was het onderbrengen van de k.m.b.o.-opleidingen bij verwant m.b.o. Dit is in de eerste ronde van het fusieproces, het Fusieplan-SVM nog niet geheel gelukt. In het fusieproces was er voor 284 k.m.b.o.-afdelingen direct uitzicht op opname in een m.b.o.-instelling waar het relevant m.b.o. aanwezig was. Voor de overige 48 korte opleidingen is - met gebruikmaking van de betreffende artikelen in de SVM-wet - een oplossing gevonden.

De dynamiek van het onderwijsaanbod in de komende jaren zal vooral tot uitdrukking komen bij het verder vormgeven van de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en vooral een rol spelen bij het aanbod van specifieke en vakafdelingen. Bij de eventuele verzoeken tot opname in het Plan van Scholen zal dan ook voor deze afdelingen, zoals eerder opgemerkt, de arbeidsmarktrelevantie een nadrukkelijke rol spelen.

II.3.3.2. Ontwikkeling leerlingwezen.

In 1990 werd het ontwikkelingsplan leerlingwezen ingevoerd. Door het late tijdstip van invoering is pas in het komend verslagjaar mededeling over de invoering en eventuele effecten te doen. De landelijke organen en scholen hebben overigens ook in 1990 gewerkt aan de ontwikkeling van het leerlingwezen in overleg met het projectmanagement leerlingwezen. In het kader van de vernieuwingsoperatie m.b.o. is aan het bedrijfstaksgewijs overleg verzocht eindtermen te ontwikkelen voor de bestaande en eventuele nieuwe opleidingen. In afwachting van de vaststelling daarvan zijn geen nieuwe vakken geïntroduceerd.

II.3.3.3. Huisvesting en investeringen

Uitgangspunt voor het investeringsbeleid is concentratie van het onderwijs in de hoofdvesting.

Centraal bij de beoordeling van huisvestingsaanvragen voor m.b.o.-clusters is het Instellingshuisvestingsplan. In dat plan geeft de instelling aan hoe zij gelet op de bestaande onderwijsinfrastructuur tot een herschikking of concentratie wenst te komen en welke eventuele fasering zij daarbij wenst aan te brengen. Het plan is het centrale document en het strategisch kader in het proces van huisvestingsplanning tussen instelling en departement.

De Instellingshuisvestingsplannen zijn in 1990 voor het eerst betrokken bij het jaarlijks op te stellen investeringsprogramma huisvesting voortgezet onderwijs.

II.3.4 Doelgroepenbeleid

II.3.4.1 Onderwijsvoorrangsbeleid, inclusief beleid voor culturele minderheden

1. Onderwijsvoorrangsbeleid

a. gebiedenbeleid

Gedurende het verslagjaar hebben de onderwijsvoorrangsgebieden, inclusief de daarin participerende scholen voor voortgezet onderwijs, hun activiteiten voortgezet.

Tijdens de miniconferentie, die eind 1990 ter voorbereiding van het Landelijk Beleidskader bij de onderwijsvoorrangswet is gehouden, is ook een aantal thema's specifiek op voortgezet onderwijs terrein gericht aan de orde geweest.

b. Specifieke activiteiten gericht op minderheden

Gedurende het schooljaar 1990-1991 is de faciliteitenregeling l.b.o.,

m.a.v.o., h.a.v.o., v.w.o. verlengd op het niveau van het daaraan voorafgaand schooljaar.

De geldigheidsduur van de faciliteitenregeling voor het onderwijs in de eigen taal in a.v.o. en l.b.o. is met een jaar verlengd en de werking is uitgebreid tot leerlingen van het vierde leerjaar. In totaal ontvingen per 1 augustus 1990 7790 leerlingen onderwijs in de eigen taal in 104 scholen. Hiervan bevinden zich 4690 leerlingen in 59 l.b.o.-scholen en 3100 leerlingen in a.v.o.-scholen.

Sinds 1989 is een stijgend beroep gedaan op de faciliteitenregeling voor allochtone leerlingen in het voltijd middelbaar beroepsonderwijs, het kort middelbaar beroepsonderwijs en het vormingswerk. Als gevolg daarvan was het noodzakelijk de bekostigingsgrondslag te wijzigen in een budgetgebonden regeling. Voorts kunnen de aan de faciliteitenregeling gebonden middelen in het kader van sociale vernieuwing deel uitmaken van een gebundelde geldstroom op regionaal niveau, waardoor een meer flexibele en samenhangende inzet mogelijk is.

c. In de regeringsreactie bij het W.R.R.-rapport 'Alloctonenbeleid' zijn maatregelen opgenomen met betrekking tot het l.b.o., m.a.v.o., h.a.v.o. en v.w.o.

Deze betreffen met name:

1. uitbreiding van de projecten eerste opvang neveninstromers.
2. verbetering van de kwaliteit van het NT2-onderwijs door middel van leermiddelenontwikkeling en nascholing.
3. ontwikkeling van een leerlingvolgsysteem.

Deze maatregelen worden verder uitgewerkt in samenwerking met de Projectgroep Nederlands als tweede taal.

d. De projecten in het kader van de uitvoeringsnotitie Nederlands als tweede taal zijn gedurende het verslagjaar voortgezet. Dit betreft de projecten eerste opvang neveninstromers in Amsterdam en Rotterdam, het project voortgezet Nederlands en het project vaktaal. Per 1 augustus 1990 is ook in Den Haag een project eerste opvang van start gegaan.

e. De projecten intercultureel onderwijs (ICO/VO-project en het E.G. project in Leiden) zijn voortgezet, waarbij het accent voornamelijk is komen te liggen op verspreiding van eerder ontwikkelde producten en implementatie daarvan.

f. De wijziging van het examenbesluit die Arabisch en Turks tot examenvakken maakt is op 20 december 1990 vastgesteld en zal met ingang van 1 februari 1991 van kracht zijn. Het concept-examenprogramma Turks en Arabisch voor l.b.o. en m.a.v.o. is gepubliceerd in het katern OenW-Regelingen extra d.d. 25 juli 1990, nr. 18c.

g. De Beleidsnotitie 'Woonwagenleerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs' is op 27 april 1990 aan de Tweede Kamer aangeboden en op 7 juni in een mondeling overleg besproken. De projecten voor woonwagenleerlingen in het voortgezet onderwijs zijn verlengd tot het moment waarop zij in het kader van de in de beleidsnotitie uitgezette lijn, in aangepaste vorm deel uit zullen maken van de Onderwijsvoorrankingsgebieden.

h. De projecten voor Islamitische meisjes en het project bi-cultureel onderwijs in Assen zijn voortgezet.

II.3.4.2 Emancipatie

De activiteiten ter verbetering van de positie van meisjes en vrouwen in het onderwijs zijn onder te verdelen in:

- a. algemeen emancipatiebeleid.

- b. verbetering van het arbeidsmarktperspectief van meisjes en
- c. voortgang emancipatiebeleid.

In het voortgezet onderwijs ging het om de volgende activiteiten.

a. Algemeen emancipatiebeleid

De activiteiten ter verbetering van de professionalisering van vrouwelijke leerkrachten werden voortgezet.

Activiteiten werden voortgezet ter bestrijding van ongewenste intimiteiten. De Handleiding Vertrouwensgroep Kindermishandeling en Seksueel Misbruik is opgeleverd. In het verlengde hiervan wordt nu gewerkt aan een Handleiding Vertrouwensgroep Ongewenste Intimiteiten.

b. Verbetering van het arbeidsmarktperspectief

Een scala van activiteiten was gericht op de verbetering van het arbeidsmarktperspectief van meisjes.

In concreto waren deze gericht op:

- de 'verharding' van de bovenbouw van het l.b.o. Een wijziging van het examenbesluit en het inrichtingsbesluit is met ingang van 1 augustus 1990 van kracht geworden;
- de voorbereiding van meisjes op hun economisch- zelfstandige positie als gevolg van de zogenoemde '1990-maatregel'. Dit project is afgerond. Nu wordt nog gewerkt aan een brochure over het produkt van dit project. Alle scholen voor voortgezet onderwijs zullen deze brochure ontvangen;
- het bevorderen van roldoorbrekende keuze. In dit kader werd financiële steun verleend aan de Werkgroep Vrouwen en Wiskunde en de Stichting Vrouwen en Informatica. Ook werd roldoorbrekend lesmateriaal ontwikkeld voor de vakken wiskunde en natuurkunde. Een begin is gemaakt met de verspreiding van de resultaten van het project 'LTO-diploma, geen jongensmonopolie'. Bij het middelbaar beroepsonderwijs en het leerlingwezen worden de activiteiten afgerond met betrekking tot de loopbaanbevordering van meisjes en de stimulering van niet-traditionele beroepskeuzen (meisjes in de techniek);
- verbetering van de participatie- en slaagkansen van allochtone meisjes in het voortgezet onderwijs;
- versterking van de beroeps- en studiekeuzebegeleiding van allochtone meisjes.

c. Voortgang emancipatiebeleid

De Contactgroep Emancipatie Beroepsonderwijs heeft in het najaar van 1990 een advies uitgebracht over de voortgang van het emancipatiebeleid voor het leerlingwezen, het middelbaar beroepsonderwijs en het vormingswerk. Daarin wordt nadrukkelijk gepleit voor een continuering van het emancipatiebeleid voor meisjes en herintredende vrouwen alsook voor vrouwelijke personeelsleden van de onderwijsinstellingen. Overeenkomstig de afspraak zal de staatssecretaris in 1991 reageren op dit advies met een beleidsnotitie. De jaren 1990 en 1991 tot 1 augustus worden gebruikt om de ontwikkelingsactiviteiten af te ronden en te implementeren. Ook daarvan zal in 1991 verslag worden gedaan.

II.3.4.3 Schoolverzuim

In het verslagjaar zijn de volgende activiteiten in het kader van het beleid schoolverzuim voortgezet:

- opvangprojecten voor schoolverzuimers;
- project Provinciale Leerplichtconsulenten, gericht op versterking van de bijdrage van de provincies op het gemeentelijk toezicht op naleving van de leerplicht;
- project Absentie Registratie Systeem (ARS) gericht op het gebruik van de computer bij registratie en bestrijding van schoolverzuim door scholen. De opvangprojecten schoolverzuim werden verlengd in het perspectief van een meer structurele aanpak gericht op het bestrijden van schoolverzuim

in beleidskaders die nog in ontwerp zijn (sociale vernieuwing, onderwijs-voorrrangsbeleid).

De twee andere projecten werden verlengd met het oog op optimalisering van de opbrengst.

Nog juist in het verslagjaar werd een wetsvoorstel gepubliceerd tot wijziging van de Leerplichtwet 1969 en enkele onderwijswetten (zie I.3.8.)

II.3.4.4 Opvang voortijdige schoolverlaters

Leerplichtige leerlingen

Met behulp van een aanvullende subsidie van het Europees Sociaal Fonds konden in 1990 de projecten ongediplomeerde schoolverlaters worden voortgezet. In 21 projecten, uitgevoerd door l.b.o.-scholen, wordt leerplichtige jongeren die zonder diploma het onderwijs verlaten, de mogelijkheid geboden scholing op een werkplek te combineren met schools onderwijs. Bij evaluatie van de projecten is gebleken dat de projecten voor een belangrijk deel de beoogde resultaten behalen.

Overige leerlingen

De uitvoering van de beleidsnotitie Randgroepjongeren is ter hand genomen. De reeds bestaande projecten zijn omgevormd tot regionale samenwerkingsverbanden. De schooljaren 1989/1990 en 1990/1991 kregen het karakter van overgangsjaren. De regionale samenwerkingsverbanden voor randgroepjongerenprojecten zullen in verband worden gebracht met het bredere organisatorische kader van het bestrijden en voorkomen van voortijdig schoolverlaten. Deze inspanningen hangen samen met het activerend arbeidsmarktbeleid voor jongeren en met sociale vernieuwing.

II.3.4.5 Zorgverbreding

In de context van het algemene beleid met betrekking tot leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften, zoals in oktober 1990 gepresenteerd in de hoofdlijnennotitie 'Weer samen naar school' (zie de paragraaf betreffende het primair onderwijs), zijn ook maatregelen voor het voortgezet onderwijs gepresenteerd. Het perspectief op middellange termijn voor het voortgezet onderwijs is op hoofdlijnen analoog aan dat voor het primair onderwijs: groepen van scholen zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor een adequaat antwoord op de specifieke onderwijsbehoeften van alle leerlingen. Daartoe krijgen zij ook gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de inzet van de - nu voor het i.b.o. en v.s.o./l.o.m. beschikbare - middelen. Voor de korte termijn is gekozen voor een aanpak gekoppeld aan het invoeringstraject basisvorming. De participatie van i.b.o. en v.s.o./l.o.m. voorzieningen aan de vorming van brede scholengemeenschappen en bestuurlijke verbanden zal worden gestimuleerd. De huidige samenwerkingsverbanden v.o.-v.s.o. (92 verbanden waaraan in totaal 840 scholen deelnemen) kunnen een goed uitgangspunt vormen bij het ontstaan van bedoelde bestuurlijke verbanden.

II.3.4.6 Begeleiding hoogbegaafden in het v.w.o.

Aan het hoogbegaafdenproject aan het Stedelijk Gymnasium te Nijmegen, gestart in het schooljaar 1985-1986, is continu doorgewerkt.

Dit project, dat aan het eind van het schooljaar 1990-1991 zal zijn voltooid, vormt een onderdeel van een totaalplan. Dit plan is erop gericht dat scholen het tot hun reguliere taak rekenen hoogbegaafde leerlingen adequaat onderwijs te bieden.

Het project voorziet in praktische handreikingen voor v.w.o.-scholen. In de maand mei 1990 is de brochure verschenen: 'Het verbredingsprogramma aan het Stedelijk Gymnasium Nijmegen. Ten behoeve van de meer getalenteerde leerlingen. Een praktische handleiding'.

II.3.5 Onderwijsvoorzieningen en huisvesting

II.3.5.1 Ontwikkeling in de leerlingenaantallen en voorzieningen

Ten opzichte van vorig jaar is het totaal aantal leerlingen dat in het schooljaar 1990-1991 een school voor voortgezet onderwijs bezoekt met

ongeveer 4% afgenomen. Hierbij zijn leerlingen van categoriale landbouwscholen, middenschoolen en andere experimentele scholen niet meegeteld. Het aantal leerlingen in het eerste leerjaar is bijna gelijk aan dat van het vorige schooljaar. De daling in de instroom in het voortgezet onderwijs, aansluitend op het basisonderwijs, heeft zijn dieptepunt gehad. Als gevolg van fusies van scholen is het aantal leerlingen in gemeenschappelijke leerjaren van scholengemeenschappen iets toegenomen ten opzichte van het aandeel in het schooljaar 1989/1990.

Het aantal scholen(gemeenschappen) voor onderwijs dat aansluit op het basisonderwijs (exclusief LaVi-scholen en inclusief middenschoolen), is ten opzichte van de situatie per september 1989 met 106 afgenomen tot 1688 scholen. De gemiddelde schoolgrootte voor scholen, aansluitend op het basisonderwijs, wordt hierdoor 525 leerlingen.

Tabel II.3.1 Aantal leerlingen op scholen aansluitend op het basisonderwijs 1987-1990; leerjaar 1 en totaal, absoluut en in percentages (excl. leerlingen op middenschoolen, experimenten)

	1987	1988	1989	1990
brugperiode a.v.o./v.w.o.	83.554	84.516	84.713	86.844
categoriaal a.v.o. of v.w.o.	43.602	40.332	38.604	36.865
brugperiode a.v.o./l.b.o.	16.455	15.381	14.885	15.626
brugperiode l.b.o./l.b.o.	19.267	18.926	18.396	17.395
categoriaal l.b.o.	30.641	27.580	22.208	21.757
totaal leerjaar 1	193.519	186.735	178.806	178.487
totaal aantal leerlingen	1.038.222	984.230	918.810	885.385
	1987	1988	1989	1990
brugperiode a.v.o./v.w.o.	43,2	45,3	47,4	48,7
categoriaal a.v.o./v.w.o.	22,5	21,6	21,6	20,6
brugperiode a.v.o./l.b.o.	8,5	8,2	8,3	8,8
brugperiode l.b.o./l.b.o.	10,0	10,1	10,3	9,7
categoriaal l.b.o.	15,8	14,8	12,4	12,2
totaal leerjaar 1	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: 1987 en 1988 CBS, inclusief categoriale landbouwscholen;
1989 en 1990 Ministerie van O. en W., exclusief categoriale landbouwscholen.

Tabel II.3.2 Schoolgrootte 1989/1990 en 1990/1991

leerlingen	< 500		> 500		totaal	
	1989/90	1990/91	1989/90	1990/91	1989/90	1990/91
a.v.o./v.w.o. cat.	568	528	48	42	616	570
a.v.o./v.w.o. sgs.	14	11	436	435	450	446
a.v.o./l.b.o. sgs.	114	121	87	91	201	212
l.b.o. cat. + sgs.	339	313	114	108	453	419
rest a.v.o./v.w.o. of l.b.o.	17	3	57	38	74	41
met m.b.o.						

Bron: Ministerie van O. en W., inclusief middenschoolen, exclusief categoriale landbouwscholen

Tabel II.3.3 Leerlingen in leerjaar 1 m.b.o. + totaal
aantal leerlingen m.b.o., per sector in 1990

	leerjaar 1	totaal
sector techniek	30.266	91.084
sector economie	37.872	105.538
sector d.g.o.	24.534	80.406
sector landbouw*	45	168
overig	9.474	15.340
totaal	102.191	272.538

Bron: Ministerie van O. en W., inclusief korte opleidingen

* Alleen die scholen die aan een scholengemeenschap met ander m.b.o. verbonden zijn.

N.B. De vorig jaar gepubliceerde cijfers van 1989 kunnen als definitief worden beschouwd.

II.3.5.2 Herziening van het bekostigingsstelsel

Wetgeving

De in 1989 aangevangen parlementaire behandeling van het wetsvoorstel Herziening bekostiging v.o. (Kamerstukken II, 20 616) heeft in 1990 als belangrijkste punt gehad de Tweede Nota van wijziging (Kamerstukken II, 20 616, nr. 11), waarbij onder meer een vereenvoudiging van het stelsel wordt uitgewerkt. Het nader voorlopig verslag wordt in februari 1991 verwacht, gestreefd wordt naar invoering per 1 januari 1992.

In 1990 is de adviesprocedure voor het Bekostigingsbesluit Wet op het voortgezet onderwijs afgerond met het advies van de Raad van State; de Onderwijsraad heeft in 1990 zijn advies uitgebracht over het Huisvestingsbesluit WVO.

De programma's van eisen

De Normeringscommissie heeft op 15 juni 1990 haar tweede interim-advies aan de regering uitgebracht. Het advies heeft betrekking op de grondslagen van de vergoeding van materiële exploitatiekosten aan dagscholen voor l.b.o., a.v.o. en v.w.o.

Niet behandeld in het advies zijn de zogenaamde artikel 24.3 WVO-scholen en dagscholen voor lager agrarisch onderwijs.

In december 1990 is een rapport verschenen over de bekostiging van de materiële exploitatie op basis van leerlingaantallen en vierkante meters voor het m.b.o., dat gezien kan worden als een uitwerking van de in de Tweede Nota van wijziging voorgestelde vereenvoudigingen.

Van het programma van eisen voor huisvestingsvoorzieningen is in januari 1990 het onderdeel nieuwbouw a.v.o., v.w.o., l.b.o. afgerond. De ontwikkeling van het onderdeel renovatie onder verantwoordelijkheid van de Normeringscommissie heeft geleid tot een concept-rapport. Tevens is door de Normeringscommissie een onderzoek begonnen voor het onderdeel tijdelijke voorzieningen (met inbegrip van huren).

Automatisering

In 1990 is de opbouwfase van het geautomatiseerde systeem voor het bepalen en het betaalbaar stellen van de vergoedingen aan dagscholen voltooid. De testfase zal medio 1991 worden afgerond. Het systeem is ingericht op basis van de voorgestelde vereenvoudigingen.

De aan de scholen voorgelegde uitkomsten van de meetexercitie van de aanwezige huisvesting zijn in 1990 terugontvangen en geregistreerd. In voorkomende gevallen heeft een hermeting of een nieuwe meting plaatsgevonden, waarna correcties zijn doorgevoerd. Om de actualiteit van het gegevensbestand te waarborgen is een mutatieprocedure vastgesteld. In het najaar van 1990 hebben de scholen in dit kader een mutatieformulier toegezonden gekregen waarmee wijzigingen in de huisvesting gemeld dienen te worden.

II.3.5.3 Voorzieningenplanning v.o./herschikking en fusie

Het jaar 1990 was een jaar van intensieve fusie en herschikking, niet alleen in het (kort-)middelbaar beroepsonderwijs ingevolge de effectivering van het Fusieplan-SVM, maar ook in het voortgezet onderwijs dat aansluit op het basisonderwijs. Een en ander wordt geïllustreerd in de onderstaande tabel.

Tabel II.3.4 Fusies in de jaren 1987-1990

	1987	1988	1989	1990*
l.b.o.-l.b.o.	11	10	22	19
l.b.o.-a.v.o.	17	15	14	21
l.b.o.-a.v.o.-v.w.o.	-	-	-	5
m.a.v.o.-m.a.v.o.	6	4	3	6
(m.)a.v.o.-v.w.o.	10	9	8	20
totaal	44	38	47	71

Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/VP)

* Voorlopige opgave

Naast een sterke toename van het totale aantal fusies is een ontwikkeling waar te nemen met betrekking tot het aantal fusies, leidend tot scholengemeenschappen l.b.o., a.v.o. en v.w.o. Gelet op het beperkte (23) aantal scholengemeenschappen van dit type in het totale scholenbestand, en het feit dat zich de afgelopen jaren geen fusie heeft voorgedaan die tot een dergelijke scholengemeenschap leidt, is een aantal van vijf in 1990 vermeldenswaard.

In september 1990 verscheen de brochure 'Fusies van scholen voor voortgezet onderwijs', welke onder meer informatie bevatte over het korte termijn-beleid in het kader van het op handen zijnde proces van scholengemeenschapsvorming. In verband met het expireren van een tweetal fusiecirculaires, en met het oog op een nog vast te stellen regeling 'Samenvoeging in het kader van de scholengemeenschapsvorming', is aan de scholen bekend gemaakt dat onder voorwaarden de circulaire DGVO-13908 (Integratiemanagement en coördinatie (verlengde) brugperiodes bij fusie) ook gedeeltelijk van toepassing zou zijn op samenvoegingen die plaatsvinden per 1 augustus 1991.

Als gevolg van toepassing van de per augustus 1990 van kracht zijnde opheffingsnorm van 30 leerlingen per leerjaar heeft dit jaar voor 19 scholen gedeeltelijke dan wel algehele opheffing plaatsgevonden, veelal een afronding van een reeds eerder ingezet afbouwproces. Een aantal thans bestaande scholen en scholengemeenschappen bevindt zich nog in een proces van algehele dan wel gedeeltelijke afbouw.

Voor scholen die zich beneden de opheffingsnorm bevinden, staan verschillende mogelijkheden open om een algehele opheffing of beëindiging van de bekostiging te vermijden. In de onderstaande tabel is aangegeven welke uitwegen de scholen die in de jaren 1987, 1988 en 1989 voor het eerst beneden de opheffingsnormen kwamen (en dus in 1990, 1991 respectievelijk 1992 te maken krijgen met opheffing of beëindiging van de bekostiging) tot dusverre (dat wil zeggen najaar 1990) gevonden hebben.

Tabel II.3.5 Scholen beneden de opheffingsnorm

	1987 (oph. '90)	1988 (oph. '91)	1989 (oph. '92)
fusie	22	21	12
gedeeltelijke afbouw	15	7	2
onthoefling	11	-	-
weer boven norm	5	3	-
afgehele afbouw	51	4	3
nog geen definitieve oplossing	-	2	20
totaal	104	37	37

Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/VP)

* Voorlopige opgave

De scholen in de categorie 'nog geen definitieve oplossing' oriënteren zich nog op een mogelijke oplossing. Naar verwachting zal fusie in veel gevallen mogelijk zijn.

Plan van Scholen 1991-1993

Het beleid, gericht op fusie en herschikking, heeft ertoe geleid dat in het Plan van Scholen 1991-1993 slechts in zeer beperkte mate in uitbreiding is voorzien. Nieuwe toekenningen beperken zich tot een drietal afdelingen voor individueel beroepsonderwijs, drie athenea in het kader van het 'h.a.v.o. zonder v.w.o.-beleid', een afdeling m.t.o.-fijnmechanische techniek en, naar aanleiding van een uitspraak van de Raad van State, een afdeling m.l.o.

De belangrijkste wijzigingen die zich ten opzichte van het voorafgaande scholenplan hebben voorgedaan, hebben betrekking op jaartaltoekenningen aan reeds eerder gehonoreerde aanvragen in vooral het m.b.o. In het deeltijd- en dag-/avondonderwijs hebben, in lijn met het beleid dienaangaande, geen toewijzingen plaatsgevonden.

De met het Plan van Scholen gemoeide procedure ten aanzien van aanvragen en toekenningen in de verschillende sectoren voor voortgezet onderwijs vertoonde de afgelopen jaren het volgende beeld.

Tabel II.3.6 Tabel 3: Aanvragen en toekenningen Plan van Scholen 1988-1990 tot en met 1991-1993

	1988-1990		1989-1991		1990-1992		1991-1993	
	A	B	A	B	A	B	A	B
a.v.o./l.b.o.	184	7	149	4	150	8	123	8
m.b.o.	326	27	287	17	289	3	271	13
d.a.o.	70	3	68	2	66	4	20	-
	580	37	504	23	505	15	414	21

A = Aanvragen

B = Toekenningen, dat wil zeggen met jaartal op het scholenplan geplaatste afdelingen/scholen

Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/HP)

II.3.5.4 Overdracht rijkscholen

In juli 1990 is het wetsontwerp bestuursoverdracht rijkscholen door de Tweede Kamer aanvaard. De memorie van antwoord naar aanleiding van het voorlopig verslag is op 21 november 1990 aan de Eerste Kamer gezonden.

Begin 1991 wordt de verdere behandeling verwacht.

Alle 54 betrokken gemeenten hebben zich inmiddels in principe bereid verklaard mee te werken aan een overdracht.

Per 1 januari 1991 waren 23 overdrachten gerealiseerd. Daarbij is veel ervaring opgedaan met het overdrachtsproces. Er is een helder financieel kader geschapen met name waar het gaat om het in aanvaardbare staat brengen en de vaststelling van de vergoeding voor het zogenaamde lang-cyclisch onderhoud voor overgedragen gebouwen. Op uitdrukkelijk verzoek van de Tweede Kamer is de bouw van een aantal rijksscholen vervroegd.

II.3.5.5 Huisvestingsbeleid

In O en W-Regelingen van 5 december 1990 is tegelijk met het Plan van Scholen 1992-1994 het Investeringsprogramma 1991-1995 gepubliceerd. Dit plan is tot stand gekomen na overleg in de Commissie Overleg Scholen-huisvestingsbeleid Voortgezet Onderwijs (COSVO). In deze commissie zijn de besturenorganisaties van het bijzonder onderwijs en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten vertegenwoordigd.

Het Investeringsprogramma wordt jaarlijks tegelijk met het Plan van Scholen gepubliceerd. Door deze koppeling tussen voorzieningenplanning en huisvesting wordt het beheer van de infrastructuur van het voortgezet onderwijs meer inzichtelijk gemaakt.

Uitgangspunten

Het Investeringsprogramma 1991-1995 is tot stand gekomen op basis van aanvragen, die door de schoolbesturen zijn ingediend. De urgentie van de aanvragen is bepaald met behulp van de door de Werkgroep vaststelling urgentie criteria (VUC) geformuleerde criteria. Uitgangspunt voor de bepaling van de urgentie is, dat deze groter is naarmate de beschikbare huisvesting geringer is dan de normatief benodigde huisvesting. De bij het ministerie beschikbare informatie met betrekking tot de aanwezige huisvesting is door de schoolbesturen verstrekt in het kader van de Inventarisatie Huisvestingsgegevens Voortgezet Onderwijs. Deze gegevens worden bijgehouden in de Basis Registratie Huisvesting (BRHU). De normatief benodigde huisvesting wordt bepaald met behulp van het geautomatiseerde lokalenplansysteem, dat op basis van een leerlingenprognose een overzicht vervaardigt van de noodzakelijke ruimten en oppervlakten volgens de geldende normen voor scholen in het voortgezet onderwijs. De gehanteerde leerlingenprognoses zijn tot stand gekomen met behulp van een geautomatiseerd rekenmodel, dat is opgesteld in overleg met de Overgangscommissie prognoses voortgezet onderwijs. Uitgangspunt voor de opstelling van de prognose vormt de Integrale Leerlingen Telling 1989.

Tabel II.3.7 Aard en aantallen projecten op het investeringsprogramma 1991-1995

	1991	1992	1993	1994	1995	totaal
uitbreiding	19	18	18	12	4	71
(vervangende)	17	20	17	14	9	77
nieuwbouw						
renovatie	20	17	10	9	12	68
aankoop	1	2	1	0	5	9
totaal	57	57	46	35	30	225

Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/HP)

Tabel II.3.8 Aantal projecten op het investeringsprogramma 1991-1995 naar onderwijssoort

onderwijssoort	aantal projecten
(m.)a.v.o. en/of v.w.o.	78
(m.)a.v.o./l.b.o.	37
l.b.o.	27
m.b.o. c.a.	83
totaal	225

Tabel Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/HP)

Tabel II.3.9 In 1990 aanbestede projecten naar onderwijssoort

onderwijssoort	aantal projecten
(m.)a.v.o. en/of v.w.o.	25
(m.)a.v.o./l.b.o.	5
l.b.o.	12
m.b.o. c.a.	9
totaal	51

Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/HP)

Aanvullende prioriteitstelling

De urgentieberekeningsmethodiek kwam tot stand in de jaren zeventig. Destijds lag het accent, onder druk van snel toenemende leerlingaantallen, primair op nieuwbouw en uitbreiding. De laatste jaren is het accent verschoven naar herschikking, vervangende nieuwbouw en verbetering van bestaande huisvesting.

Deze verschuiving onder invloed van dalende leerlingenaantallen wordt mede veroorzaakt door grootschalige herschikkingsoperaties (fusiestimulering) en onderwijskundige vernieuwingen.

In het licht van deze ontwikkelingen richt het huisvestingsbeleid zich de komende jaren in de eerste plaats op het optimaal gebruik van het beschikbare gebouwenbestand. Voor het Investeringsprogramma 1991-1995 heeft deze benadering geleid tot een aanvullende prioriteitstelling, indien huisvestingsinvesteringen plaatsvonden in het kader van de SVM-operatie, de fusiestimulering (v.w.o./a.v.o./l.b.o. dan wel wanneer er sprake was van extra financiële opbrengst als gevolg van de verkoop van onroerend goed.

In de huisvestingsplanning heeft dit jaar voor het eerst een heroverweging plaatsgevonden tussen projecten die op het Investeringsprogramma 1990-1994 stonden en de nieuw ingediende aanvragen voor het Investeringsprogramma 1991-1995. Bij deze heroverweging, die alleen de urgente projecten volgens het VUC-systeem betrof, hebben met name de SVM-instellingen die op het Fusieplan waren opgenomen een hoge prioriteit gekregen. Deze heroverweging heeft ertoe geleid dat 52 projecten niet meer op het Investeringsprogramma 1991-1995 voorkamen. Dit betreft vooral categoriale scholen en scholengemeenschappen a.v.o./v.w.o. Daarvoor in de plaats zijn 35 nieuwe projecten opgenomen. Bij deze nieuwe projecten ligt een nadruk op het m.b.o.

Juridische zaken

a. Bestuurs- en onroerend goed-overdrachten

In 1990 werden circa 140 bestuursoverdrachten behandeld. De daartoe in

overleg met de Koninklijke Notariële Broederschap opgestelde model-akte vindt brede toepassing.

Circa 120 onroerend goed-overdrachten zijn beoordeeld in verband met onder meer aankoop en herbestemming.

Daarnaast werden adviezen uitgebracht met betrekking tot verschuldigde overdrachts- en/of omzetbelasting, huurcontracten, verhaalacties en bouwrechtelijke geschillen.

b. Beroepen

In 1990 zijn 41 geschillen, waarvan 20 in het kader van voorzieningen-planning en 21 in het kader van de huisvesting v.o. in beroep beëindigd. Hiervan is er in 26 geschillen verweer gegeven en in 15 geschillen nader onderzoek gevolgd. Er zijn acht geschillen geëindigd doordat een schikking werd getroffen, waarbij aan de bezwaren van appellant tegemoet is gekomen. Elf appellanten hebben op andere gronden hun beroep ingetrokken. Bij uitspraak zijn voorts negen beroepen niet-ontvankelijk verklaard, zijn twaalf beroepen verworpen en is een beroep gegrond verklaard.

c. Overige geschillen

Bij twee civiele procedures, twee AROB-procedures en een administratief beroep is actief bijstand verleend.

Overdracht, verkoop enz. van schoolgebouwen en terreinen
Wanneer schoolgebouwen c.a. ten gevolge van het in gebruik nemen van nieuwbouw, door fusie of door opheffing ter beschikking komen, wordt gestreefd naar herbestemming binnen het bekostigd onderwijs. Indien daartoe geen mogelijkheden aanwezig zijn, dient toepassing te worden gegeven aan artikel 101 van de WVO. Gespecificeerd naar soort afwikkeling of beslissing belopen de daarvan in 1990 afgehandelde huisvestingssituaties de volgende aantallen.

Tabel II.3.10 Buitengebruikstellingen en herbestemmingen

artikel 101	
1. Schoolgebouwen, noodlokalen, terreindelen welke eventueel ten behoeve van verkoop, in eigendom zijn behouden; hiermee is een totaalbedrag van f 14.046.383,00 ingevorderd	72
2. Schoolgebouwen/terreinen welke aan het Rijk (directie der Domeinen) zijn overgedragen	53
3. Sloop noodlokalen	61
artikel 102	
4. Schoolgebouwen c.a. welke zijn herbestemd ten behoeve van ander voortgezet onderwijs	80
5. Schoolgebouwen c.a. welke zijn herbestemd ten behoeve van basisonderwijs/speciaal onderwijs/hoger beroepsonderwijs	24
Totaal	290

Bron: Ministerie van O. en W. (VO/VH/H)

II.3.6 Aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt

II.3.6.1 Commissie Onderwijs en Arbeidsmarkt

In 1989 was de Tijdelijke adviescommissie Onderwijs-Arbeidsmarkt geïnstalleerd. Deze heeft in 1990 een advies uitgebracht, waarin een actieplan is vervat. Van de zijde van de regering is een reactie op dit advies opgesteld en gepubliceerd. Op basis van deze regeringsreactie zal

in 1991 worden overlegd met de Tweede Kamer der Staten-Generaal en met betrokkenen, waaronder sociale partners. In het kader van de voorbereiding van de Rijksbegroting 1991, hoofdstuk Onderwijs en Wetenschappen, zijn verbanden gelegd met de gedachten in de regeringsreactie op het advies.

II.3.6.2 Beroepsonderwijs

In het volletijds beroepsonderwijs zijn in 1990 de sectorvorming en de inhoudelijke vernieuwing op schoolniveau daadwerkelijk begonnen. Daardoor zijn instellingen beter in staat contacten te onderhouden met regionale actoren op de arbeidsmarkt, waaronder de arbeidsvoorzieningsorganisatie. De activiteiten van het branche- en bedrijfstaksgewijze overleg tussen onderwijs en bedrijfsleven bieden de scholen een inhoudelijk kader, dat onder meer zichtbaar wordt in beroepsopleidingsprofielen en voorstellen voor eindtermen.

Het leerlingwezen ontwikkelde zich inhoudelijk langs de reeds uitgezette lijnen, maar nam sterk in betekenis toe met het oog op activerend arbeidsmarktbeleid voor jongeren.

II.3.6.3 Activerend arbeidsmarktbeleid

In 1990 werd besloten tot uitvoering van activerend arbeidsmarktbeleid voor jongeren. Dit bestaat uit drie samenhangende elementen:

- voorkomen van voortijdig schoolverlaten;
- eerste opvang van werkloze jongeren;
- jeugdwerkgarantie-plaatsen voor meer langdurig werkloze jongeren.

In dit kader heeft het voorkomen van voortijdig schoolverlaten tot doel, te bevorderen dat jongeren met een volwaardige beroepskwalificatie de arbeidsmarkt betreden. De kans op het vinden van werk neemt hierdoor toe. De activiteiten op dit vlak worden gerekend tot die van het onderwijs. Voor de kortere termijn worden maatregelen voorbereid in het kader van het interim-pakket voortijdig schoolverlaten, en structureel in het kader van de nota Tweede Fase Voortgezet Onderwijs. De eerste opvang van werkloze jongeren is een verantwoordelijkheid van de arbeidsvoorzieningsorganisatie. Deze zal naast meer en minder intensieve vormen van bemiddeling ook scholing inzetten. Onderdeel daarvan is de voorgenomen start van een faciliteit die moet bevorderen dat werkloze jongeren die niet geheel aan de vooropleidingseisen voldoen, toch kunnen instromen in het leerlingwezen. Door afspraken tussen sociale partners en de rijksoverheid zullen grote aantallen tot nu toe werkloze jongeren direct of via de schakelfaciliteit instromen in het leerlingwezen. Daarnaast zal overigens ook specifieke scholing worden toegepast.

De jeugdwerkgarantie-organisatie zal, anders dan de in 1990 nog bestaande tijdelijke voorzieningen, niet meer zelf uitplaatsing bevorderen. De arbeidsvoorzieningsorganisatie zal hierbij worden ingezet. Ook bij deze uitplaatsing kan herinstroom in beroepsonderwijs worden toegepast.

II.3.6.4 Scholing van werklozen

In 1990 is de Arbeidsvoorzieningswet door de Staten-Generaal aangenomen. Deze wet treedt op 1 januari 1991 in werking. In 1990 is door de arbeidsvoorzieningsorganisatie al gedeeltelijk gewerkt met het model van tripartisering en regionalisering. Zo is door de minister van onderwijs en wetenschappen een bestuurslid voor achtereenvolgens het Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening in oprichting en het Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening voorgedragen.

De vormgeving van het scholingsbeleid van de arbeidsvoorzieningsorganisatie is nog niet op de nieuwe leest geschoeid. De overheidsgeleding heeft een voorzet voor de strategische positie van scholing gegeven in de Hooflijnnotitie Arbeidsvoorzieningsbeleid 1992-1996. Deze reikt verder dan alleen de directe ondersteuning van bemiddeling van werklozen. In 1990 zijn stappen gezet in de richting van de openbare inschrijvings-

procedure zoals bedoeld in de Arbeidsvoorzieningswet en de ontwerp-Kaderwet Volwasseneneducatie (KVE) en de ontwerp-Wet op het cursus- en beroepsonderwijs (WCBO). Zo is de structurele capaciteit van de Centra Vakopleiding, de Centra Beroepsoriëntatie en Beroepsoefening en de Vrouwenvak scholen vastgelegd. Op deze wijze wordt duidelijk wat het domein wordt waarop de openbare inschrijving van toepassing is.

Nadrukkelijk is daarbij de vraag aan de orde geweest of de onderwijsinfrastructuur een bijzondere positie dan wel een tijdelijke preferente positie moest hebben. Na onderzoek is hiervan afgezien. Wel zijn voorstellen ontwikkeld:

- om te bevorderen dat de onderwijsinfrastructuur op regionaal niveau de beschikking krijgt over een makelaarsfunctie, namelijk het Regionaal Bureau Onderwijs;
- om vast te leggen dat het Regionaal Bestuur Arbeidsvoorziening verplicht is het Regionaal Bureau Onderwijs te vragen uitvoeringsvoorstellen in het kader van de openbare inschrijffprocedure te leveren.

De aanbesteding van scholing door de arbeidsvoorziening gaat dan ook in de richting van een marktmodel, waarin prijs, kwaliteit en levertijd de criteria zijn bij beslissingen over de uitvoering van scholing. De arbeidsvoorzieningsorganisatie verzorgt in het kader van de inschrijffprocedure de vraagzijde.

II.3.6.5 Scholing van werkenden

Wat betreft de uitvoering van scholing voor werkenden zijn de in 1989 in gang gezette ontwikkelingen gecontinueerd. Onderwijsinstellingen kunnen op contractbasis deze scholing uitvoeren en het landelijk Aanspreekpunt Contractactiviteiten Nederland bevordert de acquisitie.

Wat betreft de beleidsontwikkeling ten aanzien van de scholing van werkenden kan worden verwezen naar de notitie die aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is gezonden. Ook in de regeringsreactie op het advies van de commissie Rauwenhoff zijn voorstellen ter zake gedaan.

II.3.6.6 Informatiebeleid onderwijs-arbeidsmarkt.

Door de arbeidsvoorzieningsorganisatie is op centraal niveau een hulpmiddel ontwikkeld voor het op regionaal niveau bepalen van de scholingsvraag. Daarmee worden nu ervaringen opgedaan. Ook wordt gepoogd gegevens uit andere bronnen dan de arbeidsvoorzieningsorganisatie, met name het Centraal Bureau voor de Statistiek, te integreren.

Onderzoek draagt ook bij aan het inzicht in aansluitingsvraagstukken. Daarbij kan worden gewezen op in opdracht van de arbeidsvoorzieningsorganisatie uitgevoerd onderzoek. De Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek heeft ook in 1990 onderzoek naar de aansluiting verzorgd, waarop in het twejaarlijks rapport nader is ingegaan.

De Schoolverlatersbrief 1990 van de Arbeidsvoorzieningsorganisatie is wederom verschenen. Voor het laatst zijn naast kwantitatieve gegevens ook evaluerende kwalitatieve beschouwingen opgenomen. De afspraak is gemaakt dat voor 1991 de samenwerking tussen het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en de arbeidsvoorzieningsorganisatie zal worden geïntensiveerd. Het project Registratie Uitstroom en Bestemming Schoolverlaters (RUBS) is gecontinueerd, mede met het oog op de problematiek van voortijdig schoolverlaten.

De versterking van de structuur voor school- en beroepskeuzewerk leidt ook tot gegevens die voor cliënten, zowel individuele als institutionele, bruikbaar zijn. Zo zal in aansluiting op het I SEE-project van het Landelijk Dienstencentrum een faciliteit worden ontwikkeld waarmee ten dienste van de in- en uitgaande personenstroom dienstverlening op het terrein van diplomawaardering kan worden geboden.

II.3.7 Adviezen van de Adviesraad voortgezet onderwijs (ARVO)

In juli 1990 bracht de ARVO een advies uit met de titel: 'De voorbereiding op het hoger onderwijs'. Daarin wordt voorgesteld om te komen tot één schooltype voor het voorbereidend hoger onderwijs, met twee- en driejarige opleidingen. In dat schooltype zou niet meer het systeem van vrije vakkenkeuze moeten bestaan. Het diploma zou bestaan uit een vaste kern voor iedere leerling en een keuzedeel. Het keuzedeel bestaat deels uit een vaste combinatie van vakken (het profielgedeelte) en deels uit door leerlingen vrij te kiezen vakken. Naast vakken worden ook deelvakken onderscheiden, om binnen een verantwoorde studieduur en studielast voldoende breedte in het programma te realiseren en tevens voldoende variatie in profielen te kunnen realiseren. In overweging wordt gegeven de omvang van programma's in de toekomst uit te drukken in termen van studielast en niet langer in studieduur. Het advies is gebruikt bij de voorbereidingen voor de nota over de Tweede Fase voortgezet onderwijs.

II.4 Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek

II.4.1 Hoofdpijnen van het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek

II.4.1.1 Hoger Onderwijs en Onderzoekplan (HOOP)

In de planningsconceptie ten aanzien van het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek staat de dialoog tussen de overheid en instellingen centraal. Het Hoger Onderwijs en Onderzoekplan speelt een belangrijke rol in deze dialoog. Het HOOP wordt elke twee jaar uitgebracht. In 1989 bracht de minister van onderwijs en wetenschappen voor de tweede keer een ontwerp-HOOP uit. In het ontwerp-HOOP zet de minister zijn beleidsvoornemens uiteen en kondigt hij besluiten aan. Op grond van het ontwerp-HOOP 1990 heeft de minister overleg gevoerd met de instellingen voor hoger onderwijs en de Tweede Kamer. Op 31 januari 1990 heeft de minister het HOOP'90 vastgesteld. Het vastgestelde HOOP'90 wordt gevormd door:

- het ontwerp-HOOP'90;
- de conclusies van het overleg in de HO-Kamer over het ontwerp-HOOP en verwerking van de resultaten van de Uitgebreide Commissie Vergadering van 22 januari 1990 en de Vaste Kamer Commissie van 25 januari 1990 over respectievelijk het ontwerp-HOOP en het hoger kunstonderwijs;
- de antwoorden op de vragen van de Kamer over het ontwerp-HOOP;
- een overzicht van bijstellingen van de tekst van het ontwerp-HOOP'90;
- errata;
- het programma beleidsgericht onderzoek.

Het vastgestelde HOOP vormt het kader waarbinnen bekostigingsbesluiten worden genomen en biedt de basis voor een voortzetting van de dialoog en voor voortgezet gemeen overleg met de Staten-Generaal.

II.4.1.2 Wet hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW)

Het wetsvoorstel WHW vormt een voorlopige afsluiting van de in 1985 in gang gezette discussie over de beleidsnota Hoger onderwijs: Autonomie en Kwaliteit. Het wetsvoorstel beoogt een wettelijk kader te creëren voor de verdere verzelfstandiging van instellingen voor hoger onderwijs en voor een stelsel van kwaliteitszorg. Het wetsontwerp werd in 1989 door het toenmalige kabinet ingediend bij de Staten-Generaal (Kamerstukken II, 1988-1989, 21 073 nrs. 1-2). Na de kabinetswisseling in 1989 werd in 1990 een tweetal nota's van wijziging op het wetsvoorstel ingediend bij de Staten-Generaal. In de eerste nota van wijziging (Kamerstukken II, 1989-1990, 21 073, nr 5) vervalt het sectorbegrip in de WHW en wordt het centraal register opleidingen hoger onderwijs ingevoerd. Belangrijke elementen uit de nota van wijziging zijn voorts de maatregelen ter stimulering van de deelname van allochtonen in het hoger onderwijs en het creëren van de mogelijkheid voor instellingen om, binnen marges, zelf de hoogte van het collegeld vast te stellen. Het advies van de Raad van State van 6 juli 1990 over de eerste nota van wijziging gaf aanleiding tot een tweede nota van wijziging (Kamerstukken II, 21 073, nr 9). Op 13 november bracht de Tweede Kamer het voorlopig verslag (Kamer-

stukken II, 21 073, nr 10) uit over het wetsvoorstel. In dit voorlopig verslag reageerde de Tweede Kamer op hoofdlijnen instemmend op het het wetsvoorstel.

II.4.1.3 Kwaliteitsbewaking hoger onderwijs

II.4.1.3.1 Wetenschappelijk onderwijs

In de HO-Kamer van 9 juli 1990 is gesproken over de ontwikkeling van het stelsel van kwaliteitszorg in het w.o. naar aanleiding van de onderwijsvisities welke in 1989 zijn uitgevoerd. Deze visitaties betroffen de disciplines wiskunde en informatica, geografie, niet-westerse en slavische talen en culturen en industrieel ontwerpen en luchtvaart- en ruimtevaart techniek. De visitaties zijn georganiseerd door de VSNU en vormen het vervolg op het project proefvisitaties dat de VSNU in 1988 heeft uitgevoerd. De verschillende rapporten zijn gepubliceerd in maart en april 1990. In de HO-Kamer van 9 juli 1990 is gesproken over de functies van het stelsel van kwaliteitsbewaking, de gids voor de onderwijsvisitaties en de samenstelling van visitatiecommissies. Ook is in de HO-Kamer het rooster van evaluatieactiviteiten aan de orde geweest. Een methodologische beoordeling van de visitaties zal door de inspectie voor het hoger onderwijs geformuleerd worden.

In 1990 zijn onder het coördinatorschap van de VSNU onderwijsvisitaties uitgevoerd in de disciplines biologie, rechten, wijsbegeerte, economie en elektrotechniek. De rapporten hiervan zullen in de loop van 1991 verschijnen.

II.4.1.3.2 Hoger beroepsonderwijs

Als uitwerking van het 'Uitvoeringsplan sectorale kwaliteitszorg HBO' is in 1990 een start gemaakt met de sectorale kwaliteitszorg in het h.b.o. Deze sectorale kwaliteitszorg wordt gecoördineerd door de HBO-Raad en behelst een stelsel van kwaliteitszorg waarin de instrumenten verkenning, zelfevaluatie en visitatie een rol spelen. Ter uitvoering van het uitvoeringsplan heeft de HBO-Raad gedragsregels en een richtsnoer voor sectorale kwaliteitszorg opgesteld. In de periode 1990-1991 zullen bij een zevental clusters van opleidingen zelfevaluaties en visitaties worden uitgevoerd. Ook zal een vijftal verkenningen worden uitgevoerd.

II.4.1.4 Aanpassing modelmatige bekostiging hoger onderwijs

In februari 1990 kwam het adviesbureau Deloitte, Van Dien, Van der Torn & Buningh met een door de minister gevraagd voorstel inzake een nieuw bekostigingsstelsel voor het hoger onderwijs. Volgens dit voorstel zou de overheid de universiteiten en hogescholen gaan afrekenen op de omvang van de propedeuse-instroom en op het aantal afgegeven diploma's, waarbij een diploma drie maal zo veel zou opleveren als een eerstejaars student. De prijskaartjes die aan een instromende student en aan een diploma hangen, zouden zodanig moeten zijn dat alle personele en materiële lasten van het hoger onderwijs - voor zover bekostigd door de overheid erdoor gedekt worden: alle vaste voeten in de bekostiging zouden worden afgeschaft (linearisering van de bekostiging).

In zijn standpunt naar aanleiding van dit advies plaatste de minister vraagtekens bij het hanteren van diploma's als prestatie-eenheid. Diplomabekostiging zou een te sterke nadruk leggen op het voltooiën van de traditionele leerweg. Als alternatief stelde de minister een bekostiging op gerealiseerde cursusjaren voor: voor elk door een student afgerond cursusjaar (een willekeurige verzameling van 42 studiepunten) betaalt de overheid een standaardbedrag aan de instelling.

In de HO-Kamer van 7 mei 1990 bereikte de minister overeenstemming met de overlegpartners over de uitgangspunten voor het nieuwe bekostigingsstelsel. Met name de linearisering en het onderbrengen van HBO en WO in één bekostigingsstelsel konden op instemming rekenen. Ten aanzien van de door de minister voorgestelde cursusjarensystematiek kon echter geen overeenstemming bereikt worden. De overlegpartners

vreesden opgezadeld te worden met een grote uitvoeringslast en vroegen zich af of een dergelijke systematiek onbedoelde onderwijskundige gevolgen zou hebben. De minister zegde toe naar beide problemen extern onderzoek te laten uitvoeren. Intussen zou door het ministerie verder gewerkt worden aan een uitwerking van de cursusjarensystematiek.

Naar aanleiding van de resultaten van de onderzoeken en de uitwerking van de cursusjarensystematiek vond op 17 december 1990 een oriënterend overleg plaats tussen ambtenaren van de betrokken departementen en delegaties van de VSNU en de HBO-Raad. De overlegpartners maakten duidelijk dat de voorgestelde systematiek voor hen niet aanvaardbaar was en dat de uitgevoerde onderzoeken hen niet gerust hadden gesteld met betrekking tot de uitvoeringslast.

De minister besloot naar aanleiding van dit overleg om voorlopig af te zien van de cursusjarensystematiek en om op basis van de op 7 mei 1990 bereikte overeenstemming een alternatief uit te werken dat nauwer aansluit bij de bestaande administratieve systemen.

II.4.1.5 Commissie onderzoekscholen

Op 15 maart 1990 werd door de minister van onderwijs en wetenschappen de tijdelijke Adviescommissie Onderzoekschool ingesteld, onder voorzitterschap van prof. dr. A.H.G. Rinnooy Kan. De commissie kreeg de opdracht advies uit te brengen over de nadere vormgeving van de tweede fase. In het bijzonder diende de commissie zich uit te spreken over twee hoofdvragen:

- wat zijn de kenmerken van een onderzoekschool?
- hoe is een stelsel van onderzoekscholen te realiseren?

De commissie bracht begin oktober 1990 haar rapport 'Vorming in voren' uit. In de optiek van de commissie is een tiental kenmerken typerend voor een onderzoekschool:

1. opleiding tot zelfstandig onderzoeker
2. centrum van hoogwaardig onderzoek
3. zelfstandige organisatorische eenheid en eigen budgetverantwoordelijkheid
4. koppeling aan universiteit(en)
5. voldoende grote omvang
6. zorgvuldige selectie van onderzoekvoorstellen en aio's/oio's
7. gewaarborgde begeleiding en onderwijs
8. expliciet post-doc beleid
9. goede aansluiting bij de eerste fase
10. regelmatige verantwoording en evaluatie.

De commissie deed de aanbeveling een breed stelsel van onderzoekscholen tot stand te laten komen en tegelijkertijd een programma op te zetten voor een beperkt aantal topinstituten. Het regeringsstandpunt Onderzoekschool is gebaseerd op het advies 'Vorming in voren', alsmede op de nadere adviezen van de Internationale Commissie Onderzoekschool, de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) en commentaren van een aantal andere instanties.

II.4.1.6 Hoofdlijnenakkoorden

Halverwege 1990 zijn intensieve besprekingen gestart met de diverse subsystemen binnen het hoger onderwijs over het tot stand brengen van hoofdlijnenakkoorden. In deze hoofdlijnenakkoorden zouden afspraken moeten worden neergelegd over de hoofdpunten van het beleid voor het hoger onderwijs in de periode tot 1 januari 1994, het daarbij horende middelenkader en de concrete activiteiten van de minister van onderwijs en wetenschappen en de instellingen voor hoger onderwijs om aan dat beleid uitvoering te geven.

Alhoewel de wens om tot hoofdlijnenakkoorden te komen al wat langer bestond vormde de brief van 14 juni 1990 aan de Tweede Kamer over de

uitvoering van de begroting 1990 en de doorwerking naar latere jaren de stimulans om niet alleen voor het hoger beroepsonderwijs, maar ook voor de universiteiten en de academische ziekenhuizen dergelijke akkoorden te realiseren.

Reeds in september 1990 bleek het mogelijk met de hogescholen en de academische ziekenhuizen een zogenaamd onderhandelaarsakkoord te sluiten. Een maand later volgde een soortgelijk document voor de universiteiten. Daarna zijn de concept-hoofdlijnenakkoorden voor advies toegezonden aan de Onderwijsraad, de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en aan de studentenorganisaties Landelijke Studenten Vakbond (LSVb) en Interuniversitair Studenten Overleg (ISO). Tezelfdertijd vormde het concept-hoofdlijnenakkoord met de universiteiten onderwerp van overleg binnen deze instellingen. Tenslotte vond op 1 en 8 november 1990 overleg plaats met de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De hoofdlijnenakkoorden voor de universiteiten hebben betrekking op onderwijs (inclusief kwaliteitszorg, deelname van allochtonen en vrouwen en internationalisering), onderzoek, een budgettair meerjarenperspectief, de financiering van de huisvesting, arbeidsvoorwaarden en arbeidsvoorwaardenoverleg en wachtgelden. Met de afspraken die in de akkoorden met de universiteiten zijn neergelegd wordt beoogd de studieduur van studenten zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de cursusduur, waarbij in de propedeutische fase ruimte moet blijven bestaan voor de selecterende en verwijzende functie. Een ander belangrijk oogmerk van de afspraken met de universiteiten is, dat de selectiviteit van het onderzoek wordt versterkt en zichtbaar gemaakt. De universiteiten zullen daarvoor onder andere voorstellen doen voor een systeem waarmee kwaliteitsoordelen over het gehele eerste geldstroom onderzoek beschikbaar komen.

Tijdens de beraadslagingen in de diverse universiteitsraden bleek vooral weerstand te bestaan tegen de onderwijsparagraaf in de hoofdlijnenakkoorden. Het voorgenomen 'bindend advies' na het eerste studiejaar werd vrijwel algemeen afgewezen. In de meeste gevallen is de afwijzing neergelegd in moties en bij twee universiteiten heeft die besluitvorming ertoe geleid, dat de colleges van bestuur hebben besloten dat het definitieve hoofdlijnenakkoord niet namens de instelling kan worden ondertekend. Het gaat hierbij om de Rijksuniversiteit Utrecht en de Technische Universiteit Delft. Niettemin hebben de desbetreffende colleges van bestuur laten weten de voorstellen die uit het akkoord voortvloeien constructief te zullen benaderen.

Op 19 december 1990 heeft de officiële ondertekening van het Hoofdlijnenakkoord HBO plaatsgevonden, gelijktijdig met de ondertekening van de akkoorden met de universiteiten en met de academische ziekenhuizen.

In het Hoofdlijnenakkoord met de hogescholen zijn meerjarige afspraken opgenomen over het onderwijs (rendementsverhoging, kwaliteitszorg, doelgroepenbeleid, internationalisering en vernieuwing, aansluiting VO-HBO, aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt), het meerjarig beschikbare budget (inclusief het budget voor specifieke stimulering), de financiering van de huisvesting, de wachtgelden, de deregulering van de arbeidsvoorwaarden, de vormgeving van het arbeidsvoorwaardelijk overleg.

In het ontwerp-HOOP 1992 zal inzicht worden geboden in de stand van zaken bij de activiteiten die uit de gemaakte afspraken voortvloeien.

II.4.2 Hoofdlijnen hoger beroepsonderwijs

II.4.2.1 Taakverdeling en concentratie h.b.o.

II.4.2.1.1 Taakverdeling en concentratie hoger kunstonderwijs
Op 25 januari 1990 heeft het mondeling overleg van de minister met de Vaste Commissie voor Onderwijs en Wetenschappen van de Tweede

Kamer der Staten-Generaal plaatsgevonden. Conclusies van dit overleg zijn opgenomen in het definitieve HOOP-1990. Deze impliceerden de instelling van een adviescommissie met betrekking tot de structuur en capaciteit van het muziekvakonderwijs, een adviesaanvraag aan de Raad voor de Kunst met betrekking tot de toekenning van tweede fase voorzieningen in het beeldend kunstonderwijs en het theateronderwijs en - indirect - de totstandkoming van een gezamenlijke beleidsregie van de minister van onderwijs en wetenschappen alsmede de minister van welzijn, volksgezondheid en cultuur met betrekking tot kunstonderwijs en kunstenvoorzieningen ter vervanging van het overdrachtsprotocol tweede fase voorzieningen.

Bedoelde adviescommissie heeft op 11 december 1990 het gevraagde advies uitgebracht.

Met betrekking tot de toewijzing van tweede fase voorzieningen in het beeldende kunst- en het theateronderwijs is de gemaakte afspraak ten aanzien van het instellen van een adviescommissie door de minister van onderwijs en wetenschappen omgezet in een adviesaanvraag aan de Raad voor de Kunst (maart 1990). De hogescholen zijn per gelijke datum uitgenodigd om voorstellen ('offertes') in te dienen voor tweede fase voorzieningen op basis van de behoeften-inventarisatie, die eerder door de Raad voor de Kunst was opgesteld. Deze offertes zijn eind juni aan de Raad voor de Kunst voorgelegd. Het voornemen is - met het oog op het HOOP-1992 - de advisering en het overleg in de zomer van 1991 af te ronden.

Naar aanleiding van de conclusie uit het mondeling overleg met de Vaste Kamer Commissie op 25 januari 1990 over het intrekken van de voorziene overdracht van tweede fase voorzieningen aan de minister van welzijn, volksgezondheid en cultuur is in overleg tussen de beide betrokken bewindslieden overeengekomen dat ten aanzien van de afstemming van het beleid met betrekking tot kunstonderwijs en de kunsten een gezamenlijke regie gevoerd diende te worden. Daartoe is een convenant opgesteld en in oktober 1990 tussen beide bewindslieden geaccordeerd. Dit convenant voorziet in de instelling van een interdepartementale werkgroep van Onderwijs en Wetenschappen en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

De herstructurering van het kunstonderwijs is inmiddels via de Beschikking bekostiging HBO-voorzieningen 1991-1994 van september 1990 vastgelegd. Ten aanzien van de opleiding Expressie door woord en gebaar is besloten deze om te zetten in een samengestelde studierichting h.s.a.o.-h.p.o.; met betrokken instellingen heeft overleg plaatsgevonden over de gevolgen van deze omzetting. Door de Hogeschool Eindhoven is beroep aangetekend tegen de beslissing tot omzetting.

Over de uitwerking van de herziening van het bekostigingssysteem is in het afgelopen jaar technisch overleg met de HBO-Raad gevoerd. De door de minister van onderwijs en wetenschappen voorgestelde en in overleg met de HBO-Raad uitgewerkte systematiek is inmiddels door de HBO-Raad met de betrokken hogescholen besproken. Dit overleg heeft nog in 1990 tot positief resultaat geleid.

II.4.2.1.2 Herstructurering hoger sociaal-agogisch onderwijs (h.s.a.o.)
De in december 1989 in de HO-Kamer bereikte overeenstemming over de herindeling van studierichtingen in het h.s.a.o. heeft in 1990 door conversie van oude naar nieuwe studierichtingen zijn beslag gekregen in de Beschikking bekostiging HBO-voorzieningen 1991-1994. Het overleg dat de HBO-Raad met de hogescholen voert over taakafstemming binnen het HBO was in 1990 nog niet afgerond.

II.4.2.1.3 Voortgaande fusiebewegingen
In 1990 hebben zich de volgende fusies tussen hogescholen voltrokken:

- sinds 1 januari is de Gemeentelijke Pabo Amsterdam onderdeel van de Algemene Hogeschool Amsterdam;
- de Hogeschool Arnhem en de Hogeschool Interstudie vormen sinds 1 januari de Hogeschool Gelderland (vestigingsplaats Arnhem);
- de Pabo van de Stichting HPO is op 1 augustus opgegaan in de Hogeschool Eindhoven;
- het Koninklijk Conservatorium en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten zijn op 1 januari samengegaan in de Koninklijke Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Theater (vestigingsplaats 's-Gravenhage);
- de Hogeschool 'Noorder Haaks' te Den Helder en de Hogeschool voor Economisch Deeltijd Onderwijs te Hoorn zijn op 1 januari gefuseerd. De nieuwe hogeschool (zetel Hoorn) oriënteert zich sindsdien op fusie met de Algemene Hogeschool Amsterdam, waarmee men samenwerkt betreffende een deeltijdse HEAO-voorziening in Amsterdam;
- de Internationale Academie voor Fysiotherapie 'Thim van der Laan' is op 1 augustus gefuseerd met de Hogeschool Midden Nederland (vestigingsplaats Utrecht).

II.4.2.2 Specifieke maatregelen h.b.o.

II.4.2.2.1 Beschikking bekostiging HBO-voorzieningen 1991-1994
In de op 30 september 1990 vastgestelde Beschikking bekostiging HBO-voorzieningen (BBHV) zijn 383 studierichtingen opgenomen (inclusief het hoger agrarisch onderwijs), die met uitzondering van de economisch-linguïstische opleidingen in 1991 van start gaan. Echter 251 studierichtingen houden verband met de conversie-operaties in het hoger kunstonderwijs en het hoger sociaal-agogisch onderwijs, zodat er de facto 132 werkelijk nieuwe studierichtingen in de BBHV zijn opgenomen. Evenals in de voorgaande BBHV zijn enkele opleidingen met een korte cursusduur toegewezen. In juli 1990 is de HBO-Raad uitgenodigd voorstellen te doen voor een andere BBHV-aanpak voor de resterende periode, waarin de Wet op het hoger beroepsonderwijs (WHBO) nog van toepassing is. Een en ander als overgang naar de programmeervrijheid, die hogescholen onder de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek zullen hebben. Belangrijkste facet daarbij vormde toekenning van een coördinerende rol aan de HBO-Raad bij het proces van sectorale en regionale afstemming tussen hogescholen bij mutatie van hun onderwijsaanbod. In zijn reactie liet de HBO-Raad weten het plan onder het regiem van de Wet op het hoger beroepsonderwijs niet uitvoerbaar te achten, omdat hogescholen niet verplicht kunnen worden om de resultaten van beoogde afstemming ook daadwerkelijk na te leven.

II.4.2.2.2 Nieuwe regeling examens h.b.o.

In dit verslagjaar is een nieuwe regeling voor de examens h.b.o. tot stand gekomen, bestaande uit het Examenbesluit en de Examenregeling hoger beroepsonderwijs.

Het belang van deze nieuwe regeling, die op vrijwel het gehele hoger beroepsonderwijs van toepassing is, ligt onder meer op de volgende gebieden:

- harmonisatie; de veelheid van en het grote verschil in de huidige examenregelingen voor het hoger beroepsonderwijs worden door de nieuwe regeling zoveel mogelijk teniet gedaan;
- autonomie; de verantwoordelijkheid voor de vaststelling van zowel inrichting als inhoud van de eindexamens ligt voortaan bij de hogescholen zelf. Ministeriële goedkeuring van de afzonderlijke instellingsexamenregelingen behoort tot het verleden (met uitzondering van het hoger pedagogisch onderwijs en het met het hoger pedagogisch onderwijs samengesteld hoger beroepsonderwijs).

Taakverdeling Groningen-Friesland

In augustus 1990 hebben de ministers van onderwijs en wetenschappen en van landbouw, natuurbeheer en visserij in hoofdlijnen hun goedkeuring gehecht aan de voorstellen van de Begeleidingscommissie Taakverdeling Groningen-Friesland. Dit betekent dat uitvoering zal worden gegeven aan concentratie van het totale kunstonderwijs in beide provincies te Groningen, terwijl het hoger pedagogisch onderwijs en het hoger agrarisch onderwijs in Friesland worden gevestigd. Deze operatie moet de onderhavige opleidingen een sterkere basis verschaffen voor de handhaving van een kwalitatief hoogwaardig onderwijsaanbod in de betreffende regio.

Samenwerking in andere provincies

Voorbeelden van samenwerkingsverbanden tussen hogescholen zijn er ontplooid in Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Holland en Limburg.

De Gedeputeerde Staten van Limburg hebben de hogescholen in hun provincie uitgenodigd zich te bezinnen op de mogelijkheden tot bestuurlijke samenwerking, eventueel uitmondend in herclustering van het onderwijsaanbod.

II.4.2.2.4 Stimulering contractactiviteiten - Nieuwe Taken

Voor zover specifieke stimulering in het h.b.o. plaatsvindt via startsubsidies voor activiteiten in het kader van de zogenoemde Nieuwe Taken, is in het verslagjaar een subsidiebeleid gevoerd gericht op het kunnen uitvoeren van een meer marktconform beleid door de hogescholen. Dit subsidiebeleid kwam onder andere tot uiting in het bevorderen van een hogeschoolbrede infrastructuur, gericht op het kunnen aanbieden van Nieuwe Taken.

Op grond van een interne evaluatie van de Nieuwe Taken en de reactie van de minister van onderwijs en wetenschappen hierop, is vrijwel de helft van het beschikbare budget voor specifieke stimulering ondergebracht in de lump sum die wordt uitgekeerd aan de hogescholen. Door de aldus tot stand gekomen reductie van het budget, alsmede de reeds in een eerder stadium aangegane, meerjarige, verplichtingen heeft de toekenning van startsubsidies aan de diverse projecten de nodige tijd in beslag genomen.

In het Hoofddijnenakkoord tussen de minister van onderwijs en wetenschappen en de HBO-Raad over onder andere de Nieuwe Taken, is vastgelegd hoe het financiële meerjarenperspectief eruit ziet.

Voor de deskundigheidsbevordering van hogescholen op het terrein van de Nieuwe Taken, is door de HBO-Raad in 1990 f600.000,- uitgetrokken. Daarnaast zijn inhoudelijke projecten gesubsidieerd, alsmede enige projecten met een meer infrastructureel karakter. De transferpunten in het h.b.o. worden meestal gefinancierd als onderdeel van de aanvraag met infrastructureel karakter voor een startsubsidie in het kader van de specifieke stimulering van contractactiviteiten.

Voor subsidiëring van voornoemde activiteiten, rekening houdend met de door de overheid in eerdere jaren reeds aangegane verplichtingen, was uiteindelijk een bedrag van ruim f 4.000.000,- gemoeid.

II.4.3 Hoofdlijnen wetenschappelijk onderwijs

II.4.3.1 Postdoctorale beroepsopleidingen

Per 15 oktober 1989 is door de minister van onderwijs en wetenschappen en de minister van economische zaken ingesteld de Adviescommissie Postdoctorale Beroepsopleidingen, waarin naast vertegenwoordigers van de universiteiten als aanbieders (de Vereniging Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU)), ook vertegenwoordigers van de vraagkant zitting hebben, namelijk het bedrijfsleven (de Raad van de Centrale

Ondernemingsorganisaties (RCO)) en het Ministerie van Binnenlandse Zaken. De Adviescommissie heeft in het verslagjaar een groot aantal aanvragen van de Nederlandse universiteiten behandeld. Het betreft voor de eerste keer een meerderheid aan aanvragen voor vooronderzoeken. Dit leidt tot de conclusie, dat de aanpassing van de subsidievoorwaarden - niet alleen mogelijkheden voor startsubsidies, maar ook mogelijkheden voor subsidies ten behoeve van haalbaarheidsonderzoeken - duidelijk in een bestaande behoefte voorziet.

Door de Adviescommissie werden niet alleen aanvragen van de verschillende universiteiten behandeld en voorzien van een advies daarover aan de minister van onderwijs en wetenschappen gezonden, ook werd door de Adviescommissie bij vele instellingen om nadere informatie gevraagd, aangezien lang niet alle aanvragen op een juiste wijze konden worden beoordeeld en niet op eenvoudige wijze kon worden vastgesteld of aan de subsidievoorwaarden was voldaan.

In de loop van 1990 heeft de minister van onderwijs en wetenschappen een 15-tal adviezen van de Adviescommissie ontvangen, waarna in overleg met de minister van economische zaken, zulks in overeenstemming met de adviezen van de commissie, vijf aanvragen zijn afgewezen.

De resterende tien toewijzingen hadden betrekking op vier postdoctorale beroepsopleidingen, waarvoor een startsubsidie werd verstrekt en zes opleidingen, waarvoor een subsidie ten behoeve van een haalbaarheidsonderzoek werd toegekend.

Het Ministerie van Economische Zaken heeft aan vijf van de tien toewijzingen een bijdrage geleverd.

In het verslagjaar werd voor circa 5 miljoen gulden aan subsidies uit de PDOA-middelen aan de universiteiten ter beschikking gesteld.

II.4.3.2 Ontwerpersopleidingen

In de loop van het verslagjaar is zowel schriftelijk als mondeling uitvoerig overleg gepleegd met de technische universiteiten ter zake van de problematiek van de ontwerpersopleidingen. Geconstateerd moest worden dat de technische universiteiten, met uitzondering van de TU Eindhoven, niet in staat waren de voor de arbeidsmarkt noodzakelijke aantallen ontwerpers af te leveren. Uit een door RCO gehouden enquête onder een groot aantal Nederlandse bedrijven bleek dat in Nederland behoefte bestaat aan rond de 400 opgeleide ontwerpers per jaar, terwijl de drie TU's slechts een aantal van iets boven de 150 konden afleveren. (Zie ook tabel I.4.15.). In nauw overleg tussen het Ministerie van Economische Zaken en het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen is eind 1990 besloten voor een overgangperiode van twee jaar een bedrag van in totaal 20 miljoen gulden ter beschikking te stellen aan de technische universiteiten, teneinde te trachten met spoed de achterstand in de totstandkoming van ontwerpersopleidingen in te halen. Voorts is door beide bewindslieden een 'hard commitment' aangegaan voor een structurele financiering van de ontwerpersopleidingen na de overgangperiode. Daarbij wordt gedacht aan inbreng in deze structurele financiering door de volgende partijen:

- de technische universiteiten zelf
- het bedrijfsleven
- het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
- het Ministerie van Economische Zaken.

In 1991 zal het overleg over de vormgeving van deze structurele financiering worden geopend. Hierbij dient de aantekening te worden gemaakt, dat invoering van een nieuwe bekostigingssystematiek voor het hoger onderwijs wellicht wijziging in de voorgestane structurele financiering zal doen ontstaan.

II.4.3.3 Herstructurering theologisch wetenschappelijk onderwijs

In het HOOP 1990 zijn de conclusies neergelegd, voortgekomen uit het overleg over de voorstellen, zoals die waren gepubliceerd in het Ontwerp-HOOP. De belangrijkste afspraken die werden gemaakt betroffen de reductie van het aantal vestigingsplaatsen van de verschillende wetenschappelijke theologische opleidingen en de aanpassing van de vormgeving van de duplex ordo.

Het verslagjaar kenmerkt zich met het oog op deze afspraken dan ook door veelvuldig overleg tussen de verschillende bij de herstructurering betrokken instellingen en kerkgenootschappen.

Wat betreft het aantal vestigingsplaatsen lijken de meeste betrokken kerkgenootschappen geheel te sturen in de richting van de aanbevelingen die een jaar eerder door de Verkenningcommissie Godgeleerdheid zijn gedaan, hetgeen nogmaals het belang van het rapport van de Verkenningcommissie onderstreept. Het ziet er naar uit dat in 1991 op het punt van het aantal vestigingsplaatsen tot overeenstemming zal worden gekomen.

De problematiek van de duplex ordo is een stuk gecompliceerder dan het punt van de aantallen vestigingsplaatsen, niet in de laatste plaats omdat het niet alleen alle openbare faculteiten met een faculteit godgeleerdheid betreft, maar ook, naast de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK), zo goed als alle zes de 'kleine kerkgenootschappen'. Het in de loop van 1990 door alle betrokken instellingen en kerkgenootschappen ingediende voorstel tot oprichting van een universiteit, uitgaande van de Nederlandse Hervormde Kerk, die vervolgens op grond van artikel 218 van de WVO zou kunnen worden aangewezen als 'bijzondere universiteit', diende te worden afgewezen, aangezien de beoogde constructie de openbare faculteiten in een totaal van de NHK afhankelijke positie dreigde te brengen. Omdat binnen de gelederen van alle betrokken instellingen en kerkgenootschappen voor een deel de overtuiging bestond, dat aanpassing van de bestaande vormgeving van de duplex ordo wellicht tot een oplossing van de problematiek zou kunnen leiden, is alle partijen verzocht opnieuw met elkaar in overleg te treden om te bezien of niet alsnog een gezamenlijk voorstel voor een dergelijke aanpassing van de bestaande vorm tot de mogelijkheden behoorde.

In 1991 zullen wat betreft de beide punten, het aantal vestigingsplaatsen en de aanpassing van de vormgeving van de duplex ordo, beslissingen worden genomen.

Voorts zal in 1991 in de kwestie van de bekostigingssystematiek voor de theologische opleidingen in Nederland een voorstel aan het parlement worden gedaan.

II.4.3.4 Experimentele studierichtingen

In 1990 zijn drie experimentele studierichtingen ingesteld, te weten:

- Milieugezondheidskunde aan de Rijksuniversiteit Limburg
- Cultuur- en Wetenschapsstudies aan de Rijksuniversiteit Limburg
- Technische Farmacie aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Mede op grond van de adviezen van de VSNU en de Onderwijsraad op de verschillende aanvragen tot goedkeuring, zijn of de voorstellen door de betrokken instelling aangepast of zijn bij de uiteindelijke goedkeuring een aantal extra criteria meegegeven, die bij de evaluatie van het experiment de nodige aandacht zullen moeten krijgen. Voor alledrie de experimentele studierichtingen geldt dat evaluatie na tien jaar zal plaatshebben voordat tot opname in het Academisch Statuut wordt besloten.

II.4.3.5 Herstructurering bouwkunde

Na advisering door de verkenningcommissie bouwkunde werd in het HOOP 1990 het standpunt ingenomen de faculteiten bouwkunde van de Technische Universiteit Delft en de Technische Universiteit Eindhoven als zelfstandige faculteiten te laten voortbestaan. De faculteiten dienden echter wel tot ingrijpende herstructurering over te gaan om de (in het HOOP beschreven) eindsituatie te bereiken. De door de betrokken instellingen geformuleerde herstructureringsplannen onderschrijven in voldoende mate de HOOP-doelstellingen, zodat verwacht kan worden dat de gewenste eindsituatie zal worden bereikt. In afwachting van de geplande evaluatie in 1993, wordt daarom voorschijds afgezien van de aangekondigde maatregelen zoals de beëindiging van de bekostiging van één van de opleidingen.

In 1993 zal met inschakeling van externe beoordelaars worden

geëvalueerd of het gewenste resultaat zoals in het HOOP 1990 is aangegeven in voldoende mate is bereikt. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van de bevindingen van de in 1993 voorziene VSNU-visitatiecommissie.

II.4.3.6 Open Universiteit

In 1990 is de Open Universiteit (OU) door een visitatiecommissie gevisiteerd. De visitatiecommissie is door het College van Bestuur van de Open Universiteit in overleg met de Inspectie van het hoger onderwijs samengesteld. Ook de opzet en het object van de instellingsvisitatie is onderwerp van overleg tussen het College van Bestuur en de Inspectie HO geweest. De conclusies van dit overleg zijn neergelegd in een protocol: 'De opzet van een eerste visitatie ten aanzien van de Open universiteit, 12 april 1990, U89/14.796LMB.' In het protocol wordt onder meer de instellingsvisitatie in het kader geplaatst van het stelsel van kwaliteitszorg dat binnen het hoger onderwijs in ontwikkeling is. Opgemerkt wordt dat het een eerste visitatie op instellingsniveau in het HO betreft. Aangezien het eerste diploma-programma nog voltooid moet worden werd een discipline-gewijze visitatie conform het VSNU-systeem nog niet mogelijk geacht. Ook op het moment van deelname aan het VSNU-systeem zal, zo stelt het protocol, de OU vanwege haar eigen karakter op specifieke wijze benaderd en beoordeeld moeten worden.

In december 1990 heeft de visitatiecommissie onder voorzitterschap van dr. J. Borgman (voorzitter NWO) het rapport uitgebracht. In overwegende mate is het oordeel van de visitatiecommissie positief uitgevallen. Eén van de belangrijkste kritiekpunten betrof de begeleiding van studenten die naar de mening van de visitatiecommissie voor verbetering vatbaar is. In het bilateraal overleg met de instelling bleek de OU van mening, dat het rapport van de visitatiecommissie een realistisch beeld van de huidige situatie van de OU geeft. De instelling heeft met belangstelling kennis genomen van de conclusies en aanbevelingen van de commissie en zal deze waar mogelijk vertalen in het te voeren beleid.

II.4.4 Hoofddijnen wetenschappelijk onderzoek

II.4.4.1 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)
Met betrekking tot de KNAW is gestreefd naar verdere vergroting van haar zelfstandigheid, die in de voorgestelde Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek een formele grondslag zal krijgen. In dat kader is een algemene maatregel van bestuur voorbereid, waarin het rechtspositioneel regiem dat voor de universiteiten geldt, ook op de Akademie van toepassing wordt verklaard. In samenhang daarmee zullen rechtspositionele aangelegenheden niet langer worden besproken in de Bijzondere Commissie van het ministerie, maar in het Centraal Overlegorgaan Personeelszaken Wetenschappelijk Onderwijs (COPWO). Verder is een belangrijk deel van de verantwoordelijkheid voor het personeelsformatiebeleid bij de Akademie-instituten naar de KNAW gedecentraliseerd. Hetzelfde zal met betrekking tot het bureau en de bibliotheek gebeuren.

Bij de opstelling en vormgeving van haar begroting heeft de KNAW geanticipeerd op de functie die zij in het bestel van de Nederlandse wetenschapsinstellingen zal vervullen.

Op 5 en 6 april 1990 heeft in Amsterdam een tweedaags colloquium van Westeuropese academies plaatsgevonden waarin deze zich hebben beraden op hun functies in de komende tijd. De bijeenkomst is namens de minister geopend.

Ter versterking van haar samenwerking met Oostbloklanden heeft de Akademie een beroep gedaan op de projectgelden stimulering Oost-Europa, enerzijds voor een fellowshipprogramma voor jonge postdocs, anderzijds voor oudere wetenschapsbeoefenaars op het gebied van de geestes-, gedrags- en maatschappijwetenschappen.

In de afgelopen jaren ontving het ministerie regelmatig verzoeken om subsidie voor recepties, behorend bij internationale wetenschappelijke

congressen die in Nederland worden gehouden. Tot beoordeling van deze verzoeken is de Akademie beter geëquipeerd dan het ministerie. Daarom is deze taak met de daarvoor gereserveerde middelen aan de KNAW overgedragen.

Met ingang van 1990 zijn verder de middelen voor het programma Akademie-onderzoekers aan het KNAW-budget toegevoegd. Dit programma beoogt talentvolle jonge onderzoekers mogelijkheden te bieden tot wetenschapsbeoefening in Nederland en zo te behouden voor het universitaire onderzoek in ons land. Daarnaast heeft het tot doel zwaartepuntgebieden of belangrijke nieuwe onderzoeksterreinen binnen de universiteiten te stimuleren.

Opnieuw heeft de Akademie zich belast met ex post beoordeling van universitaire onderzoekprogramma's die voorwaardelijk worden gefinancierd.

Verder heeft de KNAW aan de minister van onderwijs en wetenschappen adviezen uitgebracht, onder meer over het hoofdlijnenakkoord dat met de universiteiten is gesloten en over het rapport van de Commissie Onderzoekscholen.

Naar aanleiding van een advies van de Biologische Raad van de Akademie over natuur- en milieueducatie heeft een gesprek met staatssecretaris Wallage plaatsgevonden.

De KNAW heeft in overleg met het ministerie plannen ontwikkeld tot vergroting van haar vernieuwingsfonds. Dit fonds, dat een roulerend karakter heeft, biedt haar de mogelijkheid om actief te reageren op ontwikkelingen in de wetenschapsbeoefening, in het bijzonder bij de Akademie-instituten.

Ten behoeve van drie van haar instituten heeft de KNAW extra huisvestingsplannen opgesteld voor het Nederlands Instituut voor Ontwikkelingsbiologie (NIOB), gevestigd in het universiteitscomplex De Uithof in Utrecht, het Centraal Bureau Schimmelcultures (CBS) in Baarn en het Delta-Instituut voor Hydrobiologisch Onderzoek (DIHO) in Yerseke. Aangezien de som daarvan het beschikbare budget ruim te boven gaat, wordt in overleg met de KNAW naar aanvaardbare oplossingen gezocht. Tenslotte verdient vermelding, dat het proces tot concentratie van de oecologische instituten is voortgezet.

II.4.4.2 Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)

Per 1 januari 1990 vond de integratie plaats van de Stichting voor de Technische Wetenschappen (STW) binnen NWO. Hiermee werd bereikt, dat vanaf die datum in principe alle disciplines voor projectfinanciering door NWO in aanmerking komen, ongeacht of het onderzoek fundamenteel, strategisch, of toepassingsgericht van aard is. Dit was één van de belangrijkste doelstellingen van de NWO-wet van 1987.

Een ander element van die integratie was, dat het bestuur van STW daarbij gebiedsbestuur werd voor het wetenschapsgebied van de technische wetenschappen. NWO zal voortaan zijn middelen naar zes wetenschapsgebieden alloceren; de directe relatie tussen minister en STW werd beëindigd.

In april 1990 verscheen conform het bepaalde in de NWO-wet en in aansluiting op de in 1989 verschenen beleidsnota, het meerjarenplan 1991-1995 van NWO. Dit plan ging uit van een accumulerend accres van 10 miljoen gulden 's jaars met als belangrijke elementen: invoering van het zogenaamde STIMULUS-programma (bestemd voor inter- en multidisciplinaire universitaire samenwerking in de vorm van onderzoekcentra rondom een onderwerp dat in brede kring voor ons land belangrijk wordt geacht) en daarnaast een geleidelijke versterking van de technische wetenschappen.

In de O&W-begroting werd in september 1990 een accres toegezegd van 25

miljoen gulden structureel, ten dele een gevolg van overheveling van universitaire gelden, waarbij de minister aandrang bij dit accres vooral aandacht te geven aan de bètawetenschappen, conform het wetenschapsbudget. Dit accres is echter vooralsnog niet accumulerend. Deze beperking houdt verband met de toezegging van de universiteiten aan de minister in het hoofdlijnenakkoord om zelf zowel de selectiviteit als de profilering in de interne middelentoewijzing van het onderzoek te vergroten. Ook bepaalde de minister, dat 12,5 miljoen gulden van het accres zou worden bestemd voor de onderzoekscholen, waarvan de contouren in 1990 zich reeds begonnen af te tekenen. NWO zal een rol spelen ten aanzien van de topinstituten onder die onderzoekscholen. De STIMULUS-conceptie en de vormgeving daarvan zullen nader moeten worden gezien.

In het eerder genoemde hoofdlijnenakkoord, op 19 december 1990 gesloten tussen de minister en de universiteiten, is bepaald dat NWO nog een andere nieuwe taak krijgt, namelijk: het adviseren van de universiteiten over de inzet van universitaire middelen voor het onderzoek. In oktober 1990 werd herdacht, dat 40 jaar geleden ZWO (NWO in zijn vroegere opzet) werd opgericht. De minister bracht een werkbezoek aan een van de instituten van de Stichting voor fundamenteel onderzoek der materie (FOM).

Belangrijke voortgang werd geboekt over de nadere regeling van de rechtspositie van de NWO-medewerkers. Deze hebben veelal een tijdelijk dienstverband als gevolg van het uitvoeren van een onderzoekproject dat in een bepaalde tijd moet worden uitgevoerd.

Overeenstemming tussen NWO en de minister van onderwijs en wetenschappen werd bereikt over de opzet van de jaarrekening van NWO, terwijl over de inrichting van de begroting nagenoeg overeenstemming werd bereikt. Gelet op de eerder bereikte overeenstemming over de inrichting van jaarverslag en meerjarenplan, werd een goede basis verkregen voor een geëigende informatiestroom van NWO naar de minister om diens verantwoordelijkheid jegens het parlement waar te kunnen maken.

II.4.4.3 Bibliotheekwezen en Informatieverzorging

a. Koninklijke Bibliotheek (KB)

De reorganisatie-activiteiten werden voortgezet; in maart 1990 kon een beslissing worden genomen over de formatievaststelling en de inschaling van functies in de nieuwe organisatie.

In mei 1990 werd over het in 1989 uitgebrachte beleidsplan, waarin de profilering van de KB als nationale bibliotheek was uitgewerkt, na ontvangst van diverse commentaren en het advies van de Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (RABIN) ter zake, een officieel standpunt uitgebracht. In grote lijnen werd hierbij het advies van de RABIN gevolgd, waarin werd gesteld dat de KB in het Nederlandse bibliotheek- en documentatieveld een voortrekkersrol moet vervullen. Deze rol zal alleen zijn te verwezenlijken vanuit een breed, op consensus gebaseerd samenwerkingsmodel.

De selectie van de bibliothecaris/directeur van de KB kon in dit dienstjaar nog niet worden afgerond.

b. Koepelstructuur

Met KB, Nederlands Bureau voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging (NBBI), Pica en andere direct betrokkenen is het overleg over de meest gewenste opzet van het wetenschappelijk bibliotheek- en informatieverzorgingsbestel voortgezet. Een extern adviseur bereidt een advies ter zake voor.

c. Samenwerking zwaartepuntbibliotheken

De samenwerking van de vier zwaartepuntbibliotheken in een nieuwe samenwerkingsorganisatie onder de naam JUPITER werd voorbereid; hierin zullen de activiteiten van het opgeheven SALINFO worden voortgezet. Het doel van JUPITER is het versterken van de landelijke informatieverzorging door afstemming en ondersteuning van gemeenschappelijke taken. Voorlopig richt de aandacht zich op de bevordering van de landelijke informatiedienstverlening, collectie-afstemming, documentleverantie, samenwerking bij de registratie van de 'grijze' literatuur en het uitvoeren van projecten.

d. Conservering bibliotheekmaterialen

In januari werd een gezamenlijke notitie van de ministers van onderwijs en wetenschappen en van welzijn, volksgezondheid en cultuur, 'Behoud papieren materialen in archieven en bibliotheken', aangeboden aan de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal (Kamerstuk 21443, nr.2, Tweede Kamer, vergaderjaar 1989-1990). De KB en het Algemeen Rijksarchief werkten daarna desgevraagd een projectvoorstel uit voor een proefjaar massaconservering. Hiervoor werd een subsidie verstrekt door de genoemde ministeries en voor enkele onderdelen door het Ministerie van Economische Zaken. Voor de uitvoering van het proefjaar werd door de KB en het Algemeen Rijksarchief (ARA) een Coördinatiepunt Nationaal Conserveringsbeleid ingesteld. De proeffase loopt tot medio 1991. De KB kreeg in dit verband tevens de opdracht gedachten te ontwikkelen voor een landelijk programma voor een beheerste groei van het Nederlandse bibliotheekbezit. Essentiële onderdelen van dit programma zijn samenwerking, aanschaffing van boeken en tijdschriften via coördinatie van de collectievorming, conservering van bibliotheekmaterialen, een actief beleid van afschrijven van overtollig geworden materialen en bewaring via deponering van minder frequent gebruikte boeken en tijdschriften.

e. Deponering van minder frequent gebruikte literatuur

Na een eerste onderzoek door het NBBI over de problematiek van deze categorie literatuur, is in november 1990 aan het NBBI verzocht een vervolgonderzoek uit te voeren naar de haalbaarheid, kosten en baten van een opdeling van bibliotheekcollecties naar gebruiksfrequentie bij een automatische bewerking.

f. Wijziging Auteurswet 1912 (Wet op het leenrecht)

Over de voorstellen tot wijziging van de leenvergoedingsregeling in een auteursrechtelijke leenrechtregeling en het onderbrengen daarvan in de Auteurswet 1912 werd interdepartementaal overleg gevoerd. Wijziging van de bestaande regeling kan belangrijke effecten krijgen voor de uitlening via de wetenschappelijke en de schoolbibliotheken en voor de verhuur via schoolboekenfondsen.

g. Nederlands Bureau voor Bibliotheekwezen en Informatieverzorging NBBI

De statutair voorgeschreven evaluatie van het NBBI werd voorbereid in nauwe samenwerking met de twee andere betrokken bevoegdende personen van Binnenlandse Zaken en van Economische Zaken. De Evaluatiecommissie NBBI begon haar werkzaamheden in november 1990 en zal haar rapportage in maart 1991 indienen.

h. Nederlandse Centrale Catalogus (NCC) en Interbibliotheecair Leenverkeer (IBL)

Het aantal op het systeem voor periodieken (NCC/IBL-P) aangesloten

bibliotheken steeg in 1990 van 260 naar 300. Het aantal ingediende literatuur aanvragen steeg licht tot 325.000 waarvoor 490.000 betaalde zoekacties werden verricht. Circa 295.000 aanvragen konden worden gehonoreerd.

Gedurende 1990 werd het experiment met het IBL-systeem voor monografieën (NCC/IBL-M) voortgezet door 14 grote bibliotheken, die tezamen 75.000 aanvragen indienden en 160.000 zoekacties verrichtten. Hiervan konden 61.000 aanvragen worden gehonoreerd. Op het einde van 1990 werd het experiment beëindigd en kon het systeem worden opengesteld voor alle instellingen die op het periodiekenstelsel zijn aangesloten. Het samenwerkingsverband NCC/IBL werd opgeheven, waarbij de bestuurlijke verantwoordelijkheid voor het NCC/IBL-systeem werd overgedragen aan de bestuurscommissie KB/Pica. De eerste fase van het EEG-project voor koppeling van een Franse, een Britse en de Nederlandse bibliografische NCC/GGC-databank ten behoeve van het internationale IBL werd met succes afgerond. De evaluatie van de EEG leidde tot de start van de volgende fase die in 1991 is voorzien.

i. Centrum voor Bibliotheekautomatisering Pica en automatisering van bibliotheekprocessen

In 1990 steeg het aantal instellingen dat is aangesloten op het Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogussysteem (GGC) van Pica tot 132. Het merendeel van de nieuwe deelnemers betreft kleine bibliotheken, vooral hogeschool- en speciale bibliotheken. De catalogisering van de universiteitsbibliotheek van de RUU vindt nu plaats via het GGC, nadat het eigen bestand is ingelezen in de databank van het GGC. Met de UvA is definitief overeenstemming over aansluiting bereikt: de catalogisering zal vanaf 1991 via het GGC plaatsvinden.

De op het GGC aangesloten bibliotheken beschreven 1.125.000 publicaties. Met steun van het departement is tevens een groot project voor gecoördineerde retrospectieve catalogusconversie van universiteitsbibliotheken van start gegaan. De GGC-databank groeide tot ruim 6,8 miljoen titelbeschrijvingen.

Met SURFnet BV is overeenstemming bereikt over gefaseerde overgang van het Pica-datacommunicatienetwerk op SURFnet. De conversie zal in de periode 1990-1992 plaatsvinden. In samenhang hiermee is een vernieuwde versie van het GGC (Pica-3) bijna gereed gekomen en zijn goede vorderingen gemaakt met de vernieuwing van het Lokaal Bibliotheek Systeem (LBS3).

II.4.4. Internationale instellingen

a. CERN. European Organisation for Nuclear Research, Genève

Het systeem van gekoppelde deeltjes versnellers in Genève met als grootste de in 1989 in gebruik genomen elektronen-positronen versneller LEP is in 1990 intensief gebruikt. Voortbouwend op het succes van LEP wordt gewerkt aan het ontwerp van een protonen-antiprotonen versneller, aangeduid als LHC, te bouwen in de LEP-tunnel.

De uitbreiding van CERN tot meer dan Westeuropese lidstaten is gestart met de toelating van Finland en Polen als lid. Aanvragen van andere Oosteuropese staten zijn in behandeling. Een praktisch probleem bij toelating is dat het de aanvragende staten aan middelen ontbreekt om een redelijke contributie te betalen. Nieuwe vormen van lidmaatschap met beperkte rechten worden gezocht.

Als voorzitter van de CERN-Raad is gekozen de Engelse gedelegeerde sir William Mitchell. De Nederlandse delegatie heeft deze keuze ondersteund. Veel tijd en moeite is gestoken in onderhandelingen over de arbeidsvoorwaarden voor het vaste personeel van CERN (circa 3000 personen). De NL-delegatie heeft zich er voor ingezet verhogingen zoveel mogelijk binnen de perken te houden. Dit teneinde de al bestaande verschillen tussen de beloning van medewerkers in de nationale instellingen en deze

internationale organisatie niet nog verder te laten uitgroeien. Deelname in CERN kan niet zonder een goed functionerende thuisbasis voor de onderzoekers; dit is in Nederland het FOM-instituut NIKHEF-H in Amsterdam. In overleg met de koepelorganisatie NWO is het NIKHEF een extra financiële bijdrage gegeven als flankerend beleid om de ontwikkelingen bij CERN bij te houden.

In samenwerking met het Ministerie van Economische Zaken is om Nederlandse industriële leveranties aan CERN en andere internationale wetenschappelijke organisaties te bevorderen een nieuwe opzet van Dutch Scientific financieel mogelijk gemaakt.

b. ESO, European Southern Observatory, München

De Europese sterrenwacht op het Zuidelijk Halfrond staat ten dienste aan astronomen uit acht Westeuropese lidstaten met een geavanceerd stel telescopen van het observatorium op de berg La Silla in de Chileense Andes. Meer staten, onder meer Oosteuropese, zoeken het lidmaatschap. Portugal is toegelaten als waarnemer, Oostenrijk wordt lid in 1991. De jaarbegroting van ESO is nu circa 100 miljoen DM, waarvan Nederland 6% betaalt.

De bouw van een telescoopsysteem dat het grootste ter wereld moet worden, de Very Large Telescope (VLT) ad circa 500 MDM vordert gestaag. Besloten is de VLT te plaatsen op een tweede top in Chili, Paranal. De eerste van de vier gekoppelde 8.m. spiegeltelescopen moet in 1996 geïnstalleerd zijn, de laatste in 1999.

c. ESA, European Space Agency

Nederland is bij het Europese ruimteonderzoek betrokken via een viertal programma's:

- het wetenschappelijk programma (astrofysica en planeetonderzoek);
- het microzwaartekracht onderzoekprogramma;
- het aardobservatie programma;
- het ruimtestation Columbus.

Voor het verplichte wetenschappelijk programma (Nederlandse deelname: 4.6%) was 1990 een bijzonder succesvol jaar. In mei 1990 werd de Hubble Space Telescope gelanceerd en in oktober de Ulysses ten behoeve van het zononderzoek.

Door een optische afwijking in de hoofdspiegel van de Hubble Space Telescope voldoet deze niet aan de specificatie. In 1993 is een bezoek van de shuttle aan de telescope voorzien om een en ander bij te stellen. Op dit moment is het oplossend vermogen weliswaar hoger dan dat van aardse telescopen, maar na correctie zullen de beelden nog veel scherper zijn dan thans het geval is.

In december werd door de Raad besloten om de jaarlijkse 5% verhoging van het budget voort te zetten tot en met 1994 en het programma met 35 miljoen gulden per jaar extra te ondersteunen. Hiermee lijkt de verdere uitvoering van het 'Horizon 2000'-programma, dat door lanceervertragingen en tegenvallers in moeilijkheden dreigde te komen, veilig gesteld. Het Science Programme Committee, waarvan de Nederlander prof. Bleeker in september 1990 voorzitter is geworden, heeft zich bijzonder ingespannen om dit resultaat te bereiken.

In 1990 besloot Nederland voor 4% deel te nemen in de voortzetting van het microzwaartekracht onderzoekprogramma voor de periode 1991 tot en met 1995.

Nederlandse onderzoekers van uiteenlopende disciplines maken steeds meer gebruik van dit programma voor het doen van experimenten onder gewichtloosheid.

Binnen de ESA werd besloten om dit typische gebruikersprogramma onder te brengen bij het meer industrieel gerichte en qua omvang veel grotere Columbusprogramma. Dit lijkt niet in het belang van de weten-

schappelijke gebruikers: hun behoefte is gericht op naar verhouding goedkope en snel ter beschikking staande experimenteermogelijkheden.

Door de Interdepartementale Commissie Ruimtevaart (ICR) is het voorstel gedaan om de Nederlandse inspanning op het gebied van de aardobservatie uit te breiden tot circa 30 MFL per jaar. Bij de opening van het nieuwe laboratorium van de Stichting Ruimteonderzoek Nederland (SRON) in oktober werd door de minister het belang van het aardgerichte ruimteonderzoek voor de mondiale milieuproblematiek nog eens onderstreept. Het voorstel is momenteel onderwerp van interdepartementaal overleg.

In 1990 werd duidelijk dat uitvoering van de grote infrastructurele programma's (de Ariane draagraket, het Hermes ruimtevlugtuig en het Columbus ruimteplatform), die circa 60% van het budget omvatten, op steeds meer financiële problemen stuit. Daarom is besloten om in 1991 een ministersconferentie te houden. De laatste was in 1987 in Den Haag. Hoewel het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen financieel gesproken slechts zijdelings bij deze programma's is betrokken, raken zij het voortbestaan van de ESA en daarmee het hiervoor genoemde en door deze minister ondersteunde ruimtegebonden onderzoek. Daarom is van belang, dat de Nederlandse inbreng op de ministersconferentie mede wordt bepaald vanuit het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Binnen de ESA werd in 1990 een begin gemaakt met het opzetten van een Europese databank op het gebied van de ruimtevaart. Momenteel vindt ook in Nederland overleg plaats om hier een aandeel in te leveren.

d. EMBC, Europese Moleculaire Biologische Conferentie, Heidelberg

De EMBC levert de middelen voor fellowships en workshops van de Europese Moleculaire Biologische Organisatie (EMBO). De EMBO heeft behoefte aan uitbreiding van haar middelen ten behoeve van het 'European Investorschip'. Dit is een programma dat postdoctorale onderzoekers in staat stelt voor 5 à 10 jaar een groep te vormen om onderzoek te verrichten aan een vooraanstaand instituut in Europa. Men probeert hiervoor EEG-steun te verkrijgen. Verscheidene Oosteuropese landen hebben te kennen gegeven geïnteresseerd te zijn in een lidmaatschap van de EMBC.

e. EMBL, Europees Moleculair Biologisch Laboratorium, Heidelberg

Prof. dr. J. Drenth is als lid van de Nederlandse delegatie opgevolgd door prof. dr. P. van der Vliet (RUU). Prof. Drenth heeft dit jaar tevens afscheid genomen als voorzitter van de EMBL-raad. Nieuwe voorzitter wordt prof. Hirt uit Zwitserland. Prof. dr. P. Borst heeft afscheid genomen als voorzitter van de Scientific Advisory Committee (SAC). Nederland heeft daarin nu geen vertegenwoordiger meer.

II.4.4.5 Overige para-universitaire instituten

De uitvoering van het beleid inzake de direct gefinancierde para-universitaire instituten had enkele consequenties.

Doordat zij onder een wetenschapsinstelling gingen ressorteren, moesten vier instituten statutenwijzigingen voorbereiden, te weten het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten en de Stichting Interuniversitair Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek. De voorgestelde wijzigingen dienden zij statutair aan de minister van onderwijs en wetenschappen voor te leggen. Namens deze is opdat de instituten aan de B3- en U2-bepalingen van de ABP-wet zouden blijven beantwoorden - over de ontwerp-wijzigingen overleg gevoerd met het Ministerie van Binnenlandse Zaken. De uitkomsten daarvan zijn aan de instituten meegedeeld. Deze beraden zich daarover.

Het comité 'Geschiedkundig Eerherstel Nederlands-Indië', dat ernstige bezwaren had tegen de geschiedschrijving van dr. L. de Jong omtrent Indonesië en dat daarom eiste met overheidsmiddelen een nieuw werk mogelijk te maken, verloor ook in tweede instantie zijn proces tegen de staat.

Naar aanleiding van een in 1989 verschenen rapport over schimmelvorming in archiefdepots heeft het bestuur van het RIOD een adviescommissie ingesteld die aanbevelingen moet doen over het beheer, de conservering, de ontsluiting en de afstoting van de bij het RIOD berustende archieven en collecties.

Met ingang van 1991 zal de KNAW-beoordeling van wetenschapsbeoefening ook betrekking hebben op het RIOD. Opdat de Akademie daarbij over financiële gegevens zal kunnen beschikken, heeft de accountantsdienst nagegaan welk deel van de instituuismiddelen wordt aangewend voor onderzoek en daarmee verbonden werkzaamheden.

II.4.5 Hoofdpijnen academische ziekenhuizen

II.4.5.1 *Aanpassing regelgeving academische ziekenhuizen*

Op 2 oktober 1990 zijn de wijzigingen van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs (WVO) en de Wet ziekenhuisvoorzieningen (WZV) met betrekking tot de academische ziekenhuizen zonder stemming in de Eerste Kamer aangenomen. Met ingang van 1991 is hiermee de integratie van de gezondheidszorg in de academische ziekenhuizen in het totale gezondheidszorgbeleid een feit. De wetwijziging voorziet tevens in een andere bestuurlijke verhouding tussen de minister van onderwijs en wetenschappen en de academische ziekenhuizen. Op de derde plaats biedt de wet thans een wettelijke grondslag voor overleg tussen universiteit en academisch ziekenhuis (AZ) over de afstemming van werkzaamheden op het gebied van het wetenschappelijk geneeskundig onderzoek en onderwijs resulterend in een gemeenschappelijk beleidsdocument. De positie van de medische faculteit is hierbij gewaarborgd via een voorgescreven periodiek overleg tussen faculteit en ziekenhuis.

II.4.5.2 *Ontwikkelingsgeneeskunde*

Een drietal ontwikkelingen hebben op het gebied van ontwikkelingsgeneeskunde in het verslagjaar in het bijzonder gespeeld: subsidiëring van projecten, het beleidsplan en de afronding van projecten.

a. subsidiëring van projecten:

De uitvoering van het programma ontwikkelingsgeneeskunde verloopt inmiddels voorspoedig via een heldere procedure, waarbij de commissie ontwikkelingsgeneeskunde van de Ziekenfondsraad een centrale rol speelt. Ziekenhuizen dienen jaarlijks projecten in bij deze commissie, die onder meer naar aanleiding van een beoordeling van de wetenschappelijke merites door NWO een advies uitbrengt aan de betrokken bewindsvaarders en aan de Ziekenfondsraad. Voor het programma is in beginsel jaarlijks f 36 mln. beschikbaar, te weten f 27 mln. ten laste van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) en f 9 mln. ten laste van de begroting van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. In overeenstemming tussen de minister van onderwijs en wetenschappen, de staatssecretaris van welzijn, volksgezondheid en cultuur en de Ziekenfondsraad is besloten voor het jaar 1990 de volgende projecten te honoreren:

- samenwerkingsproject nier-pancreastransplantatie (AZL(eiden)/AZG(roningen)/AZM(aastricht)/AZN(ijmegen))
- samenwerkingsproject hoortoestellen (AZN/Academisch Medisch Centrum (AMC))
- somatostatine scintigrafie (AZR(otterdam))
- neuromodulatie incontinentie (AZR)
- groepstherapie spondylitis (AZM)
- chirurgische behandeling maagkanker (AZL)

- lichttherapie winterdepressie (AZG)
- profylactische sclerotherapie (AZR)
- diagnostiek dementiesyndroom (AMC)

Bovendien is in 1990 het positief advies van de commissie ten aanzien van het Extracorporele membraanoxygenatie (EMCO)-project (AZN/AZR) overgenomen.

b. het beleidsplan:

Artikel 18c, lid 2 van de gewijzigde Wet Ziekenhuisvoorzieningen (WZV) voorziet in een periodiek vast te stellen overzicht van de grote lijnen van beleid ten aanzien van ontwikkelingsgeneeskunde. In het verslagjaar is een concept van dit beleidsplan aan de Ziekenfondsraad en de Gezondheidsraad voorgelegd. Inmiddels is het plan door de betrokken bewindslieden aan de Kamer aangeboden, zodat het een rol kan gaan spelen bij de beoordeling van het programma en de projecten.

c. afronding van projecten:

De eerste projecten ontwikkelingsgeneeskunde (ronde 1985/1986) bereikten in 1989 het stadium van evaluatie. Zo werden in 1990 van de in 1987 gehonoreerde projecten evaluatierapporten ingediend. Aan de Gezondheidsraad is verzocht over deze afgeronde projecten een advies uit te brengen. De evaluaties van de projecten uit de ronde 1988 zullen eveneens aan de Gezondheidsraad worden voorgelegd. De verantwoordelijkheid voor de evaluatie van afgeronde projecten uit de ronde 1989 en volgende zal komen te liggen bij de commissie ontwikkelingsgeneeskunde van de Ziekenfondsraad.

II.4.5.3 Topklinische zorg

De in 1990 aangenomen wetswijziging van de WZV codificeert in artikel 18 het beleid ten aanzien van bijzondere functies in academische ziekenhuizen zoals dit in de recente jaren is ontwikkeld. Door inwerkingtreding van de wet zullen deze ziekenhuizen eveneens onder de verbodsregeling geplaatst kunnen worden.

In tegenstelling tot voorgaande jaren heeft in het verslagjaar geen besluitvorming plaatsgevonden over initiatieven voor functieverruiming die door academische ziekenhuizen waren ingediend. Deze stagnatie in de beleidsuitvoering werd mede veroorzaakt door de behoefte aan een herbezinning op het bestaande beleid. Hiertoe heeft een werkgroep medio 1990 een advies uitgebracht aan de staatssecretaris van welzijn, volksgezondheid en cultuur (WVC): 'topklinische zorg in de jaren '91-'94, het maken van keuzen'.

Het toekomstige beleid rond topklinische voorzieningen kan niet los worden gezien van de ontwikkelingen rond medisch-ethische kwesties en maatschappelijke keuzen. In dit verband dient de installatie in 1990 vermeld te worden door de staatssecretaris van welzijn, volksgezondheid en cultuur van de commissie 'Keuzen in de zorg'.

Eind 1990 heeft de staatssecretaris van welzijn, volksgezondheid en cultuur een beleidsnotitie topklinische zorg aan de Kamer aangeboden. Voor de jaren 1990/1991 wordt hierin in totaal f 46 mln. beschikbaar gesteld als intensiveringsruimte voor topklinische zorg in algemene en academische ziekenhuizen gezamenlijk. Bovendien wordt voor de periode 1990-1994 een indicatief meerjarig intensiveringskader aangegeven van f 25 à f 40 mln., afhankelijk van de bij de vaststelling van het Financieel Overzicht Zorg (FOZ) te bepalen prioriteiten in de gezondheidszorg.

II.4.5.4 Normering rijksbijdrage academische ziekenhuizen

Het rijksbijdrage-model in ontwikkeling steunt op de filosofie dat bij de allocatie van middelen in de sector van de academische ziekenhuizen het accent moet liggen op parameters voortkomend uit de relatie tussen de medische faculteit en het ziekenhuis als werkplaats voor wetenschappelijk onderwijs, onderzoek en opleiding. De contouren van het rijksbijdrage-

model voor de academische ziekenhuizen worden bepaald door het experimenteermiddel van het HOOP 1990. In de loop van 1990 is dit model verder uitgewerkt. Afronding van het proces, dat moet leiden tot invoering in 1992 is gepland in het voorjaar van 1991. Of en in hoeverre deze actie parallel kan lopen met een herziening van de budgetfinanciering vanuit het Centraal Orgaan Tarieven Gezondheidszorg (COTG)-circuit is op dit moment niet duidelijk. De intentie bestaat nog steeds om te komen tot een gecoördineerde invoering van de nieuwe financieringsstructuren.

II.4.6 Instrumentering

II.4.6.1 Kwaliteitszorg en adviezen

Bij brief van 12 juli 1990 gaven de staatssecretaris van welzijn, volksgezondheid en cultuur en de minister van onderwijs en wetenschappen hun reactie op het door de Raad van Gezondheidsonderzoek (RGO) op 24 april 1990 uitgebrachte advies inzake de kwaliteitsbewaking van het gezondheidsonderzoek. Kort daarop brachten zij dit regeringsstandpunt ook ter kennis van de Tweede Kamer (Kamerstukken 1989-1990, 21 678, nrs. 1-2). De RGO adviseerde één stelsel van kwaliteitsbewaking voor zowel het universitaire als het niet-universitaire gezondheidsonderzoek met als hoofdlijnen:

- periodieke, externe evaluatie van de onderzoeksinstituten door middel van visitatiecommissies;
- voorafgegaan door gedegen zelfevaluatie;
- gericht op zowel de wetenschappelijke, de maatschappelijke als de operationele (proces-)kwaliteit;
- verantwoordelijkheid en initiatief voor de evaluatie bij de instituten zelf;
- landelijk coördinerende instantie;
- geleidelijke invoering van het stelsel.

De regering neemt het advies in grote lijnen over met dien verstande dat zij de definitieve invoering vooraf wil laten gaan door een zorgvuldig begeleide, experimentele visitatieronde. De bevindingen daaruit kunnen de definitieve vormgeving mede bepalen. In de begeleidingscommissie zullen de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW), Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU), Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), en RGO vertegenwoordigd zijn.

II.4.6.2 Adviescommissie Kleine Letteren

Het eindrapport van de commissie Kleine Letteren.

De Adviescommissie Kleine Letteren (de Commissie-Staal), ingesteld door oud-minister Deetman, heeft in januari 1990 haar eindrapport uitgebracht. Het rapport is het recentste in een serie documenten over de positie van de letteren en verwante voorzieningen in voortgezet onderwijs (v.o.) (talenonderwijs) en hoger beroeps onderwijs (h.b.o.): andere recente documenten zijn het KNAW-rapport 'Tegen de stroom', het RION-onderzoek letteren arbeidsmarkt, het rapport van Rijnconsult over de arbeidsmarkt voor vertalers, het door de HBO-Raad uitgebrachte onderzoek naar de positie van de communicatieopleidingen, het Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen 'Horizon Taal', het rapport van de Visitatiecommissie Niet-westerse talen, en het RAWB-advies over de toekomst van de geesteswetenschappen.

Gezamenlijk geven deze documenten een beeld van de ontwikkelingen in de afgelopen tien jaar, waarbij de indruk opdoemt dat het beleid zichzelf in de staart bijt.

Door de demografische ontwikkelingen en een verminderd accent op talenonderwijs in het v.o. zijn de traditionele beroepsperspectieven voor veel letterenstudies verdwenen. De financiële conclusies die daaruit bij TVC en vooral SKG zijn getrokken hebben geleid tot een toenemende afhankelijkheid van studentenaantallen: om te overleven moeten de letterenfaculteiten zich in toenemende mate richten op het verzorgen van goedkope, laagdrempelige en ongeprofileerde opleidingen voor grote aantallen studenten uit de doelgroep die met zulke opleidingen genoegen

neemt. Dit leidt tot groeiende arbeidsmarktoverschotten en tot verdringing van traditionele opleidingen in het h.b.o..

Naast deze overproductie constateert men onderproductie. Buiten de specifieke talenopleidingen wordt in het hoger onderwijs een tekort aan talenkennis gesignaleerd. Ook heeft verschuiving in de onderwijstaken en de stafopbouw geleid tot verwijdering van het onderzoek en verwaarlozing van de specialistische, veelal onderzoekgerichte basisdisciplines. Zo signaleert Staal bijvoorbeeld dat in de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) het onderzoeksdeel bij de vaste staf is teruggelopen tot 20%; dit zou betekenen dat, als men daar een staf wil vrijstellen voor onderzoek, men bij vier andere stafleden het laatste onderzoek moet weghalen, dit bij een student-stafverhouding die (volgens Staal en bij de Rijksuniversiteit Utrecht (RUU)) in de letteren vier keer die van de bètafaculteiten is. Hierdoor dreigen wetenschapsinhoudelijke overwegingen in het beleid van de letterenfaculteiten te worden ondergesneeuwd.

De Commissie-Staal heeft zich conform haar opdracht geconcentreerd op het laatstgenoemde gevolg. Het ligt voor de hand dat de kleine letteren, die enerzijds een gespecialiseerde staf vergen, maar anderzijds structureel weinig studenten hebben, het meest onder druk staan: de staf moet hier immers wel een relatief groot onderzoeksdeel hebben omdat de vraag naar onderwijs klein is. Een bijkomend probleem is het 'zwevende kiezers'-gedrag van een deel van de doelgroep, die binnen de Kleine Letteren een tijdelijke verveelvoudiging of decimering van de vraag voor een specifieke studierichting met zich mee kan brengen. Zo is de belangstelling voor de sinologie in de jaren tachtig eerst verviervoudigd en onlangs weer ingestort, mogelijk als gevolg van de gebeurtenissen op het Plein van de Hemelse Vrede. Maar inmiddels moest de omvang van de staf aan de grote vraag worden aangepast, met consequenties voor de leeftijdsstructuur van de staf.

De Commissie-Staal brengt de oorzaken en gevolgen van de ongerichte afkalving van de kleine letteren in de jaren tachtig gedocumenteerd in beeld; de gegeven feiten en cijfers bevestigen de gegevens uit eerdere documenten. Opvallend is de politieke toon van het document. Staal wijst op de schadelijke gevolgen voor de kwaliteit van de wetenschapsbeoefening in ons land, voor onze economie en voor ons internationale prestige, en op de verwaarlozing van de eeuwenlang opgebouwde wetenschappelijke infrastructuur voor deze studies en verspilling van de daardoor geboden onderzoeksmogelijkheden. Hij merkt daarbij het landelijk geldende financieringsmechanisme aan als oorzaak van de afkalving: geen letterenfaculteit kan zich een meer dan marginale afwijking van het standaardpakket permitteren. Daarbij legt Staal de verantwoordelijkheid voor de afkalving nadrukkelijk bij de nationale overheid, die weliswaar de instellingen zelfstandig beleid laat voeren maar, door het vaststellen van de financieringsbasis, de instellingen belemmert om tot een landelijk optimaal voorzieningenpatroon te komen.

De commissie stelt twee oplossingen voor, die de afkalving moeten tegengaan en de kwaliteit en het prestige van onze Kleine Letteren moeten herstellen.

1. Voor een deel van de Kleine Letteren, de zogenaamde Aziëstudies, moet ons land een Europees zwaartepunt worden. De plaats Leiden moet de brievenbus worden van een Europese stichting voor post-docs en een Europees instituut herbergen. Daarnaast moet het Koninklijk Instituut voor Taal- en Volkenkunde (KITLV), dat nu een documentatiefunctie heeft, uitgroeien tot een onderzoeksinstituut, een volwaardige pendant van Kopenhagen, Londen en Heidelberg, en zouden de bibliotheecaire voorzieningen meer op elkaar moeten worden afgestemd. Het Azië van Staal omvat overigens ook andere werelddelen en bepaalde delen van Azië weer niet.
2. Voor het totale onderwijs en onderzoek in de kleine letteren wil Staal

komen tot een landelijk gedefinieerd patroon van voorzieningen, dat niet geografisch geconcentreerd is maar wel centraal wordt gefinancierd uit een bedrag dat voor het jaar 2000 gestabiliseerd moet zijn op 1% van de eerste en de tweede geldstroom, een aandeel in de orde van dat voor de wijsbegeerte en het dubbele van de huidige vermoede bestedingen, maar waarschijnlijk niet meer dan wat er begin jaren tachtig naar de kleine letteren ging. Dit bedrag zou voor een periode van 10 jaar bij NWO moeten worden geparkeerd omdat de financieringsstructuur het de individuele instellingen onmogelijk maakt om het te beschermen. (Voorbeeld van Staal: hoewel het HOOP de instellingen heeft verzocht hun capaciteit voor de Kleine Letteren te bevriezen tot Staal klaar is, heeft de Vrije Universiteit te Amsterdam (VUA) vorig jaar haar hoog aangeschreven arabistiek hals over kop de wacht aangezegd.)

II.4.7 Internationalisering

II.4.7.1 Internationaal onderwijs en onderzoek

Ook in 1990 is gebleken, dat internationalisering een steeds belangrijker wordend aspect van het beleid is, zowel van het beleid van de instellingen van hoger onderwijs als van het beleid van de minister van onderwijs en wetenschappen. Uit de rapportages die NUFFIC en NWO hebben opgesteld ten behoeve van de HO-Kamer blijkt, dat de ter beschikking gestelde middelen - zowel middelen van de Europese Gemeenschap als ook van de minister van onderwijs en wetenschappen - goed worden gebruikt en dat er dikwijls een beroep op wordt gedaan. Uitgaande van de gedachte, dat het voor een tamelijk klein land als Nederland onmogelijk is om met alle landen even intensieve wetenschappelijke contacten te onderhouden, heeft de minister van onderwijs en wetenschappen een zekere prioriteitsvolgorde aangebracht. De aandacht zal in allereerste instantie worden gericht op de ons omringende landen: allereerst Vlaanderen (alleen al de gemeenschappelijke taal biedt mogelijkheden tot samenwerking, die met geen ander land zo snel te realiseren zijn) en voorts de aan Nederland grenzende Duitse deelstaten Noordrijnland-Westfalen en Nedersaksen. In samenwerking met het Vlaamse Ministerie van Onderwijs werd in 1990 het actieprogramma GENT uitgewerkt (zie II.4.7.6.), met Noordrijnland-Westfalen werden de reeds bestaande banden nauwer aangehaald. Voorbereidingen om de contacten met Nedersaksen te verstevigen zijn aan het eind van 1990 eveneens getroffen.

Met betrekking tot de onder het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen ressorterende instellingen voor internationaal onderwijs (ISS, IHS, RVB, ITC en IHE) zijn bij brief van 9 mei 1990 nadere uitgangspunten voor de zogenaamde 'structurering van het internationaal onderwijs' uiteengezet. Kern hiervan is dat de IO-instellingen, door middel van samenwerkingsovereenkomsten, de bestuurlijke samenwerking met verwante universiteiten versterken, uiteraard met behoud van de eigen zelfstandigheid.

In dit kader is dit najaar aan een aantal samenwerkingsprojecten tussen IO-instellingen en universiteiten een tijdelijke subsidie ter stimulering van de samenwerking verstrekt.

II.4.7.2 EG-programma's ERASMUS, COMETT en TEMPUS

In het vorige Onderwijsverslag kon nog net worden opgenomen dat de ministers van onderwijs van de EG-landen op 14 december 1989 hun goedkeuring hechten aan de tweede fase van het ERASMUS-programma. ERASMUS-II is inmiddels van start gegaan.

Volgens gegevens van NUFFIC, de organisatie die in Nederland de uitvoering van het programma coördineert, hebben in het kader van ERASMUS in 1990 ongeveer 2.500 Nederlandse studenten enige tijd aan een buitenlandse universiteit of hogeschool gestudeerd, terwijl ongeveer 1.750 buitenlandse studenten naar Nederland kwamen.

ERASMUS lijkt helaas slachtoffer te worden van zijn eigen succes: weliswaar is het EG-budget verhoogd, maar daar staat tegenover dat het aantal aanvragen groeit en de kwaliteit van de aanvragen stijgt. Gevolg daarvan is, dat veel aanvragers - ook zij die een goed of zelfs zeer goed

voorstel indienden - moeten worden teleurgesteld. Dat kan demotiverend werken.

In tegenstelling tot ERASMUS heeft COMETT een tijdelijk karakter: COMETT-II loopt tot en met 1994. Ook bij de Europese Commissie is nog niet duidelijk, wat daarna zal gebeuren: een COMETT-III-programma, een programma van een (gedeeltelijk) ander karakter of géén vervolgpogramma. Duidelijk wordt, dat COMETT-II in Nederland een groter succes is dan COMETT-I.

Opmerkelijk is, dat bij dit programma de instroom groter is dan de uitstroom: in het kader van COMETT kwamen 215 personen naar een Nederlandse instelling voor hoger onderwijs of een Nederlands bedrijf, 146 Nederlanders brachten in het kader van COMETT een studie- of stageperiode in het buitenland door. Van Nederlandse zijde is herhaaldelijk gewezen op het belang van een tijdige evaluatie van het programma.

In juli 1990 is ook het EG-programma TEMPUS gestart, een sterk op ERASMUS gelijkend programma, dat echter geheel is gericht op Oost-Europa. Het is nog te vroeg om resultaten te melden; wel kan worden gesteld, dat de belangstelling overweldigend was: niet minder dan 1150 projectaanvragen werden ingediend, waarvan in verband met het niet zo grote budget slechts een klein deel (ongeveer 10%) kon worden gehonoreerd.

Tenslotte ging in 1990 actielijn II van het talenprogramma LINGUA van start. Ook voor dit programma is het nog te vroeg om al concrete resultaten te kunnen vermelden.

II.4.7.3 Internationalisering hoger beroepsonderwijs

Het belang van internationalisering van h.b.o. vindt zijn weerslag in het Hoofdlinienakkoord dat met de instellingen is afgesloten. Buiten de middelen die reeds voor het stimuleringsprogramma hoger onderwijs (STIR-HBO) waren voorzien, 4 mln., is een eenmalig bedrag van 13 mln. uitgetrokken.

De STIR-middelen zijn besteed aan 'Student- en Stafbeurzen' en aan 'Projecten'. Bij 'Student- en Stafbeurzen' hebben vooral de sectoren economie en kunstonderwijs van de beschikbare middelen geprofiteerd (38 respectievelijk 16%).

Bij 'Projecten' lag het accent op taalcursussen, huisvesting voor buitenlandse studenten en de ontwikkeling van voorlichtingsmateriaal.

De programma's die voor de eenmalige stimulering van 13 mln. worden uitgevoerd liggen op de gebieden: stimuleren van studentenstages en docentenstages in het buitenland, aantrekken van buitenlandse gastdocenten en bevorderen van de internationale marktgerichtheid van instellingen.

Na afloop van de (meerjaren)programma's vindt een evaluatie plaats. Hierbij wordt vooral bezien in welke mate deze stimulering bij hogescholen heeft geleid tot een structurele inbouw van elementen van internationalisering in het hoger beroepsonderwijs.

II.4.7.4 Implementatie EG-richtlijn 89/48 betreffende een algemeen stelsel van erkenning van h.o. diploma's

Deze EEG-richtlijn dateert van 21 december 1988 en voorziet in een algemeen stelsel van erkenning van hoger onderwijsdiploma's, waarmee beroepsopleidingen van tenminste drie jaar worden afgesloten.

Het stelsel komt er op neer dat indien men in eigen land op grond van het bezit van een hoger onderwijsdiploma toegang heeft tot een beroep, men in een andere EEG lid-staat niet geweigerd kan worden tot een geregulementeerd beroep, vanwege het niet bezitten van het vereiste nationaal hoger onderwijsdiploma.

De richtlijn is van toepassing op zogenaamde geregulementeerde beroepen. Dit zijn beroepen, waarvoor bij dan wel krachtens de wet de toegang

afhankelijk wordt gesteld van het bezit van een nationaal hoger onderwijsdiploma.

Indien de opleidingen wezenlijke verschillen vertonen, kan van de migrant verlangd worden dat hij een aanpassingsstage dan wel een proeve van bekwaamheid aflegt.

Het coördinatorschap van deze richtlijn is gesitueerd bij het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en sedert 1989 bij het Directoraat-Generaal voor het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek. Dit coördinatorschap behelst het coördineren van wetgevende werkzaamheden; het leiden van het interdepartementaal overleg en het fungeren als lid van de EG-werkgroep van nationale coördinatoren.

De EG-richtlijn 89/48 zal via een algemene wet worden uitgevoerd in de regelgeving. Deze algemene wet zal van toepassing zijn op de in Nederland 'gereguleerde beroepen', in de zin van de richtlijn, met uitzondering van de accountants, waarvoor de richtlijn in zijn geheel wordt uitgevoerd in de komende herziening van de accountantswetgeving. Verwacht wordt dat het voorstel van wet ter uitvoering van de EG-richtlijn 89/48 voor juli 1991 wordt aangeboden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

II.4.7.5 China

Naar aanleiding van de gebeurtenissen in China in juni 1989, werden ook de wetenschappelijke betrekkingen met China bevroren. In maart 1990 werd de wetenschappelijke samenwerking gedeeltelijk hervat: reeds lopende projecten mochten weer worden voortgezet, voorts werd de studentenuitwisseling hervat.

In november 1990 werd, conform het besluit van de Twaalf in Luxemburg, besloten ook de andere vormen van samenwerking geleidelijk te hervatten.

Ten gevolge van een en ander werden in 1990 slechts enkele Nederlandse onderzoekers naar China uitgezonden. Door het eerder genomen besluit Chinese onderzoekers, voor wie reeds afspraken waren gemaakt, toch naar Nederland te laten komen, werd wel het gebruikelijke aantal Chinese onderzoekers in Nederland ontvangen.

II.4.7.6 Het actieprogramma Nederland - Vlaanderen, GENT

In de eerste maanden van 1990 is gewerkt aan de organisatie van een Vlaams-Nederlands colloquium, dat was gewijd aan de samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland op het terrein van het hoger onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek. Het colloquium werd gehouden op 23 mei 1990 in de aula van de Rijksuniversiteit Gent; het bleek een groot succes. De minister van onderwijs en wetenschappen en de Vlaamse Gemeenschapsminister van onderwijs riepen in hun slottoespraken op tot vervolgactiviteiten.

Op basis van deze door beide ministers uitgesproken wens is vervolgens een actieprogramma ontwikkeld. De algemene doelstelling van het programma is het voor elkaar maximaal toegankelijk maken van de stelsels van hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, zodat de nationaliteit geen rol meer speelt bij uiteenlopende zaken als het studeren aan universiteiten of hogescholen aan de andere kant van de grens, het meedingen naar fondsen voor wetenschappelijk onderzoek, het kunnen vervullen van functies aan instellingen voor hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, enz. Het programma is verdeeld in enkele subdoelstellingen, waaronder een groot aantal concrete actiepunten zijn gerangschikt: onder andere het tot stand brengen van een gezamenlijke studiepuntenregeling, het samenstellen van één studiegids voor Nederland en Vlaanderen, zorgvuldige afstemming bij wet- en regelgeving, het onderzoeken welke belemmeringen er zijn bij de erkenning van diploma's en het nagaan waar gezamenlijk optreden in internationale organen voor beide samenwerkingspartners voordelen kan opleveren.

Het actieprogramma kreeg de naam GENT: dat verwijst enerzijds naar het succesvolle symposium van 23 mei 1990 en geeft anderzijds aan dat het betrekking heeft op het Gehele Europese Nederlandse Taalgebied. Het

werd op 31 oktober 1990 door de minister van onderwijs en wetenschappen en de Vlaamse Gemeenschapsminister van onderwijs in Delft ondertekend. Met de uitvoering van het programma is een begin gemaakt tijdens twee startbijeenkomsten: op 13 december 1990 te Brussel en op 19 december 1990 te Zoetermeer.

II.4.7.7 Internationale adviescommissie onderzoekscholen.

In juli 1990 is door de minister van onderwijs en wetenschappen, na overleg met zijn Franse, Belgische en (West-) Duitse collega's, de Internationale Commissie Onderzoekschool (Temporary International Consultative Committee on New Organisational Forms of Graduate Research) ingesteld, om (1) nader advies in te winnen met betrekking tot het rapport 'Vorming in vorsen' van de nationale Adviescommissie Onderzoekschool en (2) aanbevelingen te doen over de verdere samenwerking op het gebied van het tweede fase- onderwijs in Noord-West Europa. Aan het eerste deel van haar opdracht heeft de commissie voldaan met haar advies dat ze 17 januari 1991 uitbracht. Daarin adviseerde ze dat de plannen voor onderzoekscholen landelijk centraal getoetst worden aan internationale kwaliteitsmaatstaven en dat voor sommige vakgebieden met kleinere onderzoekscholen volstaan kan worden. Over het tweede deel van haar opdracht zal de commissie vóór de zomer van 1991 rapporteren.

II.4.8 Arbeidsvoorwaarden- en personeelsbeleid

II.4.8.1 Verruiming bevoegdheden instellingsbesturen

In het Hoger Onderwijs en Onderzoekplan 1990 (HOOP 1990, Kamerstukken II, 21415) is ten aanzien van het personeels- en arbeidsvoorwaardenbeleid een aantal belangrijke beleidsvoornemens geformuleerd gericht op de verruiming van de bevoegdheden van de instellingsbesturen. Het streven van de rijksoverheid naar grotere zelfstandigheid voor de instellingen op het gebied van het personeelsbeleid is in het verslagjaar onder meer tot uitdrukking gebracht in tot stand gekomen rechtspositieregelingen.

Rechtspositieregeling academische ziekenhuizen

In het verslagjaar is voorts een ontwerp van een Rechtspositieregeling academische ziekenhuizen (RRAZ) tot stand gekomen dat wordt gekenmerkt door een grote mate van deregulering en decentralisatie. Het ontwerp is verdergaand gedecentraliseerd dan de hiervoor genoemde decentralisatie- algemene maatregel van bestuur; het ontwerp-RRAZ voorziet in een eigenstandig besluit, niet geïncorporeerd in het RRWO en bevat de rechtspositie van alle personeel, inclusief de bezoldiging. Andere kenmerken van het ontwerp-RRAZ zijn de voorziening van een overlegorgaan van werkgevers en werknemers vertegenwoordigd op het niveau van de bedrijfstak academische ziekenhuizen en verregaande decentralisatie van het overleg met de medezeggenschapsraad dat zoveel mogelijk conform de Wet op de Ondernemingsraden (WOR) is geformuleerd.

Rechtspositieregeling Open Universiteit

Bij Koninklijk besluit van 19 juni 1990 (Stb. 391) is de Rechtspositieregeling Open Universiteit in werking getreden. Het besluit is als afzonderlijk hoofdstuk V een aanvulling van het Rechtspositiereglement Wetenschappelijk Onderwijs (RRWO, Stb. 1987, 393). Aldus wordt de principiële eenheid in rechtspositionele regelgeving voor het personeel in het wetenschappelijk onderwijs en van de Open Universiteit tot uitdrukking gebracht en wordt tevens aan de eigen doelstelling en identiteit van de OU recht gedaan. In het besluit zijn afwijkende of aanvullende bepalingen opgenomen, voorzover de eigen doelstelling en de specifieke situatie van de OU daar om vragen. Zo gelden voor studiebegeleiders op de regionale studiecentra specifieke bepalingen inzake de mogelijkheid van een flexibele omvang van hun aanstellingen en gelden voor de leden van het wetenschappelijk personeel enige bijzondere bepalingen, onder meer inzake benoemingseisen en verlof.

Het beleidsvoornemen in het HOOP 1990 om arbeidsvoorwaardenbeleid verder te decentraliseren is onder meer gerealiseerd in de zogenaamde decentralisatie-algemene maatregel van bestuur (Besluit van 17 september 1990, Stb. 498). Voorschriften op het gebied van primaire arbeidsvoorwaarden, te weten vakantie, verlof en buitengewoon verlof alsmede de regeling van een aantal secundaire arbeidsvoorwaarden met betrekking tot de vergoeding voor of tegemoetkoming in bijvoorbeeld reis- en verblijfskosten, verhuiskosten van personeel van universiteiten en academische ziekenhuizen, de Open Universiteit en NWO, zijn gedecentraliseerd, waartoe de Rechtspositieregeling WO (RRWO) is gewijzigd. Deze door de instellingsbesturen nader in te vullen rechtspositieregelingen worden vastgesteld in overeenstemming met een meerderheid van de vakorganisaties in het plaatselijk georganiseerd overleg.

Decentralisatie formatiebeleid

De beleidsvoornemens in het HOOP 1990 met betrekking tot de decentralisatie van het formatiebeleid zijn in 1990 gerealiseerd. Het creëren van functies op het niveau van salarisschaal 11 en hoger behoeft niet meer de goedkeuring van de minister van onderwijs en wetenschappen. De decentralisatie van het formatiebeleid biedt de instellingsbesturen voortaan de mogelijkheid om binnen zekere kaders de omvang en de kwaliteit van de functies van het niet-wetenschappelijk personeel en van het overige wetenschappelijk personeel vast te stellen; de functies van de wetenschappelijke staf en die van de assistent in opleiding (aio) zijn in de wet vastgelegd.

Medio 1990 is het advies van de Adviesraad voor het Hoger Onderwijs (ARHO) 'Eigen meesterschap in het personeels- en arbeidsvoorwaardenbeleid' ontvangen.

In de reactie op het advies (brief van 25 september 1990, HW/PB 9008.9868) is een aantal beleidsmaatregelen aangekondigd die zullen worden geformaliseerd. Zo is bijvoorbeeld met ingang van 1 januari 1991 afgezien van het vaststellen van maximum aantallen hooglerarenplaatsen.

Decentrale arbeidsvoorwaardengelden

Evenals in 1989 zijn in 1990 decentrale structurele middelen voor arbeidsvoorwaarden beschikbaar gesteld voor de sector wetenschappelijk onderwijs. Ten aanzien van de besteding ervan is tussen de centrales, vertegenwoordigd in het Centraal Overlegorgaan Personeelszaken Wetenschappelijk Onderwijs (COPWO) en de minister van onderwijs en wetenschappen het raamakkoord inzake de decentrale arbeidsvoorwaardengelden 1990/1991 afgesloten.

De toewijzing van de bedragen, 5,62 mln. in 1990 en 11,15 mln. in 1991 die loonsomevenredig over de onderscheiden instellingen zijn verdeeld, heeft plaats gevonden nadat in het plaatselijk orgaan voor georganiseerd overleg of, wat de academische ziekenhuizen betreft, met de medezeggenschapsraad, over het plan van besteding van het toegekende bedrag overeenstemming was bereikt. Voorwaarde is dat het beschikbare bedrag wordt besteed ten behoeve van arbeidsvoorwaarden. Verantwoording van de besteding van de bedragen vindt plaats in de jaarrekening en het jaarverslag.

Inzake het akkoord over de besteding van de decentrale arbeidsvoorwaardengelden voor de instellingen van hoger beroepsonderwijs wordt verwezen naar hoofdstuk II.1.4 van dit verslag.

In de hoofdpijnenakkoorden 1991 - 1993 tussen de universiteiten, respectievelijk academische ziekenhuizen, respectievelijk hogescholen en de minister van onderwijs en wetenschappen zijn afspraken gemaakt met betrekking tot verdere deregulering van het arbeidsvoorwaardenbeleid. Een nieuwe rechtspositieregeling (het nieuwe RRWO) zal zich beperken tot de hoofdpijnen van het arbeidsvoorwaardenrecht; nadere invulling wordt ter regeling aan de instellingen overgelaten. Afgesproken is dat de universiteiten ultimo 1990 daarop betrekking hebbende voorstellen bij de minister van onderwijs en wetenschappen indienen. Ten behoeve van verdere decentralisatie van het arbeidsvoorwaardenoverleg zal de werkgeversrol van de colleges van bestuur moeten worden versterkt. In het hoofdpijnenakkoord met de hogescholen is afgesproken dat op korte termijn de arbeidsvoorwaarden verregaand zullen worden gedereguleerd en gedecentraliseerd. De positie van de HBO-Raad als werkgeversvertegenwoordiger van de HBO-instellingen in het kader van het overleg over arbeidsvoorwaarden - dat de minister van onderwijs en wetenschappen met de vakorganisaties voert - zal worden geëffectueerd. Daartoe zal zo nodig het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (RPBO) worden gewijzigd.

II.4.8.2 Basisregistratie assistenten in opleiding (aio's)

In het verslagjaar is wederom een basisregistratie aio's, uitgevoerd bij de universiteiten, bijgehouden. De omvang van het aantal aio's groeit gestadig. Inclusief tweejarige aio- aanstellingen waren ultimo 1988 2700 aio's aangesteld waarvan 713 vrouwen (26,5%); per 1 juli 1989 was dit aantal gestegen tot 3480 aio's, waarvan 26,9% (935) vrouwen. Op peildatum 1 juli 1990 heeft de groei zich voortgezet, zij het enigszins vertraagd ten opzichte van de groei tot en met 1 juli 1989, tot 4384 aio's, waarvan 27,3 % (1197) vrouwen. Het percentage vrouwelijke aio's is daarmee landelijk 0,4% hoger dan medio 1989.

Ondanks deze toename is het verschil tussen het percentage vrouwelijke afgestudeerden en het percentage vrouwelijke aio's in 1990 verder toegenomen. Is het percentage vrouwelijke aio's tussen medio 1989 en medio 1990 een fractie gestegen (0,4%), het percentage vrouwelijke afgestudeerden is van 38,8% in 1988/1989 (realisatie) gestegen naar (prognose) 40,5% in 1989/1990. De evenredigheid van vertegenwoordiging van aantallen aangestelde vrouwelijke aio's ten opzichte van aantallen vrouwelijke afgestudeerden is hiermee verder afgenomen. De basisregistratie is in maart 1991 gepubliceerd onder de titel 'De aio-registratie: overzicht van gegevens per 1 juli 1990' (Research voor Beleid BV).

In het kader van evaluatie van het functioneren van het aio-stelsel is een onderzoek van start gegaan naar opleiding en begeleiding van aio's en NWO-oio's. Het rapport zal juli 1991 gereed zijn.

II.4.8.3 Arbeidsmarkt en Opleidingsfonds

Evenals vorige jaren hebben de universiteiten en de academische ziekenhuizen gebruik gemaakt van subsidiemogelijkheden die het Arbeidsmarkt en Opleidingsfonds voor de overheid (A + O-fonds) biedt. In totaal zijn door de universiteiten en de academische ziekenhuizen 62 projecten ingediend waarvan er 40 zijn gehonoreerd. Het aan de meestal meerjarige projecten toegekende subsidiebedrag bedroeg f 1.835.300,-. Ongeveer driekwart van de projecten waren zogenoemde arbeidsmarktprojecten; projecten gericht op behoud en bevordering van werkgelegenheid door instroom van bijvoorbeeld (langdurig) werkloze jongeren op tijdelijke posities of op schaarste functies, veelal in relatie met opleiding en scholing. Deze projecten zijn voor werkgevers aantrekkelijk omdat onder zekere voorwaarden een belangrijk gedeelte van de loonkosten van het nieuw aan te stellen personeel kan worden vergoed. Opleidingsprojecten zijn vooral bedoeld voor scholing van zittend personeel, gericht op verbetering van de positie binnen de organisatie.

II.4.8.4 Overige in COPWO besproken onderwerpen

Behalve de eerdergenoemde onderwerpen kwamen in het georganiseerd overleg in de sector wetenschappelijk onderwijs (COPWO) onder meer de volgende onderwerpen aan de orde:

- Tijdelijke wet Arbeidsbemiddeling Onderwijs (TWAO),
- samenvoeging BC Onderwijspersoneel en COPWO respectievelijk overheveling van het arbeidsvoorwaardenoverleg ten behoeve van het h.b.o. naar het COPWO,
- ontwerp-algemene maatregel van bestuur regelende de onderbrenging van het arbeidsvoorwaardenoverleg betreffende de KB, de KNAW en het RIOD bij het COPWO,
- advies commissie Albeda inzake rechtspositieregeling personeel NWO,
- verschillende rapportages over niet bereiken van overeenstemming in het plaatselijk georganiseerde overleg inzake personeelsaangelegenheden met de besturen van de instellingen van wetenschappelijk onderwijs.

II.4.9 Apparatuurbeleid

II.4.9.1 Informatisering w.o.

Ten vervolge op het regeringstandpunt inzake voorzieningen voor communicatie en informatieverwerking in het Nederlandse hoger onderwijs en onderzoek bestel van 31 oktober 1986, Kamerstukken II 1986/87, 19773, nr.1, werd begin 1990 besloten een adviescommissie SURF in te stellen. De commissie werd ingesteld bij beschikking van 11 mei 1990. De taak van de commissie werd als volgt omschreven:

'De commissie heeft tot taak tegen de achtergrond van de technische en organisatorische ontwikkelingen die zich de afgelopen jaren hebben voorgedaan op het terrein van de informati- en communicatietechnologie, aanbevelingen te doen aan de minister voor door hem en anderen te nemen maatregelen, die realisering van de doelstellingen van het regeringstandpunt duurzaam kunnen bevorderen. Daarbij zal de commissie in ieder geval ingaan op maatregelen die er toe strekken de kwaliteit en de duurzaamheid van de samenwerking van de partners in SURF te bevorderen.'

Medio juni 1990 bracht de commissie een interimadvies uit met betrekking tot het SURF-meerjarenplan 1991-1994. De commissie deed daarin de aanbeveling voor de planperiode een bedrag van f 42 mln. aan overheidssubsidies te verstrekken, waarvan f 8,4 mln. voor 1991. Bij brieven van 19 september 1990 werden de commissie en de Stichting SURF in kennis gesteld van de beslissingen dienaangaande. In grote lijnen kwamen deze erop neer, dat de stimuleringsperiode een einde had gevonden en dat daarom de in SURF samenwerkende instellingen zelf prioriteiten dienden te stellen en waar nodig binnen de hen ter beschikking staande middelen extra middelen voor dit doel vrij dienden te maken.

In het begin november 1990 verschenen eindadvies adviseerde de commissie: 'De commissie adviseert de minister van onderwijs en wetenschappen, in overleg met de bij SURF betrokken instellingen tot afspraken te komen over een overgangsfinanciering ten behoeve van deze Stichting, teneinde te voorkomen dat een deel van de investeringen, die in de afgelopen jaren zijn gedaan, verloren gaan. Voorts wordt aanbevolen dit overleg na vier jaar te herhalen om te bezien of wijzigingen moeten worden aangebracht in de financieringsregeling.' Uit de toelichting bij dit advies blijkt, dat de commissie centrale financiering noodzakelijk acht tot een bedrag van circa f10 mln. per jaar. Daarmee herhaalt de commissie in feite het advies uit het interimrapport.

Hiermee geeft de commissie het signaal om de eerder gegeven argumenten te heroverwegen. Definitieve besluitvorming daarover is in voorbereiding. Bij brief van 4 december 1990 is het eindadvies van de commissie aan belanghebbenden gezonden. In het vorige verslag werd aangegeven, dat in de door de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) bij de Raad van State aangespannen procedure door de fungerend voorzitter uitspraak was gedaan, houdende: 'de aanvraag van het College van Bestuur van de KUN in behandeling genomen dient te worden als ware deze vóór 1 juli

1989 ingediend'. Dit heeft erin geresulteerd dat bij wijze van compromis deze aanvraag alsnog tot een door de KUN verlaagd bedrag is toegewezen.

Gelet op de reeds in het HOOP 1990 beschreven situatie met betrekking tot de apparatuur bij de universiteiten is, ten tijde van de begrotingsvoorbereiding 1991, besloten de toewijzing aan de universiteiten voor dit doel binnen de voor die instellingen beschikbare middelen - te verhogen met een bedrag van f10 mln. per jaar.

II.4.9.2 Informatisering h.b.o.

II.4.9.2.1 Speerpunten

In 1990 zijn in het kader van de notitie 'Informatiebeleid in het h.b.o.' 3 nieuwe speerpuntprojecten in uitvoering genomen, te weten:

Kennissystemen

HES Amsterdam en Rijkshogeschool IJsselmeer

Informatie- en communicatietechnologie voor de kwartaire sector
Hogeschool Rotterdam e.o.

Cognitief ergonomisch ontwerp

Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht i.s.m. de Middlesex Polytechnic

De speerpuntprojecten Telematica (Hogeschool Utrecht) en Kennistechnologie (Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht) zijn met succes afgerond. Voorts is ingestemd met de uitvoering van sectorale leerplanprojecten op het terrein van het kunstonderwijs, de werktuigbouwkunde, de BDI-opleidingen en de Academies voor lichamelijke opvoeding.

II.4.9.2.2 Informaticabeleidsplannen

Van 30 hogescholen zijn informaticabeleidsplannen, inclusief adviezen van de wetenschappelijk technische raad voor de SURF-organisatie en van de projectmanager VIT, ontvangen. Dit heeft geleid tot toekenning van een eenmalige extra subsidie van f250,- per onderwijsvragende student.

II.4.9.2.3 Opname in lump-sum

Overeenkomstig de voornemens is in 1990 een begin gemaakt met verhoging van de lump-sum voor hogescholen in verband met de informatisering. In 1990 bestond die verhoging uit een bedrag van f 139,- per onderwijsvragende student.

II.4.9.3 Simulatietraining in het hoger nautisch onderwijs

Mede naar aanleiding van de uitkomsten van het haalbaarheidsonderzoek van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden heeft de minister van onderwijs en wetenschappen op 19 oktober 1990 ingestemd met de oprichting van een nationaal simulatiecentrum voor onderwijs en training op Terschelling. Eén en ander als uitvloeisel van het Integraal Structuur Plan Noorden des lands. Het centrum zal over enkele jaren beschikbaar komen voor geavanceerde trainingsprogramma's voor studenten die een opleiding tot maritiem officier (m.b.o. en h.b.o.) volgen. Hierdoor zal het zeegaand instructievaartuig 'Prinses Margriet' te zijner tijd uit de vaart worden genomen. De bedoeling is het centrum op Terschelling bestuurlijk in te bedden in een landelijke beheersstructuur, waartoe ook de in Wageningen te situeren simulator voor nautisch onderzoek gaat behoren, die met financiële steun van de minister van economische zaken wordt gerealiseerd. Op deze wijze zal de schaarse deskundigheid op dit terrein in Nederland worden gebundeld. Tevens zijn in dat perspectief de Technische Universiteit Delft en de Stichting Vestiging Nationaal Maritiem Simulatorcentrum te Rotterdam uitgenodigd hun inbreng te leveren.

II.4.9.4 Apparatuurvoorzieningen para-universitair onderzoek

Het Intentioneel Apparatuurschema '90-'94 (IAS), dat voorziet in de middelen voor de apparatuurvoorziening voor het para-universitair onderzoek, is neergelegd in de financiële schema's behorende bij het HOOP '90. Het bijgestelde IAS '91-'95 is verschenen in de financiële schema's bij de begroting voor 1991. Dit IAS is niet nieuw maar slechts een actualisering ten opzichte van het HOOP '90. In het kader van het IAS is in de komende jaren in de begroting een bedrag van f 51 mln. per jaar opgenomen. Hiervan is f 10 mln. voor middelgrote apparatuur uitgetrokken en f 26 mln. voor grote apparatuur voor het para-universitaire onderzoek. De overige f 15 mln. zijn bestemd voor het universitaire onderzoek. Hiervan is f 10 mln. in het IAS opgenomen ten behoeve van een supercomputerfaciliteit en f 5 mln. voor universitaire centra voor geavanceerd onderzoek.

De supercomputerfaciliteit is inmiddels gerealiseerd.

II.4.10 Financieel beleid

1. Beleidsmaatregelen

Met betrekking tot het begrotingsjaar 1990 zijn voor het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek de volgende maatregelen genomen c.q. bijstellingen verwerkt tot de ontwerp-begroting 1990 (bedragen x f 1 mln.).

Middelen kader 1989	7.048,5 *
maatregelen	
• korting lump sum h.b.o.	- 20,0
• verlenging vonnis Wijnholt	- 55,7
bijstellingen	
• toename studentenaantallen h.b.o.	100,1
• collegegeld opbrengst w.o.	- 14,6
• budgetoverdrachten (incl. kasverschuivingen) naar h.o.	76,3
• overige bijstellingen	28,2

Middelenkader ontwerp-begroting 1990 7.162,8

* inclusief LAVI en DI/VZ

2. Kostenontwikkeling tijdens het begrotingsjaar

De uitgaven voor het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek zijn in het jaar 1990 met 389,7 mln. gestegen ten opzichte van de ontwerp-begroting 1990.

De stijging* wordt veroorzaakt door de volgende factoren (bedragen x f 1 mln.).

• rechtspositionele maatregelen	264,6
• bijstelling wachtgelden	57,6
• toename studentenaantallen h.b.o.	32,5
• budgetoverdrachten naar h.o.	59,9
• overige bijstellingen	- 29,5

Totaal 385,1

* exclusief bijstellingen LAVI en DI/VZ

II.4.11 Huisvestingsbeleid

II.4.11.1 Huisvestingsbeleid universiteiten

Het Intentioneel Investeringschema voor universiteiten vermeldde voor het jaar 1990 een bedrag van f 186,1 mln..

Het huisvestingsbeleid is allereerst gekenmerkt door de continuering van de doelmatigheidsvergroting van het ruimtegebruik. Ten tweede zijn uitbreidings-investeringen voor enkele groei-instellingen noodzakelijk gebleken. Voorts is een hoeveelheid van kwalitatieve problemen

(functioneel en bouwtechnisch) ten dele opgelost, waarbij de veiligheids- en milieuproblematiek voor met name de wat oudere laboratoria extra aandacht heeft gekregen.

De huisvestingsplanronde van 1990 is met het uitbrengen van richtlijnen voor het opstellen van de instellings-huisvestingsplannen gestart. De ministeriële reactie hierop wordt begin 1991 uitgebracht en is basis voor een Intentioneel Investeringssschema WO voor 1992-1996.

II.4.11.2 Huisvestingsbeleid academische ziekenhuizen

De investeringen voor academische ziekenhuizen opgenomen in het Investeringssschema (IPAZ) bedroegen voor 1990 f 318,5 mln.

Dit bedrag werd grotendeels besteed aan grote lopende nieuwbouwprojecten die zijn gestart onder de zogenaamde Convenantstructuur.

In het kader van afstemming tussen wetgeving WWO en WZV en de dereguleringswens bij beide betrokken ministeries, worden de bouwprocedures voor de academische ziekenhuizen herzien. Een nieuwe procedure met betrekking tot bouwprojecten tot een bedrag van f 5,0 mln. is samen met de Vereniging Academische Ziekenhuizen nagenoeg afgerond.

Een geactualiseerd investeringssschema voor de jaren 1991-1995 is uitgebracht.

II.4.11.3 Huisvestingsbeleid hogescholen

Het Intentioneel Investeringssschema voor hogescholen vermeldde voor 1990 een bedrag van f 105,6 mln.. Voorts bedroeg het beschikbare budget voor huren f 68,0 mln..

Aan de hand van de door het ministerie uitgebrachte richtlijnen voor het opstellen van de huisvestingsplannen, hebben de hogescholen hun huisvestingsplannen ingediend, waarin onder andere huisvestingsconsequenties van het S.T.C.-proces verwerkt zijn. Ook in dit veld werd het beleid gekenmerkt door de sterke groei van het aantal studenten alsmede de kwalitatieve problematiek (functionele en bouwtechnische tekortkomingen).

De reactie op de ingediende huisvestingsplannen met behulp van het bijgestelde toetsingsmodel Rumhbo'N zal in 1991 worden uitgebracht en is basis zijn voor een Intentioneel Investeringssschema HBO 1992-1996. Het ruimtebehoefte model Rumhbo'N is in overleg met de HBO-Raad vastgesteld.

II.4.12 Beleidsruimte artikelen

II.4.12.1 Stimulering en coördinatie van alfa- en gammawetenschappen

Ook in 1990 werd een aantal aanvragen voor subsidie, op het gebied van onderzoek en documentatie, gericht op verbetering van de infrastructuur in de alfa- en gammawetenschappen in behandeling genomen.

Onder andere werd besloten middelen ter beschikking te stellen tot het mogelijk maken van:

- een secretariaat en een tijdschrift voor Europese vrouwenstudies;
- een microficheringsproject op het gebied van de dialectologie;
- een proefproject gericht op een historische steekproef van de Nederlandse bevolking;
- een project om Nederlandse bedrijfsarchieven te registreren met het oog op historisch onderzoek

II.4.12.2 Bibliotheek- en informatieverzorging

Onder verantwoordelijkheid van de UKB (Samenwerkingsverband Universiteitsbibliotheken, de KB en de Bibliotheek van de KNAW) wordt een aantal projecten uitgevoerd. Dit betreft onder andere het ontwikkelen van een methodiek waarmee de bij de wetenschappelijke bibliotheken gebruikte ontsluitingsystemen geautomatiseerd kunnen worden overgezet naar de Nederlandse Basisclassificatie, en voorts het project gecoördineerde retrospectieve catalogusconversie. Gelet op het grote belang van dit laatste project voor de verbetering van de online toegankelijkheid van het Nederlandse bibliotheekbezit, ook in internationaal verband, is in 1990 hiervoor een vervolgsubsidie verstrekt.

II.4.13 Kennisoverdracht

II.4.13.1 Hoger onderwijs, Technologie en Marktsector (HTM) en de regeling Stimulerings Kennisoverdracht (SKO)

In 1990 zijn een achttal verzoeken om subsidie in het kader van de HTM en de SKO regeling gehonoreerd. Het gaat hierbij vooral om samenwerkingsprojecten tussen de instellingen van hoger onderwijs en het bedrijfsleven en om kennisoverdracht vanuit het hoger onderwijs naar maatschappelijke instellingen. In tegenstelling tot voorgaande jaren werd in 1990 het merendeel van de projecten toegewezen aan universiteiten.

II.4.13.2 Alfa-informatieverzorging

Op verzoek van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen - mede naar aanleiding van een advies van de toenmalige Bibliotheekraad - is door het NBBi na verkennend onderzoek in 1988 en 1989 een programmalijn 'Informatievoorziening alfa-disciplines' uitgewerkt. Voor een aantal binnen de programmalijn ontwikkelde demonstratie-, pilot- en studieprojectideeën zijn nu voorbereidingen voor vervolgacties gestart. Hierbij is de aandacht gericht op de detaillering, specificatie en invulling van de gebruikerseisen en -wensen die in de verschillende alfa-disciplines bestaan en de mogelijke vertaling daarvan naar beschikbare dan wel te realiseren voorzieningen. Gedacht wordt aan acties ter verbetering van de zoekmogelijkheden, elektronische beschikbaarstelling van documenten en retro-catalogisering van catalogusbestanden.

II.4.14 Aansluiting voortgezet onderwijs - hoger onderwijs

Als vervolg op de conferentie over de student aantrekkelijkheid van het h.b.o. (18 april 1989) heeft de HBO-Raad de commissie Van Wieringen ingesteld. Het rapport dat deze commissie heeft uitgebracht en de rapporten van de SER, de OESO, de ARHO, de ARVO en de commissie Rauwenhoff zijn gebruikt ten behoeve van een te verbeteren aansluiting van het v.o. op het h.o., waarbij de nadruk lag op de aansluiting van het h.a.v.o. op het h.b.o..

In dit verband kunnen twee activiteiten worden genoemd:

- de werkzaamheden in de ambtelijke commissie die de beleidsnota over de tweede fase voortgezet onderwijs voorbereidt; deze werkzaamheden zijn nog niet beëindigd;
- de hoofdlijnenakkoorden die de minister van onderwijs en wetenschappen heeft gesloten met het w.o. en met het h.b.o.; daarin is afgesproken dat partijen een verbetering van de aansluiting van v.o. op h.o. nastreven.

De inspanningsverplichtingen ten aanzien van de aansluiting van het h.a.v.o. op het h.b.o. - die de meeste problemen geeft - zijn al concreet uitgewerkt. Het gaat daarbij enerzijds om activiteiten gericht op het v.o. en anderzijds om activiteiten gericht op het h.b.o. zelf.

Activiteiten gericht op het voortgezet onderwijs

Om het h.a.v.o. nadrukkelijker te profileren als vooropleiding voor het h.b.o. zullen in het h.a.v.o. beroepsoriënterende sectorvakken worden ingevoerd. De hogescholen zullen daaraan bijdragen door middel van de volgende activiteiten:

- het ontwikkelen van studieprofielen;
- het inhoudelijk bijdragen aan de herprogrammering van het h.a.v.o. in het licht van de oriëntatie en voorbereiding vanuit het h.a.v.o. op het h.b.o.;
- het bijdragen aan her- en bijscholing van docenten in het v.o.;
- het tot stand brengen van werkafspraken tussen hogescholen en scholen voor v.o..

Activiteiten gericht op het hoger beroepsonderwijs

Naast activiteiten die primair gericht zijn op het voortgezet onderwijs, zullen de hogescholen ook een aantal op het h.b.o. zelf gerichte activiteiten ontplooiën. Zij zullen in het kader van de beroepsgerichtheid van

opleidingen werken aan het verder ontwikkelen van een eigen onderwijs-concept. Daartoe wordt een landelijke werkgroep ingesteld met de volgende taken:

- het bevorderen van de informatie-uitwisseling tussen hogescholen over verbetering van de aansluiting van het v.o. op het h.b.o. in brede zin;
- het doen uitvoeren van ontwikkelactiviteiten en de daarvoor noodzakelijke studies onder meer betreffende:
- het ontwikkelen binnen hogescholen van een studentenvolgsysteem;
- het definiëren van studieprofielen waarmee de gewenste instroomkwalificaties voor het h.b.o. kunnen worden geëxpliciteerd;
- het ontwikkelen van een 'diagnostische toets' om bij aankomende studenten eventueel aanwezige deficiënties in gewenste kennis en/of vaardigheden tijdig te kunnen opsporen.

II.4.15 Emancipatiebeleid

II.4.15.1 Emancipatie-onderzoek/vrouwenstudies

Vrouwenstudies en emancipatie-onderzoek moeten een eigen plaats krijgen binnen de eerste, tweede en derde geldstroom voor onderzoek. Dit houdt in dat niet meer één centrale organisatie verantwoordelijk is voor de coördinatie van vrouwenstudies, maar de universiteiten en onderzoek-instellingen zelf. De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, de tweede geldstroomorganisatie, kan voor de periode van vijf jaar extra geld tegemoet zien van de overheid. Bovendien is voor internationalisering een apart bedrag gereserveerd.

Dit staat in het regeringsstandpunt van de minister van onderwijs en wetenschappen en de staatssecretaris van sociale zaken en werkgelegenheid, ten aanzien van het eindadvies van de Stimuleringsgroep Emancipatie-onderzoek (STEO). Dit eindadvies verscheen op 11 september 1990. Het regeringsstandpunt wordt nu aan de Tweede Kamer aangeboden. Ook is het standpunt toegestuurd aan de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (KNAW), de universiteiten en het Nederlands Genootschap voor Vrouwenstudies.

De minister van onderwijs en wetenschappen en de staatssecretaris van sociale zaken en werkgelegenheid zijn van mening dat de STEO in de afgelopen jaren goed werk heeft verricht. Echter, na tien jaar directe stimulering via de eerste geldstroom vanuit de overheid vinden de bewindslieden dat het nu primair de taak is van universiteiten en onderzoekinstellingen om de daadwerkelijke verankering van vrouwenstudies en emancipatie-onderzoek (VEO) verder vorm te geven. Het beoogde doel van de STEO, namelijk die verankering, kan volgens de bewindslieden eerder worden bereikt door directe benadering van de actoren in het veld dan door het instellen van een programmeringscollege dat van bovenaf stuurt.

De bewindslieden stellen de volgende maatregelen voor:

- Binnen de universiteiten (eerste geldstroom) vindt geen directe stimulering van de overheid meer plaats. Inmiddels hebben vrouwenstudies een plaats gevonden binnen de universitaire structuur, is het aan elke universiteit mogelijk om vrouwenstudies te volgen en is er ook een Nederlands Genootschap Vrouwenstudies, een landelijk coördinerende organisatie. De minister van onderwijs en wetenschappen zal de verankering van VEO wel direct aan de orde stellen in het jaarlijks overleg dat hij met de universiteiten voert. Op die manier blijft hij de voortgang van het proces volgen en kan hij erop toezien dat het door de overheid gevoerde stimuleringsbeleid wordt overgenomen en voortgezet door de universiteiten.

- De positie van VEO binnen de tweede geldstroom (NWO) is volgens de STEO nog problematisch. Dit komt vooral omdat VEO als interdisciplinair vakgebied moeilijk in te bedden is in de structuur van NWO die monodisciplinair gericht is. De STEO heeft in de afgelopen jaren ook gestimuleerd dat goede projectvoorstellen voor onderzoek bekostigd werden binnen de tweede geldstroom. Hierbij willen de bewindslieden

aankopen. Zij stellen daarom voor een periode van vijf jaar jaarlijks f 700.000,- ter beschikking aan NWO die direct ten goede moet komen aan de vrouwenstudies.

• Het contractonderzoek (derde geldstroom) op het gebied van VEO valt buiten de directe waarneming van de bewindslieden. Wat voor de bewindslieden wel van belang is, is het stimuleren van onderzoek op de ministeries. Sinds 1987 zijn er op verschillende ministeries coördinatoren voor emancipatie-onderzoek aangesteld. Daarnaast komt er een handleiding waarin beschreven staat hoe emancipatie-onderzoek in het onderzoek op de ministeries kan worden betrokken.

Voor internationale stimulering heeft de minister van onderwijs en wetenschappen reeds in november 1990 f 100.000,- per jaar toegezegd over een periode van vier jaar voor het in Nederland te vestigen secretariaat van de Europese vereniging 'Womens International Studies Europe' (WISE) en voor het secretariaat van een op te richten Europees Tijdschrift Vrouwenstudies.

Ook hebben zowel de minister van onderwijs en wetenschappen als de staatssecretaris van sociale zaken en werkgelegenheid in beginsel maximaal f 50.000,- per jaar toegezegd voor de voortzetting van de inventarisatie van lopend en afgerond onderzoek op het gebied van VEO.

II.4.15.2 Emancipatie h.b.o.

De subsidie voor het emancipatieproject van de stichting Vrouwen en Hoger Technisch Onderwijs (VHTO) is in 1990 verlengd. In de loop van 1990 heeft de HBO-Raad een algemeen voorstel voorgelegd over een voortzetting van de speerpuntaanpak ter uitwerking van de voornemens over deelname van vrouwen aan het h.b.o. zoals neergelegd in het Hoofdpijnenakkoord hoger beroepsonderwijs. Bedoeld algemeen voorstel zal in 1991, mede op grond van ervaringen met reeds bestaande speerpunten, nader worden uitgewerkt.

II.4.15.3 Stimulering deelname allochtonen in het h.b.o.

Voor projecten betreffende allochtonen, gericht op vergroting van instroom, rendement en voorlichting aan deze deelnemerscategorie aan het h.b.o., is in het verslagjaar 1,2 miljoen gulden uitgetrokken. Zeven hogescholen hebben een toekenningsbrief voor de uitvoering van acht projecten ontvangen. De looptijd van de projecten is vier jaren; de instellingen is verzocht, in oktober 1991 een eerste rapportage te leveren om te bezien in hoeverre de geformuleerde doelstellingen van het project daadwerkelijk een bijdrage leveren aan de stimulering van deelname van allochtonen aan het hoger beroepsonderwijs.

In het Hoofdpijnenakkoord is tot en met 1995 een bedrag van 1,2 mln. gulden per jaar voor deze doelstelling overeengekomen.

II.4.16 Dierproeven

De minister van onderwijs en wetenschappen volgt het beleid van de minister van welzijn, volksgezondheid en cultuur ten aanzien van de drie V's van de dierproeven, namelijk de V's van Vermindering, van Vervanging en van Verfijning.

De minister van onderwijs en wetenschappen is qualitate qua betrokken bij de opleiding van dierverzorgers, biotechnici en proefdierdeskundigen en bij de problematiek rondom het gebruik van proefdieren in onderwijs en onderzoek en bij het onderzoek naar alternatieven voor dierproeven.

Als coördinerend minister voor het wetenschapsbeleid is zijn beleid gericht op centralisatie van de proefdierfok en op beperking van eigen fok binnen de instellingen. Hiertoe is in april 1990 een contract ondertekend tussen de minister, het Amerikaanse proefdierbedrijf Harlan Sprague Dawley Inc. (HSD) en de NV Industriebank LIOF. Het contract voorziet in een subsidie ten behoeve van een nieuw te stichten Nederlandse proefdiervoorziening in Limburg.

Daarenboven is het beleid gericht op een centrale faciliteit voor

huisvesting en, indien noodzakelijk, fok van proefdieren per instelling. In deze centrale faciliteit dienen ook de laboratoria voor dierproeven gehuisvest te zijn.

In 1990 heeft de minister subsidie verleend voor de opzet van een Proefdierkundig Expertisecentrum (PREX) aan de RUU. Bovendien heeft NWO de vakgroep proefdierkunde subsidie toegekend voor oio's. Op het gebied van het proefdierkundig onderwijs vervult de vakgroep proefdierkunde inmiddels een centrale rol.

Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen is actief betrokken bij het Platform Alternatieven voor Dierproeven, waaraan een bijdrage van f200.000,- per jaar wordt verstrekt voor onderzoek naar alternatieven.

De dierenbescherming heeft in haar rapport 'Dierproeven, alternatieven, welzijn en ethiek' voorstellen gedaan voor onderzoek naar alternatieven voor dierproeven.

Hierover en over de adviezen van de Commissie voor Advies van de Dierproeven is regelmatig overleg met de dierenbeschermingsorganisaties.

De minister is in de HO-Kamer met de universiteiten overeengekomen dat deze, mede via contact met de Veterinaire Hoofdinспекtie van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, het beleid van de minister ten aanzien van de dierproeven vorm zullen geven.

II.4.17 Advies (ARHO)

De adviesraad hoger onderwijs heeft in 1990 drie adviezen en twee achtergrondstudies uitgebracht.

Adviezen

25. Nota van wijziging ontwerp WHW (briefadvies)

26. Eigen meesterschap in het personeels- en arbeidsvoorwaardenbeleid

27. Adviesstructuur hoger onderwijs (briefadvies)

Achtergrondstudies

3. Documentatie en probleemverkenning titulatuur

4. Stapelen in het hoger onderwijs, (uiting van stelselproblematiek)

II.5 Volwasseneneducatie

II.5.1 Hoofddijnen van het gevoerde beleid

In 1990 is de behandeling van de wetsvoorstellen Kaderwet volwasseneneducatie, voortgezet algemeen volwassenenonderwijs en Wet op het cursisch beroepsonderwijs, die vanwege de kabinetswisseling was opgeschort, door de Tweede Kamer hervat. De realisatie van de aan deze wetsvoorstellen ten grondslag liggende doelstellingen, zoals autonomievergroting voor de instellingen, verbetering van de regionale afstemming tussen vraag en aanbod van onderwijs, flexibilisering van leerwegen, vergroting van doelmatigheid, vormt een belangrijke voorwaarde voor een verderweg liggend perspectief. Dat perspectief richt zich op een nog grotere samenhang en samenwerking tussen en binnen voorzieningen van beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. Deze beleidslijn zal naar aanleiding van een verzoek tijdens de behandeling van de begroting 1991, in de vorm van een hoofdlijnennotitie beroepsonderwijs en volwasseneneducatie verder worden uitgewerkt. De hoofdlijnennotitie zal rond de zomer van 1991 worden uitgebracht.

Daarnaast is in 1990 begonnen met de voorbereiding van een beleidsnota volwasseneneducatie. In het kader van de voorbereidingen heeft in december 1990 een conferentie plaatsgevonden met als thema 'Investing in Human Resources: Volwasseneneducatie in Nederland'. Deze conferentie werd op verzoek van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen door de Raad voor de Volwasseneneducatie (RVE) georganiseerd.

Het belangrijkste vraagstuk dat in de beleidsnota aandacht zal krijgen en waar tijdens de conferentie de discussie op was gericht is de problematiek van de werking van de volwasseneneducatie-markt. Relevante vraagstukken ten aanzien van de volwasseneneducatie-markt zijn de ondoorzichtigheid van de markt, de veronderstelde onderinvestering als het gaat om deelname aan volwasseneneducatie van bepaalde groeperingen in de samenleving en de versnippering aan de aanbodkant. De resultaten van de conferentie worden benut bij de totstandkoming van de nota die in 1991 aan de Tweede Kamer zal worden aangeboden.

II.5.1.1 Ondersteuning volwasseneneducatie

In 1990 is in een vierde nota van wijziging Kaderwet volwasseneneducatie het wettelijke kader geschetst voor een nieuwe decentrale ondersteuningsstructuur volwasseneneducatie.

Aan de Raad voor de Volwasseneneducatie (RVE) is in het licht van de nieuwe taakstelling gevraagd een plan van aanpak op te stellen voor het begeleiden van het proces van implementatie van deze structuur.

Het in 1989 gevoerde overleg met de Landelijke Pedagogische Centra (LPC's) over de intensivering van de bijdrage aan de ondersteuning volwasseneneducatie heeft er toe geleid dat in 1990 het overleg is uitgebreid met de sectororganisaties. Dit overleg maakt het mogelijk dat de LPC's beter kunnen inspelen op de behoefte aan ondersteuning in het veld.

II.5.1.2 Doelgroepenbeleid

In 1990 zijn de inspanningen om de participatiegraad van allochtonen in de volwasseneneducatie te verhogen, aanzienlijk geïntensiveerd. In het arbeidsmarktvoorzieningsbeleid wordt in toenemende mate gebruik gemaakt van het scholingsinstrument om langdurig werklozen een grotere kans te bieden op een plaats op de arbeidsmarkt.

In het kader van de regeringsreactie op het advies 'Allochtonenbeleid' van de WRR zijn in het verslagjaar de mogelijkheden verruimd voor de deelname van allochtonen aan de basiseducatie en het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs. Daarmee zal de wachtlijstproblematiek in de basiseducatie op korte termijn kunnen worden opgelost. Verder zal de bijscholing van zittend personeel en aan te trekken personeel kunnen worden uitgebreid op het terrein van Nederlands als tweede taal.

II.5.1.3 Invoering informatietechnologie

In het jaar 1990 is voor de volwasseneneducatie het PRINT-project van start gegaan. Het organisatorische kader daartoe vormde de Overleggroep Informatietechnologie Volwasseneneducatie (OIVE). Zoals eerder is aangegeven is de OIVE begin 1991 losgemaakt van de Stuurgroep Verzorging Informatietechnologie (SVI).

In het kader van het Inhaalprogramma beroepsonderwijs is f 3 mln. aangewend voor de aanschaf van hard- en software in de volwasseneneducatie en het vormingswerk. Deze aanschaf is gerelateerd aan de courseware-ontwikkeling in het kader van PRINT.

Eveneens zijn in 1990 middelen verstrekt aan het Project Open Leercentrum. Doel van dit project is om de onderwijsinhoud af te stemmen op de behoeften van volwassenen met de toepassing van nieuwe methoden en technieken. Flexibilisering van het aanbod en individualisering van de leerroute van volwassen cursisten staan hierbij centraal.

II.5.1.4 Regionalisering, schaalvergroting en vernieuwing

De wetsvoorstellen zoals die thans bij de Tweede Kamer liggen, te weten de Kaderwet volwasseneneducatie (KVE), de Wet op het cursorisch beroepsonderwijs (WCBO) en voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (VAVO) zijn alle gericht op onderlinge afstemming en samenwerking op decentraal niveau, flexibilisering van leerwegen, verdergaande schaalver-

groting en onderwijsinhoudelijke vernieuwing en verbetering van de afstemming tussen vraag naar en aanbod van onderwijs. De implementatie van deze wetsvoorstellen moet worden gezien als een eerste stap op weg naar een verderweg liggend perspectief waarin eventueel samenwerking tussen het beroepsonderwijs en de volwassenen-educatie en zo mogelijk samenwerking tussen het publieke en private circuit wordt nagestreefd.

II.5.1.5 De Raad voor de Volwasseneneducatie (RVE)

De Raad voor de Volwasseneneducatie is in het jaar 1990 op een nieuwe leest geschoeid. De Raad is vernieuwd en uitgebreid. Het adviescollege bestaat nu uit 9 leden, onder wie de voorzitter. Deskundigen uit het bedrijfsleven en de arbeidsvoorziening maken nu ook deel uit van de Raad. Het bureau is eveneens vergroot, gelet op de uitbreiding van het takenpakket van de Raad. Naast het gevraagd en ongevraagd adviseren gaat de RVE ook veranderingsprocessen in de volwasseneneducatie begeleiden. Dit houdt onder meer in het ontwikkelen van netwerken, het informeren en bijvoorbeeld door middel van de organisatie van conferenties, het uitvoeren van procescoördinatie op verzoek van de minister van onderwijs en wetenschappen en het (doen) verrichten van onderzoek. Zo is in het najaar van 1990 in samenwerking met de procescoördinatie SVM het proces van RBO-vorming ter hand genomen.

In 1990 zijn de volgende publicaties uitgebracht: 'Wandkaart Volwasseneneducatie'. Een in kleurendruk uitgevoerde wandkaart van Nederland (formaat 66 x 82,5 cm) met de instellingen voor beroepsonderwijs en volwasseneneducatie in de 28 regio's van de arbeidsvoorziening.

Investing in human resources. Achtergrondrapport over de volwassenen-educatie in Nederland.

Innovatie als organisatiestrategie. Verslag themaconferentie BE, gehouden op 30 maart 1990.

Volwasseneneducatie in Europa. Een vergelijkende studie naar de volwasseneneducatie in een aantal EG-landen en in Zweden. Juli 1990.

Advies regionale samenwerking arbeidsvoorziening-onderwijsinfrastructuur, april 1990.

II.5.2 Hoofdlijnen dag/avond a.v.o./v.w.o. en basiseducatie

II.5.2.1 Wetgeving voortgezet algemeen volwassenenonderwijs

Op 11 juni 1990 is het voorlopig verslag vastgesteld inzake het wetsvoorstel voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (VAVO), dat in september 1989 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal was aangeboden. De memorie van antwoord is op 3 oktober 1990 door de Tweede Kamer ontvangen. Begin 1991 wordt het eindverslag verwacht waarna in april/mei 1991 de behandeling in de Tweede Kamer zal plaatsvinden.

II.5.2.2 Basiseducatie

De werking van de Rijksregeling Basiseducatie is geëvalueerd over de periode 1987 tot en met 1990. Het verslag zal worden aangeboden aan de Tweede en de Eerste Kamer der Staten-Generaal. In 1990 is het proces van verevening, de herverdeling van het rijksbudget over de gemeenten, voortgezet. Als gevolg hiervan werden de budgetten van 166 gemeenten gekort. Van 536 gemeenten werden de budgetten verhoogd. In de 62 WGR-regio's hebben 37 regio's een groeiend en 25 een dalend budget ten gevolge van de verevening.

II.5.3 Hoofdlijnen van beleid beroepsgerichte VE en scholing

II.5.3.1 Cursorisch beroepsonderwijs (WCBO)

In verband met de kabinetswisseling is het in mei 1989 ingediende wetsvoorstel WCBO controversieel verklaard. Daardoor heeft de Tweede Kamer eerst in mei 1990 het voorlopig verslag vastgesteld. Hierop heeft de Tweede Kamer op 5 november 1990 de memorie van antwoord ontvangen. Eind 1990 is nog een nota van wijziging uitgebracht waarin - naast

technische wijzigingen - een gewijzigde regeling is opgenomen voor het deeltijdse middelbaar beroepsonderwijs aan een instelling voor h.b.o. en voor de benoembaarheidsvereisten voor praktijkdocenten.

II.5.3.2 Scholing en activerend arbeidsmarktbeleid

Voor jongeren is in 1990 een hoofdlijnenakkoord tussen overheid en sociale partners gesloten. Hierin is onder meer voorzien in:

- inzet van het leerlingwezen voor de opleiding van met werkloosheid bedreigde jongeren;
- ontwikkeling van voortrajecten naar het leerlingwezen voor werkloze jongeren;
- inzet van specifieke scholing voor werkloze jongeren, waarvan tenminste een deel via openbare inschrijving door de onderwijsinfrastructuur kan worden uitgevoerd.

Verder is afgesproken dat op korte termijn via een pakket van maatregelen en meer structureel in het kader van de Nota Tweede Fase Voortgezet Onderwijs het voortijdig schoolverlaten zal worden teruggedrongen. Kernpunt daarbij is, dat onderwijs voor de opgave staat zoveel mogelijk te voorkomen dat jongeren zonder beroepskwalificatie de arbeidsmarkt betreden.

Voor andere doelgroepen van de arbeidsvoorzieningsorganisatie worden ook scholingsinstrumenten ingezet. Naast de reguliere activiteiten van de arbeidsvoorzieningsorganisatie, die in 1990 slechts voor een zeer gering deel via de openbare inschrijvingsprocedure tot uitvoering kwamen, betrof dit de gezamenlijk door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en Arbeidsvoorziening uitgevoerde maatregel primair beroepsgerichte volwasseneneducatie (PBVE), en het ter beschikking stellen van extra middelen van de zijde van de arbeidsvoorzieningsorganisatie voor PBVE en basiseducatie.

II.5.3.3 Programma additionele scholing

Het Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening heeft in 1990 middelen beschikbaar gesteld aan het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen in het kader van het Programma Additionele Scholing (PAS). Dit met als doel de scholing van werklozen en met werkloosheid bedreigden te intensiveren door middel van de inzet van de onderwijsinfrastructuur. Ten behoeve van de intensivering van de scholing voor laagopgeleide langdurig werklozen is landelijk een bedrag van ruim f 40 mln. ingezet voor de uitbreiding van basiseducatie en PBVE in alle GAB-regio's. Op basis van de zogenaamde heroriënteringsgesprekken van Gewestelijke Arbeidsbureaus werden langdurig werklozen doorverwezen naar basiseducatie - als voortraject voor beroepsscholing - of PBVE. Gebleken is dat basiseducatie een belangrijke functie kan vervullen als voortraject voor arbeidsmarktgerichte scholing, met name voor allochtonen. Voor PBVE betekende het een uitbreiding met circa 2000 voltijsdeelnemers. Evenals in 1989 zijn er in 1990 PAS-middelen ingezet ter versterking van het leerlingwezen, met name op het terrein van de ontwikkeling van nieuwe opleidingen, bevordering instroom in het leerlingwezen van niet-traditionele doelgroepen, vergroting van de inbreng van landelijke organen van het leerlingwezen in de PBVE. Door de inzet van PAS-gelden is de scholing op secundair technisch niveau voor werklozen tot ontwikkeling gekomen. Aan opgeleiden op middelbaar technisch niveau bestaat op de arbeidsmarkt grote behoefte. De korte opleidingen zijn ontwikkeld en uitgevoerd door regionale samenwerkingsverbanden tussen deeltijd-m.t.o. en Centra Vakopleiding. Dit in nauwe samenwerking met GAB's. Uit de PAS-middelen zijn eveneens de mogelijkheden voor hoger opgeleide anderstaligen om programma's Nederlands als tweede taal te volgen, uitgebreid en geïntensiveerd. Tevens zijn middelen ingezet voor het project Intensivering Scholing door Onderwijsinstellingen (ISO).

II.5.3.4 PBVE en Regionale Bureaus Onderwijs

In 1990 is de Tweede Kamer akkoord gegaan met de beleidsnotitie

Regionale Samenwerking Arbeidsvoorziening - onderwijsinfrastructuur. De beleidsnotitie voorziet in het vormen van Regionale Bureaus Onderwijs (RBO's).

Deze bureaus zijn noodzakelijk om de onderwijsinfrastructuur in de RBA-regio's als aanbiedende partij op de regionale scholingsmarkt nadrukkelijk te manifesteren en te organiseren. Daarnaast behoort het tot de taakstelling van de RBO's programmatische samenwerking te bewerkstelligen binnen de onderwijsinfrastructuur op het terrein van specifieke scholing. De RBO's kunnen daarnaast, indien de onderwijsinfrastructuur dat wenst, ook worden ingeschakeld op het terrein van contractactiviteiten.

Overeenkomstig het PBVE convenant zal het PBVE-beleid in de periode tot 1994 gehandhaafd blijven. De coördinatie in de regio's zal worden verzorgd door de RBO's.

Aan de procescoördinatie SVM en aan de RVE is gevraagd om de procescoördinatie van de vorming van de RBO's op zich te nemen. In 1990 is een plan van aanpak uitgebracht door SVM en RVE. Op dit plan van aanpak is in positieve zin gereageerd.

II.5.3.5 Project Intensivering Scholing door Onderwijsinstellingen (ISO)
Het driejarig project Intensivering Scholing door Onderwijsinstellingen is in 1988 in tien regio's van start gegaan. In 1989 is het project, mede door het beschikbaar komen van PAS-middelen, uitgebreid tot 28 (RBA-)regio's.

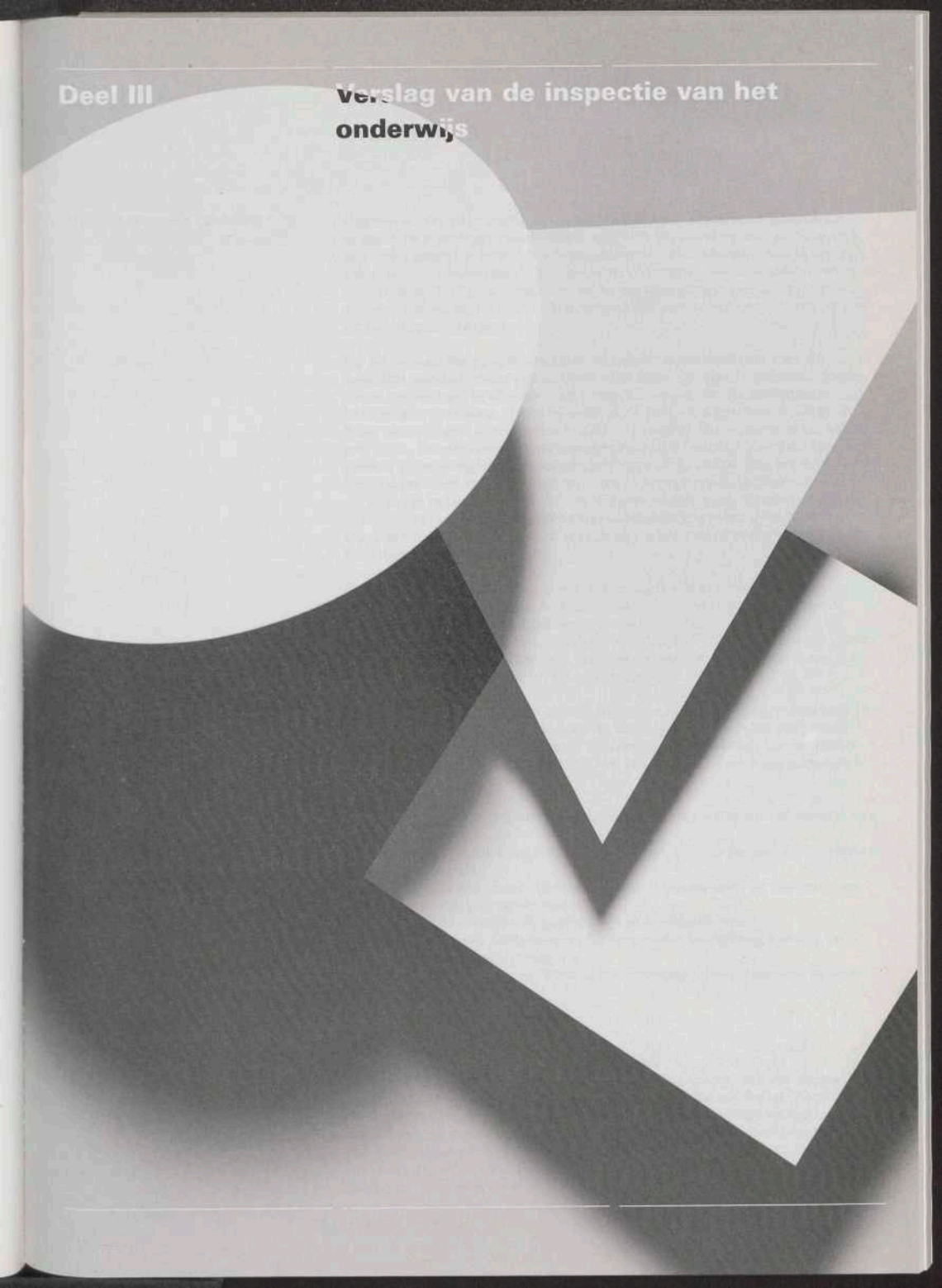
Hoofddoelstellingen van het project waren:

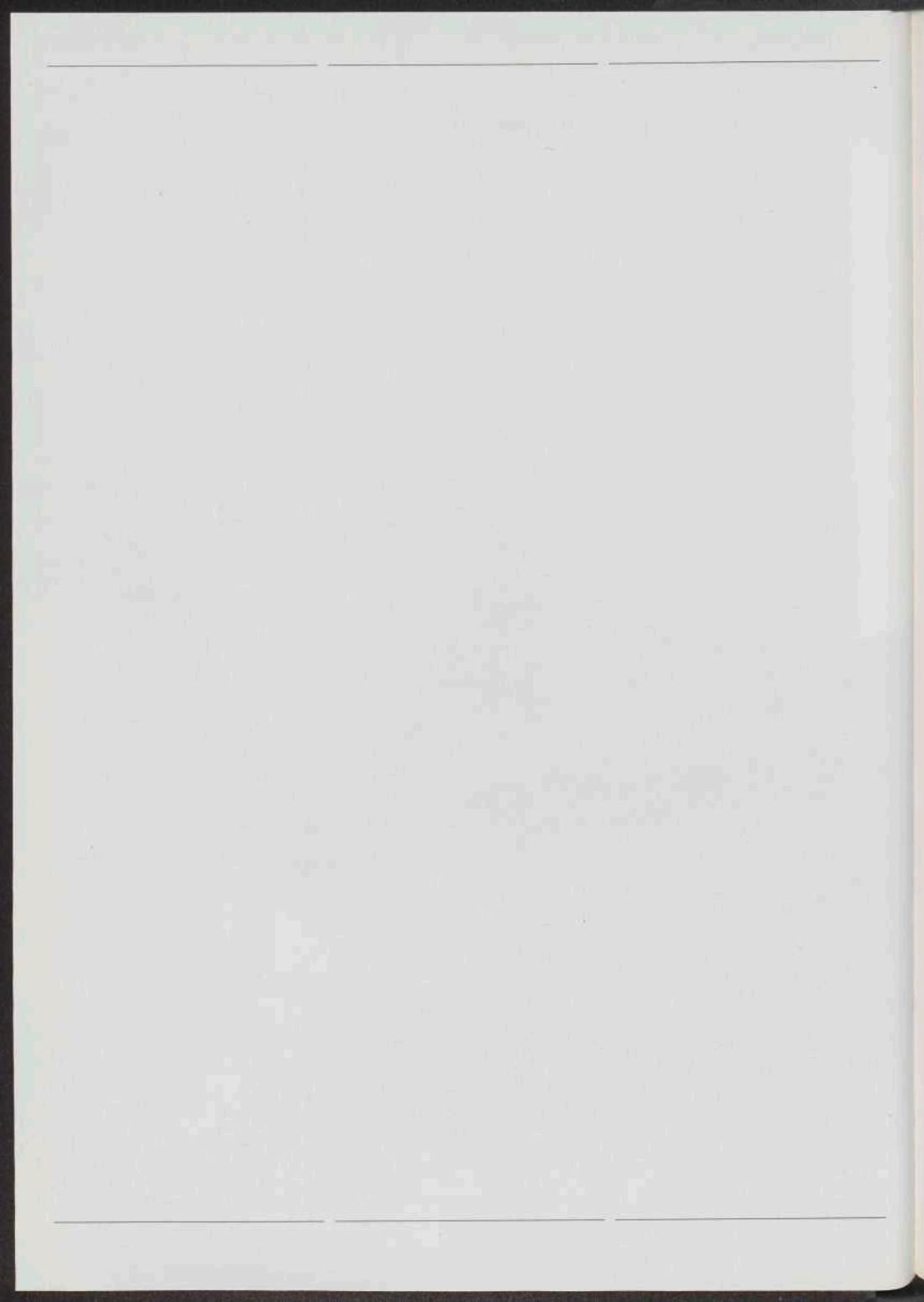
- scholing en plaatsing van werkloze docenten uit het voortgezet onderwijs naar nieuwe functies daarbuiten;
- scholing van docenten voor nieuwe taakgebieden in het onderwijs, met name contractactiviteiten en scholing in het kader van de Arbeidsvoorziening.

Bij de beëindiging van het project in december 1990 zijn ruim 1550 docenten geplaatst in nieuwe functies buiten het onderwijs en hebben circa 11.500 docenten deelgenomen aan seminars en deskundigheidsbevordering voor de uitvoering van contractactiviteiten voor bedrijven. Tevens is er een toename te constateren in de omzet van contractactiviteiten door onderwijsinstellingen.

Deel III

Verslag van de inspectie van het onderwijs

Deel III

Verslag van de inspectie van het onderwijs

III.1 Algemene inleiding

Gegevens over het functioneren van individuele scholen en instellingen vormen voor de inspectie de basis voor een beoordeling van de toestand van het onderwijs. Zowel het feitelijk verzorgde onderwijs, als de organisatie van de scholen en de beschikbare voorzieningen en middelen worden geëvalueerd. Het gaat steeds om eigen waarnemingen van de inspectie, waarbij vooral wordt geput uit gegevens die zijn verkregen tijdens school- en instellingsbezoeken.

Op grond van deze gegevens komt de inspectie tot oordelen over de kwaliteit van het onderwijs in meer algemene zin. Deze oordelen worden zowel neergelegd in afzonderlijke inspectie-rapporten als in bijdragen aan het Onderwijsverslag. Hiermee voldoet de inspectie aan haar taak over haar bevindingen te rapporteren aan de minister van onderwijs en wetenschappen. Omdat deze rapporten openbaar zijn, worden hierdoor tevens andere belangstellenden geïnformeerd over de toestand van het onderwijs. Daarnaast vindt vrijwel altijd een directe terugkoppeling plaats van de verzamelde informatie naar de individuele instellingen, waarop de informatie oorspronkelijk betrekking heeft. Hierdoor worden deze beter in staat gesteld hun eigen beleid te richten op behoud of verbetering van de kwaliteit van het onderwijs.

Ieder jaar maakt de inspectie een selectie uit alle voor een gerichte evaluatie in aanmerking komende facetten van het onderwijs. Daarbij wordt onder meer rekening gehouden met de actualiteitswaarde en de specifieke omstandigheden in bepaalde sectoren van het onderwijs. Verder probeert de inspectie in de loop van een aantal opeenvolgende jaren een beeld te schetsen van het totale onderwijsveld.

Het Onderwijsverslag leent er zich niet voor alle beschikbare gegevens te publiceren. De informatie uit door de inspectie uitgebrachte rapporten wordt bijvoorbeeld niet integraal overgenomen. Wel wordt uit de meeste rapporten een passage opgenomen, die is te zien als een beknopte samenvatting.

De opbouw van dit deel van het Onderwijsverslag wijkt niet af van die van voorgaande jaren.

Hoofdstuk twee gaat over het basisonderwijs en het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs.

Hoofdstuk drie behandelt, in onderscheiden paragrafen, de toestand van alle vormen van voortgezet onderwijs.

Het hoger onderwijs wordt beschreven in hoofdstuk vier.

Hoofdstuk vijf behandelt twee onderwerpen die betrekking hebben op meer dan één onderwijscategorie.

Het laatste hoofdstuk, zes, bevat de bevindingen van de inspectie over de verzorgingsinstellingen.

III.2 Basisonderwijs, speciaal en voortgezet speciaal onderwijs

III.2.1 Inleiding

Evenals in het vorige verslagjaar besteedt de inspectie ook dit jaar aandacht aan enkele afzonderlijke leer- en vormingsgebieden. Werd eerder gerapporteerd over aspecten van spel en beweging van de jongste leerlingen, nu wordt verslag uitgebracht over een breder onderzoek naar het bewegingsonderwijs. Er wordt nader ingegaan op factoren die van invloed zijn op de kwaliteit van het bewegingsonderwijs. Bovendien wordt nagegaan in hoeverre, zowel in het schoolwerkplan als in de onderwijs-

praktijk, sprake is van een ononderbroken ontwikkelingsproces en afstemming op de voortgang in de ontwikkeling (artikel 8 van de WBO). Sinds de inwerkingtreding van de Wet op het basisonderwijs (WBO) werd in het onderwijs een aantal nieuwe leer- en vormingsgebieden geïntroduceerd. Door de inspectie werd in het bijzonder de introductie van bevordering van gezond gedrag beoordeeld. Verder wordt verslag gedaan van de bevindingen over het leer- en vormingsgebied de natuur, waaronder biologie.

In 1990 zijn de zes Print-proefregio's van start gegaan. De eerste ervaringen van de inspectie met Print/Comenius hebben tot een aantal conclusies en aanbevelingen geleid.

Er wordt verder uitgebreid gerapporteerd over diverse aspecten van de zorgverbreiding. Uit de bijdragen valt op te maken dat de aandacht van de scholen voor dit fenomeen groeiende is. Met betrekking tot de implementatie doet zich echter nog wel een aantal problemen voor. In het bijzonder blijkt de consistentie in het signaleren, diagnosticeren en remediëren, zelfs binnen één en dezelfde school, niet altijd aanwezig.

In 1986 werd gestart met een serie diepteprojecten, betrekking hebbend op de realisering van de onderwijskundige doelstellingen van de Wet op het basisonderwijs. De inspectie volgde de ontwikkelingen in de periode 1986-1990 en signaleert een aantal knelpunten.

De bijdrage over het basisonderwijs opent met een verslag over de continue ontwikkeling. De inspectie is nagegaan in hoeverre scholen er in slagen het lesonderwijs zo in te richten, dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen (artikel 8 WBO).

Voor de scholen voor speciaal onderwijs (s.o.) en voortgezet speciaal onderwijs (v.s.o.) was 1990 een jaar dat in het teken stond van het wachten op nieuwe ontwikkelingen. Enerzijds werden de op planmatig handelen gerichte activiteiten voortgezet, anderzijds werd uitgekeken naar perspectieven die het beleid in het kader van de 'Zorg op maat'-gedachte te bieden zouden hebben.

Wat dit laatste betreft constateert de inspectie in het scholenveld vooral interesse voor de opvattingen van de rijksoverheid met betrekking tot de relatie tussen regulier onderwijs en (v)s.o. en de indeling in schoolsoorten. In het bijzonder binnen de schoolsoorten die een grote interne diversiteit kennen, is de belangstelling voor dit thema groot. In dit verband zijn enkele aspecten van de diversiteit binnen het v.s.o. aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok) in kaart gebracht, te weten: scholenveld, internaat- en dagscholen, herkomst van leerlingen, aard van de populatie, kwalificaties van gedragsproblematiek, positieve en negatieve toelatingscriteria, voorgeschreven toelatingsprocedure, knelpunten bij de toelating, verblijfsduur, orthopedagogische doelen, onderwijsprogramma's en uitstroom. Voorts evalueerde de inspectie de ervaringen binnen het s.o. met het invoeringsprogramma sociale redzaamheid, waarvan de eerste cyclus in 1990 werd afgesloten.

III.2.2 Continue ontwikkeling binnen het lesonderwijs

In artikel 8 van de Wet op het basisonderwijs (WBO) is vastgelegd, dat het onderwijs zodanig dient te zijn ingericht, dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen. De inspectie heeft onderzocht in hoeverre scholen er in slagen om bij het lesonderwijs de door de wet voorgeschreven continue ontwikkeling te garanderen.

In vrijwel alle schoolwerkplannen (SWP's) wordt de wettelijke verplichting uit artikel 8, eerste lid, onderschreven. Voor wat betreft de nadere uitwerking hiervan bij het voorbereidend lesonderwijs constateerde de inspectie dat de schoolwerkplanbeschrijving in de helft van de gevallen fragmentarisch en onvolledig was. De beschrijving van leesvoorwaarden voor de kleutergroepen staat inhoudelijk vaak los van de aanpak bij het aanvankelijk lezen. In veel gevallen

wordt niet duidelijk hoe de leerkrachten bij het bereiken van leesvoorwaarden rekening houden met het ononderbroken ontwikkelingsproces. Een beschrijving van het overwegend klassikaal gerichte, aanvankelijk lezen in groep 3 is in de meeste SWP's aanwezig. Maar hoe de scholen het ononderbroken ontwikkelingsproces binnen die opzet denken te realiseren, wordt zelden duidelijk gemaakt. Een groot aantal scholen spreekt weliswaar de intentie uit, dat het kind zich mag ontwikkelen in zijn eigen tempo, maar overwegingen, op grond waarvan kinderen van de ene groep over kunnen stappen naar de andere, worden zelden aangegeven.

Slechts een gering aantal SWP's geeft aan dat er sprake is van meer instapmomenten voor het aanvankelijk lezen. Het gebruik van observatie- en registratieformulieren wordt regelmatig vermeld, maar onvoldoende blijkt hoe de registratiesystemen in de volgende groep worden gebruikt.

In de praktijk van het leesonderwijs blijkt dat scholen in toenemende mate aandacht besteden aan een ononderbroken ontwikkelingsproces van de leerlingen.

De mate waarin de beoogde continue ontwikkeling ook daadwerkelijk wordt gerealiseerd toont opmerkelijke verschillen. Enerzijds zijn er scholen die de consequenties van geconstateerde breukvlakken voor het eerst en op oppervlakkig in kaart hebben gebracht. Anderzijds zijn er scholen, waar het leesonderwijs zodanig verloopt, dat de aanvankelijke scheidslijn tussen groep 2 en groep 3, vooral bij combinatiegroepen, volledig is verdwenen.

Voor een groot deel van de scholen geldt evenwel dat groep 3, in tegenstelling tot groep 1 en 2, een leerstofjaargroep is.

Begrippen en vaardigheden, die als voorwaarden voor het leren lezen gelden, worden in de kleutergroepen meestal thematisch aangeboden. Voor activiteiten als voorlezen, een verhaal navertellen, rijmen, analyseren van klanken en het vaststellen van klankposities wordt vaak gebruik gemaakt van de kringopstelling. Veel leerkrachten bieden de oudste kleuters daarnaast of daaropvolgend specifieke oefeningen aan. Er zijn scholen, waar kinderen vrij mogen kiezen uit klaargezette materialen. Andere scholen maken gebruik van een meer gestructureerde aanpak met behulp van lesjes of een bestaand programma.

In een enkele school trof de inspectie een methodisch aanbod aan waarbij de eerste kern van de leesmethode al vroegtijdig werd aangeboden.

In groep 3 echter worden in het overgrote deel van de scholen de leerlingen geconfronteerd met een klassikaal aanbod van de leerstof van één methode. Een aanbod, dat meestal eenmalig plaatsvindt aan het begin van het schooljaar.

Het ontwikkelingsniveau van de leerlingen is daarbij niet het criterium voor de leerstofkeuze. In de regel wordt de methode vanaf het begin aan alle leerlingen gelijktijdig aangeboden en vervolgens stap voor stap doorgewerkt.

De differentiatie - het rekening houden met de verschillen tussen de leerlingen - speelt pas een rol in de verwerkingsfase, waardoor slechts in beperkte mate tegemoet wordt gekomen aan de gewenste continue ontwikkeling.

Heeft de leerling de basistaak af, dan mogen andere lees- en schrijfactiviteiten worden uitgevoerd.

Een van de middelen om goed zicht te krijgen op het ontwikkelingsproces van leerlingen is een registratiesysteem. Het biedt onder meer de mogelijkheid om in één oogopslag te zien waar er bij een of meer leerlingen sprake is van stilstand of achteruitgang in de ontwikkeling. De inspectie constateert, dat steeds meer scholen, met name in de onderbouw, gebruik maken van een registratiesysteem. Vaak wordt echter niet duidelijk hoe en waarvoor de leerkrachten de gegevens gebruiken.

De inspectie heeft de indruk dat de verzamelde informatie vooral wordt gebruikt ten behoeve van het pedagogisch handelen en het informeren

van ouders. Het gebruik ervan ten behoeve van het realiseren van een continue ontwikkeling blijft derhalve beperkt. Het observatie- en registratiesysteem bestaat bij een derde deel van de jongste groepen uit het bijhouden van activiteiten, die kleuters kiezen of uitvoeren. Kwalificaties met betrekking tot de wijze of het niveau van uitvoering worden echter zelden vastgelegd. Verder constateert de inspectie dat de registratie van leerlinggegevens zich in de midden- en bovenbouw in toenemende mate beperkte tot voorde- ringen in de cognitieve vakken.

Het streven van scholen naar een continue ontwikkeling heeft ook conse- quenties voor de inrichting van de lokalen en het gebruikte materiaal. De inrichting van de kleutergroepen heeft een herkenbaar patroon gekregen: er wordt gewerkt in hoeken en de kleutermaterialen zijn geordend en staan voor de kleuters toegankelijk opgesteld. Wel zijn er verschillen in aantal en kwaliteit van de hoeken. Naast tradi- tiele, sober ingerichte hoeken beschikken de meeste scholen over hoeken die zijn afgestemd op de actuele inhoud van het onderwijs. In eenderde van de kleutergroepen heeft de leesschrijfhoek een plaats gekregen naast de al langer bestaande luisterhoek. Hier wordt de kleuters de gelegenheid geboden om te spelen en te experimenteren met een veelheid van lees-, schrijf- en taalmaterialen. Opmerkelijk is dat deze inrichting van de leeromgeving in de meeste scholen niet wordt doorgetrokken naar groep 3. Daar waar het wel is gebeurd, krijgt de leerkracht gelegenheid om - gekoppeld aan het zelfstandig werken met materialen en opdrachten - gedifferentieerde instructie en hulp te bieden aan een kleine groep leerlingen.

In een beperkt aantal groepen 3 is de leeromgeving zo ingericht, dat de leerlingen na hun basistaak op verschillende plaatsen in het lokaal op nog een andere manier met woorden, letters of klanken kunnen oefenen of experimenteren. In de meeste groepen 3 en 4 ten slotte zitten de leerlingen, in tegenstelling tot groep 1 en 2, in de rij en is het vooral de leerkracht, die bepaalt met welk leesmateriaal klassikaal wordt geleerd, geoefend en gespeeld. Zowel met betrekking tot de inrichting van de leeromgeving als de groe- pingsvormen van de leerlingen constateert de inspectie een breukvlak tussen de groepen 1 en 2 enerzijds en de overige groepen anderzijds.

III.2.3 De leer- en vormingsge- bieden; het bewegingsonderwijs

Werd in het vorige Onderwijsverslag onder meer gerapporteerd over aspecten van het bewegen van de jongste leerlingen, in dit Onderwijs- verslag wordt verslag gedaan over een breder onderzoek naar het bewegingsonderwijs.

Het onderzoek is gericht op het schoolwerkplan en de praktijk met als centrale vragen:

1. In hoeverre is er in het schoolwerkplan sprake van een ononder- broken ontwikkelingsproces en is er ook afstemming op de voortgang in de ontwikkeling (artikel 8 van de WBO)?
2. Is er een relatie tussen de kwaliteit van bewegingsonderwijs en de inzet van (vak)leerkrachten?
3. Welke andere factoren (accommodatie, groepsgrootte en tijdsver- deling) zijn van invloed op de kwaliteit van het bewegingsonderwijs?

Uit het onderzoek blijkt onder meer dat iets meer dan de helft van de scholen voldoet aan het wettelijke vereiste om in het schoolwerkplan melding te maken van een ononderbroken ontwikkelingsproces. In 50 % van de schoolwerkplannen geeft de tekst voldoende aanleiding om te concluderen dat er met betrekking tot de afstemming op de voortgang in de ontwikkeling voldaan is aan de wet. In ruim 80 % van de schoolwerkplannen is het bewegingsonderwijs voor de groepen 1 tot en met 8 nader uitgewerkt. In 8 % van de schoolwerk- plannen wordt verwezen naar een ander document en in 9 % van de

gevallen ontbreekt een nadere uitwerking van het bewegingsonderwijs. De lessen in groep 2 worden in 80 % van de gevallen gegeven door een leerkracht met een opleiding KLOS. Deze lessen vinden vooral plaats in een speellokaal, dat in 9 van de 10 gevallen inpandig is. In de hogere groepen zijn het vooral de leerkrachten met een opleiding Kweekschool/PA/PABO, die de lessen verzorgen. Daarnaast zijn het de vakleerkrachten die vooral in de bovenbouw (25 % in groep 8) het bewegingsonderwijs voor hun rekening nemen. Als accommodatie wordt meestal gebruik gemaakt van speelvelden, gymnastiekzalen of sporthallen. Vijftig procent van de scholen kan van zo'n zaal of hal gebruik maken binnen een straal van 500 meter.

De opleidingsachtergrond van de leerkracht en de kwaliteit van de accommodatie blijken sterk van invloed te zijn op de kwaliteit van de lessen. Uit lesobservaties blijkt dat meer dan de helft van de bijgewoonde lessen als positief kan worden gewaardeerd. In de kleutergroepen worden de meeste goede lessen gegeven door voormalige kleuterleidsters, ondanks het feit dat een aantal van deze lessen in een speelwerklokaal wordt gegeven onder geenszins optimale omstandigheden. De meeste negatief gewaardeerde lessen in de hogere groepen worden gegeven door leerkrachten met Kweekschool-, PA- of PABO-opleiding. De meeste positieve lessen worden gegeven door vakleerkrachten.

Bij positief gewaardeerde lessen is sprake van een duidelijke planning van het bewegingsonderwijs. Ook is er bij de leerkrachten die positief gewaardeerde lessen geven vaak een relatie met bijscholing en registratie van leerlinggegevens. Veel van de meest positief gewaardeerde lessen vinden plaats in een speellokaal of een gymnastiekzaal.

Samenvattend is de inspectie van mening dat de vakinvulling van het bewegingsonderwijs op veel scholen traditioneel is: zowel met betrekking tot de organisatie als het leerstofaanbod zijn veel oude patronen aangetroffen. De inspectie vraagt nadrukkelijk aandacht voor adequate scholing, bijscholing en begeleiding van leerkrachten, die de lessen bewegingsonderwijs geven. Het bewegingsonderwijs komt het best tot zijn recht op scholen, waar het bewegingsonderwijs goed is gepland en het schoolwerkplan met ondersteuning van een vakleerkracht tot stand is gekomen. Ten slotte benadrukt de inspectie dat een speelwerklokaal als accommodatie voor het bewegingsonderwijs, vanwege de tweeledige functie, duidelijke beperkingen heeft.

III.2.4 Nieuwe leer- en vormingsgebieden

1.2.4.1 Bevordering van gezond gedrag

Sinds de inwerkingtreding van de WBO zijn in het basisonderwijs een aantal nieuwe leer- en vormingsgebieden geïntroduceerd: bevordering van gezond gedrag, Engels, maatschappelijke verhoudingen/staatsinrichting, geestelijke stromingen, spel en beweging, mondeling taalgebruik en sociale redzaamheid. Door de inspectie is gekeken hoe de introductie plaats vindt, in het bijzonder van de bevordering van gezond gedrag.

Uit een analyse van geraadpleegde schoolwerkplannen blijkt dat van de nieuwe leer- en vormingsgebieden alleen Engels als apart vak wordt gegeven; de andere worden veelal geïntegreerd in het bestaande vakkenpakket. De beschrijving van de nieuwe gebieden wordt door de scholen niet als bijzonder problematisch ervaren. In alle onderzochte schoolwerkplannen worden Engels, geestelijke stromingen en spel en beweging beschreven. Tweederde van de scholen heeft ook sociale redzaamheid (anders dan gedrag in het verkeer) beschreven, terwijl de overige van de nieuwe leer- en vormingsgebieden door bijna 9 van de 10 scholen in het schoolwerkplan zijn opgenomen. Een concrete uitwerking in leerstoflijnen/begrippenlijsten ontbreekt in meer dan de helft van de schoolwerkplannen. Dit vindt zijn oorzaak in het gegeven dat vrijwel alle leer- en

vormingsgebieden geïntegreerd met een ander vak worden aangeboden. Daarnaast is - uitgezonderd bij Engels - vrijwel niet na te gaan hoeveel tijd besteed wordt aan de nieuwe leer- en vormingsgebieden. Blijkbaar vinden veel scholen het een probleem om voor deze leer- en vormingsgebieden een tijdsbesteding aan te geven.

In de praktijk blijkt dat de praktische uitwerking van het in het schoolwerkplan beschrevene vooral een zaak is van de individuele leerkracht. Bij bevordering van gezond gedrag vindt vrijwel geen registratie van de vorderingen en de ontwikkelingen van de leerlingen plaats. Uit gesprekken met leerkrachten en directies blijkt dat de helft van de ondervraagden de omvang en de inhoud van het onderwijsaanbod als problematisch ervaren. De problemen, die het gevolg zijn van de toename van het onderwijsaanbod, tracht men op te lossen door:

- integratie van nieuwe met reeds bestaande leer- en vormingsgebieden.
- gefaseerde invoering van nieuwe leer- en vormingsgebieden.
- zorgvuldige planning van onderwijsactiviteiten.

Samenvattend constateert de inspectie dat de toename van het onderwijsaanbod, door de invoering van nieuwe leer- en vormingsgebieden, door 50 % van de schoolteams als te belastend wordt ervaren.

De beschrijving in het SWP, die op zichzelf geen grote problemen blijkt op te leveren, is slechts gedeeltelijk in overeenstemming met zowel de onderwijspraktijk als de bedoeling van de wetgever. Veel scholen hebben gekozen voor een integratie van de nieuwe leer- en vormingsgebieden met bestaande vakken. Op die manier probeert men de problemen, die het gevolg zijn van de toename van het onderwijsaanbod, op te lossen.

Aan het ontbreken van een duidelijke leerstof- en ontwikkelingslijn kleven de nodige bezwaren. Immers daardoor is voor de individuele leerkracht de weg vrij om naar eigen inzicht en kennis te bepalen wat wel en niet aan de orde komt. De garantie voor continuïteit en goede onderlinge afstemming ontbreekt bovendien.

De ook hier geconstateerde geringe aandacht voor de registratie van de vorderingen is voor verbetering vatbaar.

III.2.4.2 De natuur, waaronder biologie

In 1990 heeft de inspectie onderzocht hoe het staat met het leer- en vormingsgebied de natuur, waaronder biologie. Slechts een derde deel van de onderzochte scholen blijkt een SWP te hebben dat geheel voldoet aan de vereisten, genoemd in artikel 11, tweede lid, onder a,b,c van de WBO. Zo ontbreekt meestal de leerstofkeuze, de omvang en de ordening ervan. De beschrijvingen van de doelstellingen variëren van zeer algemeen en weinig zeggend tot duidelijk, concreet en operationeel. De meest genoemde methoden dateren van vóór 1980. Vrijwel geen schoolwerkplan geeft aan hoe de vorderingen van de leerlingen bij dit leer- en vormingsgebied worden vastgelegd.

De tijd die per week voor natuuronderwijs is gereserveerd in het activiteitenplan, blijkt sterk te variëren. De meeste groepen besteden er minder dan 1 uur per week aan. Een klein aantal groepen komt tot 1,5 uur per week.

Deze tijdsinvestering blijkt meer te berusten op een ingewortelde traditie dan op een bewuste afweging.

In één op de drie lessen wordt gebruik gemaakt van materiaal uit de levende natuur (vooral in de groepen 1 en 2) en incidenteel worden tijdens de les proeven gedaan en vinden demonstraties plaats.

De meeste lessen worden gegeven met gebruik van een methodeboekje, video's, dia's en fotomateriaal. Methodeboekjes worden vooral gebruikt in de groepen 7 en 8.

Is in de groepen 1 en 2 een grote inbreng en activiteit van de leerlingen waar te nemen, in de hogere groepen neemt de leerkracht daarentegen een centrale plaats in.

Verder heeft de inspectie geconstateerd dat het leer- en vormingsgebied de natuur, waaronder biologie vooral wordt gekenmerkt door biologie-onderwijs. Het sterkste accent ligt op de levende natuur en daarbinnen vooral op dieren. Onderwerpen uit de niet-levende natuur komen slechts sporadisch aan de orde. Bovendien is het gegeven onderwijs zeer afstandelijk. Directe waarnemingen door leerlingen is een weinig gehanteerd didactisch model. Ook leerkrachten hebben overigens - zo bleek uit gesprekken - met deze situatie geen vrede.

Ten slotte kan gemeld worden dat op steeds meer scholen geprobeerd wordt het natuuronderwijs meer in overeenstemming te brengen met de hedendaagse inzichten, zoals die onder meer verwoord worden door de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO).

III.2.4.3 Print

In 1990 zijn zes Print-proefregio's van start gegaan, waarbij basisscholen, schoolbegeleidingsdiensten en PABO's betrokken zijn. De inspectie is van oordeel, dat de door PRINT verstrekte schriftelijke informatie bij de verschillende delen van de werkcyclus over het algemeen van goede kwaliteit is. Ook de standaardisatie van apparatuur en programmatuur krijgt thans gestalte. De relevantie van de informatiebijeenkomsten voor schoolbesturen is niet groot geweest. Er is nauwelijks andere informatie overgedragen dan die reeds op papier ter beschikking was gesteld.

Het belang van deze bijeenkomsten kan volgens de inspectie vergroot worden door meer helderheid te verschaffen over het tijdspad en de te verwachten werkbelasting voor schoolleider, activiteitencoördinator en teamleden tijdens het introductiejaar. Ook zou meer aandacht besteed moeten worden aan vragen over bijkomende zaken zoals ruimtelijke en materiële voorzieningen en de kosten ervan.

Tijdens de bijeenkomsten moet volgens de inspectie ook meer rekening gehouden worden met de verschillen in startsituatie tussen de diverse schoolbesturen.

De bijeenkomsten voor schoolleiders kennen teveel herhaling van zaken, die reeds eerder behandeld zijn in cursussen Onderwijskundig Management. In plaats van die onderdelen zou meer aandacht gegeven kunnen worden aan de gebruiksmogelijkheden van informatietechnologie. Ook is de inspectie van mening dat er meer rekening gehouden moet worden met het verschil in niveau tussen de cursisten (schoolleiders) op het terrein van de informatietechnologie en het verschil in beginsituatie van de deelnemende scholen.

Een deels gezamenlijke cursus voor schoolleider en activiteitencoördinator zou meer effect kunnen opleveren.

Een extra module om schoolleiders, die nog nooit met een computer hebben gewerkt, vertrouwd te maken met het apparaat, komt de inspectie zinvol voor.

De computer kan als hulpmiddel worden ingezet voor computer beheerd onderwijs en voor remediëring. Er kan ook gekozen worden voor het gebruik van computers als hulpmiddel bij differentiëring. De inspectie onderkent in dit verband het belang van extra scholing in gedifferentieerd werken in de groep.

Ten slotte pleit de inspectie ervoor om de activiteitencoördinator, die nu als spil van de innovatieve opzet moet woekeren met de tijd, gedurende de eerste twee jaar extra te faciliteren.

III.2.5 Zorgverbreding

In de afgelopen jaren is veel aandacht besteed aan de zorgverbreding binnen het basisonderwijs. Uitgangspunt daarbij is de opvatting, dat het regulier onderwijs zo veel mogelijk leerlingen kwalitatief verantwoord onderwijs moet bieden en leerlingen met problemen zoveel mogelijk zelf moet kunnen opvangen.

De inspectie constateert dat er in het veld consensus bestaat over de

wenselijkheid van zorgverbreding. Maar ook hier geldt dat de invoering niet zonder problemen verloopt.

De inspectie onderzocht een aantal aspecten en keek specifiek naar de zorgverbreding binnen het technisch leesonderwijs, de invoering en het gebruik van de orthotheek, de leerlingbespreking en het leerlingvolgsysteem.

Zorgverbreding binnen het technisch leesonderwijs.

Eén van de middelen om aan de zorgverbreding meer gestalte te geven is de nascholingscursus speerpunt lezen. Deze nascholing is gericht op de verbetering van de signalerende, diagnostiserende en remediërende kwaliteiten van de leerkrachten, die geconfronteerd worden met leerlingen met leesproblemen.

De inspectie keek in de onderwijspraktijk naar de resultaten van deze nascholing op basis van de volgende vraagstellingen:

- Geeft de school in het schoolwerkplan aan of de leerkrachten de leerlingen observeren en zo ja, hoe?
- Hoe komen de leerkrachten de leerlingen met leesproblemen op het spoor?
- Wordt er gebruik gemaakt van toetsen?
- Is er een vorm van registratie?

Observatie

Over het algemeen wordt in de schoolwerkplannen weinig vermeld over het observeren van leerlingen. Waar wel over observatie gesproken wordt, ontbreekt doorgaans informatie over de wijze waarop wordt geobserveerd. Beschrijvingen over observatie beperken zich meestal tot de groepen 2 en 3, wat verklaard kan worden door de beschikbaarheid van observatieformulieren, die gebruikt worden bij de overgang van leerlingen van groep 2 naar groep 3.

Een aantal scholen maakt gebruik van observatiemodellen. De diversiteit hiervan is echter groot en een duidelijke lijn met betrekking tot het gebruik ervan valt niet vast te stellen.

Opmerkelijk is bovendien, dat in de schoolwerkplannen zelden wordt beschreven wat er met de verzamelde gegevens wordt gedaan en wat de consequenties hiervan zijn voor de onderwijspraktijk.

Toetsing

Vergelijkbare constatering zijn er als het gaat om de toetsing. In de meeste schoolwerkplannen wordt vermeld dat er getoetst wordt, maar de frequentie wordt zelden aangegeven. Daar waar het wel gebeurt, komt 3 maal per jaar in de groepen 4 en 5 het meeste voor.

Voor groep 3 worden vooral de methodegebonden toetsen vermeld.

Een beperkt aantal scholen geeft aan in groep 2 of bij de overgang naar groep 3 de leesvoorwaarden te toetsen. Maar ook hier geldt: geen informatie over de normering bij uitval.

Ook geven verreweg de meeste schoolwerkplannen geen uitsluitel over wat er met de toetsresultaten wordt gedaan. Een gering aantal scholen meldt dat de resultaten worden besproken. Aan die besprekingen wordt meestal deelgenomen door het team en de schoolbegeleider. Slechts enkele malen wordt in een schoolwerkplan melding gemaakt van het opstellen van een handelingsplan. Concrete doelen en een tijdslimiet worden daarbij niet aangegeven.

Registratie

De inspectie constateert dat de meeste schoolwerkplannen wel een vorm van registratie vermelden. Maar die beschrijving is vrij algemeen en niet specifiek gericht op een bepaald leer- en vormingsgebied. Voor de groepen

1, 2 en 3 worden vaak klasscheschriften genoemd. Informatie over de opzet en de praktische relevantie ervan ontbreekt.

In weinig scholen wordt - zo blijkt uit de schoolwerkplannen - bij technisch lezen klassikaal onderwijs gegeven. Door het vormen van niveaugroepen proberen de leerkrachten tegemoet te komen aan de onderlinge verschillen tussen leerlingen op het gebied van leesvaardigheid. Kleine leesgroepjes van zwakke leerlingen kunnen daardoor op extra hulp rekenen.

Een nadere specificatie van de te gebruiken hulpmiddelen wordt vrijwel uitsluitend aangegeven bij de beschrijvingen van groep 3.

Vaak wordt dan gebruik gemaakt van remediërende suggesties uit de in gebruik zijnde methode.

Volgens de schoolwerkplannen wordt remediërende hulp slechts in zeer beperkte mate gegeven. De meeste scholen melden in het geheel niets over de hulp, die men denkt te geven aan zwakke lezers.

De evaluatie vindt vooral informeel en tijdens de les plaats. In de groepen 3 tot en met 6 wordt gebruik gemaakt van toetsen.

In de hogere groepen wordt deze vorm van evaluatie steeds minder toegepast.

Werkwijze tijdens de lessen en remediëring

De praktijk in de scholen blijkt op dit punt in veel opzichten overeen te komen met de inhoud van het schoolwerkplan. Nog niet de helft van de scholen toetst het leesproces in de groepen 2 en 3. Op bijna alle scholen worden de leesvorderingen in de groepen 3 tot en met 5 daarentegen 2 à 3 keer per jaar getoetst.

De registratie van de toetsresultaten vindt in groep 3 meestal plaats, maar neemt in de hogere groepen sterk af.

De uitkomsten ervan worden zelden systematisch besproken en leiden slechts bij uitzondering tot een handelingsplan.

Tijdens de instructie en verwerking wordt praktisch geen rekening gehouden met niveauverschillen bij de leerlingen. Op veel scholen wordt een of twee maal per week in niveaugroepen gelezen met de hulp van ouders. De inspectie is van mening dat de kwaliteit van deze leeslessen vaak veel te wensen overlaat.

Bovendien vindt in deze groepen naast de toetsmomenten (ongeveer 3 keer per jaar) nauwelijks evaluatie plaats. Mede hierdoor blijft de groeps-samenstelling vaak te lang ongewijzigd.

Samenvattend constateert de inspectie, dat, hoewel de noodzaak van zorgverbreding door de schoolteams wordt onderkend, de onderwijspraktijk zich laat kenmerken door een grote diversiteit. Zelfs binnen één en dezelfde school wordt de zorgbreedte op verschillende wijze gestalte gegeven, wat doorgaans moet worden toegeschreven aan het ontbreken van duidelijke afspraken. Zijn er wel afspraken gemaakt dan blijken die vaak globaal. Evaluatie van zorgbreedte-activiteiten en bijstellingen van de praktijk op basis van bevindingen zijn slechts incidenteel aan de orde. Structurele invoering van de zorgbreedte blijkt in de praktijk zeer weerbarstig te zijn.

Observatie, toetsing en registratie van de vorderingen en remediërende activiteiten dienen heel nadrukkelijk in het zorgverbredingskader te worden geplaatst. Een gestructureerde en planmatige aanpak is daarbij een voorwaarde voor het welslagen.

De inspectie wijst er in dit verband op dat een dergelijke benadering al in 1984 door de Adviesraad voor het basisonderwijs in het advies 'Het moet ons een zorg zijn' werd bepleit.

De orthotheek

De inspectie constateert dat steeds meer scholen het praten over zorgverbreding omzetten in concreet handelen door daadwerkelijk aandacht te

besteden aan leerlingen die belemmeringen ondervinden in het leer- en/of ontwikkelingsproces. In veel gevallen bleek het opzetten van een orthotheek hiervoor het startpunt te zijn. De orthotheek kan worden gezien als een huisapotheek waarin de school middelen heeft die de leerkrachten kunnen inzetten bij de begeleiding van leerlingen met ontwikkelings-, leer- en/of gedragsproblemen. De inspectie keek in een aantal basisscholen naar de praktijk rond de orthotheek en constateerde dat deze in ongeveer de helft van de scholen aanwezig was. Hieronder bevonden zich vooral de grotere basisscholen. De SWP-beschrijving van de rol van de orthotheek binnen het totale kader van de zorgverbreding is achtergebleven bij de vigerende praktijk.

De helft van de scholen, die beschikken over een orthotheek, heeft ten behoeve van de praktische implementatie een instructie voor de leerkrachten verzorgd. Op scholen, waar de leerkrachten de opbouw en inhoud van de orthotheek kennen, worden materialen en middelen effectief ingezet. In ongeveer 50 % van de scholen met orthotheek is geen inhoudsopgave van de orthotheek voorhanden en blijft het gebruik van de orthotheek beperkt.

De leerlingbespreking als aspect van de zorgverbreding

De inspectie stelt vast dat in vrijwel alle schoolwerkplannen 'voorzieningen voor leerlingen die belemmeringen ondervinden in het leer- en ontwikkelingsproces' (WBO, art. 11 lid d) worden genoemd. In enkele schoolwerkplannen wordt expliciet vermeld dat de zorgverbreding zich ook uitstrekt tot (hoog) begaafde leerlingen.

In het merendeel van de schoolwerkplannen wordt leerlingbespreking als onderdeel van zorgverbreding benadrukt, maar een nadere uitwerking ten aanzien van frequentie, procedure en criteria van aanmelding, blijft vaak achterwege. Hierdoor wordt het initiatief voor het bespreken van een leerling dus overgelaten aan de individuele leerkracht.

Aan een leerlingbespreking wordt doorgaans door het voltallige team deelgenomen.

De frequentie van het aantal besprekingen loopt sterk uiteen en vindt voor ongeveer een derde deel plaats op incidentele basis. Daarnaast zijn er scholen waar maandelijks, twee-maandelijks en drie/vier maandelijks een leerlingbespreking wordt gehouden.

De namen van de meeste leerlingen worden op de agenda van die bespreking geplaatst, wanneer de leerprestaties achterblijven danwel bij problemen op sociaal-emotioneel gebied.

Vaak wordt de leerlingbespreking gevolgd door:

- het vragen van hulp bij een externe instantie;
- het inschakelen van een remedial teacher;
- het geven van extra hulp (in of buiten de groep);
- het informeren en/of inschakelen van ouders;
- het opstellen van een handelingsplan.

Ongeveer een kwart van de scholen stelt na een leerlingbespreking nooit een handelingsplan op. Scholen, die dat wel doen, maken vooral gebruik van de diensten van een onderwijsbegeleidingsdienst (OBD).

Externe deskundigen zijn in de helft van de gevallen ook belast met het opstellen van de handelingsplannen. Een derde van de groepsleerkrachten draagt zelf zorg voor de opzet.

Een leerlingvolgsysteem.

Uit documentenanalyses is de inspectie gebleken dat 75% van de bezochte scholen in het schoolwerkplan melding maakt van een leerlingvolgsysteem als afzonderlijk instrument.

Het betreft doorgaans een systeem voor een lange-termijn-evaluatie. Hierbij is doorgaans begeleiding door een schoolbegeleidingsdienst aanwezig.

Uit de beschrijving van het leerlingvolgssysteem in het schoolwerkplan blijkt dat vooral technisch lezen, spelling, begrijpend lezen en/of rekenen en wiskunde via een systematisch onderzoek worden gevolgd. Een aantal scholen werkt wel met een leerlingvolgssysteem, maar meldt daarover niets in het schoolwerkplan. Het omgekeerde komt echter ook voor.

Op ongeveer de helft van de scholen functioneert het leerling-volgssysteem slechts goed op de deelgebieden technisch lezen en/of rekenen en wiskunde. In die gevallen worden uitvallers snel ontdekt, worden maatregelen genomen om passende hulp te bieden (handelingsplannen), wordt de orthotheek ingeschakeld en wordt ook de aanpak van het onderwijs in de groep bijgesteld. Dit in tegenstelling tot die scholen, waar een leerling-volgssysteem op groepsniveau niet functioneert. Het opzetten van handelingsplannen of het houden van leerlingbesprekingen vinden daar - in het algemeen - niet plaats.

Op een gering aantal scholen is het leerlingvolgssysteem volledig geïntegreerd in de schoolorganisatie. Daar vinden dan ook regelmatig groepsgewijze schoolonderzoeken en leerlingbesprekingen plaats.

Deze laatste worden veelal geleid door een interne coördinator. De deskundigheid van het team is op deze scholen vergroot en men weet consequenties door te trekken naar het onderwijssysteem, zoals bijvoorbeeld de invoering van gedifferentieerde werkvormen en andere instructievormen. (vergelijk artikel 11, tweede lid, onder f en g van de WBO).

De overige scholen beperken zich tot het registreren van toetsuitslagen. Verder dan een leerlingbespreking, waarbij uitvallers aan de orde komen, komt men niet. Een directe relatie tussen de toegepaste differentiatie en het leerlingvolgssysteem valt op deze scholen niet te ontdekken.

Op scholen, waar het leerlingvolgssysteem goed functioneert, constateert de inspectie de volgende positieve effecten:

- door een nauwkeurige registratie van de vorderingen van leerlingen, vindt een snellere signalering van zwakke en meer begaafde leerlingen plaats;
- regelmatig terugkerende leerlingbesprekingen en het opstellen van handelingsplannen vergroot de samenwerking en deskundigheid van de teamleden;
- er vindt een inhoudelijke verdieping plaats. Zo worden nieuwe methoden bewuster gekozen. Daarbij komt dat de bereidheid van het team wordt vergroot om het onderwijs, op grond van gegevens, voortvloeiend uit het leerlingvolgssysteem, bij te stellen;
- de orthotheek is niet langer een ornament, maar levert een functionele bijdrage aan het oplossen van leerproblemen.

Op die scholen, waar het functioneren van het leerlingvolgssysteem beperkt blijft tot enkele teamleden, hebben die leerkrachten geleerd op een andere wijze naar leerlingen te kijken en meer rekening te houden met de individuele leerling in de onderwijsleersituatie. Bovendien blijkt die leerkracht, ingeval van verwijzing van een leerling naar het speciaal onderwijs, over meer objectieve gegevens te beschikken.

III.2.6 Diepteprojecten

In 1986 werd gestart met een serie van zeventien 'Diepteprojecten Basis-onderwijs'. Deze projecten hadden betrekking op de realisering van onderwijskundige doelstellingen van de Wet op het basisonderwijs voor de periode 1986-1990.

Deze projecten kenden twee fasen:

- a. de eerste fase: 1986-1988.
In deze fase lag het accent op systematische ontwikkeling en beproeving van aangeleverde halfprodukten.
- b. de tweede fase: 1988-1990.
In deze fase lag het accent op de ontwikkeling en beproeving van

interventieprogramma's voor verspreiding van produkten naar en implementatie op andere (dan de project-)scholen.

De inspectie volgde de ontwikkelingen van de diepteprojecten en constateert dat de volgende factoren in de eerste fase belemmerend hebben gewerkt: te weinig tijd, tekort aan financiële middelen, verplichting tot samenwerking met vijf verschillende organisaties, afwezigheid van een bruikbaar halfprodukt en belemmeringen in de communicatie en continuïteit.

Binnen de projectscholen kreeg men in die fase bovendien te maken met onduidelijkheden in de verdeling van taken, zwak ontwikkelde procesbeveiliging/voortgangscontrole en onduidelijkheden met betrekking tot het projectdoel.

De inspectie is van mening dat vooral deze factoren er toe hebben bijgedragen, dat de doelstelling, om aan het einde van de eerste fase in principe overdraagbare produkten gereed te hebben, niet in alle projecten is gehaald.

Ook de tweede fase - die van de proefimplementatie - wordt gekenmerkt door factoren, die een negatieve rol vervullen. Als externe factoren gelden onder meer: te weinig tijd en tekort aan financiële middelen. Als interne factor scoort de zwak ontwikkelde verspreidingsfunctie hoog.

De inspectie onderschrijft de beleidsbeslissing om - anders dan bij voorgaande ontwikkelingsprojecten - de ontwikkelingsfunctie te leggen bij de verzorgingsinstellingen en de universitaire instituten.

Als belemmerend ervaart de inspectie de beleidsbeslissing om een samenwerkingsverband van vijf participerende instellingen als verplichting op te nemen.

Als een lacune in de strategie kwalificeert de inspectie het ontbreken van een gespecificeerd verspreidingsplan, waarin taken en verantwoordelijkheden inzake vermenigvuldiging, publiciteit, vormgeving, ondersteuning en bekostiging aangegeven zijn. Anders gezegd: de breedtestrategie dient - als follow up van de dieptestrategie - versterkt te worden.

De opzet van de projecten lijkt naar de opvatting van de inspectie voldoende mogelijkheden tot overdraagbaarheid te bieden.

III.2.7 Diversiteit binnen het onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare jongeren.

Scholen, waar voortgezet speciaal onderwijs (v.s.o.) aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok) wordt gegeven, verschillen onderling in menig opzicht. Die verschillen hebben niet alleen betrekking op zaken als omvang en voedingsgebied, maar ook op toelatingscriteria, aard van het onderwijsaanbod en andere onderwerpen. Door middel van bezoeken aan de betrokken scholen en gesprekken met directies en andere betrokkenen heeft de inspectie een aantal van deze verschillen in kaart gebracht. De hieruit ontstane schets pretendeert niet een volledig beeld te geven van de diversiteit in deze schoolsoort, maar wil enkele van belang zijnde aspecten toelichten.

Scholenveld

Onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen wordt gegeven op 22 scholen voor s.o., 31 scholen voor speciaal onderwijs (s.o.) en v.s.o. en 18 scholen voor v.s.o. Van de in totaal 5600 zmok-leerlingen volgt bijna de helft v.s.o. De 49 scholen, waarop zij zijn ingeschreven, verschillen vrij sterk in grootte: er zijn 6 voorzieningen met minder dan 20 leerlingen en 7 met meer dan 120 leerlingen; de overige scholen hebben leerlingenaantallen die zich tussen deze grenzen bevinden. Meer dan de helft van de 49 scholen met v.s.o.-leerlingen heeft een populatie van minder dan 60 leerlingen.

Internaats- en dagscholen

Ongeveer de helft van de zmok-scholen met v.s.o.-leerlingen heeft een bestuurlijke en een werkrelatie met een internaat in de sectoren jeugdhulpverlening, volksgezondheid of justitie. Op 22 van de 49 onderhavige

scholen bestaat de schoolbevolking voor meer dan 50 % uit de internaats-pupillen. De inspectie tekent hierbij aan dat het aantal scholen dat uitsluitend leerlingen uit internaten heeft zeer gering is. Ook het aantal scholen dat een relatie met meer dan één internaat heeft is klein. Werkrelaties met een internaat worden door scholen als extra belasting ervaren. De afstemming van het eigen opnamebeleid en dat van het internaat, de noodzakelijke samenwerking bij toelatings- en intake-onderzoek, de coördinatie van onderwijs- en behandelingsprogramma's, vergen tal van overleg-situaties. Het merendeel van de zogenaemde internaatsscholen vindt men in Overijssel, Gelderland, Utrecht, Oostelijk Brabant en Limburg. De meeste zogenaemde dagscholen - scholen zonder internaats-pupillen - vindt men in de vier grote steden in de randstad.

Herkomst van de leerlingen

De dagscholen hebben een regionaal voedingsgebied. Op internaats-scholen stromen de leerlingen doorgaans in uit het ander v.s.o., uit basis-onderwijs en uit voortgezet onderwijs (v.o.); de instroom vanuit s.o. is procentueel tamelijk gering. De verwijzing naar het v.s.o.-zmok gebeurt maar voor een deel vanuit onderwijsvoorzieningen. Verwijzingen zijn vaak afkomstig van functionarissen en instellingen uit andere sectoren. Het gaat dan om RIAGG's, leerplichtambtenaren, kinderrechtshouders, voogdij-instellingen, jeugdpsychiaters en academische ziekenhuizen. Deze baaiert van verwijzers noopt de school tot het in stand houden van een netwerk van contacten. Het is de inspectie gebleken dat die contacten zich niet beperken tot de verwijzingsfase, maar worden voortgezet gedurende het verblijf van de leerling op de school en meestal ook in enigerlei stadium van nazorg. De inspectie acht dit verschijnsel van bijzonder belang voor de betrokken jongeren.

De aard van de populatie

De aard van de populatie van het v.s.o.-zmok is voor een belangrijk deel af te leiden uit de schoolwerkplannen. Op de scholen rust namelijk de wettelijke verplichting in deze plannen de toelatingscriteria op te nemen. Vrijwel alle betrokken scholen hanteren een minimumleeftijd van 12 à 13 jaar, terwijl de maximumleeftijd varieert van 16 tot 20 jaar (met 19 jaar als gemiddelde). De intellectuele capaciteiten van de leerlingen worden als 'normaal' en 'gemiddeld' omschreven; een uitzondering hierop vormen vijf scholen, die zich richten op leerlingen met een intelligentie die wat lager ligt. Op enkele uitzondering na zijn de scholen voor zowel meisjes als jongens toegankelijk. Overigens stelt de inspectie vast dat de feitelijke bevolking van scholen die voor beide seksen bestemd zijn, voor een groot deel uit jongens bestaat.

Kwalificaties van gedragsproblematiek

Onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen richt zich op leerlingen met gedragsproblemen. De kwalificaties die scholen - in het kader van hun toelatingsbeleid - daarbij hanteren lopen nogal uiteen. Door de dagscholen worden veelal begrippen gehanteerd als 'ernstige gedragsproblematiek', 'sociaal onaanpast gedrag' en 'sociaal-emotionele problematiek'; vaak wordt daaraan toegevoegd dat deze problematiek of dit gedrag 'het volgen van regulier voortgezet onderwijs of anderszorg v.s.o. onmogelijk maakt'.

Verscheidene scholen noemen 'spijbelaars' en 'randgroepjongeren' als een van hun doelgroepen. De internaatsscholen leggen zich vaak toe op het onderwijs aan bepaalde groepen moeilijk opvoedbare jongeren. In dit verband tekende de inspectie aanduidingen op als 'stille zmok-ers die zich aan de opvoeding trachten te onttrekken', 'contactstoornissen', 'autistisch gedrag', 'suicidaal-depressief' en 'jeugdpsychiatrische patiënten'. Vier scholen, die gelieerd zijn aan internaten voor zeer intensieve behandeling (ZIB), omschrijven de doelgroep in termen van 'herhaald crimineel gedrag', 'ernstige relatiestoornissen' en 'moeilijk plaatsbaar'. Niet alleen

de scholen, die aan ZIB-internaten verbonden zijn, hebben te maken met plaatsingen vanuit justitiële kaders; dit geldt ook - zij het in wat mindere mate - voor andere internaatsscholen. Het viel de inspectie op dat bij vrij veel (internaat)scholen sprake is van een toename van het aantal justitiële verwijzingen.

Positieve en negatieve toelatingscriteria

In het toelatingsbeleid van zmk-scholen kunnen positieve en negatieve selectiecriteria onderscheiden worden. Positieve criteria zijn in dit verband de maatstaven volgens welke leerlingen toelaatbaar geacht worden; negatieve criteria geven de gronden aan waarop aanvragen voor toelating worden afgewezen. Ongeveer de helft van de 49 zmk-scholen met v.s.o.-leerlingen hanteert naast positieve ook negatieve toelatingscriteria. Naast het algemeen criterium 'elders niet plaatsbaar' trof de inspectie 'alcohol- en drugsverslaving', 'lichamelijke handicaps', 'agressie die een bedreiging vormt voor de gezondheid van andere leerlingen en medewerkers' als negatieve selectiecriteria aan. Hierbij moet aangetekend worden dat enkele internaatsscholen zich hebben gespecialiseerd in de problematiek die andere scholen als negatief criterium hanteren. Een grote meerderheid van de scholen vermeldt in de schoolwerkplannen positieve selectiecriteria in de voorwaardelijke sfeer. Enkele veel voorkomende voorwaarden zijn: 'de leerling moet te handhaven zijn in groepsverband', 'er moet een ontwikkelingsperspectief te formuleren zijn' en 'relatie-opbouw moet mogelijk zijn'. Opvallend vaak signaleerde de inspectie als (aanvullende) toelaatbaarheidsvoorwaarde 'de jongere moet zelf het vertrouwen hebben dat hulp mogelijk is'.

Voorgeschreven toelatingsprocedure

In de wet- en regelgeving voor s.o. en v.s.o. is tamelijk gedetailleerd vastgelegd hoe de toelating tot de scholen moet verlopen. Het door een commissie van deskundigen - meestal de commissie van onderzoek genoemd te verrichten toelatingsonderzoek neemt in deze procedure een prominente plaats in.

Voorgeschreven is dat deze commissie tenminste uit de directeur van de school, een psycholoog of een orthopedagoog, een maatschappelijk werker en een jeugdarts dient te bestaan. Deze deskundigen moeten ieder de kandidaat-leerlingen onderzoeken en vervolgens gezamenlijk tot een oordeel komen omtrent de toelaatbaarheid tot de school. Dit alles moet vastgelegd worden in rapportages, die een dossier vormen. Op basis van dit dossier neemt het bevoegd gezag van de school vervolgens een besluit over de toelating.

Knelpunten bij de toelating

De procedure voor de toelating van leerlingen wordt vooral door internaatsscholen als knellend ervaren. De inspectie signaleerde dit reeds bij de invoering van de betreffende voorschriften. Met name de scholen met een betrekkelijk korte verblijfsduur van leerlingen hebben verhoudingsgewijs veel aanmeldingen te verwerken, terwijl de daarvoor beschikbare, op het feitelijke leerlingenaantal gebaseerde formatie (onder andere voor de functionarissen in de commissie van onderzoek) gering is. Een tweede knelpunt in dit verband vloeit voort uit het feit dat sommige scholen met vrij veel zogenoemde crisisplaatsingen te maken hebben. Het gaat daarbij om situaties waarin leerlingen acuut in het internaat en op de school moeten worden geplaatst. Inschrijving op de school kan echter pas plaatsvinden nadat de voorgeschreven toelatingsprocedure doorlopen is. Dit roept een spanningsveld op in de relatie tussen school en internaat en verhoogt de werkdruk op de bij de toelating tot de school betrokken functionarissen. Een vergelijkbaar probleem doet zich voor bij scholen die een observatieperiode aan de feitelijke plaatsing doen voorafgaan. Ook in die situatie kan inschrijving van de leerling pas

volgen nadat alle werkzaamheden door de leden van de commissie van onderzoek verricht zijn.

Een laatste knelpunt dat door veel internaatscholen ervaren wordt, is de afstemming van de intakeprocedures van het internaat en van de school. Zo gebeurt het nogal eens dat de internaatsprocedure is afgerond, terwijl die van de school nog (gedeeltelijk) moet plaatsvinden. Een vergelijkbare moeilijkheid doet zich overigens ook voor in een later stadium: de internaatsbehandeling is afgerond, maar het onderwijsprogramma moet nog voltooid worden.

Verblijfsduur

Internaatsscholen met v.s.o.-zmok-leerlingen hebben vaak te maken met een (betrekkelijk) korte verblijfsduur van leerlingen. Meer dan de helft van de scholen heeft leerlingen die binnen een jaar weer vertrekken. Op één school is zelfs sprake van zo'n 160 mutaties op een gemiddeld leerlingenbestand van 160. De inspectie signaleert dat dit fenomeen de betrokken scholen in zekere zin dwingt tot planmatig werken; er moeten immers in relatief korte tijd onderwijs- en opvoedingsdoelstellingen gerealiseerd worden. Anderzijds moet geconstateerd worden dat de tijdsdruk op de uitvoering van het programma niet uitsluitend een positieve werking heeft; het risico dat óf doelstellingen niet gehaald worden óf streefdoelen niet optimaal gesteld worden is niet denkbeeldig.

Orthopedagogische doelen

Zowel uit de schoolwerkplannen van de betrokken scholen als uit de dagelijkse onderwijspraktijk blijkt dat het v.s.o. aan zeer moeilijk opvoedbare jongeren vooral op gedragsverandering gericht is. Orthopedagogische doelstellingen nemen op verschillende niveaus in elk van de scholen een prominente plaats in. Bij gedragsverandering wordt socialisering beoogd; de leerling moet (leren) functioneren als lid van een groep. Vrijwel alle scholen hanteren duidelijke gedragsregels in de school, een strak activiteitenrooster voor de leerlingen en een overzichtelijk relatienetwerk binnen hun organisatie. De onderwijs- en opvoedingsdoelen voor elk van de leerlingen hebben - zo nam de inspectie waar - een pragmatisch karakter; het gaat om concrete doelstellingen, die op tamelijk korte termijn gerealiseerd kunnen worden. Met een dergelijke werkwijze beoogt men het zelfbeeld van de leerlingen positief te beïnvloeden. Sociaal-emotionele trainingsprogramma's worden veelvuldig gebruikt om het aldus in gang gezette proces te ondersteunen.

Onderwijsprogramma's.

In het onderwijsprogramma van elke v.s.o.-zmok-voorziening nemen technische en anderszins praktisch gerichte vakken een belangrijke plaats in naast leer- en vormingsgebieden met een wat meer algemeen karakter. Overigens heeft de kleinschaligheid van menige v.s.o.-zmok-voorziening soms negatieve effecten op het onderwijsaanbod; het (betrekkelijk) geringe aantal leerlingen van een school leidt tot een navenante personele en materiële facilitering. De inspectie constateerde op menige school dat de noodzakelijke differentiatie in het onderwijsaanbod hierdoor niet altijd in de gewenste mate gerealiseerd kan worden. De stage wordt door vrijwel alle scholen als onderwijsmiddel benut. Algemeen heerst de opvatting dat stage het middel bij uitstek is om leerlingen hun maatschappelijke toekomstmogelijkheden te leren kennen. Symbiose-onderwijs is een middel dat in het v.s.o.-zmok door slechts een betrekkelijk gering aantal scholen wordt gebruikt. In een dergelijke symbiose volgen v.s.o.-leerlingen in groepsverband een aantal lessen op een school voor (regulier) v.o., meestal een school voor lager beroepsonderwijs. De motieven van v.s.o.-zmok-voorzieningen om deze symbiosemogelijkheid niet te benutten lopen sterk uiteen. De inspectie tekende echter vaak op dat formatiekorting en twijfels bij de v.o.-school belangrijke redenen zijn om van symbiose af te zien. De forma-

tiekorting wordt toegepast op de v.s.o.-voorziening, zodra deze symbiose aangaat. De twijfels van de v.o.-school hebben vaak betrekking op de eigen capaciteiten voor opvang van zmok-leerlingen.

Uitstroom

Van meer dan driekwart van de scholen stromen leerlingen door naar het (reguliere) v.o. en naar de arbeidsmarkt. De scholen, die zich richten op intellectueel wat zwakkere jongeren, hebben met de sociale werkvoorziening en dagverblijven voor ouderen als vervolgvoorzieningen te maken. Overigens is bij menige school niet bekend waar een substantieel deel van de uitstroom gezocht moet worden; 'onbekende bestemming', 'grijs circuit' en verdwenen na beëindiging van de leerplicht' signaleerde de inspectie op een aantal scholen voor soms tot 50% van de schoolverlaters. Bij de ZIB-scholen verdwijnt een klein deel van de populatie naar bestemmingen die aangeduid worden als 'gevangenis', 'TBR' en 'drugscircuit'. Van de leerlingen, die doorstromen naar (regulier) v.o. worden velen nog geruime tijd begeleid door een v.s.o.-leraar. Dat niet alle leerlingen, voor wie dat zinvol lijkt, voor deze ambulante begeleiding in aanmerking kunnen komen, wordt algemeen als knelpunt ervaren. De inspectie stelt vast dat dit terug te voeren is op het feit dat de rijksoverheid als voorwaarde voor toekenning van formatie voor ambulante begeleiding stelt dat de leerling ten minste 1 jaar v.s.o. gevolgd moet hebben. Schoolverlaters met een kortere v.s.o.-verblijfsduur, waarmee zoals eerder werd opgemerkt vooral internaatsscholen nogal eens te maken hebben, vallen dus buiten deze regeling.

Conclusies en aanbevelingen

Het veld van v.s.o.-zmok-voorzieningen kan in menig opzicht als divers gekenschetst worden. De 49 scholen vertonen naast een aantal overeenkomsten heel wat verschillen. Niettemin wordt de sector v.s.o.-zmok binnen wet- en regelgeving als bestaand uit vrijwel gelijksoortige voorzieningen beschouwd. Opvallend is dat vooral de scholen, die door (veel) internaatspupillen worden bezocht, in verscheidene opzichten knelpunten ervaren in de door de rijksoverheid (voor de sector als geheel) gegeven voorschriften. De inspectie acht het raadzaam dat bij de beleidsontwikkeling met betrekking tot de inrichting van het Nederlandse onderwijsbestel in het algemeen en de indeling in schoolsoorten in het bijzonder met dit gegeven rekening wordt gehouden. De formatieve problemen die de inspectie signaleerde, doen zich in sterkere mate bij de internaatsscholen dan bij de andere v.s.o.-zmok-voorzieningen voor.

De inspectie beveelt aan deze problemen - vooral die welke voortvloeien uit kleinschaligheid, uit beperkte verblijfsduur en uit symbiose met (regulier) v.o. - de revue te laten passeren bij de vormgeving van een nieuw systeem van formatiebekostiging. De scholen ervaren knelpunten bij toelatingsprocedures. In vele contacten met individuele scholen heeft de inspectie suggesties gedaan voor een zodanige opzet van de procedure voor toelating van leerlingen dat regelgeving en doelmatig handelen niet met elkaar op gespannen voet staan.

III.2.8 Invoeringsprogramma bevordering van de sociale redzaamheid.

Bevordering van de sociale redzaamheid is een van de activiteiten of vakken die door de wetgever verplicht gesteld zijn in het onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk). Van 1 augustus 1988 tot 1 augustus 1990 konden zmlk-scholen voor de eerste keer deelnemen aan een invoeringsprogramma voor het s.o. en het v.s.o. Dit programma, bedoeld om scholen een steuntje in de rug te bieden bij het werken volgens plan, had bevordering van de sociale redzaamheid als thema. Na afloop van de projectperiode sprak de inspectie met betrokkenen op de scholen over hun ervaringen.

Deelnemersveld

Van de eerste mogelijkheid tot deelname aan invoeringsprogramma's maakten 42 scholen gebruik. De deelnemende scholen waren regionaal sterk gespreid, maar Zuid-Holland was binnen het deelnemersveld sterk vertegenwoordigd met 11 scholen. Op slechts 2 van de 42 scholen werd bevordering van de sociale redzaamheid als afzonderlijke onderwijsactiviteit beschouwd.

Ruim de helft van de deelnemende scholen benaderde bevordering van de sociale redzaamheid als sleutelbegrip (geïntegreerd) in het totale onderwijsaanbod. De overige scholen hanteerden een combinatie van de beide invalshoeken.

Ontwikkelingsplannen

De enige verplichting die scholen aangingen bij inschrijving op het invoeringsprogramma was het opstellen van een ontwikkelingsplan. In dit plan moest de school aangeven welke doelen men binnen de looptijd wilde nastreven. In vrijwel alle plannen was expliciet sprake van het planmatig nastreven van vergroting van de (zelf)redzaamheid van leerlingen. In het kader van longitudinale leerstofplanning werd veelal aan de ontwikkeling van een (doorgaande) leerlijn op een specifiek gebied gedacht. In bijna de helft van alle ontwikkelingsplannen was verbetering van de communicatieve vaardigheden een hoofdpunt. Ongeveer een kwart van de plannen richtte zich op zelfstandigheidsbevordering van leerlingen: het aanleren van allerlei praktische vaardigheden was daarbij aan de orde.

De overige plannen hadden socialisering als centraal onderwerp of als belangrijke neven doelstelling (bij het aanleren van recreatieve bezigheden). Vergroting van de professionaliteit van leraren werd in de meeste ontwikkelingsplannen als (een van de) doelstelling(en) expliciet vermeld. Enerzijds betrof dit uitbreiding van handelingsvariabelen, anderzijds ging het om de ontwikkeling van instrumenten en modellen.

Realisering van projectdoelen.

Een derde deel van de scholen zag zich genoodzaakt de in het ontwikkelingsplan verwoorde doelen gedurende de projectfase bij te stellen. De reden hiervoor was veelal een onjuiste inschatting van de werklast. Van de 42 scholen meenden er 13 na afloop van de projectperiode te kunnen constateren dat de (oorspronkelijke of bijgestelde) doelen gerealiseerd waren: 6 daarvan hadden de doelen tussentijds bijgesteld. Eén school deelde mee de projectdoelen ondanks bijstelling gedurende de projectperiode niet gerealiseerd te hebben. De overige 28 scholen gaven te kennen de doelstelling(en) van het eigen ontwikkelingsplan gedeeltelijk verwezenlijkt te hebben. Als belangrijkste redenen noemde men onderschatting van het tijdsbeslag, de trage werkwijze van de landelijke ondersteuning en personele problemen, zoals ziekte van leraren.

Draai- en bronnenboeken

Bij de aanmelding voor deelname aan het invoeringsprogramma werd de scholen een concrete handleiding vanuit de landelijke ondersteuning toegezgd. Deze handleiding werd omschreven als een samenhangend geheel van draaiboeken, bronnenboeken, onderwijsmateriaal en nascholings/beleidsmodules. De inspectie is gebleken dat deze modules nimmer geproduceerd zijn. Het basisdraaiboek planmatig werken, het basisbronnenboek procedures en het basisbronnenboek ontwikkelingsplan, werden evenmin ontwikkeld. Aan de deelnemende scholen werden publikaties verstrekt die eerder ten behoeve van het invoeringsprogramma Nederlandse taal in andere s.o.-schoolsoorten tot stand kwamen. Slechts een gering aantal scholen achtte deze publikaties in de eigen situatie

bruikbaar: dit werd deels veroorzaakt door de inhoud die niet aansloot op de schoolsituatie en deels door de late verstrekking. Naast de genoemde boeken ontvingen de scholen nog een draaiboek 'Bevordering sociale redzaamheid' en een bronnenboek 'Methodiek': beide publikaties werden ontwikkeld in het kader van dit invoeringsprogramma. De meerderheid van de scholen profiteerde in enigerlei zin van deze publikaties. De scholen die er een negatief oordeel over hadden gaven daarvoor dezelfde motieven op als bij de eerder genoemde publikaties.

Voorscholingsbijeenkomsten

Voor alle scholen, die deelnamen aan de eerste cyclus van het invoeringsprogramma bevordering van de sociale redzaamheid, werden door de landelijke ondersteuning introductie- en voorscholingsbijeenkomsten gehouden. Vrijwel alle scholen bezochten de introductiebijeenkomst, terwijl de meeste scholen ook een of meer van de daaropvolgende voorscholingsbijeenkomsten bezochten. Een kwart van de scholen had een uitgesproken negatief oordeel over de introductiebijeenkomst: de scholen, die voorscholingsbijeenkomsten bezochten, hadden daarover overwegend een positief oordeel. De kritiek op de introductiebijeenkomst betrof vooral de gehouden inleidingen, waarin men onbekendheid met de praktijk van het zmlk-onderwijs meende te signaleren. De mogelijkheid tot contact en overleg met andere scholen werd door de meeste deelnemers aan de introductie- en voorscholingsbijeenkomsten het meest als positief punt genoemd.

Infomarkt

Tegen het einde van de projectperiode werd een infomarkt georganiseerd. De landelijke ondersteuning beoogde hiermee scholen in de gelegenheid te stellen ervaringen en materialen uit te wisselen. De 31 van de 42 deelnemende scholen, die de markt bezochten, deden er in even sterke mate zowel positieve als negatieve ervaringen op. Als positief ervoer men het tamelijk brede spectrum van ontwikkelingen, waarvan kennis genomen kon worden. Kritiek was er op de organisatie (locatie) en op de scholen die presentaties verzorgden ('lage kwaliteit'). Ook omdat enkele aangekondigde presentaties vervielen, voldeed de infomarkt voor ruim een kwart van de bezoekers niet aan de verwachtingen.

Externe begeleiding

Scholen, die deelnamen aan het invoeringsprogramma bevordering van de sociale redzaamheid, konden afspraken maken met een schoolbegeleidingsdienst (SBD) over betrokkenheid bij opstelling en uitvoering van het ontwikkelingsplan. Dergelijke afspraken werden door 32 van de 42 scholen gemaakt. Van die scholen kwalificeerden er 21 de begeleiding als uiterst zinvol: 6 scholen spraken over enigszins of redelijk zinvol, terwijl de resterende 5 scholen de SBD-ondersteuning als niet of nauwelijks zinvol beoordeelden. De scholen met een positief oordeel over de externe begeleiding prezen voornamelijk de directe, praktijkgerichte aanpak die de SBD-functionarissen kozen. Voorts had men lof voor de rol die de SBD in de procesbewaking speelde en voor de klankbordfunctie van de externe begeleiding.

De 10 scholen, die geen SBD-hulp ontvingen, konden in consultatieve zin een beroep doen op de landelijke pedagogische centra. Van die mogelijkheid maakten 2 scholen gebruik.

Eén school verklaarde nimmer een antwoord op gestelde vragen gekregen te hebben. De andere school daarentegen stelde steeds de bereidheid tot telefonische beantwoording van vragen ervaren te hebben.

Nascholing

De scholen konden (ook) tijdens de projectperiode nascholing volgen en daartoe afspraken maken met een hiervoor in aanmerking komend nascholingsinstituut. De nascholing werd verzorgd door de Opleidingen Speciaal Onderwijs te Tilburg en het Seminarium voor Orthopedagogiek te Zeist.

Door 5 van de 42 scholen werd tijdens de projectuitvoering aan een dergelijke nascholingsactiviteit deelgenomen. Van deze 5 scholen deden er 4 uitsluitend positieve ervaringen op: 1 school had zowel positieve als negatieve ervaringen.

Alle vonden de aansluiting van de nascholing op de eigen praktijksituatie het meest positieve punt.

De 37 scholen, die het werken aan het invoeringsprogramma niet koppelden aan deelname aan een nascholingsactiviteit, verklaarden in meerderheid dat in hun professionaliseringsbehoefte op andere wijze voorzien was. Daarbij bleek men te doen op de begeleiding door de SBD. Verder vonden 8 scholen nascholing volstrekt niet noodzakelijk voor de projectuitvoering. Door 3 scholen was bij de mogelijkheid van nascholing niet stilgestaan en evenveel scholen zeiden de nascholingsmogelijkheid niet gekend te hebben.

Interne begeleiders

In de brochure 'Invoeringsprogramma Speciaal Onderwijs' (1988) werd de scholen aangeraden het programma uit te voeren gekoppeld aan een vorm van interne begeleiding. Onder interne begeleiding werd in dit verband verstaan de begeleiding die aan het schoolteam werd gegeven door een of meer leden van datzelfde team. Van de 42 scholen kozen er 30 voor 1 interne begeleider, 10 scholen kozen voor 2 begeleiders en 2 scholen achtten een begeleidingstrio in hun situatie opportuun.

In de meeste gevallen werd de functie van interne begeleider vervuld door groepsleraren, maar ook directieleden namen de taak wel op zich. In de scholen met een meerhoofdig intern begeleidingsteam maakten soms ook niet-onderwijsgevenden (logopedist, psycholoog, klasse-assistent) daarvan deel uit.

Begeleidingsactiviteiten

Door de interne begeleiders werd een scala van activiteiten ontplooid. Op 41 van de 42 participerende scholen behoorde het onderhouden van externe contacten (in projectkader) tot de taak van de interne schoolbegeleider(s). De contacten betroffen vooral andere projectscholen en SBD-en. Doelgroep van de interne begeleiding was op 32 scholen nadrukkelijk het schoolteam. De begeleiding concentreerde zich in (regelmatige) teamvergaderingen en (incidentele) studiebijeenkomsten.

Op ruim een derde van de scholen werd (daarnaast) systeemgerichte begeleiding op groepsniveau gegeven. Naast groepsleraren werden soms ook therapeuten begeleid.

Het verwerven en aanpassen van leermiddelen voor een onderwijsleerpakket bevordering van de sociale redzaamheid behoorde in bijna alle participerende scholen tot de taak van de interne begeleiding. Op driekwart van de deelnemende scholen waren interne begeleiders (mede) verantwoordelijk voor de procesbewaking. Planning en coördinatie waren in dit verband trefwoorden.

Personele faciliteiten

Iedere school, die deelnam aan het invoeringsprogramma, ontving in het eerste projectjaar 0.1 extra formatieplaats. Deze formatieverruiming werd op 35 van de 42 scholen geheel of gedeeltelijk toegekend aan de interne begeleiders. Op 12 scholen werd deze mede benut voor schoolwerkplanontwikkeling (SWP-ontwikkeling). Verruiming van ambulantie van de school-

directie was de besteding die 6 scholen kozen. Eenzelfde aantal scholen zette die extra uren tevens in voor materiaalontwikkeling. De verdubbeling van de extra personele faciliteiten in het tweede projectjaar ging op de meeste scholen gepaard met een verschuiving in het bestedingspatroon. Die verschuiving resulteerde met name in een verdubbeling van het aantal scholen dat de extra formatie-uren inzette voor SWP-ontwikkeling. Ook de inzet ten behoeve van specifieke hulp aan individuele leerlingen of groepen leerlingen nam duidelijk toe.

Materiële faciliteiten

Elke deelnemende school ontving in ieder van de beide projectjaren een bedrag van f 500,- als tegemoetkoming in de materiële kosten. Deze tegemoetkoming werd in het eerste projectjaar door 6 scholen geheel en door 22 scholen gedeeltelijk besteed aan de aanschaf van ontwikkelingsmateriaal. Door 24 scholen werd een deel van het bedrag uitgegeven aan studieboeken en naslagwerken. Reiskosten legden bij 2 scholen beslag op het hele bedrag, terwijl 19 scholen er een gedeelte van de financiële faciliteiten voor bestemden. Ook aan kopieerwerk werd een deel van het extra budget besteed.

Ruim de helft van de deelnemende scholen wijzigde de bestemming van de financiële tegemoetkoming in het tweede jaar niet of nauwelijks. Bij de andere scholen werd minder uitgegeven aan reiskosten en meer voor de aanschaf van materiaal ten behoeve van leerlingen en - in iets mindere mate - leraren.

Afloop projectperiode

Alle 42 scholen namen zich voor na afloop van de periode van deelname aan het invoeringsprogramma een vervolg te geven aan ingezette ontwikkelingen.

Om de aard van deze activiteiten aan te duiden hanteerden veel scholen termen als 'implementatie', 'consolidatie' en 'afronding van de productfase'. Ook verdere SWP-ontwikkeling op het terrein van bevordering van de sociale redzaamheid werd door menige school voorzien. Verder namen verscheidene scholen zich voor een leerlingvolgstelsel (verder) te ontwikkelen. De inspectie vernam dat (slechts) 3 scholen van plan waren de in het kader van het invoeringsprogramma gehanteerde aanpak te gaan toepassen op andere leer- en vormingsgebieden.

Verder werken volgens plan

Doel van het invoeringsprogramma was scholen steun te bieden bij het werken volgens plan. Van de 42 scholen ervoeren 4 die steun niet: in twee gevallen omdat men meende al langer voldoende planmatig te werken en in de andere gevallen omdat men zich onvoldoende ondersteund voelde om het beoogde doel te bereiken.

De overige 38 scholen hadden het invoeringsprogramma daadwerkelijk als steun in de rug ervaren. In overgrote meerderheid ervoer men dat men planmatiger en gestructureerder was gaan werken.

Conclusies en aanbevelingen

Hoewel de inspectie zich realiseert dat uitsluitend de ervaringen van de scholen zijn geïnventariseerd - en niet die van ondersteuners, nascholers en anderen - acht zij het mogelijk conclusies te trekken uit het verloop van de eerste cyclus van een invoeringsprogramma en aanbevelingen te doen voor het verdere verloop van dit invoeringsprogramma. Het zijn de scholen die de doelgroep vormen van het door de rijksoverheid in dit kader gevoerde beleid. Zoals eerder werd gereleveerd, had en heeft het invoeringsprogramma ten doel scholen een steuntje in de rug te bieden. De door de inspectie verzamelde gegevens waren gericht op satisfactiemeting.

Regio-aspect en thematische koppeling

De 42 deelnemende scholen in de eerste cyclus van het invoeringsprogramma bevordering van de sociale redzaamheid waren naar regio sterk gespreid. Hoewel het beleid zich richtte op (verdere) ontwikkeling van het werken volgens plan op het niveau van de individuele school, bleken de deelnemende scholen onderling contact tamelijk sterk te appreciëren. De bevruchtende werking van uitwisseling van ervaringen en materialen alsmede vergroting van de doelmatigheid van SBD-begeleiding kan gestimuleerd worden door het regio-aspect in de verdere planning van invoeringsprogramma's te betrekken.

Daarnaast verdient het aanbeveling scholen die aan eenzelfde (sub)thema werken expliciet met elkaar in contact te brengen.

Ontwikkelingsplan en rapportage

Het in het eerste projectjaar opstellen van een ontwikkelingsplan was de enige verplichting die scholen, die deelnamen aan het invoeringsprogramma, aangingen. De wijze waarop het plan werd uitgevoerd, de eventuele problemen waarop men stuitte, de gevolgen voor de school en het onderwijs van het werken in het kader van een invoeringsprogramma, behoeften niet extern gerapporteerd te worden. De inspectie meent dat een verplicht gestelde vorm van rapportage na afloop van het tweede projectjaar zinvol is, zowel voor elk van de deelnemende scholen als voor andere personen en instanties (onder andere beleidsmakers, externe ondersteuners, overig schoolenveld).

Professionalisering en nascholing

In de meeste ontwikkelingsplannen was vergroting van de professionaliteit van leraren als (een van de) doelstelling(en) opgenomen. Toch deed slechts 1 op elke 10 deelnemende scholen voor de bevrediging van die professionaliseringsbehoefte een beroep op een nascholingsinstituut. Het komt de inspectie noodzakelijk voor dat achterhaald wordt wat hiervan de oorzaak is. Het innoverende karakter van het invoeringsprogramma kan versterkt worden als nascholingsactiviteiten daarin een prominenter rol spelen.

Realiteitsgehalte van planning

Een derde deel van de scholen zag zich genoodzaakt de doelen, zoals men die in het ontwikkelingsplan verwoord had, gedurende de projectperiode bij te stellen. Na afloop van deze periode constateerden 13 van de 42 scholen dat de projectdoelen geheel gerealiseerd waren. De inspectie erkent dat tussentijdse bijstelling van doelen en het achteraf constateren dat doelen binnen een gestelde termijn niet haalbaar bleken, inherent zijn aan het opdoen van ervaring met (verder) werken volgens plan. Niettemin meent de inspectie te moeten vaststellen dat het percentage scholen, dat met één of beide fenomenen geconfronteerd werd, erg hoog was. Het verdient daarom naar de mening van de inspectie aanbeveling (nog) meer aandacht te geven aan het realiteitsgehalte van ontwikkelingsplannen. De inspectie ziet te dien aanzien voor meer instanties een taak weggelegd in het kader van informatievoorziening, advisering, begeleiding en ondersteuning.

Landelijke ondersteuning

De verstreking van draai- en bronnenboeken, alsmede de organisatie van scholingsbijeenkomsten kwamen voor rekening van de landelijke ondersteuning, waarvan het secretariaat bij het Katholiek Pedagogisch Centrum ondergebracht was. Zowel ten aanzien van de boeken als de bijeenkomsten signaleerde de inspectie veel kritiek.

De kritiek spitste zich toe op de door de scholen als te gering ervaren praktijkrelevantie van zowel boeken als bijeenkomsten en op de (te) late verstrekking van schriftelijke informatie. Met name ten aanzien van dit laatste constateerde de inspectie dat het navrant is dat scholen gestimuleerd worden tot planmatig werken en dat zij daarbij geconfronteerd worden met een landelijke ondersteuning, waar planmatig werken

kennelijk althans voor wat de tijdige verstrekking van draai- en bronnenboeken betreft - niet lukt. De inspectie meent dat het noodzakelijk is dat de rijksoverheid en landelijke ondersteuning sluitende afspraken maken over een en ander. Het in een zo vroeg mogelijk stadium op gang brengen van de informatievoorziening naar de deelnemers kan veel frustraties voorkomen.

Schoolbegeleidingsdiensten

De begeleiding door SBD-functionarissen, die 32 van de 42 scholen ontving, kreeg in het algemeen een positief onthaal. Die positieve waardering gold met name het praktijkgerichte karakter van de begeleiding. De scholen hadden lof voor de klankbordfunctie van de SBD en voor de rol die de SBD in de procesbewaking speelde. Ten aanzien van dit laatste merkt de inspectie op dat het - zeker in het kader van een invoeringsprogramma juister is als de school zelf deze bewaking - via schooldirectie of interne begeleiding - voor haar rekening neemt. Van alle SBD-en waren er 23 bij de begeleiding betrokken. Uitwisseling van ervaringen tussen deze diensten onderling en met de overige SBD-en komt de inspectie aanbevelingswaardig voor. Verhoging van de effectiviteit van de begeleiding is te bereiken door meer aandacht voor het regio-aspect en voor thematische koppeling van scholen.

Facilitering

Voor het werken in het kader van het invoeringsprogramma kregen de scholen een geringe personele facilitering: 4 extra formatie-uren in het eerste jaar en 8 in het tweede. De inspectie acht de totale omvang van deze facilitering realistisch, gezien de opzet van het invoeringsprogramma: met de geringe omvang wordt het teamgerichte karakter van het programma onderstreept en wordt het effect van het wegvallen van faciliteiten na afloop van de projectperiode verminderd. Wel geeft de inspectie de rijksoverheid in overweging de facilitering in totaliteit (12 uur) toe te kennen en de scholen vrij te laten in de verdeling over de beide projectjaren: de extra formatie kan dan 'op maat' ingezet worden. In elk van beide projectjaren ontvingen de scholen een tegemoetkoming van f 500,- in de materiële kosten. De inspectie ziet geen aanleiding voor te stellen de totale hoogte van dit bedrag te wijzigen, maar meent dat het voor de scholen effectief is de uitbetaling in f 1000,- ineens te doen geschieden, nadat het ontwikkelingsplan opgeleverd is.

De motivering voor deze suggestie is dezelfde als die welke voor de bundeling van personele facilitering geldt. Dat reiskosten een groot beslag leggen op het budget is enigszins te beperken bij de al meermalen genoemde vergroting van aandacht voor het regio-aspect.

Voortzetting beleid

Dat 9 op elke 10 scholen het werken met het invoeringsprogramma als steun in de rug hebben ervaren, ziet de inspectie als een aanwijzing dat het in 1987 te dien aanzien ingezette beleid in een behoefte voorziet. Het werken volgens plan als centraal thema in het beleid van de rijksoverheid voor het s.o. en v.s.o. is op schoolniveau duidelijk aangeslagen. De inspectie stelt zich voor in de nabije toekomst over het verloop van verdere invoeringsprogramma's te rapporteren.

III.3 Voortgezet onderwijs

III.3.1 Inleiding

De indeling van het verslag over het voortgezet onderwijs volgt dezelfde lijn als in voorgaande jaren. Na de afzonderlijke bijdragen over het a.v.o./v.w.o. en over het l.b.o. worden enkele onderwerpen gepresenteerd, die categorie-overstijgend zijn.

Vervolgens wordt verslag gedaan over het middelbaar beroepsonderwijs en het onderwijs aan werkende jongeren. Daarop aanluitend komt het onderwijs aan volwassenen aan de orde.

De bijdragen over het voortgezet onderwijs worden afgesloten met een

samenvatting van de bevindingen van de inspectie over de gang van zaken tijdens de examens in 1990.

III.3.2 A.v.o. en v.w.o.

III.3.2.1 Inleiding

Het voortgezet onderwijs is in afwachting van besluitvorming over het belangrijke wetsvoorstel Basisvorming en de nadere inrichting van de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Hoewel de onzekerheid over de bovengenoemde punten remmend werkt op een aantal ontwikkelingen binnen het v.o., zijn er ook opvallende veranderingen waar te nemen. Deze veranderingen spelen zich met name af op het gebied van het vakkenaanbod: de afgelopen jaren werden de scholen via het NIVO-project voorzien van hard- en software ten behoeve van het vak informatiekunde en kreeg dit vak verder gestalte binnen de scholen; het vak techniek deed zijn intrede en verwierf een toenemende belangstelling vanuit de a.v.o.-scholen; in het h.a.v.o. werd het vak wiskunde opgesplitst en nader uitgewerkt in wiskunde A en wiskunde B, zoals dat in het v.w.o. al een aantal jaren het geval is.

De aandacht voor evaluatie van het onderwijs op individuele scholen is de laatste jaren toegenomen in het voortgezet onderwijs.

De inspectie verzamelt sinds enkele jaren gegevens over de in-, door- en uitstroom van leerlingen per school. In 1990 is bijzondere aandacht besteed aan de leerlingen in het brugjaar.

Sinds 1988 gelden nieuwe regelingen voor subsidiëring van remediale hulp aan dyslectische leerlingen en de begeleiding van leerlingen met een auditieve of visuele handicap.

Deze regelingen hebben tot doel leerlingen voor wie het (voortgezet) speciaal onderwijs niet de aangewezen onderwijsroute is, de mogelijkheid te bieden het regulier onderwijs te volgen, daarbij ondersteund door extra begeleiding. Op deze subsidieregelingen is door de scholen veelvuldig een beroep gedaan. De inspectie onderzocht in 1990 de doelmatigheid van deze regelingen.

III.3.2.2 Toelating

III.3.2.2.1 De toelating van leerlingen tot het eerste leerjaar van scholen voor h.a.v.o., v.w.o. en h.a.v.o./v.w.o., schooljaar 1990/1991

Toelatingsregels

Volgens artikel 4 tot en met 8 van het Besluit dagscholen v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o. moeten gymnasia, atheneae, lycea en scholen voor h.a.v.o. bij de beslissing over de toelating van leerlingen tot het eerste leerjaar twee criteria hanteren:

- 1e. het advies van de directeur van de basisschool, waar de leerling van afkomstig is;
- 2e. een onderzoek naar de geschiktheid van de kandidaat-leerling voor het volgen van het onderwijs aan de school waarvoor toelating wordt gevraagd.

Als een school voor h.a.v.o. en/of v.w.o. tevens een m.a.v.o.-afdeling heeft, mag de toelatingscommissie zich beperken tot het eerste hierboven genoemde criterium.

Toegelaten en afgewezen leerlingen

In deze rapportage zijn de gegevens van 32.894 leerlingen van 221 scholen verwerkt: 31.754 leerlingen (96,5%) zijn toegelaten en 1.140 leerlingen (3,5%) zijn afgewezen.

Het percentage leerlingen dat werd afgewezen wijkt niet veel af van de voorgaande jaren. Dit blijkt uit het volgende overzicht:

1985/1986: ca. 4%
 1986/1987: 3,9%
 1987/1988: 3,8%
 1988/1989: 3,7%
 1989/1990: 3,2%
 1990/1991: 3,5%.

De beslissingen over de toelating tot het voortgezet onderwijs zijn gerubriceerd in tabel III.1.

Tabel III.1 Toelatingsbeslissingen in relatie tot het advies van de basisschool en de onderzoeksuitslag

advies van basisschool:	onderzoeksuitslag:	toegelaten:	afgewezen:
positief +	positief	99%	1%
positief +	twijfel	99%	1%
twijfel +	positief	98%	2%
twijfel +	twijfel	86%	14%
positief +	negatief	85%	15%
negatief +	positief	77%	23%
twijfel +	negatief	49%	51%
negatief +	twijfel	38%	62%
negatief +	negatief	7%	93%

De inspectie constateert dat zich in vergelijking met voorgaande jaren geen opvallende veranderingen hebben voorgedaan in de toelatingsbeslissingen.

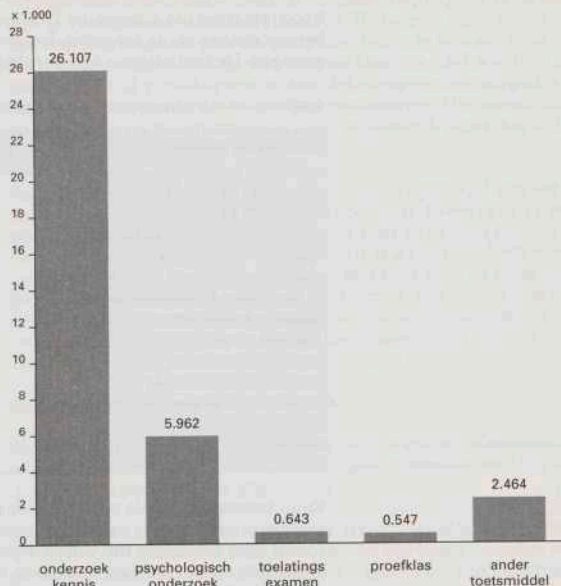
Evenals in voorgaande jaren blijkt een positief advies van de basisschool niet zonder meer een reden een leerling toe te laten, zelfs niet met een positieve uitslag van het onderzoek. Een negatief advies leidt evenmin zonder meer tot een afwijzing. Bij twijfel over het advies, een twijfelachtige onderzoeksuitslag of bij beide, wordt leerlingen lang niet altijd het voordeel van de twijfel gegund.

Overigens blijkt uit het onderzoek van de inspectie dat niet alle scholen uitgaan van de voorgeschreven beschikbaarheid van de twee criteria; soms ontbreekt een advies, soms een onderzoek. Zelfs bij zowel een negatief advies als een negatieve onderzoeksuitslag worden leerlingen in een enkel geval toch toegelaten.

In grafiek III.1 wordt een overzicht gegeven van de gehanteerde onderzoeksmiddelen.

Grafiek 3.1

Verdeling van de gebruikte onderzoeksmiddelen

N.B. Bij circa 3400 leerlingen is de beslissing over toelaten of afwijzen genomen op basis van het resultaat van meer dan één onderzoeksmiddel.

Op 99% van de scholen wordt gebruik gemaakt van een onderzoek naar de kennis en het inzicht van de kandidaat:

de Cito-toets bij 20.750 van de leerlingen; een andere lokale of regionale toets bij 4.964 leerlingen; zelf ontwikkeld materiaal bij 955 leerlingen.

Op 66% van de scholen maakt men voor een deel van de kandidaat-leerlingen gebruik van een psychologisch onderzoek. Van de adviezen gebaseerd op een psychologisch onderzoek is 95% voor de toelatingscommissie duidelijk als het gaat om de vraag of de kandidaat-leerlingen geschikt of ongeschikt zijn om het onderwijs aan de betreffende school te volgen.

Op 51 scholen (24%) wordt voor een deel van de kandidaat-leerlingen van een toelatingsexamen gebruik gemaakt.

Het toelatingsexamen bevat op alle scholen onderdelen voor Nederlands en rekenen. Bij 14 van deze scholen bevat het tevens onderdelen uit de zaakvakken en/of algemene ontwikkeling.

Op 11 scholen voor voortgezet onderwijs (5%) wordt van een proefklas gebruik gemaakt voor in totaal 547 leerlingen.

Op drie scholen beperkt men zich tot 4 à 5 lessen; op acht scholen geeft men 8 à 20 lessen.

Op vijf van deze scholen worden deze lessen niet alleen door de leraren van de school voor voortgezet onderwijs gegeven, maar ook door leraren en/of directeuren van de basisschool.

III.3.2.2.2 De toelating tot het 4e leerjaar h.a.v.o.

In artikel 13, tweede lid, van het Besluit dagscholen v.w.o./h.a.v.o./m.a.v.o. wordt de toelating tot het vierde leerjaar h.a.v.o. aan voorwaarden gebonden.

Artikel 13, derde lid luidt vervolgens:
'De Inspectie kan afwijking van het bepaalde in het tweede lid toestaan'.

Voor toelating per 1 augustus 1990 tot h.a.v.o.-4 is in 50 gevallen een beroep gedaan op de inspectie. De inspectie heeft deze aanvragen gewogen. De beslissingen zijn gerubriceerd in tabel III.2.

Tabel III.2 Door de inspectie genomen toelatingsbeslissingen

voorbereiding/diploma:	goedgekeurd:	niet goedgekeurd
m.a.v.o. 5D 1989 of eerder	12	4
m.a.v.o. 5D 1990	6	5
m.a.v.o. 3D of 4D 1989 of eerder	0	3
i.b.o. minder dan 6D	2	2
i.v.o. 6D	2	0
m.a.v.o.-diploma Suriname/Ned. Antillen (zonder onderscheid C/D)	2	0
gymnasium klas 3	1	0
school voor basisvorming	1	0
internationale schakelklas en internationaal Onderwijs	9	1
totalen	35	15

Ruim tweederde van de aanvragen is gehonoreerd. Het aantal vakken waarvoor op D-niveau examen is gedaan is één van de bepalende factoren, vooral voor leerlingen die vanuit de m.a.v.o. willen doorstromen. Het lijkt er daarbij op, dat het jaar waarin de kwalificatie is behaald eveneens een rol speelt. De Internationale schakelklas en het Internationaal onderwijs vormen voor de inspectie in de regel voldoende basis om de toelating tot h.a.v.o.-4 goed te keuren.

De toelating tot h.a.v.o.-m.b.o.

Bij de inspectie zijn 20 aanvragen ingediend om bij de toelating van individuele leerlingen tot het h.a.v.o.-m.b.o. per 1 augustus 1990 te mogen afwijken van de toelatingsvoorwaarden. De gevraagde goedkeuring is verleend voor 17 kandidaten en geweigerd voor drie. De uitgangspunten bij de beoordeling van de aanvragen zijn overeenkomstig de overwegingen die gelden bij de afwijking van de toelatingsvoorwaarden voor h.a.v.o.-4.

III.3.2.3 In-, door- en uitstroomgegevens van het eerste leerjaar

Veranderde instroom van het voortgezet onderwijs

Sinds het midden van de jaren tachtig is de uitstroom van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs afgenomen door de daling van het geboortecijfer.

Ongeveer gelijktijdig met deze afname van de instroom is de keuze van de leerlingen en ouders veranderd: de belangstelling voor het i.b.o. is daardoor gedaald. Dit blijkt uit de volgende globale cijfers over de instroom in het voortgezet onderwijs:

1975: circa 35% i.b.o. en circa 65% m.a.v.o., h.a.v.o. en v.w.o.;

1990: circa 20% i.b.o. en circa 80% m.a.v.o., h.a.v.o. en v.w.o.

De belangstelling van de meisjes voor het i.b.o. is sterker gedaald dan die van de jongens.

Uitstroom van leerlingen uit de brugklas tijdens het schooljaar en aan het eind van het schooljaar

Ongeveer 6% van de leerlingen stroomt gemiddeld uit tijdens of aan het

eind van de brugklas en ongeveer 4% van de leerlingen van de brugklas doubleert. Het hoogste percentage uitstromers treft de inspectie aan bij scholen voor h.a.v.o.-v.w.o. (9%); de meeste zittenblijvers in de brugklas zijn te vinden in het m.a.v.o. (bijna 5%). De laagste cijfers voor uitstroom vanwege onvoldoende prestaties zijn te vinden in scholen voor l.b.o.-m.a.v.o. (iets meer dan 3%) en voor l.b.o.-h.a.v.o.-v.w.o. (net geen 4%). Ook het aantal zittenblijvers in deze scholengemeenschappen is duidelijk lager dan het gemiddelde voor alle schoolsoorten. Het aantal uitstromers en zittenblijvers in scholen voor v.w.o. is duidelijk lager dan in het h.a.v.o.-v.w.o.

Een zeer klein deel van de leerlingen stroomt tijdens of aan het eind van de brugklas door naar een 'hogere' schoolsoort. Leerlingen in scholen voor l.b.o.-m.a.v.o. blijken nog de meeste kans te hebben door te stromen, evenveel als leerlingen uit het categoriale m.a.v.o. (iets meer dan 1% van de leerlingen). Zij scoren hierbij meer dan twee keer zo hoog als het gemiddelde. Opmerkelijk is dat de doorstroom van m.a.v.o.-leerlingen naar hogere vormen van onderwijs binnen scholengemeenschappen met hogere schoolsoorten achter lijkt te blijven bij de genoemde scholen voor l.b.o.-m.a.v.o..

Gevolgen van de veranderde instroom

Het aantal leerlingen in scholen voor l.b.o. is sneller afgenomen dan in scholen voor m.a.v.o. Het aantal leerlingen in scholen voor h.a.v.o. en v.w.o. is slechts in geringe mate afgenomen.

De inspectie verneemt nogal eens het verwijt dat scholen voor m.a.v.o. en scholen voor (m.a.v.o./) h.a.v.o./v.w.o. teveel leerlingen toelaten en tijdens of aan het eind van de brugklas een vrij groot deel van deze leerlingen weer verwijzen naar een 'lagere' schoolsoort.

Uit de gegevens die de inspectie over het schooljaar 1988/1989 heeft verzameld blijkt dat de uitstroom naar 'lagere schoolsoorten' tijdens of aan het eind van de brugklas inderdaad vrij hoog is, maar minder hoog dan op grond van de sterk veranderde instroom wel wordt verondersteld.

III.3.2.4 Wiskunde A en B in het h.a.v.o.

De inspectie heeft aandacht geschonken aan aspecten van de invoering per 1 augustus 1990 van de nieuwe wiskundevakken A en B in de bovenbouw van het h.a.v.o.: de lessentabel, keuzepercentages, keuzebegeleiding, informatievoorziening, invoeringsproblemen en vormgeving van het onderwijs. Bij dit aandachtspunt zijn gesprekken gevoerd met en is informatie verkregen van schoolleidingen, dekanen en wiskundedocenten.

Lessentabel

Waar in de oude situatie doorgaans in het 4e en in het 5e leerjaar vijf wekelijkse lessen voor wiskunde op de tabel stonden, zijn vele scholen overgegaan op vier wekelijkse lessen voor wiskunde A en wiskunde B in zowel klas 4 als klas 5.

De scholen die in de lessentabel voor één van de beide leerjaren vijf wekelijkse lessen wiskunde A en/of B hebben opgenomen, hebben daarbij overwogen dat de programma's, met name voor wiskunde B, omvangrijk lijken en dat de onzekerheid omtrent de nieuwe leerstof extra lestijd vraagt.

In sommige gevallen is de tabel een voorlopige, maar ook de scholen die de tabel definitief hebben vastgesteld, melden dat na enige tijd een evaluatie en eventuele aanpassing zal volgen. In een aantal gevallen is het aantal lesuren voor wiskunde in de lagere klassen met één verminderd. Voor zover nu valt te overzien, heeft de invoering van een extra wiskundevak nauwelijks een verandering gebracht in het aantal groepen voor andere vakken. Wel is de groepsgrootte bij wiskunde duidelijk toegenomen. De docenten wiskunde blijken zich zorgen te maken over de grote omvang en de diepgang van het wiskunde B-programma.

Keuzepercentages

Het percentage h.a.v.o.-4-leerlingen met wiskunde A in het pakket, maar zonder wiskunde B, bedraagt gemiddeld 48% (spreiding van 35% tot 66%). Voor meisjes bedraagt dit percentage gemiddeld 47% (spreiding van 26% tot 70%).

Het percentage van de h.a.v.o.-4-leerlingen met wiskunde B, maar zonder wiskunde A, bedraagt gemiddeld 28% (spreiding van 11% tot 48%).

Voor meisjes: gemiddeld 16% (spreiding van 5% tot 23%).

De keuze voor wiskunde A en wiskunde B blijkt zowel bij jongens als bij meisjes zeer weinig voor te komen.

Het percentage leerlingen dat een wiskundevak heeft gekozen is in vergelijking met de oude situatie duidelijk toegenomen. Scholen noemen hiervoor als redenen:

- wiskunde A wordt gezien als een vak dat hoort bij de algemene ontwikkeling van de leerlingen;
- met name wiskunde A is 'vrouwvriendelijker' dan de oude wiskunde;
- vervolgopleidingen vragen in toenemende mate wiskunde.

Keuzebegeleiding en informatievoorziening

De keuzebegeleiding is verzorgd door de dekanen, ondersteund door de docenten wiskunde.

Docenten wiskunde hebben in klas 3 h.a.v.o., respectievelijk op 'toelevende' m.a.v.o.'s, voorbeeldlessen gegeven om de leerlingen duidelijk te maken wat het karakter is van wiskunde A.

Algemeen wordt geconstateerd dat de voor de keuzebegeleiding vereiste informatie over wiskunde A en B te laat beschikbaar was en inhoudelijk vele gebreken liet zien. Voor de informatievoorziening zijn de volgende bronnen gebruikt:

- de officiële publikaties van de overheid;
- de brochures 'Keuzebegeleiding wiskunde A en B';
- collegiale consultaties;
- periodieken voor dekanen en wiskundeleraars;
- informatie uit het h.b.o.

Informatievoorziening

De meeste docenten zijn van mening redelijk op de hoogte te zijn van de inhoudelijke aspecten van de nieuwe wiskundevakken. Zij hadden kennis genomen van de experimentele examens van de voorgaande jaren.

Toch bestaat er bij velen nog een grote onzekerheid over de juistheid van een reeds opgestelde leerstofplanning voor de beide leerjaren. Er waren veel klachten over het te laat verschijnen van de leerboeken.

Invoeringsproblemen

Bij veel scholen bestaat de vrees dat door de invoering van dit nieuwe vak het aantal beschikbare leraarlessen te gering zal blijken te zijn.

Enige problemen die bij de keuzebegeleiding zijn gesignaleerd:

- de toelatingseisen van het h.b.o. zijn niet duidelijk;
- de aansluitingsmogelijkheden met het v.w.o. worden problematisch geacht;
- het keuzeproces moest veel later dan wenselijk was, plaatsvinden;
- de inhoudelijke voorlichting kon onvoldoende plaatsvinden wegens onvolledige en gebrekkige informatie.

Vormgeving van het onderwijs

Het lesgeven in de nieuwe vakken blijkt geen al te grote obstakels met zich mee te brengen. Voor een deel is dit te verklaren uit het feit dat de

meeste docenten inmiddels over v.w.o.-ervaring in wiskunde A en B beschikken. Wel bevatten de wiskundevakken A en B voor het h.a.v.o. naar het oordeel van de docenten wezenlijk andere accenten, waarop zij beter voorbereid hadden moeten worden.

De docenten achten de moeilijkheidsgraad van wiskunde B hoog. In dit verband vrezen zij dat een substantieel deel van de leerlingen het vak wellicht niet zal kunnen blijven volgen. Het niveau van wiskunde A wordt door veel docenten te laag geacht. Men vreest voor onvoldoende uitdaging van de leerlingen. Men spreekt zorg uit over de grote stukken tekst in de opgaven voor wiskunde A in relatie tot de gebrekkige leesvaardigheid van zeer veel leerlingen. De inspectie heeft geconstateerd dat de invoering van wiskunde A en B in het h.a.v.o., niet voor onoverkomelijke problemen heeft gezorgd. Met enthousiasme zijn velen aan deze vakken begonnen. Door deskundigheid en inventiviteit van alle betrokkenen in de scholen is gestart met de vormgeving van een nieuw onderwijsaanbod in de wiskunde, dat op zich zeer waardevol wordt geacht. De diverse gesignaleerde problemen dienen zorgvuldig bestudeerd en tot een oplossing gebracht te worden, zodat binnen korte tijd de nieuwe programma's een evenwichtig geheel zullen vormen, waarmee leerling en leraar goed kunnen werken.

III.3.2.5 De onderlinge afstemming van de regelingen schoolonderzoek voor Frans, Duits en Engels

De inspectie is van oordeel dat onderlinge afstemming per school van de regelingen voor de drie moderne talen wenselijk is. Deze afstemming is immers één van de wijzen waarop scholen tot uitdrukking kunnen brengen het onderwijs in de drie moderne vreemde talen op min of meer gelijke wijze te benaderen.

Met het oog daarop heeft de inspectie in 1990 onderzocht in welke mate de regelingen schoolonderzoek voor de vakken Frans, Duits en Engels in het m.a.v.o., h.a.v.o. en v.w.o. op elkaar zijn afgestemd. Daarbij zijn (voor zover mogelijk) de invullingen voor de afzonderlijke vaardigheden of onderdelen vergeleken. Daarnaast zijn ook de formules die bij de drie talen worden gehanteerd voor de berekening van het eindcijfer schoolonderzoek getoetst op de mate van afstemming.

Spreekvaardigheid/gespreksvaardigheid

In percentages uitgedrukt is het aantal scholen waarbij de regelingen voor de drie talen op dit onderdeel volledig met elkaar overeenstemmen als volgt: m.a.v.o.: 89%, h.a.v.o.: 62%, v.w.o.: 71%.

Voor zover zich afwijkingen voordoen, hebben deze betrekking op inhoud (bijvoorbeeld keuze van onderwerpen bij m.a.v.o., al of niet koppelen van de spreekvaardigheid aan literatuurgeschiedenis en/of boekenlijst voor h.a.v.o. en v.w.o.), op tijdsduur (uiteenlopend van 5 minuten tot maximaal 30 minuten voor h.a.v.o. en v.w.o.) en/of op het aantal toetsen (maximaal twee).

Opvallend is dat de onderlinge afstemming met betrekking tot deze vaardigheid bij het m.a.v.o. gunstig blijkt af te steken bij de andere schooltypen.

Het hoge percentage dat is gevonden voor m.a.v.o. is in elk geval voor een deel te verklaren uit het C-/D-programma waarin expliciete eisen zijn opgenomen met betrekking tot vorm, inhoud en tijdsduur van de gespreksvaardigheidstoetsing. In de examenprogramma's voor h.a.v.o. en v.w.o. ontbreken dergelijke eisen.

Schrijfvaardigheid

Percentages scholen met op elkaar afgestemde regelingen voor de drie talen op dit onderdeel: m.a.v.o.: 86%, h.a.v.o.: 62%, v.w.o.: 61%. Voor het m.a.v.o. kan worden geconstateerd dat alle bij het onderzoek betrokken scholen de brief, die in het C-/D-programma als verplichte toetsing is vermeld, in de regelingen hebben opgenomen.

Daar waar onderlinge afwijkingen tussen Frans, Duits en/of Engels zijn geconstateerd, wordt de verplichte brief aangevuld met diverse andere toetsen: dictee, opstel, invuloefeningen en grammatica- en idioomrepetities.

Ook hier geldt weer dat het ontbreken van duidelijk omschreven eisen voor de schrijfvaardigheid in de examenprogramma's voor h.a.v.o. en v.w.o. een (op zijn minst) gedeeltelijke verklaring vormt voor de grote variëteit aan toetsen die de regelingen vermelden: dictee, vertalen van zinnen (met of zonder woordenboek), in- en aanvulzinnen, brief, samenvatting, verslag, grammatica-/idioomrepetities en verhaal (aan de hand van een serie plaatjes).

Luistervaardigheid

De luistervaardigheid wordt op verreweg de meeste scholen voor Frans, Duits en Engels op gelijke wijze getoetst.

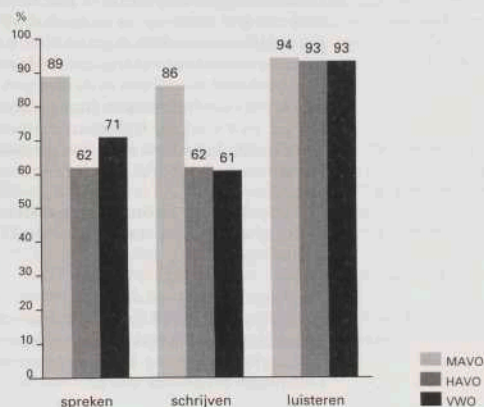
Percentages scholen met onderling afgestemde regelingen voor de drie talen: m.a.v.o.: 94%, h.a.v.o./v.w.o.: 93%.

De beschikbaarheid van luistervaardigheidstoetsen (en met name de Cito-luistertoetsen) voor de drie talen en de vier niveaus (m.a.v.o.-C, m.a.v.o.-D, h.a.v.o. en v.w.o.) vormt de belangrijkste verklaring voor het gevonden resultaat.

De bovengenoemde percentages zijn ter vergelijking in grafiek III.2 samengevat.

Grafiek 3.2

Afstemming van de regelingen schoolonderzoek voor Frans, Duits en Engels, uitgesplitst per vaardigheid en per schooltype

In 85% van de onderzochte regelingen is een volledige afstemming tussen de drie moderne vreemde talen geconstateerd. De afwijkingen hebben vooral betrekking op het verplichte aantal boeken (in de meeste gevallen 3 à 4, in een enkel geval tot maximaal 6) en het aantal toetsen (meestal 1 à 2, incidenteel een toetsing per gelezen boek). Daarnaast komen verschillen in de toetsvorm: mondeling of schriftelijk.

Aantal en aard van de te lezen boeken; h.a.v.o. en v.w.o.

Een onderlinge afstemming tussen Frans, Duits en Engels blijkt noch voor het aantal boeken noch voor de aard van de boeken te bepalen: (te) veel scholen vermelden in de regelingen niet of onvoldoende de eisen die per taal worden gesteld.

Formules ter berekening van het eindcijfer schoolonderzoek

De formules ter berekening van het eindcijfer schoolonderzoek dienen aan te geven in welke mate de afzonderlijke toetsen en/of vaardigheden meetellen in de berekening van het eindcijfer. Uit de hiervoor vermelde resultaten is al gebleken dat het m.a.v.o. een grotere inhoudelijke afstemming voor de drie talen kent dan het h.a.v.o. en v.w.o. Een vergelijking van de gehanteerde eindformules bevestigt dit beeld: 50% van de h.a.v.o.- en v.w.o.-scholen hanteren gelijke formules voor Frans, Duits en Engels; voor de m.a.v.o.-scholen bedraagt dit percentage 87%.

Weging van afzonderlijke vaardigheden/onderdelen

In het onderzoek is aandacht besteed aan de wegingspercentages die aan de afzonderlijke vaardigheden/onderdelen worden toegekend in de formule ter berekening van het eindcijfer schoolonderzoek. De 'bandbreedte' waarbinnen deze wegingspercentages liggen, blijkt groot te zijn: spreekvaardigheid/gespreksvaardigheid 5%-30%; schrijfvaardigheid 10%-50%; luistervaardigheid 15%-30%; (extensieve) leesvaardigheid/literatuur 10%-40%.

Met andere woorden: de mate waarin de verschillende vaardigheden en onderdelen worden 'gewaardeerd', belangrijk worden geacht, blijkt van school tot school te verschillen; voor m.a.v.o. overigens minder dan voor h.a.v.o. en v.w.o.

Conclusies

Op alle onderdelen is de onderlinge afstemming van de regelingen in het m.a.v.o. groter dan in het h.a.v.o. en v.w.o. Het C/D-programma heeft in het m.a.v.o. deze afstemming positief beïnvloed.

Het ontbreken van expliciete eisen voor de verschillende vaardigheden/onderdelen in de examenprogramma's voor h.a.v.o. en v.w.o. is er (mede) de oorzaak van dat de onderlinge afstemming van de regelingen voor de drie moderne vreemde talen bij h.a.v.o. en v.w.o. achterblijft bij m.a.v.o.

De beschikbaarheid en de (door het onderwijsveld kennelijk als zodanig beoordeelde) bruikbaarheid van professioneel geproduceerd toetsmateriaal beïnvloedt de afstemming in positieve zin. Een duidelijk voorbeeld vormen de Cito-luistertoetsen (vrijwel alle scholen blijken deze toetsen te gebruiken) maar de invloed is ook aanwezig bij de gespreks- en de schrijfvaardigheid m.a.v.o.

De resultaten van het onderzoek naar de wegingspercentages per vaardigheid of onderdeel geven een indicatie van het belang dat door scholen wordt toegekend aan de verschillende vaardigheden of onder-

delen. Uit de cijfers blijkt dat er tussen scholen onderling op dit punt grote verschillen bestaan.

De inspectie is van oordeel dat de ontwikkelingen binnen het m.a.v.o., gestimuleerd door het C-/D-programma, gunstig afsteken bij de situatie in het h.a.v.o. en v.w.o.

De exameneisen voor h.a.v.o. en v.w.o. beperken zich tot een korte opsomming van de vaardigheden die getoetst dienen te worden. Een nadere explicitering (vergelijkbaar met die voor andere vakken en het C-/D-programma m.a.v.o. voor de moderne vreemde talen) zou de verschillen tussen talen binnen één school en tussen scholen onderling kunnen beperken.

III.3.3 Lager beroepsonderwijs

III.3.3.1 Inleiding

De laatste jaren wordt in het onderwijs steeds sterker de nadruk gelegd op het creëren van mogelijkheden voor leerlingen na afloop van de gevolgte opleiding. Het gaat dan om de doorstroommogelijkheden in het vervolgonderwijs, of om de mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

Steeds vaker wordt ook het belang van werkend leren en lerend werken voor bepaalde groepen leerlingen onderkend. Beide aspecten zijn voor het l.b.o. van groot belang, omdat l.b.o. niet als eindonderwijs bedoeld is, maar gericht moet zijn op doorstroming naar het m.b.o. enerzijds en naar het leerlingwezen anderzijds. Er is een grote groep leerlingen gebaat bij de leerweg die het l.b.o. biedt waarin praktische en theoretische kennis en vaardigheden worden gecombineerd.

Ondanks het feit dat vele maatschappelijke organisaties de kansen die het l.b.o. biedt, onderkennen en sterke signalen afgeven dat het lager beroepsonderwijs niet alleen voor de leerlingen maar ook voor de samenleving van fundamentele betekenis is, daalt het leerlingenaantal in deze onderwijsvorm nog steeds meer dan in andere vormen van onderwijs.

Ouders kiezen voor hun kinderen bij voorkeur voor het algemeen voortgezet onderwijs. Ook directeuren van basisscholen adviseren hun leerlingen in die richting, terwijl schoolkeuze-toetsen vooral cognitief gericht zijn.

Beleidsmaatregelen en voorlichtingscampagnes van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen hebben nog weinig effect. De wervingsacties om meisjes te stimuleren om (technisch) beroepsonderwijs te kiezen, hebben tot op heden ook weinig resultaat gehad.

De inspectie heeft grote zorg over de verwachting dat door de invoering van basisvorming het aantal leerlingen dat voor (voorbereidend) beroepsonderwijs zal kiezen, nog verder terugloopt. Daarbij komt, dat door het uitblijven van de definitieve besluitvorming over de invoering van het voorbereidend beroepsonderwijs (v.b.o.), het voor scholen niet mogelijk is alle maatregelen te nemen, die het teruglopen van het aantal leerlingen zouden kunnen tegengaan.

Per 1 augustus 1990 is de regelgeving voor het lager beroepsonderwijs bijgesteld en daarmee is een eerste stap gezet naar de invoering van het voorbereidend beroepsonderwijs. Eén van de uitgangspunten van het v.b.o. is de versterking van het beroepsvoorbereidend karakter van de opleiding. Daartoe is voor iedere onderwijscategorie een aantal afdelingen met vastgestelde vakkenpakketten in de plannen opgenomen. Het minimum aantal lessen in de beroepsgerichte vakken is vastgesteld op 24 uur in het derde en vierde leerjaar tezamen. Daarnaast wordt ruimte geboden voor een directe relatie met het bedrijfsleven, onder meer in de vorm van leerlingstages.

De inspectie constateert dat de meeste scholen deze nieuwe mogelijkheden met beide handen aangrijpen om zo in te spelen op de maatschappelijke noodzaak tot versterking van de (toekomstige) positie van leerlingen op de arbeidsmarkt.

Een belangrijk element dat nog niet is geregeld, is de vaststelling van de

reeds in 1988 afgeronde examenprogramma's voor de verschillende afdelingen. Daarmee zou het civiel effect van de opleidingen vergroot kunnen worden.

De kwaliteit van het lager beroepsonderwijs wordt voor een deel bepaald door de mate waarin de bedrijfsrealiteit gesimuleerd kan worden. Leermiddelen spelen daarbij een belangrijke rol. De laatste jaren heeft de overheid fors geïnvesteerd in de invoering van nieuwe technologieën. Dat neemt niet weg dat er op het gebied van inventaris nog een grote achterstand is. Veel scholen vinden het moeilijk om nieuwe inzichten uit het bedrijfsleven in de leerplannen op te nemen en uit te voeren zonder dat zij de beschikking hebben over de daarbij horende inventaris, en zonder de daarbij noodzakelijke bij- of nascholing.

Voor leerlingen die dreigen voortijdig de school te (moeten) verlaten, ziet de inspectie een goede mogelijkheid in een onderwijsbenadering waarbij sprake is van lerend werken of werkend leren, zoals dat in het project van het Europees Sociaal Fonds (ESF) wordt aangeboden.

Voor jongeren voor wie het reguliere onderwijsaanbod niet tot het gewenste resultaat leidt, wordt een voor hen geschikte leer/werkplaats gezocht. De theorielessen op school worden direct afgestemd op hun ervaringen in de werksituatie.

Ook binnen het reguliere l.b.o.-onderwijs wordt gebruik gemaakt van het ervaringsfeit dat een bepaalde leerlingencategorie pas gemotiveerd is tot leren door leerstof aan te bieden die voornamelijk 'doe-gericht' is. Bij het opzetten van nieuwe leerplannen of bij het opzetten van een nieuwe afdeling zoals de A(lgemene) V(oorbereiding) op M(aatschappij) en B(eroep) is dat gegeven terecht als uitgangspunt genomen.

III.3.3.2. De l.b.o.-populatie

Het beleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen is er de laatste jaren op gericht de belangstelling voor arbeidsmarkt-gericht onderwijs te stimuleren.

Daartoe zijn verschillende maatregelen genomen waaronder voorlichtingsacties met het doel leerlingen te werven voor onder andere het lager beroepsonderwijs, in een aantal gevallen speciaal gericht op meisjes en techniek. Ook zijn er acties gericht op de keuze voor exacte vakken, omdat verondersteld wordt dat hiermee de keuzemogelijkheden voor een meer arbeids-gerichte onderwijsvorm groter zijn. Deze laatste zijn weliswaar niet gericht op het l.b.o., maar algemeen wordt aangenomen dat deze acties ook aan l.b.o.-leerlingen niet voorbij zijn gegaan.

De inspectie heeft zich afgevraagd of deze acties effect hebben gehad op de samenstelling van de leerlingpopulatie in het l.b.o. Welke ontwikkelingen tonen de leerlingenaantallen en hoe ontwikkelen zich de keuzepercentages voor de verschillende technische en niet-technische afdelingen en voor de exacte vakken gedurende de laatste vijf jaren voor zowel jongens als voor meisjes?

Berekeningen aan de hand van cijfers van de Integrale leerlingentellingen ten behoeve van de Inspectie en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), sinds 1985/1986 tot 1990/1991, geven een beeld van de ontwikkeling. De belangstelling van leerlingen voor beroepsvoorbereidend onderwijs en de verschillende opleidingsmogelijkheden daarbinnen, wordt duidelijk wanneer de cijfers worden toegespitst op het 3e en 4e leerjaar, de leerjaren waarin de keuze voor de afdelingen is gemaakt. De keuzepercentages voor de examenvakken geven inzicht in de mate waarin voor exacte vakken is gekozen.

Leerlingenaantallen in het l.b.o.

In het leerjaar 1985/1986 (teldatum september 1985) waren in het l.b.o. als geheel bijna 360 000 leerlingen ingeschreven. Bijna 40% daarvan bestond uit meisjes. In het leerjaar 1990/1991 (teldatum september 1990) telde het

l.b.o. nog ruim 250 000 leerlingen, waarvan bijna 100 000 meisjes (nog steeds ongeveer 40%). De terugloop bedroeg dus ongeveer 30%. Vrijwel hetzelfde beeld geldt voor de bovenbouw (leerjaar 3 + 4). De tendens van de dalende leerlingaantallen wordt duidelijker door de cijfers uit te splitsen per onderwijscategorie en met name per afdeling in het l.t.o. (zie tabel III.3).

Tabel III.3. Af-/toename leerlingenaantal l.b.o. (leerjaar 3+4) vanaf 1985

af-/toename leerlingenaantal	1985/1986 teldatum sept. 1990	1990/1991 teldatum sept. 1990	af-/toename t.o.v. 1985/1986	
leerjaar 3 + 4 l.b.o.	absoluut	absoluut	absoluut	%
l.b.o. totaal (inclusief l.b.o. en l.a.o.)	216.768			
waarvan:				
l.h.n.o.	47.240	27.415	-19.825	-42
l.t.o. ¹	88.545	54.798	-33.747	-38
l.e.a.o.	23.723	15.798	-7.925	-33
l.m.o.	7.090	5.722	-1.368	-19
waarvan l.t.o.-afdelingen:				
mechanische techniek	19.225	10.725	-8.500	-44
motorvoertuigentechniek	12.973	7.484	-5.489	-42
consumptieve techniek	12.956	7.428	-5.528	-43
elektrotechniek	20.575	13.242	-7.333	-36
bouwtechniek	14.353	10.080	-4.273	-30
installatietechniek	3.044	1.960	-1.084	-36
grafische techniek	1.799	2.055	+256	+14

¹ inclusief edelmetaalbewerken, uurwerk maken, reproductietekenen, scheepsbouw, kleermaken, TTO (Theoretisch Technisch Onderwijs), C-niveau en overige afsluitingen

De grootste daling van het aantal leerlingen komt voor in het l.h.n.o.: in september 1990 worden 42% minder leerlingen geteld dan in september 1985. Het l.e.a.o. daalt ook vrij sterk, namelijk 33%. Het l.m.o. blijft tot 1989 vrijwel stabiel, maar is in 1990 toch met 19% gedaald. In het technisch onderwijs is het leerlingenaantal in 1990 gemiddeld 38% lager dan in 1985. Alleen de afdeling grafische techniek vertoont een stijging van 14%.

De inspectie meent dat de sterke daling van het leerlingenaantal in het l.b.o. maatschappelijk ongewenst is. Het onderwijs voor leerlingen die gebaat zijn bij een leerweg gericht op 'denken door doen' en die niet geholpen zijn met een voornamelijk op intellectuele vaardigheden gerichte didactiek, komt in gevaar. Ook in sectoren waar groei van de vraag naar uitvoerend werk te voorzien is, zoals voor de verzorgende beroepen, zijn problemen te verwachten.

Meisjes in het l.b.o.

Het aandeel van meisjes in de verschillende opleidingen en afdelingen van het l.b.o. varieert (zie tabel III.4). In 1985 is het aandeel van meisjes in het derde leerjaar van het l.t.o. net zo groot als dat van jongens in het l.h.n.o., namelijk beide 4%.

In 1990 is het percentage jongens in het derde leerjaar van het l.h.n.o. gestegen tot 8%, het percentage meisjes in het l.t.o. tot ruim 6%. Het aantal meisjes in het l.t.o. groeit van 1614 in 1985 in het derde leerjaar tot 1725 in 1990. De stijging is dus zeer gering te noemen.

In het l.e.a.o. en l.m.o. is de verhouding tussen het aantal jongens en meisjes meer evenwichtig.

Tabel III.4 Aantal en percentage meisjes in leerjaar 3 van het l.b.o.

aantal en percentage meisjes	1985/1986		1990/1991		af-/toename t.o.v.
	teldatum sept. 1985		teldatum sept. 1990		1985/1986
leerjaar 3 l.b.o.	absoluut	%	absoluut	%	%
l.h.n.o.	21.075	96	12.022	92	-4,0
l.e.a.o.	7.366	66	4.502	62	-4,0
l.m.o.	1.577	43	1.234	46	+3,0
l.t.o.	1.614	4	1.587	8	+2,0
waarvan afdelingen:					
consumptieve techniek	821	14,4	608	21,0	+6,4
grafische techniek	119	14,3	153	19,0	+4,7
bouwtechniek	83	1,5	121	2,4	+0,9
motorvoertuigentechniek	64	1,1	96	2,9	+1,8
mechanische techniek	64	0,8	121	2,4	+1,6
elektrotechniek	62	0,66	142	2,3	+1,6
installatietechniek	2	0,15	10	1,1	+1,0

In het kader van de acties om meisjes te werven voor technische beroepsopleidingen zijn de ontwikkelingen per afdeling van het l.t.o. interessant. Het hoogste percentage meisjes wordt geteld in de afdelingen consumptieve techniek en grafische techniek (beide 14% in 1985 en ongeveer 20% in 1990). Dit betreft dan de relatief minst technische afdelingen. In de specifiek technische afdelingen is het percentage rond 1% in 1985 en rond 2% in 1990. Ook absoluut is er sprake van een toename, echter niet spectaculair.

Het effect van de acties gericht op werving van meisjes voor opleidingen in technische beroepen, voor zover dat het l.b.o. betreft, is tot dusverre beperkt. De inspectie verwacht echter, dat de procentuele toename van het aantal meisjes in de technische opleidingen enerzijds en die van jongens in het l.h.n.o. anderzijds, door zal zetten. Dit vooral op grond van ervaringen met l.b.o.-l.b.o.-scholengemeenschappen en het groeiend inzicht op scholen, dat het werken met en in gemengde groepen door bijna iedereen positief wordt gewaardeerd. Dit neemt overigens niet weg dat het totaal aantal leerlingen in het l.b.o. nog steeds fors daalt. Het effect van het stimulerende beleid, gericht op meisjes is daardoor in feite nog geringer dan uit de percentages lijkt af te leiden.

Vakkenpakketkeuze in het l.b.o.

Vergelijking van de keuzepercentages voor examenvakken tussen jongens en meisjes geeft inzicht in het verschil in belangstelling tussen beide groepen. De ontwikkeling van keuzepercentages in de loop van de tijd bij jongens en meisjes en bij verschillende opleidingen zijn indicatief voor de veranderde opvattingen over de maatschappelijke relevantie van vakken. De manier waarop de keuze van de examenvakken voor het l.b.o. tot stand komt, is per opleiding, per afdeling en per school verschillend. Voor iedere examenkandidaat is Nederlands een verplicht vak. Daarnaast moet iedere examenkandidaat tenminste twee beroepsgerichte vakken van de gekozen afdeling in zijn examenpakket opnemen. Van deze vakken is het keuzepercentage dus nietszeggend als het om de (ontwikkelingen van) voorkeuren gaat van jongens tegenover meisjes.

De vakken die in dit verband interessant zijn, betreffen: wiskunde, kennis der natuur, natuurkunde, biologie en scheikunde. Analyse van de keuze-

percentages sinds 1985 geeft aan, dat alleen voor het vak wiskunde een algemeen geldende tendens is te signaleren (zie tabel III.5).

Tabel III.5 Keuzepercentages jongens/meisjes examenvak wiskunde l.b.o.

totaal: ¹	1985	1986	1987	1988	1989
l.h.n.o.	44 (54/44)	47 (55/47)	48 (59/47)	50 ²	52 ²
l.t.o.	82 (83/41)	86 (87/46)	86 (87/46)	87 ²	85 (87/45)
l.e.a.o.	40 (50/35)	45 (55/40)	45 (55/40)	49 (59/43)	52 (60/47)
l.m.o.	13 (16/10)	25 (28/20)	25 (28/21)	26 (29/22)	25 (28/22)

¹ tussen haakjes respectievelijk jongens/meisjes

² gegevens nog niet beschikbaar

Het percentage jongens dat wiskunde als examenvak kiest, is, over het gehele tijdvak van het onderzoek, in alle opleidingen groter dan het percentage meisjes. Over de gehele linie is een stijging van het keuzepercentage te constateren. Deze stijging is groter naarmate het percentage in 1985 lager was; het l.h.n.o. blijft hierin enigszins achter. Uit een inventarisatie van de examenresultaten door de inspectie blijkt bovendien dat de resultaten voor wiskunde van meisjes - op het l.h.n.o. in het bijzonder - meestal lager zijn dan die van jongens. Dit roept de vraag op of de huidige tendens om iedereen te stimuleren exacte vakken - met name wiskunde - in het vakkenpakket op te nemen, in het l.b.o. op dit moment wel het gewenste effect heeft. De inspectie acht het gevoerde beleid, op dit punt, niet effectief.

III.3.3 Aansluiting onderwijs-bedrijfsleven

De tendens om van het onderwijs te vragen meer aandacht te schenken aan de relevantie van de opleiding voor het bedrijfsleven en de arbeidsmarkt heeft uiteraard ook de aandacht van de inspectie. De vraag is wel welke mogelijkheden scholen hebben om in te spelen op deze tendens en welke mogelijkheden het bedrijfsleven heeft om haar belangen kenbaar te maken.

De aard van de bijdragen van het bedrijfsleven is zowel van materiële als van immateriële aard. Ontwikkelingen in het l.b.o. om de relatie met het bedrijfsleven gestalte te geven zijn onder meer de docentenstages, leerlingenstages en landelijke, regionale of plaatselijke samenwerkingsprojecten. De mogelijkheden om contractonderwijs te verzorgen zijn ook in het l.b.o. aanwezig; deze zijn hier echter nog weinig uitgekristalliseerd.

Stages

De stage, als vorm van buitenschools onderwijs, is in het l.b.o. een betrekkelijk nieuw fenomeen. Tot de laatste wijziging van het l.b.o./l.a.v.o. besluit waren stages in het l.b.o. wettelijk alleen voor het i.h.n.o. en het l.m.o. geregeld. Met de totstandkoming van de nieuwe regelgeving voor l.b.o. per 1 augustus 1990, vooruitlopend op de wettelijke regeling van het voorbereidend beroepsonderwijs, is de mogelijkheid voor stages aanzienlijk verruimd.

Er wordt onderscheid gemaakt in twee soorten stages. De mogelijkheid voor een arbeidsoriënterende stage wordt meestal in het derde leerjaar aangeboden; een beroepsoriënterende stage in het vierde leerjaar. De arbeidsoriënterende stage heeft als doel de leerling een eerste maal te laten kennismaken met een arbeidsorganisatie. Belangrijk is, de leerling een idee te geven wat het betekent een baan te hebben, hem te laten ervaren hoe het arbeidsritme en de verhoudingen in een arbeidsorganisatie zijn.

De beroepsoriënterende stage beoogt de leerlingen kennis te laten maken met de buitenschoolse beroepspraktijk. De stageplaatsen worden gezocht binnen bedrijven of instellingen die verwant zijn aan de afdeling waarvan de leerling het diploma wil behalen.

Doordat de mogelijkheden voor deze stage pas dit jaar formeel van kracht geworden zijn, beperkt de ervaring ermee zich tot enkele experimenten. De aanpak van deze experimenten varieert sterk. Toch meent de inspectie dat de scholen de verschillen tussen beide stages nog te weinig vormgeven. Leerlingen waarderden stages in hoge mate. Echter, het enkele argument dat stages motiverend voor de leerlingen zijn, is onvoldoende om het opnemen van stages in het leerplan te rechtvaardigen. Een bijkomend probleem is dat het bedrijfsleven erg veel vraag naar stageplaatsen krijgt, vooral uit het m.b.o. Het blijkt nu al niet eenvoudig te zijn voldoende passende stageplaatsen voor het l.b.o. te verwerven. De inspectie acht het nog te vroeg om een afgewogen oordeel te kunnen geven over de waarde van de stages voor het l.b.o.

Investerings door het bedrijfsleven

De belangstelling van het bedrijfsleven voor het l.b.o., met name voor de technische sectoren daarin, neemt de laatste jaren toe. De gedaante die deze belangstelling aanneemt varieert van landelijke samenwerkingsvormen ter ontwikkeling van leerplannen, tot ad-hoc bijdragen van het plaatselijke midden- en kleinbedrijf.

De inspectie heeft een aantal van deze projecten gevolgd en gezien dat de variaties in samenwerkingsvormen legio zijn, ieder met hun specifieke mogelijkheden en voordelen.

Een voorbeeld van een intensieve samenwerking tussen het l.b.o. en het bedrijfsleven betreft de afdeling elektrotechniek. Bij de actualisering van het leerplan van de beroepsgerichte vakken van de afdeling elektrotechniek is door het Opleidings- en Ontwikkelingsfonds van de Elektrotechnische bedrijfstak bijgedragen. Daarbij heeft men zowel deskundigheid, mankracht als financiële middelen geleverd.

De deelname van het bedrijfsleven aan dit project heeft in een relatief korte tijd tot resultaten geleid. Leerplan, lesmateriaal en nascholingsprogramma's zijn afgestemd op het vervolgonderwijs en op de beroepspraktijk.

Bovendien stelt het fonds onder bepaalde voorwaarden, financiële middelen beschikbaar voor de vernieuwing van leermiddelen voor de praktijklessen. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, op zijn beurt, heeft eenzelfde bedrag gereserveerd ter aanvulling hiervan. Ook na afloop van het project zal de samenwerking niet worden beëindigd. De scholen kunnen rekenen op een blijvende betrokkenheid van de bedrijfstak.

Vergelijkbaar met eerdergenoemd project is de samenwerking tussen de bouwwereld en de afdelingen bouwtechniek van het l.b.o. Daar heeft men gekozen voor het tot stand brengen van een relatie tussen scholen en bedrijven op lokaal en regionaal niveau. Die keuze is logisch gezien de complexe structuur van de bouwwereld enerzijds en de differentiaties binnen de afdelingen bouwtechniek anderzijds. De beoogde samenwerkingsrelaties zijn vooral tot stand gekomen tussen bouwbedrijven en scholen met een differentiatie timmeren en metselen. De samenwerkingsvormen zijn verschillend. Ze variëren van giften in de vorm van geld of goederen tot stage- en cursusplaatsen voor leerlingen of docenten.

Elders zijn ook voorbeelden te vinden van bedrijven die scholen ad hoc voorzien van moderne leermiddelen. Importeurs van auto's stellen motoren, onderstellen en soms zelfs complete auto's ter beschikking aan een afdeling motorvoertuigtechniek. Of een constructiebedrijf installeert een lokaal met een complete lasafdeling. En een importeur voorziet jaarlijks 25 tot 30 scholen van een pakket met een door hem geleverd, elektrisch handgereedschap.

Van heel andere aard zijn regionale samenwerkingsprojecten met het bedrijfsleven die georganiseerd worden in samenwerking met een R(egionaal) B(ureau) A(rbeidsvoorziening). Voorbeelden zijn de projecten

'Marktgericht Kiezen' in Maastricht en 'School', Beroep en Arbeidsmarkt' in Oostelijk Zuid-Limburg. Deze projecten hebben onder meer ten doel de keuze voor een beroepsopleiding in de regio te stimuleren. Gelijktijdig worden ook activiteiten op de scholen ondernomen om te komen tot kwaliteitsverbetering van het onderwijs.

De genoemde voorbeelden van een relatie tussen onderwijs en bedrijfsleven geven aan hoe veelzijdig deze kan zijn. Zowel materieel als immaterieel kan het bedrijfsleven aan het onderwijs bijdragen. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen stimuleert deze samenwerking, onder andere door scholen of projecten die in een dergelijk project participeren extra voorzieningen te verstrekken.

De inspectie meent dat de door het bedrijfsleven gefinancierde projecten voorzien in een duidelijke behoefte. Er zijn daarbij geen signalen van een ongewenste beïnvloeding op het onderwijs te signaleren.

III.3.3.4 Het Europees Sociaal Fonds

Het Europees Sociaal Fonds heeft de opdracht stimulerende maatregelen te treffen in het kader van aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. In economisch zwakke gebieden worden extra financiële middelen ter beschikking gesteld ten behoeve van projecten, die de kansen van kansarme groepen op de arbeidsmarkt vergroten.

Sinds 1987 nemen in zeven regio's een aantal l.b.o.-scholen deel aan een project om (dreigende) voortijdige schoolverlaters op te vangen en te begeleiden in de richting van een reguliere plaats op de arbeidsmarkt. De l.b.o.-scholen die aan dit project deelnemen moeten voldoen aan de projectvoorwaarden van het Europees Sociaal Fonds. In een programma van 800 uren, waarvan 400 praktijk op een werkervaringsplaats, moet een sterke koppeling worden gelegd tussen leren en werken. In het programma moeten 40 lessen worden opgenomen voor moderne technologieën. Ook moet aandacht worden besteed aan elementen als theoretische scholing, keuzebegeleiding, arbeidsritme, sollicitatietraining en sociaal-maatschappelijke begeleiding.

De jongeren die worden aangemeld zijn 16 of 17 jaar en hebben geen zicht op een diploma van een reguliere opleiding of op werk. Ze worden onderzocht op hun mogelijkheden waarna een individueel programma voor hen wordt opgezet. Het afgelopen jaar heeft de inspectie zich georiënteerd op de effecten van dit project. Zij beoordeelt de resultaten van het project gunstig. Ongeveer de helft van de deelnemers vindt na afsluiting van het project werk, terwijl de andere helft in meerderheid weer op het spoor van het reguliere dagonderwijs wordt gezet.

Doordat de werkwijze is afgestemd op de individuele begeleiding van leerlingen, is de grens tussen instructie en begeleiding in de werksituatie vaak moeilijk te trekken. Het is daardoor niet goed mogelijk aan te geven hoeveel uren aan praktijk en hoeveel aan theorie worden besteed. Het is echter duidelijk dat deze werkwijze de deelnemers ten goede komt.

Ook de scholen zelf zijn zeer te spreken over de resultaten van het project en over de uitwerking ervan op het overige onderwijs.

Deze is tweeledig. De eerste ligt in de bemoedigende ervaring dat ook voor ogenschijnlijk uitzichtloze gevallen een adequate opvang mogelijk is en de tweede is het effect van de in dit project gekozen didactische werkvorm op het reguliere onderwijs.

De inspectie bepleit continuering van dit project. Zij tekent daarbij aan dat continuïteit een noodzakelijke voorwaarde is voor een optimaal resultaat. Daarvoor is het gewenst faciliteiten en middelen voor een langere periode aan scholen te waarborgen.

Bovendien meent de inspectie dat de gekozen werkwijze, waarbij de theorielessen direct aansluiten op ervaringen in de (gesimuleerde) praktijk, ook in andere projecten of onderwijssituaties zou moeten worden toegepast.

III.3.3.5 Materiële voorzieningen en de kwaliteit van het onderwijs

Een beoordeling van de kwaliteit van de op het beroep gerichte vakken in het l.b.o. kan niet los worden gezien van ontwikkelingen in de beroepssectoren waar deze onderwijsvorm op voorbereidt. De veronderstelde kwaliteit van de beroepsvoorbereiding wordt mede bepaald door de mate waarin de ontwikkelingen kunnen worden gevolgd, hetzij daadwerkelijk door stages in het bedrijfsleven, hetzij stimulerend door de praktijksituaties in de school aan te bieden.

De ontwikkelingen in het bedrijfsleven manifesteren zich op vele terreinen. Niet alleen op het gebied van de industriële automatisering, maar ook in veranderende vaardigheids- en produktietechnieken, nieuwe materiaalsoorten, andere vormen van arbeidsorganisatie, enzovoort. De informatietechnologie blijkt in deze ontwikkelingen steeds meer een wezenlijk onderdeel te zijn. Daarmee verandert de aard van de functies en de arbeidsorganisatie, maar ook verandert de analyse en aanpak van problemen en werkzaamheden waardoor integratie van functies nodig is.

De inspectie signaleert dat de hiervoor geschetste onderwijsinhoudelijke ontwikkelingen nog slechts incidenteel in het l.b.o. doorwerken. Dat is te meer bevreemdend, omdat op andere aspecten van het onderwijs al wel sprake is van een duidelijke relatie tussen onderwijs en bedrijfsleven. De afdelingswerkplannen en de examens van de op het beroep gerichte vakken worden nu vaak nog traditioneel bepaald door een 'werkstukcultuur'.

De ontwikkelingen in het bedrijfsleven zullen in de onderwijsprogramma's meer aandacht moeten krijgen.

Inventaris en veiligheid

In het beroepsvoorbereidende deel van het onderwijsprogramma voor het l.b.o. is het veilig kunnen werken met materialen en gereedschappen onontbeerlijk. Ook de eisen met betrekking tot de volksgezondheid en eisen op het gebied van de milieuhygiëne moeten een onderdeel van het leerplan zijn.

De inspectie constateert dat de aandacht hiervoor onder docenten en in het schoolbeleid nog te weinig is maar wel toeneemt.

Om een dergelijk programma adequaat te kunnen uitvoeren, is het noodzakelijk dat de voorzieningen op scholen in dit opzicht tenminste aan minimale eisen voldoen, opdat de leerlingen ook in dit opzicht worden voorbereid op een professionele werksituatie. De aanwezige apparatuur en handgereedschappen moeten daarom, zowel wat betreft de wijze van gebruik als van de wijze waarop deze zijn geïnstalleerd, voldoen aan de eisen zoals die in het bedrijfsleven gelden.

De inspectie constateert dat nog veel scholen onvoldoende doordrongen zijn van het belang van veiligheid in de praktijklokalen.

In veel scholen moet nog een beleid van veiligheid en gezondheid tot stand worden gebracht. De inspectie is van mening dat in iedere school iemand moet worden aangewezen die verantwoordelijk is voor de uitvoering van een dergelijk beleid, een zogenaamde veiligheidspromotor.

III.3.3.6 Warenkennis in het lager middenstandsonderwijs

In alle scholen met een afdeling lager middenstandsonderwijs heeft de inspectie gekeken naar de effecten van het nieuwe examenprogramma Warenkennis en de effecten van de daarmee samenhangende nascholing van de betrokken docenten.

Op veel scholen vindt men het nieuwe examenprogramma te omvangrijk in relatie tot de beschikbare tijd. Daarnaast zijn de docenten van mening dat de beheersingsgraad van de onderwerpen in het examenprogramma niet duidelijk is aangegeven.

De grote meerderheid van de betrokken docenten blijkt de nascholing die met het oog op de invoering van het nieuwe examenprogramma was georganiseerd, gevolgd te hebben.

Opvallend is dat de docenten zich in hun leerplan vrijwel allemaal volledig conformeren aan de 'enige methode' die op de markt is en geen eigen didactische verwerkmethode toepassen. De lessen getuigen niet van een creatieve aanpak door de docenten. De docenten wijten hun aanpak aan de omvang van het programma en het gebrek aan tijd in de les en niet aan een tekort aan inventaris. Door het tijdgebrek is er geen gelegenheid voor practicum-opdrachten of andere didactische werkvormen.

Naar de mening van de inspectie zou meer variatie in werkvormen de lessen minder saai maken en zou dit de motivatie van de leerlingen voor het vak zeker vergroten.

III.3.4 A.v.o./v.w.o. en l.b.o.

III.3.4.1 Doelmatigheid van de verstrekte subsidies ten behoeve van de begeleiding van visueel en auditief gehandicapte leerlingen en remedial teaching voor dyslectische leerlingen

Voor leerlingen met een visuele of auditieve handicap en dyslectische leerlingen gelden sinds 1988 regelingen inzake vergoeding voor begeleidingslessen en remedial teaching.

Het uitgangspunt daarbij is visueel en auditief gehandicapte leerlingen en dyslectische leerlingen voor wie het (voortgezet) speciaal onderwijs niet de aangewezen onderwijsvorm is, de mogelijkheid te bieden het regulier onderwijs te volgen (uitmondend in een diploma).

Teneinde meer zicht te krijgen op de effectiviteit van deze regelingen en de bruikbaarheid van de toepassingscriteria heeft de inspectie in 1990 een representatief aantal scholen bezocht. Daarbij is vooral aandacht besteed aan de kwaliteit van de schoolloopbaan van de leerlingen voor wie een beroep op één van de regelingen is gedaan en aan de besteding van de faciliteiten.

1. Auditief en visueel gehandicapte leerlingen

Ervaringen en meningen vanuit de scholen

De begeleidingslessen worden in hoofdzaak besteed aan extra hulplessen en studiebegeleiding. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de sociaal-emotionele begeleiding en didactische voorzieningen.

Vergeleken met de verwachtingen op basis van het advies van de basisschool blijken, naar de mening van de scholen, de doorstroommogelijkheden van auditief en visueel gehandicapte leerlingen in 90% van de gevallen even groot, dan wel uitgebreider te zijn (geworden).

Het komt voor dat leerlingen de school hebben moeten verlaten omdat hun resultaten niet voldeden aan de gestelde eisen. Het aantal is echter betrekkelijk gering: minder dan 10%.

In circa 90% van de gevallen is, naar het oordeel van de betrokken docenten, sprake van een positieve uitwerking van de begeleiding. Dit blijkt dan vooral uit de schoolloopbaan van de leerling, uit een positievere houding en uit een toegenomen zelfvertrouwen.

Naar het oordeel van de scholen kent de regeling enkele onvolkomenheden: het aantal taakuren dat vanuit de subsidieregeling beschikbaar wordt gesteld, staat in geen verhouding tot de hoeveelheid tijd die de begeleiding kost. (Dit geldt vooral voor de begeleiding van visueel gehandicapte leerlingen).

De interpretatie van de regeling levert soms problemen op als het gaat om de betaling van de begeleidingslessen. In enkele gevallen zijn scholen door een verkeerde interpretatie gestopt met het geven van begeleidingslessen.

Oordeel en aanbevelingen van de inspectie

De inspectie is van oordeel dat de resultaten van de begeleiding van

auditief en visueel gehandicapte leerlingen op de bezochte scholen in het algemeen positief zijn. Daarbij dient echter aangetekend te worden dat de subsidieregeling in deze vorm dateert van 1988 en derhalve resultaten van leerlingen over volledige schoolloopbanen (nog) niet onderzocht konden worden.

De effectiviteit van de regeling voor auditief en visueel gehandicapte leerlingen zou echter naar het oordeel van de inspectie vergroot kunnen worden door:

- de regeling flexibeler te maken door middel van een mogelijkheid tot spreiding van de faciliteiten over meer jaren;
- de scholen informatie te verschaffen over technische hulpmiddelen en didactische mogelijkheden;
- de regeling te verduidelijken ten aanzien van de betaling van de begeleidingslessen.

2. Dyslectische leerlingen

De vier belangrijkste met elkaar samenhangende informatie-bronnen voor het signaleren van dyslectische leerlingen zijn:

- de instaptoets in het voortgezet onderwijs;
- de resultaten voor Nederlands en de moderne vreemde talen;
- informatie uit het basisonderwijs;
- informatie van de zijde van de ouders.

De start van de remedial teaching vindt op verschillende momenten in het eerste of tweede leerjaar plaats. Het startmoment hangt onder meer af van de informatiebron: een tijdige signalering uit het basisonderwijs schept aan het begin van het eerste leerjaar duidelijkheid; in veel gevallen moet echter gewacht worden op resultaten in de talensector tijdens het brugjaar. Aan de remediale hulp, die vaak doorloopt van het ene schooljaar in het andere, worden in bijna de helft van de gevallen méér dan 40 lesuren besteed of bestaat het voornemen daartoe. In de meeste gevallen wordt de remedial teaching door externe deskundigen verzorgd. Daar waar dit intern gebeurt, hebben de betreffende docenten meestal enige scholing gevolgd.

De aard van de remedial teaching is hoofdzakelijk didactisch gericht: spel- en leesvaardigheid, soms ook functietraining. Daarnaast is er aandacht voor het vergroten van het zelfvertrouwen van de leerling en het bestrijden van negatieve faalangst. De handelingsplannen bevatten in ruim de helft van het aantal gevallen didactische aanwijzingen voor de docenten.

Het aantal leerlingen met doublures in het basisonderwijs is hoog: 30% van de leerlingen heeft gedoubleerd; van de l.b.o.-leerlingen zelfs 50%. Het aantal leerlingen met doublures in het voortgezet onderwijs is in 1990 respectievelijk:
in het a.v.o.: ruim 25%;
in het l.b.o.: minder dan 5%.

De doorstroommogelijkheden van de leerlingen vergeleken met het advies van de basisschool blijken in ongeveer de helft van de gevallen gelijk te zijn gebleven. In 20% van de gevallen worden beperktere doorstroommogelijkheden geconstateerd, in eveneens 20% van de gevallen uitgebreidere. Vergeleken met het advies van de basisschool is ruim een kwart van de leerlingen van schoolsoort veranderd. Daarvan ging het merendeel naar een lagere schoolsoort.

Voortijdig schoolverlaten omdat de resultaten van de leerlingen niet voldoen aan de door de school gestelde eisen, komt in 10% van de gevallen voor.

In 60% van de gevallen is de school ervan overtuigd dat de remedial teaching een duidelijk positief effect heeft; bij 20% is sprake van enig effect; in de resterende gevallen wordt geen effect geconstateerd. Dit oordeel is hoofdzakelijk gebaseerd op het verloop van de schoolloopbaan, de taalprestaties en soms ook het toegenomen zelfvertrouwen van de leerling.

Een groot aantal scholen is tevreden met de regeling. Suggesties voor verbeteringen hebben betrekking op:

- de snelheid van de procedure;
- de vergroting van de interne deskundigheid;
- de beschikbaarheid van taakuren door middel van omzetting van de faciliteiten;
- een verantwoordingsplicht achteraf;
- een verbetering van de screening en diagnostisering;
- een verlenging van de behandelingsduur voor een deel van de leerlingen.

Over de 'nieuwe' regeling (met ingang van 1 augustus 1990 geldend) wordt opgemerkt dat die te weinig recht doet aan het individuele karakter van de problematiek.

Oordeel en aanbevelingen van de inspectie

De inspectie onderschrijft het oordeel van de scholen, zoals hierboven weergegeven.

Aanbevelingen:

- De scholen zouden beter ondersteund moeten worden door goede en tijdige informatie van de basisscholen, voorlichtingsmateriaal, meer faciliteiten en bijscholingsmogelijkheden voor docenten.
- Voorbeelden van handelingsplannen met didactische aanwijzingen voor docenten zouden een goede interactie tussen remedial teachers en docenten kunnen bevorderen.
- Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen zou aandacht moeten geven aan: een snellere procedure, herziening van de nieuwe regeling op een zodanige wijze dat rekening wordt gehouden met het individuele karakter van de problematiek (bijvoorbeeld door een doelsubsidie, gekoppeld aan de schoolgrootte).

III.3.4.2 *Techniek in het voortgezet onderwijs*

In het schooljaar 1989/1990 heeft de inspectie tijdens schoolbezoek uitgebreid aandacht besteed aan het vak techniek. De directe aanleiding hiertoe was de circulaire 'Invoering vak techniek', kenmerk VO/AL-86-012 van 15 oktober 1986.

Hiermee werden de scholen in de gelegenheid gesteld onder voorwaarden een aanvraag in te dienen voor een of meer van de volgende faciliteiten om het vak techniek in te voeren:

- de verbouwing van een lokaal
- de eerste inrichting van een lokaal
- de vergoeding van exploitatiekosten voor scholen voor v.w.o., h.a.v.o en m.a.v.o.

In de loop van 1987 ontvingen 224 scholen goedkeuring op hun aanvraag. Hiervan zijn er 197 door de inspectie bezocht.

Het doel van het schoolbezoek was tweeledig:

1. Een verkenning naar de wijzen waarop de gefaciliteerde scholen vorm en inhoud hebben gegeven aan het vak techniek, gespecificeerd naar leerplan, lesuren, docenten, lokaal, inrichting en ondersteuning.
2. Nagaan of de inrichting van het onderwijs in het vak techniek beantwoordt aan de voorwaarden van het invoeringsbeleid.

Blijkens de invoeringscirculaire wordt er van uitgegaan dat alle scholen zich op de hoogte zullen stellen van het leerplanvoorstel van de SLO en dit zullen gebruiken bij het opstellen van het eigen leerplan. 165 scholen (86%) hebben een leerplan voor het vak techniek. Van deze scholen geeft 88% aan gebruik te maken van het leerplanvoorstel van de SLO.

Tijdens de lesbezoeken is nagegaan of de leerlingen de lestijd efficiënt besteden. Hierbij is gelet op de mate van structurering van de les, de organisatie van het werk en de ondersteuning van de docent. In driekwart van de lessen blijkt de lestijd efficiënt besteed te worden.

Het totaal aantal lesuren techniek op de scholen loopt uiteen van 2 tot 140 per week. Om in aanmerking te komen voor een apart lokaal techniek (en niet, zoals in het a.v.o. gebruikelijk, een combinatie-lokaal handvaardigheid/techniek) dienen scholen minimaal 24 lessen techniek per week te geven; 72% van de onderzochte scholen blijft onder deze grens.

Eenderde van de l.b.o.- en a.v.o./l.b.o.-scholen voldoet niet aan de voorwaarde uit de circulaire van 1988 om minimaal twee lessen techniek in zowel het eerste als het tweede leerjaar te geven. Dat is verklaarbaar: eerdere circularisaties waren onduidelijk over deze voorwaarde. Voor a.v.o.-scholen geldt de voorwaarde dat minimaal twee lessen techniek moeten worden gegeven. Alle onderzochte a.v.o.-scholen voldoen aan deze voorwaarde.

Hoewel het totaal aantal bevoegde docenten techniek dat op de scholen aanwezig is het aantal docenten, dat met lessen techniek is belast verre overtreft, blijkt nog 17% van de docenten die techniek geven onbevoegd te zijn.

Ongeveer eenderde deel van de aanwezige docenten techniek en ook van de docenten die met techniek belast zijn, bestaat uit vrouwen. 35% van de scholen beschikt uitsluitend over docenten met een specifieke bevoegdheid voor techniek, de zogenaamde smalle bevoegdheid. Op de overige scholen zijn docenten met een zogenaamde brede bevoegdheid, inclusief verzorging, aanwezig.

De gemiddelde klassegrootte voor het vak techniek bedraagt 20 leerlingen. De docenten merken daarbij op dat bij een leerlingenaantal van meer dan 24 de veiligheid in gevaar dreigt te komen en dat de voor dit vak noodzakelijke differentiatie naar werkvormen in verband met de beperkt aanwezige inventaris ernstig wordt belemmerd.

Van de bezochte scholen beschikken er 82 over een te klein lokaal en voldoen daarmee dus niet aan de door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen vastgestelde ruimtelijke norm.

Tijdens de lesbezoeken is uitvoerig stil gestaan bij het aspect veiligheid. Zo blijkt bij 30% van de lokalen geen tweede uitgang aanwezig te zijn en is deze bij 11% van de lokalen versperd.

De bezochte lokalen zijn op een aantal onveilige aspecten onderzocht. Op een groot deel van de scholen zijn één of meer onveilige situaties aangetroffen.

Vrijwel alle scholen hebben inventaris aangevraagd en ontvangen. In verreweg de meeste gevallen beschikken de scholen over het noodzakelijke meubilair voor houtbewerken en metaalbewerken. Vaak ontbreken tafels met een spanningsbron. Van de aanwezige kunststofafel is slechts 9% voorzien van afzuiging, hetgeen uit oogpunt van veiligheid onaanvaardbaar is.

Het ontbreken van een computer in 31% van de lokalen is een punt van ernstige zorg. Enerzijds leent dit lokaal zich minder goed voor plaatsing van een computer in verband met de stoffige omgeving, anderzijds bemoeit de afwezigheid van een computer in het lokaal de organisatie van de

lessen, aangezien er dan voor specifieke werkopdrachten naar een ander lokaal moet worden uitgeweken.

Van het ondersteuningsaanbod van de drie pedagogische centra wordt door de scholen ruim gebruik gemaakt.

Ook van het nascholingsaanbod van de lerarenopleidingen is ruim gebruik gemaakt, ongeveer gelijk verdeeld over mannen en vrouwen, echter voornamelijk als een mogelijkheid om een bevoegdheid te verkrijgen.

Naar aanleiding van deze eerste verkenning naar de wijzen waarop de scholen vorm en inhoud hebben gegeven aan het onderwijs in techniek en aan de voorwaarden van het invoeringsbeleid hebben voldaan, komt de inspectie tot de volgende conclusies:

- Gelet op de aanwezigheid van een leerplan en de mate waarin de leerlingen de lestijd efficiënt benutten luidt het oordeel van de inspectie over het gegeven onderwijs in techniek in iets minder dan de helft van de gevallen ruim voldoende tot uitstekend en in de overige slecht tot zwak.
- Hoewel verreweg de meeste scholen over een eigen leerplan beschikken en gebruik maken van het voorbeeldleerplan van de SLO, voldoet een kwart van de scholen niet aan deze gecombineerde eis.
- Van de scholen voor l.b.o. en (v.w.o.)/a.v.o./l.b.o. voldoet eenderde niet aan de thans geldende voorwaarden van twee lessen techniek in het eerste en twee lessen techniek in het tweede leerjaar.
- 42% van de scholen beschikt over een lokaal dat niet voldoet aan de door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen opgestelde ruimtelijke normeringseis, terwijl vele van deze scholen verbouwingsfaciliteiten hebben ontvangen. De inspectie is van mening dat bij de goedkeuring van een lokaal techniek aan de minimale oppervlaktemaat van het lokaal techniek streng de hand dient te worden gehouden. Bovendien zouden de scholen er op gewezen moeten worden dat bij de inrichting van het lokaal aan de veiligheidseisen, vermeld in de brochure 'Veiligheid in het lokaal techniek' van de LPC en het NIA, dient te worden voldaan.
- De inspectie onderschrijft het oordeel van de docenten dat bij een leerlingenaantal van meer dan 24 de veiligheid in gevaar dreigt te komen.

III.3.4.3 Informatietechnologie

In het najaar van 1990 heeft de inspectie als steekproef 143 scholen uit de derde en 89 scholen uit de vierde tranche van het NIVO-project bezocht.

De doelstelling van de inspectie was, om aan de hand van de waarnemingen de ontwikkelingen rond informatiekunde onderbouw en invoering nieuwe technologie op deze scholen in kaart te brengen.

Informatiekundelessen

In tabel III.6 is een overzicht opgenomen van de cursusjaren waarin de scholen uit de derde en vierde tranche met lessen informatiekunde zijn gestart.

Tabel III.6 Start informatiekundelessen

start informatiekundelessen:	3e tranche:	4e tranche:
vóór 1988	58%	39%
sinds 1988/1989	15%	15%
sinds 1989/1990	16%	28%
sinds 1990/1991	4%	8%
nog geen lessen informatiekunde	7%	10%
totaal	100%	100%

Het gemiddelde aantal lessen informatiekunde op jaarbasis verschilt sterk per schoolsoort: l.b.o. 80, m.a.v.o. 20 en h.a.v.o./v.w.o. 40. Omdat ook binnen een bepaalde schoolsoort het aantal lessen informatiekunde van school tot school zeer sterk verschilt, is er een grote verscheidenheid aan leerplannen. Slechts op de scholen die tenminste 40 lessen informatiekunde op jaarbasis aanbieden is er sprake van enige uniformiteit in de leerplannen, omdat deze scholen vrijwel alle één van de door de onderwijsuitgeverijen uitgebrachte methodes gebruiken.

Docenten en apparatuurgebruik

De meeste docenten informatiekunde hebben als hoofdvak wiskunde. Op circa 15% van de bezochte scholen worden informatiekundelessen gegeven door een vrouwelijke docent. Verwacht werd dat dit percentage veel hoger zou zijn, omdat iedere school als voorwaarde om mee te mogen doen met het NIVO-project tenminste één vrouwelijke docent moest laten bijscholen. De computers worden op een aantal scholen ook ingezet bij andere vakken dan informatiekunde. Het blijkt dat de apparatuur meer algemeen onderwijs ondersteunend gebruikt wordt naarmate de school meer lessen informatiekunde verzorgt. De computer wordt zowel gebruikt voor demonstratie als voor remedial teaching, training en zelfwerkzaamheid van de leerlingen. Het klassikale computergebruik is problematisch wanneer geen hardware naast de NIVO-apparatuur is bijgekocht. Dit geldt voor een kwart van de scholen uit de derde tranche en voor de helft van de vierde tranche scholen.

Daar worden in de lessen drie leerlingen tegelijk aan één apparaat gezet. De meeste scholen echter proberen 12 tot 15 apparaten in het computerlokaal op te stellen om tot een bezetting van twee leerlingen per computer te komen. Op 5% van de scholen wordt de NIVO-apparatuur (nog) niet gebruikt of alleen gebruikt voor administratieve doeleinden en/of als tekstverwerker voor de docenten.

Software-gebruik

10% van de bezochte scholen geeft aan de software van het NIVO-startpakket niet te gebruiken. Op ongeveer 65% van de scholen worden deze programma's daarentegen zeer intensief gebruikt, met name Pc File, Pc Type en Pc Calc scoren hoog. Voor de NIVO-coupons is over het algemeen veel 'vak'-programmatuur gekocht. Nederlands en wiskunde scoren hier het hoogste. Buiten de NIVO-coupons blijkt 20% van de bezochte scholen als tekstverwerkend programma Word Perfect 5.0 te hebben aangeschaft. Er is behoefte aan een algehele licentie voor het onderwijs voor het gebruik van dit programma.

Administratief computergebruik

Ten aanzien van het computergebruik voor administratieve- en roosterdoeleinden vertonen de scholen uit de derde en vierde tranche hetzelfde beeld:

- 90% van de scholen gebruikt de computer voor de leerlingenadministratie;
- 75% van de scholen verzorgt ook de rapportadministratie per computer;
- 30% heeft de financiële administratie geautomatiseerd en;
- 20% gebruikt de computer als tekstverwerkend systeem ten behoeve van schoolkrant, school- en examenreglementen, proefwerken, enz.

Schoolbeleid

Slechts een klein aantal van de bezochte scholen heeft een beleidsplan opgesteld voor de invoering van informatietechnologie in de school. Van de scholen met een beleidsplan blijkt dit plan slechts voor een deel van de materie te zijn opgesteld. In tabel III.7 wordt aangegeven voor welke onderdelen beleidsplannen in de scholen worden aangetroffen.

Tabel III.7 Aanwezigheid beleidsplannen

beleidsplan aanwezig voor:	% derde tranche:	% vierde tranche:
informatiekunde + c.o.o. (computer ondersteunend onderwijs)	11%	6%
informatiekunde + c.o.o. + administratie + organisatie	2%	1%
geen details bekend	2%	1%
aantal scholen met beleidsplan	15%	8%

Het bestedingspatroon van de scholen uit de derde en vierde tranche is zeer grillig en divers. Het uitgegeven bedrag varieert bij de bezochte scholen van nihil tot f 39.000,-.

Het systeembeheer blijkt op de meeste scholen niet bevredigend geregeld te kunnen worden. Het is een tijdverslindende, noodzakelijke bezigheid waarvoor geen of nauwelijks faciliteiten ter beschikking staan. Omdat er niet voldoende faciliteiten zijn, wordt het werk vaak verdeeld over meer personen die hiervoor een deel van hun 'vrije tijd' opofferen. Circa 25% van de scholen geeft dit aan.

Opmerkingen vanuit de scholen ten aanzien van informatietechnologie

Het beschikbaar stellen van apparatuur en een softwarepakket is op de meeste scholen als zeer positief ervaren.

De meest gehoorde kritische kanttekeningen zijn:

- De investering van de scholen in tijd en geld is vele malen groter dan de vergoeding in tijd en geld. Met name zijn er dringend extra faciliteiten nodig voor het systeembeheer, de coördinatie en de begeleiding van docenten op dit gebied.
- Informatiekundelessen moeten verplicht opgevoerd worden op de (minimum-) lessentabel, terwijl ook het leerplan verplicht gesteld zou moeten worden.
- Het aantal NIVO-apparaten is te klein voor goed klassikaal en/of individueel onderwijs.
- Voor het l.b.o/i.t.o. is er vrijwel geen geschikte software. Ook het startpakket van NIVO is leerlingonvriendelijk.
- Computer Ondersteund Onderwijs komt slecht van de grond door drempelvrees van docenten. Er moet goede nascholing buiten schooltijd komen.
- In verband met de continuïteit binnen het vak informatiekunde is het regelen van de bevoegdheid informatiekunde noodzakelijk.

Tenslotte:

Op grond van de verzamelde gegevens over de bezochte scholen uit de derde en vierde tranche van het NIVO-project trekt de inspectie de volgende conclusies:

- Daar informatiekunde niet als een apart vak in de lessentabel is opgenomen, is er van een duidelijk leerplan geen sprake. Op 20 van de bezochte scholen worden zelfs geen informatiekundelessen verzorgd.
- De verschillende extra taken, die het werken met computers met zich meebrengt, vereisen een aparte deskundigheid die op veel scholen niet

aanwezig is. Een systeembeheerder of informatietechnologie-assistent is noodzakelijk voor een succesvol en effectief gebruik van computers in het voortgezet onderwijs. Helaas missen de scholen de mogelijkheid om zo'n functionaris aan te stellen.

• Het schoolmanagement van de meeste scholen heeft geen beleidsplan opgesteld voor de invoering en ontwikkeling van de informatietechnologie in de school. Zo'n beleidsplan is noodzakelijk voor een goede inpassing van de nieuwe technologie in het totale schoolbeleid, zodat de school niet afhankelijk is van de welwillendheid van één of enkele docenten.

III.3.5 Middelbaar beroepsonderwijs/werkende jongeren.

III.3.5.1. Inleiding

De inspectie heeft vanaf 1988, het startjaar, de ontwikkelingen gevolgd op het gebied van de voorbereiding van de SVM-operatie (Sectorvorming en Vernieuwing Middelbaar beroepsonderwijs). Per 1 augustus 1990 is de regeling MBO 1990-1991 ingevoerd, waardoor daartoe aangewezen scholen de mogelijkheid kregen om, vooruitlopend op de volledige invoering van de SVM-wet, een aantal vernieuwingen te realiseren. Een van die vernieuwingen was de verbreding van de afdelingen en de mogelijkheid om de bijbehorende opleidingen aan te bieden.

In de Regeling MBO 1990-1991 werden alleen voorschriften gegeven die afwijken van de geldende regels. Daardoor bleven de overige bestaande bepalingen uit de Wet op het voortgezet onderwijs van kracht. De nieuwe regelgeving trad in werking voor het eerste leerjaar van de door de minister van onderwijs en wetenschappen aangewezen scholen. De meerderheid van de m.b.o.-scholen behoorde vanaf 1 augustus 1990 tot deze categorie. De meeste scholen zijn toen namelijk gefuseerd tot sectorale of multisectorale instellingen. Een aantal voorgenomen fusies is echter te elfder ure niet doorgedaan of uitgesteld. Voor de uitoefening van het inspectietoezicht betekent dit dat gedurende een overgangsfase op grond van zowel de oude als de nieuwe regelgeving is gewerkt. Op dit onderwerp wordt hierna verder ingegaan.

Een andere belangrijke ontwikkeling in het middelbaar beroepsonderwijs is de totstandkoming van eindtermen, op grond van artikel 17 van de SVM-wet. Volgens de memorie van toelichting bij deze wet vervullen eindtermen onder andere een functie bij het verschaffen van een toetsingskader voor de vraag of voldaan wordt aan kwalificatie-eisen voor de beroepsuitoefening en doorstroming naar vervolgonderwijs. Zij spelen daarom een belangrijke rol bij de bewaking van de kwaliteit van het onderwijs. Over de ingediende eindtermen heeft de inspectie een advies aan de minister van onderwijs en wetenschappen uitgebracht.

Het is van belang dat het beroepsonderwijs inhoudelijk zo veel mogelijk gelijke tred houdt met de ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Een kernpunt daarbij is het gebruik van nieuwe technologie. De inspectie heeft nagegaan wat de stand van zaken is.

De ontwikkelingen met betrekking tot de introductie van nieuwe vakken en studierichtingen zijn eveneens van belang voor de inhoudelijke vernieuwing. Veranderingen op het gebied van examens kunnen van betekenis zijn voor de kwaliteitsbewaking. Hieraan wordt in een afzonderlijke paragraaf aandacht besteed.

Voor de ontwikkeling van de structuur van het beroepsonderwijs is de vraag van belang of er opleidingen tot stand zullen komen die uitsluitend gericht zijn op de doorstroming naar het hoger onderwijs. Bij de beantwoording van deze beleidsvraag kunnen evaluatiegegevens van de huidige h.a.v.o./m.b.o.- en v.h.b.o.-afdelingen een rol spelen. De inspectie heeft deze afdelingen geëvalueerd. Op basis van deze bevindingen heeft de inspectie advies uitgebracht aan de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen.

III.3.5.2 Effecten beleidsontwikkelingen SVM

Het proces van sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroeps-onderwijs wordt formeel ingekaderd door het in werking treden van wijzi-ningen van de WVO per 1 augustus 1991.

Vooruitlopend daarop zijn de meeste instellingen voor m.b.o. dit proces al begonnen op basis van een ministeriële regeling die gold voor het schooljaar 1990-1991.

De inspectie heeft de startlokaties (SVM-instellingen avant la lettre) gevolgd en blijft de sedert 1 augustus 1990 gevormde instellingen nadruk-kelijk volgen, om na te gaan op welke wijze zij gebruik maken van hun nieuwe mogelijkheden om de SVM doelen te bereiken.

Daarbij gaat het om het realiseren van flexibele leerwegen die beter op elkaar aansluiten en om een verbetering van de afstemming van het onderwijs op de arbeidsmarkt. De gedereguleerde regelgeving geeft de scholen daartoe meer autonomie. Achtereenvolgens worden hierna een aantal aspecten behandeld die in dit verband relevant zijn.

Onderwijskundige structuur

Over het algemeen zijn de nieuwe instellingen ontstaan door het samen-voegen van verschillende scholen onder één bevoegd gezag. Van een inhoudelijke samenwerking tussen de sectoren is in de meeste gevallen nog weinig sprake. Veelal zijn de korte opleidingen niet geïntegreerd binnen de lange opleidingen en zijn deze nog zichtbaar als afzonderlijke 'school' binnen de instelling. De positie van de oriëntatie- en schakelpro-gramma's is over het algemeen nogal vaag en maar zelden gericht op de instroom in de lange opleidingen. Over het algemeen is het jaarklassen-systeem het dominante onderwijskundige ordeningscriterium, wat onder meer met zich brengt dat gekozen wordt voor één gefixeerd instroom-moment.

Op grond van de MBO-regeling 1990-1991 hebben scholen de vrijheid voor het eerste leerjaar af te wijken van de lessentabellen die volgens de oude inrichtingsbesluiten van kracht waren. Mede als gevolg van de samenhang met het personeelsplan en het overleg in het IGO (Instellings-gewijs Georganiseerd Overleg), is hier tot op heden nog maar weinig gebruik van gemaakt. Hiervoor is kennelijk meer tijd nodig.

Management

Het management op het niveau van de centrale directie wordt in overwe-gende mate gestuurd vanuit de zorg voor public relations, het promoten van de instelling als een eenheid en het voldoen aan aanzienlijke admini-stratieve verplichtingen.

De directies van de sectoren binnen multi-sectorale instellingen zijn er doorgaans nog niet aan toegekomen zich te manifesteren als onderwijs-kundige leiders. Zij zijn derhalve nog niet sterk gericht op het instructie-en begeleidingssysteem als zodanig.

Managementtechnieken en instrumenten als managementinformatiesys-temen, strategische beleidsplanning, systematische kwaliteitszorg zijn geen gemeengoed.

Personeelsbeleid

Het Instellingsgewijs Georganiseerd Overleg heeft thans vooral een functie bij het opstellen van personeelsplannen. Het personeelsbeleid is vooral gericht op de arbeidsvoorwaarden. Van de beschikbare ruimte om modellen van functie-differentiatie en onderwijs-extensivering te ontwik-kelen wordt nog geen gebruik gemaakt.

Door de instellingen wordt overigens aangegeven dat de ruimte om ook in financiële zin een personeelsbeleid te kunnen voeren, pas over enkele jaren zal kunnen ontstaan. Daarvoor dient eerst een deel van het hoog

ingeschaalde personeel, dat door fusieverplichtingen is overgenomen, te zijn uitgestroomd.

Op basis van de huidige formatie leidt de bekostigingssystematiek nu tot een verenging van dat personeelsbeleid. Onderwijskundig gezien worden de verschillen in te bereiken schalen voor m.b.o.- en k.m.b.o.-docenten als een barrière beschouwd voor de optimale inzet van die docenten.

Relatie onderwijs en arbeid

Er tekenen zich nog geen nieuwe relatiepatronen af tussen de arbeidsmarkt en de nieuwe onderwijsinstellingen. Er is sprake van een bestendiging van reeds voorkomende samenwerking ten aanzien van stages en contractactiviteiten.

Op dit moment wordt niet zichtbaar hoe het bedrijfsleven op het niveau van de afzonderlijke instelling bij het onderwijs betrokken is, bijvoorbeeld door het leveren van een bijdrage aan de leerplanontwikkeling en de kwaliteitszorg. Er worden echter wel plannen ontwikkeld om per sector beroepenveld-commissies in te stellen.

Het is nog te vroeg voor definitieve conclusies. De constatering die bij de startlocaties werden gedaan, lijken echter te gelden voor het gehele veld. Er gaat veel tijd en energie zitten in het fusieproces als zodanig. Het regelen van de bestuurlijke constructies, het opstellen van de personeelsplannen, het overdragen van huisvesting en inventaris en wat dies meer zij, neemt de betrokkenen sterk in beslag. Aan onderwijsinhoudelijke vernieuwing komt men veelal niet toe. De inspectie zal de ontwikkelingen blijven volgen om te zien of de met de SVM-operatie beoogde doelen worden gerealiseerd.

III.3.5.3 Eindtermen middelbaar beroepsonderwijs

In het najaar van 1990 zijn de eerste voorstellen voor eindtermen voor het vernieuwd m.b.o. door de BOOB's (Bedrijfstaksgewijs Overleg Onderwijs Bedrijfsleven) opgesteld en bij de minister van onderwijs en wetenschappen ingediend. Op diens verzoek heeft de inspectie over de voorstellen geadviseerd.

Naar de mening van de inspectie voldoen de ingediende voorstellen niet aan de eisen die daaraan moeten worden gesteld op grond van artikel 17, tweede lid en het gestelde onder 2.6.1. in de memorie van toelichting bij de SVM-wet. Er ontbreken namelijk door sociale partners vastgestelde beroepprofielen.

De ingediende voorstellen zijn bovendien ongeschikt om de functies te vervullen die zij moeten vervullen op grond van de SVM-wet. De formuleringen zijn veelal onvoldoende concreet om als toetsingskader te kunnen dienen, gaan niet in op de relatie tussen lange en korte opleidingen en sluiten in sommige gevallen niet aan bij de terminologie van de wettelijk vastgestelde opleidingen.

Ook is veelal niet aangegeven hoe eindtermen in te examineren certificaatenheden moeten worden vertaald. Door het niet adequaat invullen van de eindtermen loopt het systeem van kwaliteitsbewaking van het onderwijs, zoals voorzien in de SVM-wet gevaar.

Door het uitblijven van bruikbare eindtermen die voldoen aan de wettelijke eisen, dreigt de inhoudelijke vernieuwing van de SVM-operatie ernstig te stagneren.

Mede naar aanleiding van het inspectie-advies en een advies van dezelfde strekking van de Onderwijsraad heeft de minister van onderwijs en wetenschappen de BOOB's verzocht voor 1 augustus 1991 alsnog voorstellen voor eindtermen in te dienen die voldoen aan de wettelijke eisen.

III.3.5.4 Nieuwe Technologie

Medio 1990 bracht de adviescommissie Nieuwe Technologie in Onderwijs

(Commissie Coltof) aan de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen een advies uit over de effecten van het door de overheid gevoerde Nieuwe Technologiebeleid. Het ging onder meer om het PRINT-project. De inspectie heeft daar eveneens aandacht aan besteed. Deze was vooral gericht op het in kaart brengen van knelpunten en randvoorwaarden bij de inpassing van nieuwe technologie in het leerplan.

Omdat het advies van de commissie Coltof met name ingaat op het projectmanagement voor de stimulering van de Nieuwe Technologie in het beroepsonderwijs, heeft de inspectie zich niet gericht op het PRINT-project als zodanig. Er is alleen geregistreerd wat de invloed van het PRINT-project is op de leerplan-, lesstof- en coursewareontwikkeling, deskundigheidsbevordering en op gebruik van apparatuur. Hierna volgen de bevindingen, geordend naar een aantal onderwerpen.

Coursewareontwikkeling PRINT

In de sector Techniek heeft het PRINT-project niet gebracht wat ervan verwacht mocht worden. Veel tijd is verloren gegaan met het definiëren van voorstellen.

Van courseware-ontwikkeling is tot op dit moment nauwelijks sprake. Alleen het onderdeel Technische Informatica van het project Elektrotechniek en Elektronica (E&E) en het nautische project hebben tastbare resultaten opgeleverd. In het nautisch onderwijs ontbreekt nog een groot deel van de benodigde hardware voor klassikaal gebruik.

Het middelbaar horecaonderwijs (m.h.o.) is tevreden over de bereikte resultaten. Het betreft hier een voortzetting van een INSP-project waarin door het PRINT-management nauwelijks wijzigingen zijn aangebracht. De begeleiding van het project door het PRINT-management werd door het m.h.o. als positief ondervonden.

De inspectie heeft de indruk dat samenwerking met commerciële softwarebureaus snel tot concrete resultaten in de courseware-ontwikkeling kan leiden. Vakgroepen bestaande uit docenten en deskundigen uit het bedrijfsleven stellen in dat geval de specificaties op voor courseware voor een bepaald vakgebied. Aan de hand van deze specificaties wordt door het softwarebureau software ontwikkeld, dat door de vakgroep wordt getoetst aan de specificaties.

Over de met PRINT-courseware te bereiken eindtermen is nog geen of nauwelijks overleg gevoerd met het bedrijfsleven. Inschakeling van de BOOB's of andere organisaties met een binding aan het bedrijfsleven is noodzakelijk voor het opstellen van de met behulp van courseware te bereiken eindtermen.

Voor het maken van computerondersteund onderwijs in de vorm van docent-vervangende software, heeft de auteurstaal in gebruik bij het nautisch onderwijs geleid tot goede resultaten. Indien docenten nauw betrokken zijn bij de totstandkoming van courseware-produkten, wordt de acceptatie door docenten en dus het gebruik van courseware in de klas bevorderd.

De scholen waren ontevreden over door PRINT verzorgde cursussen gericht op coursewareontwikkeling in het algemeen. Bedrijfsbezoeken en cursussen verzorgd door professionele organisaties hebben ertoe geleid dat de deskundigheid, nodig voor het opstellen van courseware-specificaties, toch in voldoende mate aanwezig is op de scholen.

Coursewareontwikkeling door de scholen zelf, aankoop van door derden ontwikkelde courseware

Courseware wordt door de scholen over het algemeen niet ontwikkeld. Veelal wordt gebruik gemaakt van reeds in het bedrijfsleven gebruikte software. Soms wordt ten behoeve van het onderwijs daaromheen een 'educatieve schil' aangebracht, waardoor beter kan worden voldaan aan didactische eisen.

Het gebruik van binnen PRINT ontwikkelde software wordt belemmerd door:

- de veelal slechte aansluiting op de beschikbare hardware;
 - het te geringe aantal beschikbare werkplekken voor een integrale klassikale toepassing;
 - storingsgevoeligheid bij een niet correct hanteren van de programmatuur;
 - het ontbreken van geëigende didactische vaardigheden bij de docenten.
- De inspectie is overigens van oordeel dat software-ontwikkeling gespecialiseerd werk is dat scholen niet zelf moeten verrichten.

Op de meeste scholen zijn geen criteria voorhanden om elders ontwikkelde software te beoordelen op bruikbaarheid in het eigen onderwijs.

Nascholing algemeen

De scholen zijn in het algemeen tevreden over het aanbod en het niveau van NaBoNt-cursussen (Nascholing Beroepsonderwijs Nieuwe Technologieën). De flexibele opstelling van NaBoNt bij het organiseren van 'in house' en zeer specifieke cursussen wordt gewaardeerd. Wel vragen de scholen meer aandacht voor het vertalen van de bij de cursussen opgedane kennis naar de lespraktijk. NaBoNt-cursussen hebben in vele gevallen geleid tot inhoudelijke aanpassing van leerplannen. De inspectie stelt met enige zorg vast dat sommige landelijk vastgestelde examenprogramma's niet aansluiten bij deze ontwikkeling.

Nieuwe afstudeerrichtingen in verband met invoering nieuwe technologieën

Het midden- en kleinbedrijf stelt door de invoering van steeds meer nieuwe technologieën, volgens de scholen meer specifieke eisen aan schoolverlaters dan het geval is bij grote bedrijven. De grote bedrijven zien graag breed georiënteerd opgeleiden voor wie ze zelf additionele, specialistische scholing verzorgen. De scholen voorzien een tendens naar verbreding van opleidingen in de beginfase (eerste twee jaar) met daarna gespecialiseerde afstudeerrichtingen.

In het algemeen is men van mening dat het huidige opleidingsaanbod de vraag goed dekt. Verdere differentiatie is niet noodzakelijk. De inspectie vindt het een goed standpunt de nodige terughoudendheid te betrachten bij het ontstaan van nieuwe differentiaties en afstudeerrichtingen in verband met de invoering van nieuwe technologieën. In voorkomende gevallen dient te worden nagegaan of vernieuwing van de examenprogramma's voldoende ruimte biedt om nieuwe ontwikkelingen binnen bestaande afstudeerrichtingen tot hun recht te laten komen. In de nabije toekomst zullen de per opleiding vastgestelde eindtermen het kader vormen waarbinnen nieuwe ontwikkelingen kunnen plaatsvinden.

Relatie met het (regionale) bedrijfsleven.

Van een structurele samenwerking met het (regionale) bedrijfsleven is op dit moment nauwelijks sprake. Uit ervaring blijkt dat het bedrijfsleven niet goed in staat is wensen ten aanzien van schoolverlaters te formuleren, die in concrete opleidingstermen kunnen worden vertaald. Dit wordt onder meer veroorzaakt door de omstandigheid dat in het overleg over de in Nieuwe Technologie te bereiken eindtermen het bedrijfsleven niet is vertegenwoordigd door degenen die 'werkvloer nabij' geïnformeerd zijn. Contacten voortvloeiend uit contractactiviteiten zullen in de toekomst mogelijk tot een betere afstemming leiden. Een te grote

invloed van het bedrijfsleven kan echter leiden tot (te eng) functiegerichte opleidingen. Er zal gezocht moeten worden naar een werkbaar evenwicht.

Samenwerking met het hoger beroepsonderwijs

Tussen scholen voor m.b.o. en h.b.o. bestaan nauwelijks contacten, hoewel men erkent veelal van gelijksoortige apparatuur gebruik te maken. Bij veel m.b.o.-scholen is men zich overigens wel bewust van een meerwaarde van gemeenschappelijk gebruik van kostbare leermiddelen. De inspectie beveelt aan dat medegebruik van kostbare apparatuur financieel wordt gestimuleerd.

Gebruik van simulatietechnieken in plaats van productieapparatuur.

De meerwaarde van simulatietechnieken wordt door de meeste scholen onderschreven. Wel is men praktisch unaniem van mening dat simulatietechnieken productieapparatuur slechts gedeeltelijk kunnen vervangen. Simulatietechnieken zijn in de beginfase van de opleiding een prima hulpmiddel, maar m.b.o.-leerlingen dienen een 'echte' beroepsgerichte opleiding te krijgen en daarbij hoort het opdoen van ervaring met werkelijke productie. De inspectie acht het niet wenselijk het gebruik van simulatie-technieken een te grote plaats te geven binnen het m.b.o.

Regionale centra

De meeste scholen verwachten geen gebruik (meer) te zullen maken van regionale centra als daarvoor niet langer doelsubsidies zullen worden verstrekt. De apparatuur in de centra verschilt te weinig met op de eigen school aanwezige leermiddelen. Bovendien is de afstand tot het centrum vaak te groot en/of de beschikbare tijd in het centrum te gering. De inspectie pleit ervoor de doelsubsidies voor de regionale centra direct ten goede te laten komen aan de betrokken scholen.

III.3.5.5 Nieuwe vakken en afstudeerichtingen in het m.e.a.o. en het m.m.o.
In het m.e.a.o. en m.m.o. spelen zich enkele belangwekkende ontwikkelingen af op het gebied van nieuwe vakken en studierichtingen. Alvorens kanttekeningen te maken, volgt eerst een korte beschrijving van de experimenten.

In het m.e.a.o. zijn vijf scholen betrokken bij de experimentele studierichting Logistiek. In de voorbereiding van het studieprogramma heeft het bedrijfsleven dat betrokken is bij vervoersactiviteiten een werkzaam aandeel gehad. Het experiment loopt aan het eind van het cursusjaar 1991-1992 af. Daarna zal moeten worden gezien of deze studierichting regulier kan worden.

In samenwerking met de Fenedex en de exportvoorlichtingsdienst van het Ministerie van Economische Zaken is op experimentele basis het keuzevak Export ontwikkeld. Op 9 scholen wordt het vak gegeven. De begeleidingscommissie zou in het cursusjaar 1991/1992 integrale invoering van het keuzevak mogelijk willen maken in de bedrijfsadministratieve, de commerciële en de secretariatsrichting.

Drie scholen zijn op experimentele basis bezig met het keuzevak bedrijfscommunicatie. Het vak wordt zowel gegeven aan de commerciële- als aan de secretariatsrichting. Afgewacht moet worden of het als afzonderlijk vak relevant genoeg is voor de werksituaties van de afgestudeerden.

Naast de hier genoemde vakken is in het m.e.a.o. het vak tekstverwerking ingevoerd. In 1989 is hierin voor het eerst indexexamen afgelegd op 4 scholen. In 1990 was dat aantal reeds gegroeid tot 17. Het ziet er naar uit dat in 1991 het aantal scholen dat tekstverwerken in plaats van machineschrijven als examenvak aanbiedt zal groeien tot ongeveer 50. Het vak internationale handel is in samenwerking met de Fenedex op 11

scholen voor m.m.o. ontwikkeld. In 1989 is het project officieel aan deze 11 scholen toegewezen.

Bij de huidige totstandkoming van nieuwe vakken en studierichtingen zijn er enkele problemen die de aandacht vragen. Zoals uit de genoemde voorbeelden van nieuwe vakken en studierichtingen blijkt, komen deze vaak in belangrijke mate voort uit wensen van het werkveld zelf. In de huidige situatie wordt echter niet voldoende gegarandeerd dat op de werkelijke behoeften van de arbeidsmarkt wordt ingespeeld.

Hetzelfde als wat in paragraaf 3.5.4 werd opgemerkt over het ontstaan van nieuwe afstudeerrichtingen als gevolg van nieuwe technologieën, is hier ook van toepassing. Enige terughoudendheid bij het ontstaan van nieuwe afstudeerrichtingen is op zijn plaats, mits inhoudelijke ontwikkelingen daardoor niet worden belemmerd. In de nabije toekomst zullen de per opleiding vastgestelde eindtermen het kader vormen waarbinnen nieuwe ontwikkelingen kunnen plaatsvinden.

De inspectie heeft bij haar advies over de eindtermen (zie ook paragraaf 3.5.3) gewezen op het belang van beroepenprofielen die aan de eindtermen ten grondslag behoren te liggen. Zij constateert dat het nog zeker geen vaste praktijk is dat beroepsopleidingsprofielen door het BOOB worden vastgesteld op basis van beroepenprofielen die op hun beurt door sociale partners zijn vastgesteld. Er is in menig geval nog een lange weg te gaan voordat deze procedure, die in de memorie van toelichting bij de SVM-wet als gewenst wordt geschetst, praktijk is. Het gevaar blijft bestaan dat met de ontwikkeling van nieuwe vakken en studierichtingen onvoldoende wordt ingespeeld op de werkelijke behoeften van de arbeidsmarkt.

De inspectie plaatst in dit verband vraagtekens bij het afzonderlijk ontwikkelen van het vak export in het m.e.a.o. en het vak internationale handel in het m.m.o. Bundeling van krachten bij de ontwikkeling van deze onderwijsprogramma's zou beter zijn. De 'koninklijke weg' via de beroepenprofielen en beroepsopleidingsprofielen zou nog beter zijn.

Daarnaast is er nog een budgettair probleem verbonden aan het experimenteren met en invoeren van nieuwe vakken en studierichtingen. De thans nog geldende examenstructuur voor het economisch onderwijs kent, in tegenstelling tot de andere sectoren van het middelbaar beroepsonderwijs, een ver doorgevoerde vorm van centrale examinering. Dit houdt in dat in vrijwel alle gevallen nieuwe vakken tot gevolg hebben dat examenopgaven zullen moeten worden geproduceerd. Het begrotingsbeleid van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen dient daarmee in toenemende mate rekening te houden. Daarbij doen zich knelpunten voor. De invoering van de nieuw ontwikkelde programma's voor de Moderne Vreemde Talen en Praktische Beroepsvorming dreigt bijvoorbeeld door gebrek aan geld vertraagd te worden.

III.3.5.6. Examens

Examens Sport en Bewegen in het m.d.g.o.

Het centrale deel van het examen m.d.g.o.-SB is voor het leerlingencohort 1987-1990 verplaatst van het eind van het laatste cursusjaar naar het begin van het laatste cursusjaar. De reden voor deze verplaatsing is een betere aansluiting te bereiken op de betreffende examenstof, die voornamelijk in het eerste en tweede leerjaar aan de orde komt. In het derde jaar wordt meestal gewerkt volgens een model waarbij de integratie van theorie en praktijk aan de orde komt.

Het eindresultaat van de gewijzigde examens was bevredigend, hoewel de resultaten per instelling zeer verschillend waren en de resultaten in de eerste ronde teleurstellend waren. Landelijk slaagde gemiddeld 45% van de kandidaten aan het einde van het

eerste tijdvak; na het tweede tijdvak liep dit op tot 75% en na het derde tijdvak tot 85%. Het lage slaagpercentage bij het eerste tijdvak kan erop wijzen dat kandidaten en/of scholen toch nog niet voldoende waren voorbereid op het vervroegde examentijdstip.

Naar de mening van de inspectie zouden de vijf instituten waar m.d.g.o.-SB voorkomt er goed aan doen de bestaande afspraken over inhoud van de leerstof en de te gebruiken methoden nader af te stemmen. Ook zijn nadere onderlinge afspraken te maken over de criteria voor de beoordeling van de eigen vaardigheid van examenkandidaten en van het les- en leidinggeven. Onnodige verschillen in examenresultaten kunnen hierdoor worden voorkomen.

Examens Elektrische Installatietechniek (E.I.T.) in het m.t.o.

In het m.t.o. is het door een besluit van de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen mogelijk geworden de bedrijfstechnische differentiatie van de afdeling elektrotechniek om te zetten in de studierichting Elektrische Installatietechniek (E.I.T.). Onderdelen van het examen in deze studierichting worden door de werkveldorganisaties als gelijkwaardig erkend aan tentamenbewijzen Technische Sterkstroominstallatie van de Vereniging tot bevordering van Elektrotechnisch Vakonderwijs in Nederland (V.E.V.). Dit komt het civiel effect ten goede.

De E.I.T.-examens, waarbij een aantal vakken centraal wordt geëxamineerd, vonden in 1990 voor het eerst plaats.

Op 15 scholen namen in totaal 323 kandidaten deel. In totaal behaalden 243 kandidaten het m.t.s.-diploma. Daarvan kwamen er 153 in aanmerking voor een aantekening op het diploma waaruit blijkt dat zij voldoen aan de eisen van het Vestigingsbesluit Elektrotechnische Bedrijven. De kandidaten die niet voldeden aan de vestigingseisen hadden voornamelijk problemen met het theoretisch gedeelte.

De inspectie vindt de ontwikkelingen rond de examens E.I.T. een goed voorbeeld van een manier om het civiel effect van een opleiding te vergroten. Bij toename van het aantal kandidaten is echter te verwachten dat de praktijkexamens grote problemen voor de scholen zullen opleveren vanwege de hoge materiaalkosten en de beschikbaarheid van apparatuur. Hiervoor dienen voorzieningen te worden getroffen.

III.3.5.7 Evaluatie h.a.v.o./m.b.o. en v.h.b.o.

De inspectie heeft in opdracht van de voormalige staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen het leerstofaanbod en het rendement van alle h.a.v.o./m.b.o.- en v.h.b.o.-afdelingen geëvalueerd.

De opzet van het onderzoek was in beide gevallen nagenoeg gelijk. Het betrof in de eerste plaats de beoordeling van het leerstofaanbod van twee algemene vakken en twee beroepsgerichte vakken.

In de tweede plaats werden in-, door-, en uitstroomgegevens bijgehouden van de leerlingencohorten over een periode van de nominale studieduur. Het rendement van de opleiding werd uitgedrukt in het percentage geslaagden van de instroom, berekend over de nominale studieduur.

Resultaten

De inspectie stelt vast dat het leerstofaanbod van de algemene vakken bij de onderzochte onderwijsvormen voor wat het niveau en de omvang betreft, niet of nauwelijks afwijkt van wat bij het h.a.v.o. gebruikelijk is. Voor de v.h.b.o. is een zogeheten takensysteem op basis van mastery learning ontwikkeld. Binnen dit systeem wordt een vorm van individualisering toegepast die gericht is op tempodifferentiatie. Dit systeem wordt door ongeveer de helft van de scholen gevolgd. Waar het wordt toegepast is het niet altijd functioneel. Met name bij Engels staat een te grote mate van tempodifferentiatie de beheersing van communicatief taalgebruik - een belangrijke doelstelling bij het talenonderwijs -

vaak in de weg. De onderlinge tempo-verschillen waren in sommige gevallen zo groot, dat mondelinge communicatie niet zinvol meer was. Ook werd geconstateerd dat men verschillen in tempo juist weer probeerde af te remmen door het opgeven van extra oefenstof. Dit is niet in overeenstemming met de bedoeling van het systeem.

Bij de beroepsgerichte vakken in het h.a.v.o./m.b.o. constateerde de inspectie in vele gevallen nog al overladen programma's. Dit is begrijpelijk als men bedenkt dat de leerstof die in het reguliere m.b.o. doorgaans in 3 jaar wordt verwerkt hier in 2 jaar moet worden verwerkt. Bij het h.a.v.o.-m.d.g.o. heeft de inspectie grote twijfels ten aanzien van de doelstellingen van het vak omgangskunde in de opleiding. De beroepsgerichte vakken in deze opleidingen zouden met name moeten bijdragen aan een verhoging van de kansen op succesvolle doorstroming naar het h.b.o. en aan het aanbrengen van een beroepskwalificatie. Het is zeer de vraag of het vak omgangskunde als beroepsgericht kan worden aangemerkt als men let op de specifieke vaardigheden die in een beroepspraktijk nodig zijn. Bovendien is het zeer de vraag of dit vak bijdraagt tot verbetering van de kansen op succesvolle doorstroming naar het hoger beroepsonderwijs. Deze bedenkingen gelden in nog sterkere mate voor het vak huishoudkunde in de v.h.b.o.

Het rendement van het h.a.v.o./m.b.o. bedraagt na 2 jaar (de nominale studieduur) circa 57%, oplopend tot 65% met een jaar vertraging. Dit komt overeen met soortgelijke berekeningen van het rendement van de laatste 2 jaren van het h.a.v.o. Dit is iets hoger dan het rendement van het gehele m.b.o. Met één jaar vertraging bedraagt dit namelijk ongeveer 60%. Het rendement van de v.h.b.o. is beduidend lager. Dit bedraagt na 3 jaar (de nominale studieduur) circa 30%, oplopend tot circa 45% met één jaar vertraging.

Daarbij moet nog in aanmerking worden genomen dat het overgrote deel van de v.h.b.o.-leerlingen bij de instroom hoger gekwalificeerd is dan de minimum eis namelijk l.b.o. met 3 vakken op C-niveau. Alle huidige instromers zijn toelaatbaar tot een vorm van middelbaar beroepsonderwijs. Ongeveer de helft is toelaatbaar tot h.a.v.o.-4.

Destijds is de v.h.b.o. ingesteld als doorstromingsweg naar het h.b.o., voor een categorie leerlingen voor wie er geen andere mogelijkheid was. Al geruime tijd, en zeker in het vernieuwd m.b.o., vervult de v.h.b.o. deze functie niet meer.

III.3.6 Onderwijs voor volwassenen

III.3.6.1 Algemene informatie

Basiseducatie

Het aantal instellingen voor basiseducatie is in 1990 als gevolg van fusieprocessen teruggelopen van ongeveer 300 tot ongeveer 260. De inspectie constateert dat het proces van schaalvergroting nog niet is afgerond.

De aan de inspectie ter goedkeuring aangeboden gemeentelijke programma's voor 1990 geven aanleiding tot de volgende opmerkingen:

- De kwaliteit van deze programma's is ten opzichte van die van voorgaande jaren sterk verbeterd.
- Naast de reguliere programma's zijn er in 1990 door zeer veel instellingen additionele programma's gericht op langdurig werklozen aangeboden.
- Bij de verzorging van het aanbod voor allochtone deelnemers hebben de instellingen zeer veel aandacht geschonken aan het onderdeel Nederlands als tweede taal (NT2).
- De betekenis van de basiseducatie als voorportaal van vervolgoopleidingen en andere aansluitende educatieve en maatschappelijke activiteiten werd in 1990 in toenemende mate zichtbaar.

De inspectie constateert een grote betrokkenheid en inzet van de werkers in de basiseducatie. Door de vergroting van het budget (onder andere door het aanbod van programma's voor langdurig werklozen) is er echter een tekort aan bevoegde beroepskrachten ontstaan. De inspectie acht dit nadelig voor de kwaliteit van de basiseducatie.

Voorts is gebleken dat er onder de beroepskrachten weinig allochtone educatieve werkers zijn, gelet op het feit dat de helft van het programma-aanbod gericht is op allochtone deelnemers. De procedure voor het verkrijgen van een bevoegdheidsverklaring wordt door de aanvragers vaak als gecompliceerd ervaren.

b. Het dag- en avondonderwijs

Het aantal deelnemers aan het dag- en avondonderwijs heeft zich in 1990 vergeleken met 1989 gestabiliseerd. Wel is er een stijging in het h.a.v.o. en een teruggang in het v.w.o. geconstateerd. De stijging voor h.a.v.o. is te verklaren door een groter aanbod van versnelde cursussen, waardoor de effectiviteit van het onderwijs verhoogd wordt. Het m.a.v.o. is ogenschijnlijk vrij constant gebleven, daar de terugloop van het aantal cursisten hier wordt opgevangen door een groter aantal deelnemers aan de programma's NT2 voor hoger opgeleide allochtonen. Het onderstaand overzicht (tabel III.8) geeft een beeld van de ontwikkelingen van de deelnemersaantallen in het dag- en avondonderwijs.

Tabel III.8 Aantallen deelnemers dag- en avondonderwijs:

	m.a.v.o.	h.a.v.o.	v.w.o.	m.e.s.o.	totaal
1984	68.556	11.651	14.810	14.886	109.903
1986	62.247	10.850	15.235	23.424	111.756
1988	58.075	15.248	23.747	29.289	126.359
1990	58.282	17.836	19.447	30.141	125.706

Het dag- en avondonderwijs bereidt zich op diverse manieren voor op de nieuwe regelgeving. Zeven dag- en avondschole zijn in 1990 opgegaan in een SVM-cluster. Vele andere scholen bereiden zich voor op fusies met BE-instellingen, andere dag- en avondschole, b.b.o.- of m.b.o.-scholen, ondanks het gegeven dat de regelgeving nog onduidelijk is. De inspectie constateert dat de gesprekken over deze fusies in vele gevallen moeizaam verlopen en veel tijd vergen, waardoor de nodige onderwijskundige ontwikkelingen een lagere prioriteit krijgen. De inspectie neemt echter ook waar dat vele scholen werken aan nieuwe flexibele leerwegen door het onderwijsaanbod te verkavelen. Voorbereidingen worden getroffen om de experimenten 'open leren' in 1991 te verbreden.

Het dag- en avondonderwijs heeft voor een leerlingenadministratie-systeem gekozen. In dit systeem worden ook mogelijkheden voor management-informatie, rendementgegevens en dergelijke opgenomen.

Examens m.a.v.o.-h.a.v.o.-v.w.o.

In de afgelopen jaren bleef de deelname aan het eindexamen m.a.v.o. constant. De deelname aan het eindexamen h.a.v.o. is sterk gegroeid. Voor het eindexamen v.w.o. geldt dit in mindere mate. Opvallend is wel dat het percentage geslaagden voor een volledig eindexamen m.a.v.o. of h.a.v.o. in de afgelopen jaren sterk is gedaald (zie vergelijkend staatje 1986 en 1990 in tabel III.9) terwijl in het v.w.o. het percentage geslaagden toeneemt.

Tabel III.9 Aantal examenkandidaten en slaagpercentages van volledige eindexamens
m.a.v.o. - h.a.v.o. - v.w.o.

	1986		1990	
m.a.v.o.				
deelgenomen	1847		1680	
geslaagd	1080	58,6%	875	52%
h.a.v.o.				
deelgenomen	1273		2444	
geslaagd	794	62,4%	1111	45%
v.w.o.				
deelgenomen	2107		2354	
geslaagd	1373	65,2%	1696	72%

In het dag- en avondonderwijs zijn de aantallen cursisten die slagen voor een examen in een of meer vakken veel groter dan de hiervoor aangegeven aantallen volledige examens. In 1990 voor m.a.v.o.: 11.632 - voor h.a.v.o.: 6.270 - voor v.w.o.: 4.504. Het percentage geslaagden voor een of meer certificaten blijft al enkele jaren constant en bedroeg ook in 1990 weer 76 respectievelijk 77%.

De inspectie zal in 1991 het hierboven geconstateerde -en dan met name de lage slaagpercentages deexamens m.a.v.o. en h.a.v.o.- nader onderzoeken.

Primair Beroepsgerichte Volwassenen Educatie (P.B.V.E.)

De leerplannen (voor het dag- en avondonderwijs) van de reguliere vakken leveren in de regio een belangrijke bijdrage aan de scholingstrajecten in het kader van de PBVE-maatregel. Zo worden in samenwerking met het b.b.o., C(A)VV's en CBB's door het dag/avondm.a.v.o. schakelprogramma's aangeboden en worden door het dag/avondm.e.o. beroepskwalificerende opleidingen gegeven. Het komt echter ook voor dat de participatie van het dag/avondonderwijs gering is en de programma's in de samenwerkingsverbanden niet op elkaar zijn afgestemd. Het valt de inspectie op dat er of sprake is van een volwaardige of van volstrekt geen participatie. Een tussenweg, marginale participatie lijkt niet te bestaan. De inspectie geeft de voorkeur aan een volledige participatie.

III.3.6.2 Alfabetisering

In het kader van het Internationaal Jaar van de Alfabetisering (1990) is door de instellingen voor basiseducatie bij de voorbereiding van het programma voor het cursusjaar 1990/1991 op zeer uiteenlopende wijze aandacht geschonken aan activiteiten gericht op de lees- en schrijfvvaardigheid van autochtone en allochtone volwassenen.

Op basis van informatie verkregen tijdens instellingsbezoeken merkt de inspectie op dat de BE-instellingen in het kader van de reguliere activiteiten gericht op de taalvaardigheid in het algemeen reeds veel aandacht besteden aan de alfabetisering van volwassen autochtone en allochtone deelnemers. Bij 40% van de instellingen is inmiddels sprake van extra inspanningen in het kader van het alfabetiseringsjaar. Dit heeft bij 65% van deze instellingen geleid tot het vormen van extra lees- en schrijfgroepen en bij 60% tot specifieke wervingsactiviteiten voor deze doelgroepen.

De wijze waarop de instellingen voor basiseducatie in het cursusjaar 1990/1991 tot nu aan het alfabetiseringswerk extra aandacht hebben geschonken, rechtvaardigt de verwachting dat hiermee een goede start is

gegeven aan het door de Unesco uitgeroepen decennium waarin de problematiek van het analfabetisme terug moet worden gedrongen.

De inspectie constateert dat met name door een aantal grote instellingen met veel allochtone deelnemers gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid tot het verzorgen van alfabetisering in de eigen taal als aanloop tot de activiteiten gericht op de Nederlandse taalvaardigheid. De activiteiten in het kader van de alfabetisering in de eigen taal worden doorgaans verzorgd door allochtone educatieve werkers. De inspectie heeft op grond van onderzoek kennis genomen van het feit dat het merendeel van deze werkers de Nederlandse taal zelf onvoldoende beheerst, waardoor het beoogde doel, het sneller aanleren van de Nederlandse taal, niet bereikt wordt. De instellingen ondervinden in het aanstelingsbeleid problemen vanwege het zeer beperkte aanbod van allochtone werkers die bevoegd zijn tot het verzorgen van de BE en ook het Nederlands goed beheersen. De inspectie heeft de minister van onderwijs en wetenschappen geadviseerd maatregelen te nemen die er toe leiden dat in de te starten reguliere opleiding voldoende aandacht aan het Nederlands voor allochtone werkers wordt gegeven.

III.3.6.3 Doorstroming vanuit de basiseducatie

De inspectie heeft onderzoek verricht naar de doorstroming van deelnemers aan de basiseducatie naar vervolgonderwijs en naar overige aansluitende maatschappelijke activiteiten en voorzieningen.

De basiseducatie blijkt zeker voor de jonge, allochtone deelnemers een goede voorbereiding te vormen op de beroepsgerichte vervolgeducatie en de arbeidsmarkt.

Onder de doorgestroomde deelnemers zijn autochtone vrouwen sterk vertegenwoordigd. Voor vrouwen die hun positie op de arbeidsmarkt willen verbeteren, of deel willen nemen aan een vorm van voortgaande educatie voor volwassenen, vormt de basiseducatie een goede aanloopvoorziening.

De betekenis van de basiseducatie voor het integratiebeleid gericht op allochtonen en de betekenis voor het emancipatiebeleid is voor de inspectie evident.

De inspectie beveelt de instellingen aan een registratie-systeem voor in-, uit- en doorstroomgegevens te ontwikkelen. Een dergelijk systeem kan nuttige informatie verschaffen voor de verdere ontwikkelingen van doorstromingsactiviteiten en de afstemming daarvan op het aanbod van de vervolgopleidingen.

In dit verband wordt tevens aanbevolen in overleg met de arbeidsvoorzieningsorganisaties, de afstemming te bevorderen op de beroepsgerichte vervolgopleiding en op de vragen van de arbeidsmarkt. Door de instellingen voor scholing en ondersteuning dienen zo spoedig mogelijk voorzieningen te worden getroffen op het terrein van scholing van de educatieve werkers in de BE ter verbetering van de bekwaamheid en de inzetbaarheid van deze beroepskrachten. Dit is in het bijzonder van groot belang voor de verzorging van de activiteiten voor allochtonen gericht op de Nederlandse taalvaardigheid.

III.3.6.4 Nederlands als tweede taal

De inspectie heeft een oriënterend onderzoek verricht naar de activiteiten gericht op NT2 in de basiseducatie en in het dag- en avondonderwijs. Door de erkenning van NT2 als instrument bij de bestrijding van werkloosheid en door het beschikbaar stellen van extra gelden groeit het NT2-onderwijs alom. In de basiseducatie-instellingen gaat het vaak om meer dan de 75% van de activiteiten; in het dag- en avondonderwijs om 10 tot 15%.

Basiseducatie

De doelgroep allochtonen is heterogeen in vele opzichten. Aspecten als

nationaliteit, geslacht, woonomgeving, opleidingsniveau en baan spelen een rol bij de studie NT2. Het blijkt dat daardoor bij de huidige faciliteitenregeling moeilijk een zekere homogeniteit in de leerdoelen te verwzen zijn is tenzij de instelling een relatief groot aantal NT2-cursisten heeft.

Met de intensiteit van het NT2-aanbod, dat door vele deskundigen als voorwaarde voor het met succes kunnen volgen daarvan wordt gezien, is het nog niet goed gesteld. In de instellingspraktijk komt men gemiddeld nog niet aan 5 lesuren per week, terwijl men toch, minimaal van het dubbele aantal zou moeten uitgaan om de doelstellingen te kunnen bereiken.

Aan de intake van de cursisten wordt over het algemeen wel veel zorg besteed, maar het resultaat is sterk afhankelijk van de deskundigheid van de individuele 'intaker'. Mede door het ontbreken van voldoende scholingsmogelijkheden is die deskundigheid zeer divers. Aangezien ook de intake belangrijk is voor het studiesucces van de cursist, dient de instelling te streven naar eenheid en kwaliteit.

De begeleiding is een hoofdelement in het werk van de educatieve werkers. Daarbij is het van belang dat de begeleiders van een cursist, uitgaan van dezelfde gegevens en dat zij een vergelijkbare werkwijze hanteren. De inspectie neemt waar dat hierin verbetering komt, zeker in die situaties waarin gewerkt wordt met een leerlingvolgsysteem. De nazorg, na voltooiing van de cursus, krijgt nog niet de aandacht die nodig is om de kennis en de vaardigheden te laten beklijven. Hiervoor dient een oplossing te worden gezocht.

Qua cursusinhoud en -niveau zijn er grote verschillen tussen instellingen. Het is in het Nederlandse onderwijs te doen gebruikelijk dat elke vaksectie, elke docent soms, een eigen keuze maakt, als het gaat om een lesmethode en aanvullend materiaal. Maar in combinatie met een jonge, nog niet voltooide wet- en regelgeving en met het ontbreken van een leerplan en een examenprogramma, leidt dat tot de grote verschillen. Er wordt echter zowel van de zijde van de ondersteuning als vanuit instellingen gewerkt aan leerplanontwikkeling en certificering. Het grote belang van functioneel Nederlands, dit is de vaktaal waarmee door- en uitstromers in vakopleiding en werk worden geconfronteerd, wordt door steeds meer basiseducatie-instellingen onderkend.

Dag- en avondonderwijs

In het dag- en avondonderwijs is men zich bewust van de heterogeniteit van de doelgroep. Zowel de opleidingsniveaus waarmee men wordt geconfronteerd, als de landen van herkomst van de cursist vragen om adequate oplossingen. En ook in deze sector zijn gedurende de afgelopen jaren extra middelen ingezet, waaruit blijkt dat een blijvende verlaging van de NT2-groepsgrootte gewenst is.

In dit verband is het opvallend dat op een aantal ondervraagde scholen geen onderzoek was gedaan naar de in-, door-, en uitstroom van cursisten. Zo kan het beeld van de doelgroep op die instellingen niet optimaal zijn.

Een verlaging van de groepsgrootte is ook gewenst voor een verdere verbetering van de intake, begeleiding en nazorg. Scholen zeggen wel zich bewust te zijn van het belang van een goede intake, begeleiding en nazorg; zij gebruiken hiervoor ook een deel van de incidentele gelden, bijvoorbeeld het aanstellen van een dekaan NT2, maar van een professionele opzet is meestal geen sprake. Daaraan kan pas gedacht worden als hiervoor gelden beschikbaar worden gesteld. De inspectie staat positief tegenover het verlenen van middelen voor het verlagen van de groepsgrootte.

Verontrustend is dat functioneel Nederlands, ook hier een onmisbaar element in het NT2-onderwijs, zelden een deel vormt van de NT2-cursussen op de dag- en avondschoolen.

Het grootste probleem is echter dat het vak NT2 de 'gedoogstatus' heeft: het vak NT2 bestaat officieel niet en wordt onder de naam van andere vakken onderwezen. En daarom is het niet bekend hoeveel er in NT2 wordt lesgegeven, hoeft er geen leerplan opgesteld te worden, is de cursus-inhoud per school verschillend, worden er geen eisen aan het niveau gesteld en hebben de docenten NT2 problemen met de rechtspositie. De inspectie vindt dit, in een tijd waarin de behoefte aan goed NT2-onderwijs zo groot is, onaanvaardbaar en pleit voor erkenning van NT2 als officieel vak in het dag- en avondonderwijs.

III.4 Hoger onderwijs

III.4.1 Inleiding

In het wetenschappelijk onderwijs (w.o.) werden in het voorjaar van 1990 de eerste openbare rapportages van visitatiecommissies gepubliceerd. In paragraaf 4.2 wordt daaraan een nadere beschouwing gewijd. Een aspect van de kwaliteit, namelijk de studielast van de universitaire curricula komt eveneens in deze paragraaf aan de orde.

In het hoger beroepsonderwijs (h.b.o.) vond in het najaar de eerste visitatie plaats bij de opleidingen Dans. Het rapport zal echter eerst in 1991 verschijnen.

De inspectie verrichtte in 1990 in het h.b.o. een aantal onderzoeken waarbij speciaal aandacht werd besteed aan de relatie onderwijs-arbeidsmarkt. In paragraaf 4.3 wordt de situatie bij een drietal studierichtingen aan een nadere beschouwing onderworpen.

In paragraaf 4.4 wordt een ander aspect van de kwaliteit onder de loupe genomen, namelijk de toelatingsprocedures in het h.b.o.. In paragraaf 4.5 tenslotte wordt aandacht geschonken aan een onderwerp uit de lerarenopleiding, namelijk aan het schoolpracticum.

III.4.2 Kwaliteitszorg in het wetenschappelijk onderwijs.

III.4.2.1 De externe kwaliteitszorg

De in 1990 verschenen rapporten van visitatiecommissies vormen naar het oordeel van de inspectie een belangrijke stap op de weg naar een goed functionerend stelsel van kwaliteitszorg. Er zijn echter nog een aantal tekortkomingen te constateren.

De bezoeken van de visitatiecommissies en de daaraan voorafgaande zelfevaluatie in de studierichtingen Geografie, Industrieel Ontwerpen en Lucht- en Ruimtevaarttechniek, Niet Westerse Talen en voorts Wiskunde en Informatica, hebben ongetwijfeld bijgedragen aan het kwaliteitsbewustzijn bij de bezochte studierichtingen.

Het is echter uit de rapporten niet altijd duidelijk op te maken op welke studierichting of vakgroep de aanbevelingen betrekking hebben. Ook is in een aantal gevallen in de rapporten geen aanduiding te vinden van het referentiekader waarop de commissie haar oordeel baseert zodat het voor de gebruiker van deze rapporten niet goed mogelijk is om de waarde van de bevindingen te toetsen.

Er is door de universiteiten niet gekozen voor één visitatiecommissie per studierichting. Het aantal studierichtingen is daarvoor te groot en er is dan ook gekozen voor een visitatiecommissie die een groep van verwante studierichtingen bezoekt. De bundeling is echter naar het oordeel van de inspectie in een aantal gevallen zodanig dat er niet of nauwelijks meer sprake is van vakinhoudelijke deskundigheid met betrekking tot sommige studierichtingen. Het is de vraag of op deze wijze een optimaal resultaat kan worden verkregen.

Ook zijn er nogal grote verschillen tussen de commissies onderling met betrekking tot de wijze waarop zij vorm geven aan hun oordeel. Hoewel volgestrekte uniformiteit op dit punt zich uiteraard niet verdraagt met de eigen verantwoordelijkheid van commissies bestaande uit deskundigen, moet toch worden betwijfeld of een dergelijke diversiteit in werkwijze en rapportage het algemeen inzicht in de kwaliteit van het hoger onderwijs bevordert.

Het stelsel van kwaliteitszorg heeft naast de kwaliteitsverbetering ook de verantwoording van de instellingen naar de overheid en de samenleving tot doel. Er wordt echter in de rapporten onvoldoende inzicht gegeven in

de kwaliteit per studierichting per lokatie. Gezien de rol die de kwaliteit speelt in de sturingsfilosofie van de overheid ten opzichte van de instellingen van hoger onderwijs zal aan deze doelstelling meer aandacht moeten worden besteed.

III.4.2.2 De studielast

Een aspect van de kwaliteit van het hoger onderwijs, waarover aan de hand van de rapporten van de visitatiecommissies nog geen landelijk beeld kon worden verkregen, is de mate waarin de studie binnen de wettelijke termijn van vier jaar, kan worden afgerond (studeerbaarheid). Bij de behandeling van de Harmonisatiewet heeft de Tweede Kamer vragen gesteld over de mate waarin bij de universiteiten de studielast van de voorgeschreven 4 jarige curricula inderdaad overeenstemde met $4 \times 1680 = 6720$ uren, zodat het ook daadwerkelijk mogelijk zou zijn om deze studies in 4 jaar af te ronden.

Uit onderzoek van de inspectie is gebleken dat er te weinig eenduidige meetgegevens over de studielast bestaan om daarover een algemene uitspraak mogelijk te maken. De wel beschikbare gegevens staven echter in het algemeen niet de veronderstelling dat vertragingen worden opgelopen ten gevolge van een te hoge studielast. Alleen bij een aantal technische studierichtingen lijkt op grond van uitspraken van visitatiecommissies sprake te kunnen zijn van een te zwaar programma. Voorts is gebleken dat het begrip studielast voor meer interpretaties vatbaar is en dat er geen algemeen aanvaarde meetmethode bestaat. De weinige beschikbare gegevens zijn dan ook onderling slecht vergelijkbaar. Het is dus wenselijk dat de overheid in overleg met de universiteiten tot een sluitende definitie komt.

In het kader van de kwaliteitszorg dient door de universiteiten aandacht te worden besteed aan de feitelijke studielast van de studieprogramma's. In onderling overleg zullen zij tot afspraken moeten komen omtrent het meten van de feitelijke studielast teneinde een consistente interpretatie van de metingen mogelijk te maken.

III.4.3 De relatie onderwijs-arbeidsmarkt in het h.b.o.

III.4.3.1 De stand van zaken bij een drietal studierichtingen

De h.b.o.-studierichting 'Inrichtingswerk' (h.b.o.-IW) kent een voltijd en een deeltijd variant. De voltijd opleiding is gericht op de handelingsbekwaamheid van de beginnende inrichtingswerker terwijl de deeltijd variant gericht is op de verdieping en de verbreding van de kwalificaties van reeds functionerende beroepsbeoefenaars, zoals groepsleiders in inrichtingen. Gevolg daarvan is dat in de deeltijddopleiding sprake is van een hoger abstractieniveau en daar eerder van onderwijs op h.b.o.-niveau mag worden gesproken dan bij de voltijd opleidingen.

De inspectie acht het derhalve gewenst dat de studierichtingen h.b.o.-IW in onderling overleg het h.b.o.-niveau van hun opleidingen nader definiëren.

Daarbij moet dan tevens aandacht worden besteed aan de rol die de door de h.b.o.-IW opleidingen zelf opgestelde lijst van beroepskwalificaties bij het onderwijs dient te spelen. Deze lijst wordt door de in het veld werkzame groepsleiders daadwerkelijk van belang geacht voor hun beroepsuitoefening maar blijkt bij de inrichting van het onderwijs nauwelijks een rol te spelen. Derhalve is het noodzakelijk dat prioriteiten worden vastgesteld in deze lijst en op basis daarvan een gemeenschappelijk minimumprogramma voor de h.b.o.-opleiding Inrichtingswerk wordt vastgesteld.

Bij de studierichting 'Voeding en Diëtetiek' wordt in het onderwijs ruime aandacht besteed aan de taakgebieden die op het terrein van de paramedische beroepsuitoefening door de betrokken beroepsorganisatie (de Nederlandse Vereniging van Diëtisten) zijn gedefinieerd.

Toch is op een aantal punten, naar het oordeel van de inspectie, nog een betere afstemming met de arbeidsmarkt mogelijk en het is dan ook gewenst dat de betrokken opleidingen een systeem van kwaliteitszorg ontwikkelen waarin een gestructureerd overleg met de beroepsgroep is

voorzien over de vorm en de inhoud van de studierichting Voeding en Diëtetiek.

Uit een onderzoek van de inspectie naar de onderlinge verhouding van de programma's van de opleidingen Hoger Laboratorium Onderwijs enerzijds en de chemische opleidingen in het hoger technisch onderwijs anderzijds is gebleken dat er sprake is van twee duidelijk te onderscheiden beroepsprofielen waarvoor wordt opgeleid. De postpropaedeutische programma's zijn dan ook verschillend en op dit niveau is een integratie van de beide opleidingstypen, ook daar waar ze aan één hogeschool voorkomen, niet wenselijk. De propaedeutische fasen vertonen echter wel veel overeenkomsten en de inspectie acht het dan ook gewenst dat de hogescholen de mogelijkheid van een gemeenschappelijke propaedeutische (zoals die aan één instelling reeds bestaat) verder onderzoeken.

III.4.4 De toelating tot het h.b.o.

Hoewel de kwaliteit van het onderwijs in overwegende mate wordt beoordeeld aan de hand van het eindprodukt, de afgestudeerde, is voor het onderwijsproces en het produkt daarvan toch ook de input van belang. In tegenstelling tot de universiteiten kunnen de hogescholen een eigen toelatingsbeleid voeren.

Gebleken is dat er op dit gebied een grote diversiteit bestaat, waarbij bedacht moet worden dat het toelatingsbeleid een aspect kan zijn van een door een hogeschool te voeren profileringsbeleid.

Het blijkt dan ook dat in toenemende mate het toelatingsbeleid in multisectorale hogescholen centraal wordt geregeld. Vooralsnog betreft dit nog voornamelijk de procedures maar er kunnen situaties ontstaan waarbij het hogeschoolbeleid in conflict raakt met de door veel faculteiten voorgestane landelijke afspraken per sector of per studierichting. Dit laatste is uiteraard van belang voor de student die zich wil inschrijven in het h.b.o. Voorlopig echter is van een dergelijke harmonisatie nog nauwelijks sprake.

Bij het onderzoek naar het gevoerde toelatingsbeleid bleek andermaal dat er grote ongerustheid bestaat over de gebrekkige aansluiting tussen met name de h.a.v.o. en het h.b.o. In het h.t.o., het h.e.o. en in de paramedische sector heeft dit een negatieve invloed op het studierendement.

De aansluiting m.b.o.-h.b.o. is althans aanvankelijk beter, maar bij m.b.o.-abituriënten openbaart zich vaak in een later stadium van de studie een gebrek aan abstraherend vermogen.

Het belang van een goede voorlichting aan aanstaande studenten, waarbij ook aandacht wordt besteed aan studiehouding en studievoordigheden, moet dan ook worden onderstreept.

III.4.5 De lerarenopleidingen

III.4.5.1 De stage

De stage, het schoolpracticum, speelt een essentiële en unieke rol in de beroepsvoorbereiding van aanstaande leraren. Tijdens een door de inspectie ingesteld onderzoek is gebleken dat de opleidingen deze rol onderkennen.

Wel zijn er grote verschillen in de mate waarin aan het belang van het schoolpracticum consequenties worden verbonden. Het schoolpracticum bij de PABO's en de Universitaire Leraren Opleidingen is voor wat de omvang betreft adequaat. Bij de andere onderzochte opleidingen (1e graad voltijdsopleiding Beeldende Vakken en de tweedegraads voltijd opleidingen) is er sprake van tekortkomingen in de realisatie van het schoolpracticum.

De inspectie acht het dan ook gewenst dat de minister van onderwijs en wetenschappen in zijn hoedanigheid van vakminister voor het afnemende onderwijsveld, vereisten formuleert ten aanzien van de praktische beroepsvoorbereiding. Daarin dienen in ieder geval de minimale omvang van het schoolpracticum, het minimale aantal door de stagiair zelf te geven lessen en een omschrijving van de in het schoolpracticum tenminste te verwerven vaardigheden te worden vastgelegd.

Voorts is het gewenst dat de instellingen tot afstemming komen van het

beleid ten aanzien van omvang, vormgeving en uitvoering van het schoolpracticum.

De relatie tussen de lerarenopleiding en de stagescholen is van groot belang voor de gang van zaken in het schoolpracticum. Het blijkt uit het inspectie-onderzoek dat deze relatie alleen in het geval van de universitaire lerarenopleiding bevredigend is geregeld.

Bij de overige opleidingen is in meer of mindere mate sprake van gebrekkige communicatie tussen opleiding en stageschool en van geringe samenwerking tussen begeleiders van de stagiaires. De wettelijke verplichting voor scholen om medewerking te verlenen aan het schoolpracticum is weliswaar voldoende om de stagiaires onder dak te brengen maar niet om een optimale begeleiding te waarborgen.

Het wegvallen van een (tijds)vergoeding voor schoolpracticum-docenten wordt door de bij het onderzoek betrokken opleidingen en schoolpracticum-docenten gezien als de oorzaak van sterke fluctuaties in het bestand van schoolpracticumdocenten, tekortschietende communicatie en een gebrek aan samenwerking. Als gevolg hiervan komt de (verdere) professionalisering van de schoolpracticum-docent niet van de grond. De inspectie constateert dat hier sprake is van een vicieuze cirkel van oorzaak en gevolg, waarbij het goed verloop van het schoolpracticum in het gedrang komt.

Zij beveelt de minister van onderwijs en wetenschappen dan ook aan om in de bekostiging van scholen expliciet rekening te houden met de stagebegeleiding.

Voorts is de inspectie van mening dat het van groot belang is dat overeenkomsten tussen opleidingen en stagebegeleidende scholen tot stand komen waarin de samenwerking en wederzijdse dienstverlening worden geregeld en een adequate personele inzet wordt afgesproken.

Voor alle taken waarvoor de stagiair in het schoolpracticum de handelingsbekwaamheid moet verwerven, dienen door de opleidingen eindtermen te worden bepaald.

Deze zijn onmisbaar voor de opzet van een goed functionerend stelsel van kwaliteitszorg voor de lerarenopleidingen. In het kader van de HBO-Raad en de VSNU zijn inmiddels afspraken gemaakt om een dergelijk stelsel te ontwikkelen.

Naar het oordeel van de inspectie dienen afgestudeerden en schoolpracticum-docenten bij de evaluatie van de opleidingen te worden betrokken.

III.5 Diverse schoolsoorten

III.5.1 Engels in het basisonderwijs en de brugklas

Het vak Engels wordt vanaf 1986 verplicht onderwezen in de basisschool. De inspectie heeft nagegaan hoe het vak gestalte heeft gekregen in het basisonderwijs zelf en wat de effecten daarvan zijn in het voortgezet onderwijs. Daarbij is vooral gekeken naar de mate van afstemming tussen het onderwijs in het Engels in het basisonderwijs en de brugklas van het voortgezet onderwijs.

Binnen het basisonderwijs blijkt men vrijwel overal 60 tot 100 klokuren aan het vak te besteden. Op ruim tweederde van de door de inspectie onderzochte scholen wordt uitgegaan van een zuiver communicatieve aanpak. Daarbij slagen de scholen er het beste in de gestelde doelen voor spreek- en luistervaardigheid en voor uitspraak te bereiken.

In het voortgezet onderwijs worden de effecten van het onderwijs in het Engels in de basisschool sporadisch gemeten.

Men bouwt maar in beperkte mate voort op de aanwezige kennis. Voor zover leereffecten worden genoemd, worden die eerder gebaseerd op indrukken, dan op deugdelijk onderzoek.

Hoewel ruwweg de helft van de scholen voor voortgezet onderwijs sedert

1986 is overgegaan op een nieuwe methode en/of op een andere indeling van de leerstof, wordt de afstemming op het gebodene in het basisonderwijs zelden genoemd als hoofdreden voor die verandering.

De inspectie meent dan ook dat het effect van de invoering van het vak Engels in het basisonderwijs vergroot zal worden als er landelijk nauwkeuriger omschreven leerdoelen worden vastgesteld, zodat het voortgezet onderwijs vanaf dat punt kan voortbouwen.

Daarnaast zou, onder andere via nascholing en een landelijk ingesteld coördinatiepunt, bevorderd moeten worden dat leerkrachten basis- en voortgezet onderwijs gezamenlijk leerdoelen bepalen, die de leerlingen een ononderbroken leerweg voor dit vak garanderen. Voorlopig plaatst de inspectie een vraagteken bij het rendement van dit vak, niet omdat er geen resultaten worden bereikt bij het basisonderwijs, maar omdat er binnen het voortgezet onderwijs onvoldoende wordt voortgebouwd op de ervaringen van de leerlingen. Binnen het voortgezet onderwijs bestaat de opvatting, dat er een te geringe gemeenschappelijke basis van kennis is bij de in de brugklas instromende leerlingen. De inspectie stelt bij dit alles echter wel direct de vraag aan de orde of afschaffing van het vak in een maatschappij die in toenemende mate stoelt op talenkennis, wel in de rede ligt.

III.5.2 Examens 1990

Jaarlijks rapporteert de inspectie over de gang van zaken rond de eindexamens van alle vormen van voortgezet onderwijs. Van deze traditie wordt nu niet afgeweken. In 1990 hebben 282.998 kandidaten deelgenomen aan de examens in het voortgezet onderwijs. Hiermee zet de dalende tendens van de afgelopen jaren door.

Het aantal aanmeldingen van gehandicapte en anderstalige kandidaten is in vergelijking met vorig jaar aanzienlijk gestegen. Zo steeg het aantal aanmeldingen aan de inspectie van gehandicapte kandidaten met 200 en bedraagt nu 1550 leerlingen. De handicap waarvoor steeds meer extra faciliteiten worden gevraagd, is dyslexie. Onder deskundigen bestaat verschil van mening over de definitie en de diagnose van dyslexie. De inspectie maakt zich hierover zorgen en pleit voor een sluitende definitie van dit begrip, zodat ongelijke behandeling van de kandidaten bij het examen kan worden voorkomen.

Evenals bij de gehandicapten nam ook het aantal aanmeldingen bij de inspectie van faciliteiten voor anderstalige kandidaten in vergelijking met vorig jaar toe. Zo steeg in het l.b.o. het aantal van 25 tot 119 kandidaten. De inspectie sluit niet uit dat de stijging het gevolg is van een zorgvuldiger melding aan de inspectie en van de verruiming van de regelgeving.

De faciliteit voor zowel de gehandicapte als de anderstalige groep bestaat uit verlenging van de examentijd met 30 minuten. Bij 80% van de andersstaligen werd ook het gebruik van een woordenboek toegestaan.

Jaarlijkse schommelingen in de moeilijkheidsgraad van de examens waren wederom een reden voor een aantal aanpassingen van de voldoende/onvoldoende grens, die overigens uitsluitend ten gunste van de kandidaten uitvallen. De inspectie heeft er andermaal op gewezen dat zij de voorkeur geeft aan een ijkingsstelsel, waarbij de moeilijkheidsgraad van een examen constant wordt gehouden over een reeks van jaren.

In het m.b.o. zijn dit jaar voor het eerst examens afgenomen in nieuwe vakken en studierichtingen, die beter aansluiten bij de beroepspraktijk. Voorbeelden hiervan zijn het vak export en een bedrijf/informatiekundige studierichting in het m.e.a.o. Bij een aantal landelijke organen van het Leerlingwezen werd vastgesteld dat de praktijkexamens qua inhoud achterbleven bij de ontwikkeling van

de beroepspraktijk. Bepaalde in het examen opgenomen onderdelen blijken in de praktijk niet meer voor te komen.

Naar aanleiding van een klacht, dat een aantal kandidaten met slechts een minimale slaagkans gedwongen werd zich van het examen terug te trekken, heeft de inspectie hiernaar een onderzoek ingesteld. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat deze maatregel in een beperkt aantal gevallen werd getroffen, omdat de kandidaat de kans liep bij afwijzing niet naar de school te mogen terugkeren. De inspectie heeft de betrokken scholen erop gewezen dat dit in strijd is met de regelgeving.

Op grond van de ook dit jaar weer opgedane ervaringen komt de inspectie tot de conclusie dat de kwaliteit van de examens in de loop der jaren steeds verder verbetert. Toch blijft er nog het een en ander te wensen. De aanpassingen van de cesuur van het eerste tijdvak zouden bijvoorbeeld niet automatisch moeten worden overgenomen in het tweede tijdvak. Ook zou onderzocht moeten worden of het wenselijk is bij examens aan te geven hoeveel punten per opgave worden toegekend. De inspectie wijst tussentijdse wijzigingen van de examenregeling of het rooster ten sterkste af.

III.5.3 Vertrouwensinspecteurs / ongewenste intimiteiten

De zes inspecteurs die als 'vertrouwensinspecteur' naast hun normale taken belast zijn met de behandeling van klachten over ongewenste intimiteiten op scholen en andere onderwijsinstellingen kregen in 1990 totaal 89 klachten.

Daarvan waren er 35 uit het BaO, 10 uit het (v.)s.o., 19 uit het a.v.o., 9 uit het l.b.o., 5 uit het m.b.o., 2 uit de sector onderwijs voor volwassenen en 9 uit het h.o. Het merendeel van de klachten werd aangemeld door de directeur of het bevoegd gezag van de instelling. In 13 gevallen kwam de klacht van ouders van leerlingen.

Bij talrijke scholen en instellingen werd het onderwerp ongewenste intimiteiten al in 1989 door de inspectie besproken tijdens de reguliere schoolbezoeken. Daar waar dat in 1989 nog niet gebeurd was, is het onderwerp in 1990 geagendeerd om met schoolleiders te spreken over het vastleggen van een procedure voor het melden en behandelen van klachten over ongewenste intimiteiten binnen de school en de aanstelling van een vertrouwenspersoon.

Dankzij de door besturenorganisaties ontwikkelde modellen voor een klachtenprocedure, de activiteiten van talrijke besturen en colleges van bestuur en de aandacht die de inspectie voor dit onderwerp gevraagd heeft, is in alle sectoren van het onderwijs de aandacht voor dit onderwerp toegenomen. Steeds meer scholen en onderwijsinstellingen leggen klachtenprocedures vast (hogescholen en universiteiten hebben klachtencommissies gevormd) en wijzen vertrouwenspersonen aan. Een toenemend aantal scholen heeft ook preventieve maatregelen genomen door het formuleren van gedragsregels. De inspectie constateert tegelijkertijd dat toch nog teveel scholen achterblijven in het ondernemen van een adequaat beleid: het vastleggen van procedures voor de klachtenbehandeling en het nemen van preventieve maatregelen ter voorkoming van ongewenste intimiteiten.

III.6 Onderwijsverzorging

III.6.1 Inleiding

In het jaar 1990 heeft de inspectie een bijdrage geleverd aan de evaluatie van instellingen uit de onderwijsverzorging. Zowel de reeds verschenen rapporten als het hiernavolgende dienen te worden beschouwd als bouwstenen voor de totale evaluatie van de werking van de Wet op de onderwijsverzorging (WOV). De WOV heeft immers een beperkte geldigheidsduur.

De ontwikkelingen in het totale veld geven de inspectie aanleiding tot het maken van de volgende meer algemene opmerkingen.

- In toenemende mate is sprake van een groeiende samenwerking, zowel tussen de WOV-instellingen onderling, als met de rest van het onderwijsveld, waaronder zeker ook de scholen dienen te worden verstaan. Dit laatste blijkt bijvoorbeeld uit een grotere 'marktgerichtheid' van de instellingen.
- De horizonbepaling in de WOV bevordert de onduidelijkheid op langere termijn; instellingen zoeken naar mogelijkheden hun wellicht bedreigde positie te versterken.
- De scholen vragen vaak en veel ondersteuning van de instellingen. Het zogenaamde veldgebonden deel van de programmeringsruimte staat daardoor onder druk.

III.6.2 Jaardocumenten van verzorgingsinstellingen

Vanaf 1988 beoordeelt de inspectie de door de verzorgingsinstellingen bij de minister van onderwijs en wetenschappen ingediende jaarprogramma's en jaarverslagen op wetmatigheid, doelmatigheid en realiteitswaarde.

• Legitimeringsfunctie

Op meer herkenbare wijze wordt voldaan aan de vereisten zoals neergelegd in de Wet op de onderwijsverzorging. Verbeteringen zijn volgens de inspectie mogelijk op de volgende aspecten. Artikel 67, tweede lid, onder e, verplicht instellingen een omschrijving te geven van de wijze waarop de instelling zorgt voor de bewaking van de kwaliteit van de uitvoering van activiteiten. Bedoelde omschrijving wordt weliswaar gegeven, maar zou meer systematisch kunnen geschieden en bij voorkeur geplaatst in het kader van integrale kwaliteitszorg. Duidelijker kan aangegeven worden de wijze waarop instellingen met hun werkwijzen en activiteiten bijdragen tot de versterking van het probleem-oplossend vermogen van scholen (artikel 67, tweede lid, punt d). Relatief slecht komt de verplichting ex artikel 69, eerste lid (algemene maatregel van bestuur) aan bod. Het adequaat weergeven door instellingen van de percentuele verhoudingen tussen de activiteiten die behoren tot de veld-, overheids- en zogenoemde eigen ontwikkelingsfunctie blijkt technisch gesproken moeilijk te zijn.

• Verantwoordingsfunctie

Nieuwe elementen in de jaarprogramma's van de verzorgingsinstellingen zijn tijdcalculatie per project en tijdcalculatie per school. Beide soorten van tijdcalculatie zijn kenmerken van een grotere behoefte aan verantwoording van met name de omzetting van subsidiegeld in tijd en menskracht. De zakelijke vraag van de cliënten naar de voor hulp te besteden tijd neemt ook toe. De inspectie juicht deze ontwikkeling toe.

• Planningsfunctie

Verzorgingsinstellingen hebben grote moeite met de indieningsdatum die geldt voor hun jaarprogramma, namelijk 1 juli van het jaar voorafgaande aan het kalenderjaar waarop het jaarprogramma betrekking heeft. De medewerking van scholen is noodzakelijk om aan deze eis te kunnen voldoen. Deze medewerking wordt niet altijd gegeven, niet uit onwil, maar vanuit het gegeven dat scholen slechts op de korte termijn wensen te plannen. Vooral schoolbegeleidingsdiensten hebben hiermee te kampen voor wat betreft de planning van hun veelsoortige activiteiten. Overzichten van globaal omschreven activiteiten zonder detaillering naar datum, fase, periode, inhouden en evaluatie zijn hiervan het gevolg. Echte activiteitenplannen worden veelal later ingediend.

Op basis van de verzamelde gegevens komt de inspectie tot de conclusie dat de kwaliteit van de jaarprogramma's in het algemeen toeneemt. Vooral de legitimerings- en verantwoordingsfunctie worden sterker. De planningsfunctie komt echter minder sterk naar voren.

III.6.3 Knelpunten in wet en besluit

Herhaalde malen is de inspectie bij instellingsbezoek gebleken, dat de WOV en de uitvoeringsbesluiten de instellingen voor een aantal knelpunten stelt. Op de zeven het meest in het oog springende knelpunten wordt hierna ingegaan.

1. De WOV is een wet met horizonbepaling (artikel 132). Dit gegeven noopt de instellingen tot veel reflectie op het eigen voortbestaan en lokt vormen van dienstverlening uit met een andere reikwijdte en financiering dan de WOV voorschrijft. Nevenstichtingen fungeren dan als juridische kapstok waaraan bedoelde dienstverlening wordt opgehangen. De inspectie heeft begrip voor de bestaande onzekerheid, maar vraagt zich tegelijkertijd af of in een aantal gevallen niet te ruimhartig met de wet wordt omgegaan. De inspectie zal deze situatie nader bezien.
2. Vaak veranderen gemeenten per jaar de hoogte van het subsidie voor schoolbegeleiding. Continuïteit en kwaliteit zijn hiermee niet gediend. Soms verlagen gemeenten het subsidie voor schoolbegeleiding conform de WOV ten gunste van schoolbegeleiding vallend buiten de WOV. Dit levert strijdigheid op met artikel 5 van de WOV. Artikel 82, derde lid, wordt veelal over het hoofd gezien. Eerder wees de inspectie reeds op de onrechtmatigheid van de handelwijze van sommige gemeenten.
3. Het formatiebudgetsysteem wordt als moeilijk, zinloos en strijdig met de dereguleringsgedachte ervaren. Er treedt een discrepantie op tussen de systematiek van artikel 82 (lumpsum basis) en artikel 84 (declaratiebasis). Administratieve uitvoering en afhandeling zijn ingewikkeld en tijdrovend. De inspectie pleit voor meer praktische oplossingen.
4. De discrepantie in tijd tussen schooljaar en kalenderjaar genereert irritatie. De planning van concrete activiteiten vóór 1 juli, voor een periode die het eerstvolgende kalenderjaar dekt, is en blijft moeilijk. Het gevolg is niet zelden dat er uiterst globale overzichten van onderwerpen in plaats van activiteitenoverzichten geproduceerd worden.
5. Een instelling kan geen inkomsten hebben direct uit de kas van het bevoegd gezag van scholen, die tot de door de wet aangegeven doelgroep van betreffende instelling behoren (artikel 83). In een aantal gevallen is er sprake van tijdsintensieve dienstverlening door schoolbegeleidingsdiensten en landelijke pedagogische centra, die ver uitgaat boven het niveau van sobere dienstverlening of boven het rijkssubsidieniveau voor de landelijke centra. Veel instellingen vragen hun reguliere doelgroep een extra betaling, terwijl beseft wordt dat er sprake is van aanvechtbaar handelen. Het bovenstaande doet zich bijvoorbeeld voor ingeval van conflictbehandeling en fusie-begeleiding.
6. Veel geuite bezwaren tegen het RPBO (artikel 58) zijn:
 - geringe flexibiliteit als gevolg van gegeven functiedifferentiatie;
 - te weinig gedifferentieerde afvloeiingsregeling;
 - geen vervangingsmogelijkheden bij ziekte.
7. De verplichting ex artikel 69, eerste lid, wordt als onnodig en ondoenlijk ervaren, tenzij genoeg wordt genomen met zeer globale aanduidingen van de onderscheiden soorten van activiteiten (artikel 3). Veel van bedoelde activiteiten overlappen elkaar. Naar de mening van de inspectie tonen terminologie, mate van detailering en zelfs de interpretatie van artikel 69 en bijbehorende algemene maatregel van bestuur te veel verschillen.

III.6.4 Informatica op schoolbegeleidingsdiensten

In 1990 is door de inspectie informatie vergaard over informatica-ontwikkelingen op schoolbegeleidingsdiensten. De eerste effecten van het COMENIUS/PRINT-project op schoolbegeleidingsdiensten zijn daarin betrokken. De verkregen informatie leent zich voor het trekken van de volgende conclusies:

- Autonome ontwikkelingen vanaf 1983, effecten van de INSP-maatregel om RSO's (regionale steunpunten onderwijs technologie en informatica) in te richten en het COMENIUS/PRINT-project hebben zeer positieve invloed op de deskundigheid van schoolbegeleiders op het terrein van informatica en de toepassingen daarvan in school, klas en les.
- De vraagstelling van scholen aan schoolbegeleidingsdiensten is door verandering in apparatuur en programmatuur aan verandering onderhevig. Meer persoonsbepaalde vraagstelling van leerkrachten wordt meer school- en onderwijsgericht. Losse projecten met bijbehorende vraagstelling verdwijnen of worden ondergebracht in een grootschalig project als COMENIUS/PRINT dat in sterke mate een appel doet op schoolbegeleidingsdiensten.
- Het informatica-aanbod van schoolbegeleidingsdiensten verandert met de vraagstelling. Voorlichting en advisering vervullen in dat aanbod nog de hoofdrol. Het aanbod wordt steeds meer gebaseerd op MS-DOS-doelmachines.
- Bij schoolbegeleidingsdiensten bestaan lichte twijfels over strategie en rendement van het grootschalige COMENIUS/PRINT-project. Deze twijfels verhinderen overigens niet dat schoolbegeleidingsdiensten samen met PABO's met enthousiasme de werkcyclus van PRINT vormgeven. De standaardisatie vorm krijgend door en uitgaand van de COMENIUS/PRINT-apparatuur/programmatuur wordt, ondanks gehechtheid aan Apple-apparatuur, zeer verwelkomd door school en SBD.
- De schoolbegeleidingsdiensten richten zich beleidsmatig en planmatig op COMENIUS/PRINT. Elke dienst heeft 1 à 2 specialisten, doet aan professionalisering van specialisten en niet-specialisten, schaft apparatuur aan, werkt samen (of gaat werken) met de daarvoor in aanmerking komende PABO's.
- De samenwerking met de PABO's is of wordt geformaliseerd. De inspectie ziet met name op het terrein van informatica goede samenwerking. Praktisch alle schoolbegeleidingsdiensten hebben of (gaan) onderhouden een helpdesk voor scholen.
- De PRINT-werkcyclus verloopt in de zes proefregio's redelijk voorspoedig.

De inspectie acht het van belang dat meer continuïteit wordt gebracht in het beleid. Consolidering van aanpak en begeleiding kan dan worden gewaarborgd.

Bijlage 1

Overzicht wet- en regelgeving 1990

De volgende wetten werden
afgekondigd in het Staatsblad
1990:

Wetten

Staatsbladnummer 1990 061	Inwerkingtreding: 15 april 1990 Kamerstuknummer 20335 Wet van 18 januari 1990, houdende wijziging van de Wet op het hoger beroepsonderwijs (benoembaarheidseisen docenten h.b.o.)
062	Inwerkingtreding: 15 april 1990 Kamerstuknummer 21338 Wet van 18 januari 1990, houdende wijziging van de Wet van 18 januari 1990, Stb. 61, tot wijziging van de Wet op het hoger onderwijs met betrekking tot de benoembaarheidseisen docenten h.b.o.
199	Inwerkingtreding: 22 maart 1990 Kamerstuknummer 20629 Wet van 22 februari 1990, houdende wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en de Invoeringswet WHBO onder meer met betrekking tot de titulatuur
191	Inwerkingtreding: 16 mei 1990 Kamerstuknummer 21008 Wet van 17 april 1990, houdende wijziging van de Wet op de onderwijsverzorging
266	Inwerkingtreding: 1 augustus 1991 Kamerstuknummer 20646 Wet van 23 mei 1990, houdende wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs inzake sectorvorming en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs, alsmede van enige andere wetten.
298	Inwerkingtreding: Bij Kb Kamerstuknummer 20708 Wet van 9 mei 1990, houdende wijziging van onder meer de Wet op de studiefinanciering in verband met dekking van de meeruitgaven ter zake van de uitvoering van die wet, vereenvoudiging van die wet, verbeteringen van procesrechtelijke aard, alsmede de afschaffing van de tegemoetkoming in de overige studiekosten (Vereenvoudiging WSF I)
299	Inwerkingtreding: Bij Kb Kamerstuknummer 21433 Wet van 30 mei 1990, houdende wijziging (onder meer schrapping van de zogenaamde uitwonendenmaatregel) van de wet tot wijziging van onder meer de Wet op de studiefinanciering in verband met dekking van de meeruitgaven ter zake van de uitvoering van die wet, vereenvoudiging van die wet, verbeteringen van procesrechtelijke aard, alsmede de afschaffing van de tegemoetkoming in de overige studiekosten (Vereenvoudiging WSF I) (Stb. 1990, 298)
361	Inwerkingtreding: 1 augustus 1990 Kamerstuknummer 21489 Wet van 4 juli 1990, houdende wijziging van de Wet op het basisonderwijs in verband met de intrekking van de zogenaamde vierjarigenmaatregel alsmede in verband met zorgverbreding
362	Inwerkingtreding: 1 augustus 1990

Kamerstuknummer 21558

Wet van 4 juli 1990 tot wijziging van de Wet op het basisonderwijs en van de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs met betrekking tot voorrangsbenoemingen

- 363 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Kamerstuknummer 21451
Wet van 4 juli 1990, houdende wijziging van de Wet op het basisonderwijs, de Overgangswet WBO, de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en de Overgangswet ISOVSO in verband met enkele technische wijzigingen en van de Overgangswet WBO in verband met de verlenging tot 1 augustus 1992 van de verplichting om 1 kleuterleidster aan de school verbonden te hebben
- 522 Inwerkingtreding: 1 januari 1991
Kamerstuknummer 21825
Wet van 3 oktober 1990, houdende vaststelling van studiefinancieringsbedragen voor het jaar 1991 (bedragen studiefinanciering 1991)
- 535 Inwerkingtreding: Bij Kb
Kamerstuknummer 20889
Wet van 4 oktober 1990, houdende wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en de Wet ziekenhuisvoorzieningen met betrekking tot de academische ziekenhuizen (aanpassing regelgeving academische ziekenhuizen)
- 578 Inwerkingtreding: 13 december 1990
Kamerstuknummer 21600
Wet van 15 november 1990 tot verlenging van de Machtigingswet inschrijving studenten en de Machtigingswet beperking inschrijving h.b.o.
- 589 Inwerkingtreding: Bij Kb
Kamerstuknummer 21096
Wet van 2 november 1990, houdende regeling van de Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid en opheffing van de Raad van advies voor het wetenschapsbeleid (Wet Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid)
- 658 Inwerkingtreding: Bij Kb
Kamerstuknummer 21861
Wet van 19 december 1990, houdende wijziging van de Wet op de studiefinanciering onder meer in verband met de overdracht van het beheer over het College van beroep studiefinanciering
- 660 Inwerkingtreding: 1 januari 1991
Kamerstuknummer 21687
Wet van 19 december 1990 houdende wijziging van de Wet op de studiefinanciering en van de Les- en cursusgeldwet, onder meer in verband met de versterking van het juridische fundament van de inning van studieschulden, invoering van derdenbeslag en het aanbrengen van verbeteringen van technische aard (reparatie WSF)

Begrotingswetten

- Staatsbladnummer 1990 245 Inwerkingtreding: 8 juni 1990
Kamerstuknummer 21267
Wet van 21 maart 1990 tot wijziging van hoofdstuk VIII (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1989

- 246 Inwerkingtreding: 8 juni 1990
Kamerstuknummer 21421
Wet van 21 maart 1990 tot wijziging van hoofdstuk VIII (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1989
- 296 Inwerkingtreding: 27 juni 1990
Kamerstuknummer 21421
Wet van 17 april 1990 tot vaststelling van hoofdstuk VIII (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1990
- 427 Inwerkingtreding: 24 augustus 1990
Kamerstuknummer 21299
Wet van 16 mei 1990 tot wijziging van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1988 (Slotwet; derde respectievelijk eerste wijziging)
- 559 Inwerkingtreding: 1 juli 1990
Kamerstuknummer 21587
Wet van 3 oktober 1990 tot wijziging van hoofdstuk VIII (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen) van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijk voor het jaar 1990

Wetten (mede-ondertekend)

- 402 Inwerkingtreding: Bij Kb
Kamerstuknummer 20569
Wet van 28 juni 1990, houdende instelling van de Arbeidsvoorzieningsorganisatie en regelen op het gebied van de arbeidsvoorziening (Arbeidsvoorziening)

Algemene maatregelen van bestuur

- Staatsbladnummer 1990 158 Inwerkingtreding: 13 april 1990
Besluit van 29 maart 1990 tot wijziging van het Koninklijk besluit van 7 december 1973, Stb. 620, houdende uitvoering van artikel 24, derde lid, van de Wet op het voortgezet onderwijs
- 182 Inwerkingtreding: 9 april 1990
Besluit van 25 april 1990, houdende wijziging van een aantal eind- en staatsexamenbesluiten in verband met onder meer de geheimhouding van examenopgaven tijdens examenzittingen
- 192 Inwerkingtreding: 17 mei 1990
Besluit van 27 april 1990, houdende wijziging van het Academisch Statuut onder meer met betrekking tot de studierichtingen der Romaanse talen en culturen, der niet-westerse talen en culturen, der maatschappijgeschiedenis en der materieelkunde
- 220 Inwerkingtreding: 25 mei 1990
Besluit van 4 mei 1990, houdende wijziging van het Bevoegdhedenbesluit WBO en de bijlage behorende bij het Onderwijskundig besluit ISOVSO in verband met de aanwijzing van bevoegdheden
- 321 Inwerkingtreding: 30 juni 1990
Besluit van 12 juni 1990, houdende wijzigingen van het Formatiebesluit ISOVSO in verband met de opheffing van de formatiebevriezing, alsmede intrekking van het besluit van 22 september 1988 (Stb. 451)

- 322 Inwerkingtreding: Bij Kb
Besluit van 19 juni 1990 tot wijziging van het Besluit studiefinanciering in verband met de inwerkingtreding van de wet van 9 mei 1990, Stb. 298, houdende wijziging van onder meer de Wet op de studiefinanciering in verband met dekking van de meeruitgaven ter zake van de uitvoering van die wet, vereenvoudiging van die wet, verbeteringen van procesrechtelijke aard, alsmede de afschaffing van de tegemoetkoming in de overige studiekosten (Vereenvoudiging WSF I)
- 339 Inwerkingtreding: Bij Kb
Besluit van 19 juni 1990, houdende wijziging van het Formatiebesluit WBO, het Besluit trekkende bevolking WBO, het Huisvestingsbesluit WBO en het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO in verband met de intrekking van de zogenoemde vierjarigenmaatregel en in verband met zorgverbreding
- 352 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 22 juni 1990 inzake de taak, samenstelling en werkwijze van de adviesgroep programma's van eisen basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs (Besluit adviesgroep programma's van eisen WBO en ISOVS)
- 356 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 28 juni 1990, houdende wijziging van het Uitvoeringsbesluit Les- en cursusgeldwet en van enkele besluiten op grond van onder meer de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met enige technische wijzigingen
- 357 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 28 juni 1990, houdende wijziging van het Uitvoeringsbesluit Les- en cursusgeldwet in verband met terugbetaling van lesgeld bij overlijden of ernstige ziekte
- 358 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 28 juni 1990 tot wijziging van het Besluit m.d.g.o. (Stb. 1984, 360) inzake de stageduur van de afdeling m.d.g.o.-MK
- 360 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 28 juni 1990, houdende wijziging van het Formatiebesluit WBO en het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel in verband met nascholing
- 364 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 4 juli 1990, houdende wijziging van het Formatiebesluit WBO in verband met vergroting van de formatiestappen
- 365 Inwerkingtreding: 31 juli 1990
Besluit van 4 juli 1990, houdende verlenging van de werkingsduur van het Besluit proefprojecten deeltijd vervolg/beroepsonderwijs
- 377 Inwerkingtreding: 1 augustus 1990
Besluit van 3 juli 1990, houdende wijziging van het Besluit l.b.o./l.a.v.o. en het Eindexamenbesluit v.w.o./h.a.v.o./m.a.v.o./l.b.o.
- 408 Inwerkingtreding: 1 september 1990
Besluit van 3 juli 1990, houdende wijziging van het Uitvoeringsbesluit WWO, het Uitvoeringsbesluit WHBO en het Uitvoeringsbesluit OU betreffende de criteria voor financiële ondersteuning van auditoren
- 409 Inwerkingtreding: 31 juli 1990
Besluit van 19 juli 1990, houdende verlenging van de werkingsduur van het Besluit proefprojecten nieuw vervolg/beroepsonderwijs

423	Inwerkingtreding: 24 augustus 1990 Besluit van 26 juli 1990, houdende wijziging van het OU-statuuat tot het opnemen van 18 en van het verwijderen van 4 kort-h.o.-diplomaprogramma's
439	Inwerkingtreding: Bij Kb Besluit van 15 augustus 1990, houdende wijziging van het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO en het Bekostigingsbesluit ISOVSO/OISOVSO in verband met verschuiving van de aanvangsdatum van de vergoeding van stichtingskosten
450	Inwerkingtreding: 31 augustus 1990 Besluit van 7 augustus 1990, houdende wijziging van het Besluit studiefinanciering in verband met de wijze van berekening van het belastbare minimumloon
501	Inwerkingtreding: 10 oktober 1990 Besluit van 12 september 1990, houdende instelling van een Voorlopige raad voor het zee-onderzoek (Besluit Voorlopige raad voor het zee-onderzoek)
555	Inwerkingtreding: Bij Kb Besluit van 2 november 1990, houdende wijziging van het Uitvoeringsbesluit WHBO met betrekking tot de eisen te stellen aan cursussen ter verkrijging van een bewijs van voldoende didactische voorbereiding
591	Inwerkingtreding: Bij Kb Besluit van 2 december 1990, houdende wijziging van het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO, het Bekostigingsbesluit ISOVSO/OISOVSO en het Huisvestingsbesluit WBO inzake de invloed van leegstand en de gewichten van leerlingen op de vergoeding
592	Inwerkingtreding: 2 januari 1991 Besluit van 22 november 1990, houdende vaststelling van het Examenbesluit hoger beroepsonderwijs
Algemene maatregelen van bestuur (rechtspositie)	
Staatsbladnummer 1990 041	Inwerkingtreding: bij Kb Besluit van 2 januari 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110) en vaststelling van overgangsmaatregelen bij de totstandkoming van de instelling 'het Centrum voor de Innovatie van Beroepsonderwijs Bedrijfsleven' (Rechtspositie personeel CIBB en Overgangsregeling CIBB)
064	Inwerkingtreding: bij Kb Besluit van 24 januari 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110) (wijzigingen in diverse hoofdstukken)
110	Inwerkingtreding: bij Kb Besluit van 12 februari 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110), (wijziging in verband met toelage of uitkering om redenen van werving of behoud)
120	Inwerkingtreding: 22 maart 1990 Besluit van 20 februari 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110) (wijziging functies onderwijsondersteunend personeel leerlingwezen en vormingswerk)

- 198 Inwerkingtreding: Bij Kb
Besluit van 17 april 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110) (wijziging in verband met toelage wegens buitengewone bekwaamheid)
- 265 Inwerkingtreding: Bij Kb
Besluit van 23 mei 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (wijziging in verband met functies personeel Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs en Instituut voor Leerplanontwikkeling)
- 391 Inwerkingtreding: 28 juli 1990
Besluit van 29 juni 1990, houdende wijziging van de hoofdstukken I en II alsmede vaststelling van hoofdstuk V van het Rechtspositiereglement Wetenschappelijk Onderwijs (Rechtspositieregeling Open Universiteit)
- 457 Inwerkingtreding: 8 september 1990
Besluit van 13 augustus 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel, hoofdstuk I-S, paragraaf 3, Scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (medische specialist, audioloog en instructeur mobiliteit)
- 498 Inwerkingtreding: 6 oktober 1990
Besluit van 17 september 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiereglement Wetenschappelijk Onderwijs en van het Koninklijk besluit van 18 april 1974, Stb. 251 (Decentralisatie onderdelen personeels- en arbeidsvoorwaardenbeleid wetenschappelijk onderwijs)
- 514 Inwerkingtreding: Bij Kb
Besluit van 19 september 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110), (wijzigingen in verband met gewijzigde schaalstructuur)
- 554 Inwerkingtreding: Bij Kb
Besluit van 2 november 1990, houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel (Stb. 1985, 110) (differentiatie in beloning)

Inwerkingtredingsbesluiten

- 057 Inwerkingtreding: 10 februari 1990
Besluit van 17 januari 1990 tot vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van het besluit van 29 juli 1989 (Stb. 355) houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel in verband met wijziging toelage onregelmatige dienst
- 273 Inwerkingtreding: 19 juni 1990
Besluit van 22 mei 1990, houdende de vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van het besluit van 2 januari 1990, Stb. 41, tot wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel en vaststelling van overgangsmaatregelen bij de totstandkoming van de instelling van het 'Centrum voor de Innovatie van Beroepsonderwijs Bedrijfsleven' (Rechtspositie personeel CIBB en Overgangsregeling CIBB)
- 288 Inwerkingtreding: 19 juni 1990
Besluit van 28 mei 1990, tot vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van het besluit van 24 januari 1990 (Stb. 64) houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel in verband met wijzigingen in enkele hoofdstukken

- hr/>
- 366 Inwerkingtreding: 17 juli 1990
Besluit van 4 juli 1990, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 19 juni 1990, Stb. 339, tot wijziging van het Formatiebesluit WBO, het Besluit trekkende bevolking WBO, het Huisvestingsbesluit WBO en het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO in verband met de intrekking van de zogenoemde vierjari-gemaatregel en in verband met zorgverbreding
- 417 Inwerkingtreding: 3 juli 1990
Besluit van 3 juli 1990 tot vaststelling van het tijdstip van inwerking-treding van het Besluit van 12 februari 1990 (Stb. 110) houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel in verband met toelage of uitkering om redenen van werving of behoud
- 421 Inwerkingtreding: 19 juli 1990
Besluit van 19 juli 1990, houdende vaststelling van het tijdstip van inwer-kingtreding van de Wet van 9 mei 1990 (Stb. 298) van de wet van 30 mei 1990, Stb. 299, en van het Koninklijk besluit van 19 juni 1990, Stb. 322, met betrekking tot de studiefinanciering (Vereenvoudiging WSF I)
- 550 Inwerkingtreding: 2 november 1990
Besluit van 2 november 1990 tot vaststelling van het tijdstip van inwer-kingtreding van het besluit van 17 april 1990 (Stb. 198) houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel in verband met toelage wegens buitengewone bekwaamheid
- 551 Inwerkingtreding: 2 november 1990
Besluit van 2 november 1990 tot vaststelling van het tijdstip van inwer-kingtreding van het besluit van 23 mei 1990 (Stb. 265) houdende wijziging van het Rechtspositiebesluit onderwijspersoneel in verband met functies personeel Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs en Instituut voor Leerplanontwikkeling
- 565 Inwerkingtreding: 21 november 1990
Besluit van 21 november 1990 tot vaststelling van het tijdstip van inwer-kingtreding van het Koninklijk besluit van 15 augustus 1990, Stb. 439, houdende wijziging van het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO en het Bekostigingsbesluit ISOVSO/OISOVSO in verband met verschuiving van de aanvangsdatum van de vergoeding van stichtingskosten
- 627 Inwerkingtreding: 17 december 1990
Besluit van 17 december 1990 tot vaststelling van het tijdstip van inwer-kingtreding van de Wet van 2 november 1990, Stb. 589, houdende regeling van de Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid en opheffing van de Raad van advies voor het wetenschapsbeleid (Wet Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid)
- 628 Inwerkingtreding: 17 december 1990
Besluit van 17 december 1990 tot vaststelling van het tijdstip van gedeel-telijke inwerkingtreding van de Wet van 4 oktober 1990, Stb. 535, houdende wijziging van de Wet op het wetenschappelijk onderwijs en de Wet ziekenhuisvoorzieningen met betrekking tot de academische zieken-huizen (aanpassing regelgeving academische ziekenhuizen)
- 644 Inwerkingtreding: 19 december 1990
Besluit van 19 december 1990, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van het Koninklijk besluit van 3 december 1990, Stb. 591, houdende wijziging van het Bekostigingsbesluit WBO/OWBO, het Bekostigingsbesluit ISOVSO/OISOVSO en het Huisvestingsbesluit WBO inzake de invloed van leegstand en de gewichten van leerlingen vergoeding

Besluit van 19 december 1990, houdende vaststelling van het tijdstip van inwerkingtreding van de Wet van 19 december 1990, Stb. 658, onder meer met betrekking tot de overdracht van het beheer over het College van Beroep studiefinanciering

Algemene maatregelen van bestuur (mede-ondertekend)

Staatsbladnummer 1990 131

Inwerkingtreding: 24 maart 1990

Besluit van 3 januari 1990, houdende de instelling van een Raad van Advies voor het Wetenschappelijk Onderzoek in het Kader van ontwikkelingsamenwerking (Instellingsbesluit RAWOO)

577

Inwerkingtreding: 13 december 1990

Besluit van 20 november 1990, houdende regelen omtrent de examens, bedoeld in de artikelen 25 en 26 van de Wet op de architectentitel (Examenbesluit Wet op de architectentitel)

619

Inwerkingtreding: 1 januari 1991

Besluit van 10 december 1990, houdende tijdelijke regels gericht op de samenvoeging van uitkeringen uit 's Rijks kas aan convenantgemeenten, alsmede op de aanpassing van daarmee samenhangende regelingen, in het kader van het beleid inzake sociale vernieuwing (Besluit sociale vernieuwing)

662

Inwerkingtreding: 1 januari 1991

Besluit van 21 december 1990 tot invoering van de Arbeidsvoorzieningswet (Invoeringsbesluit Arbeidsvoorzieningswet)

ADV	Arbeidsduurverkortung
aio's	assistenten in opleiding
amvb	algemene maatregel van bestuur
A + O fonds	Arbeidsmarkt- en Opleidingsfonds voor de overheid
ARA	Algemeen Rijksarchief
ARBO	Adviesraad voor het basisonderwijs, speciaal onderwijs en de opleidingen daartoe en de nascholing
ARBO	Arbeidsomstandighedenwet
ARHO	Adviesraad voor het hoger onderwijs
AROB	Administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen
ARS	Absentie Registratie Systeem
ARVO	Adviesraad voortgezet onderwijs
a.v.o.	algemeen voortgezet onderwijs
AWBZ	Algemene wet bijzondere ziektekosten
AWT	Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid
AZG	Academisch ziekenhuis Groningen
AZL	Academisch ziekenhuis Leiden
AZM	Academisch ziekenhuis Maastricht
AZN	Academisch ziekenhuis Nijmegen
AZR	Academisch ziekenhuis Rotterdam
AZUA	Academisch ziekenhuis van de Universiteit van Amsterdam
AZVU	Academisch ziekenhuis van de Vrije Universiteit van Amsterdam
BAO	Basisonderwijs
BBHV	Beschikking bekostiging HBO-voorzieningen
b.b.o.	beroepsbegeleidend onderwijs
BC	Bijzondere Commissie voor georganiseerd overleg
BINEKT	Begeleidingscommissie ad hoc Invoering Examenprogramma Klassieke Talen
BOOB's	Bedrijfstaksgewijze overleg onderwijs- bedrijfsleven
BRHU	Basisregistratie huisvesting
CB	Commissie Besturenorganisaties
CBA	Centraal Bestuur voor de Arbeidsvoorziening
CBO	Cursorisch beroepsonderwijs
CBS	Centraal Bureau Schimmelcultures
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CCE	Coördinatiecommissie evaluatieplan voortgezet onderwijs
CCOO	Centrale Commissie voor Onderwijsoverleg
CCVV	Centrale Commissie voor de Verkeersveiligheid
CERN	European Organisation for Nuclear Research, Genève
CGOA	Centraal Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken
CIBB	Centrum Innovatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
CIDREE	Consortium of Institutions of Development and Research in Education in Europe
CITO	Centraal Instituut voor Toetsontwikkeling
COBO	Centraal Orgaan Beroepsbegeleidend Onderwijs
COMETT	EG-programma hoger onderwijs en bedrijfsleven
COPWO	Centraal Overlegorgaan Personeelszaken Wetenschappelijk Onderwijs
COSINE	Corporation for Open Systems Interconnection Networking in Europe
COSVO	Commissie Overleg Scholenhuisvestingsbeleid Voortgezet Onderwijs
COTG	Centraal Orgaan Tarieven Gezondheidszorg
COWOV	Commissie voor Overleg Wet op de onderwijsverzorging

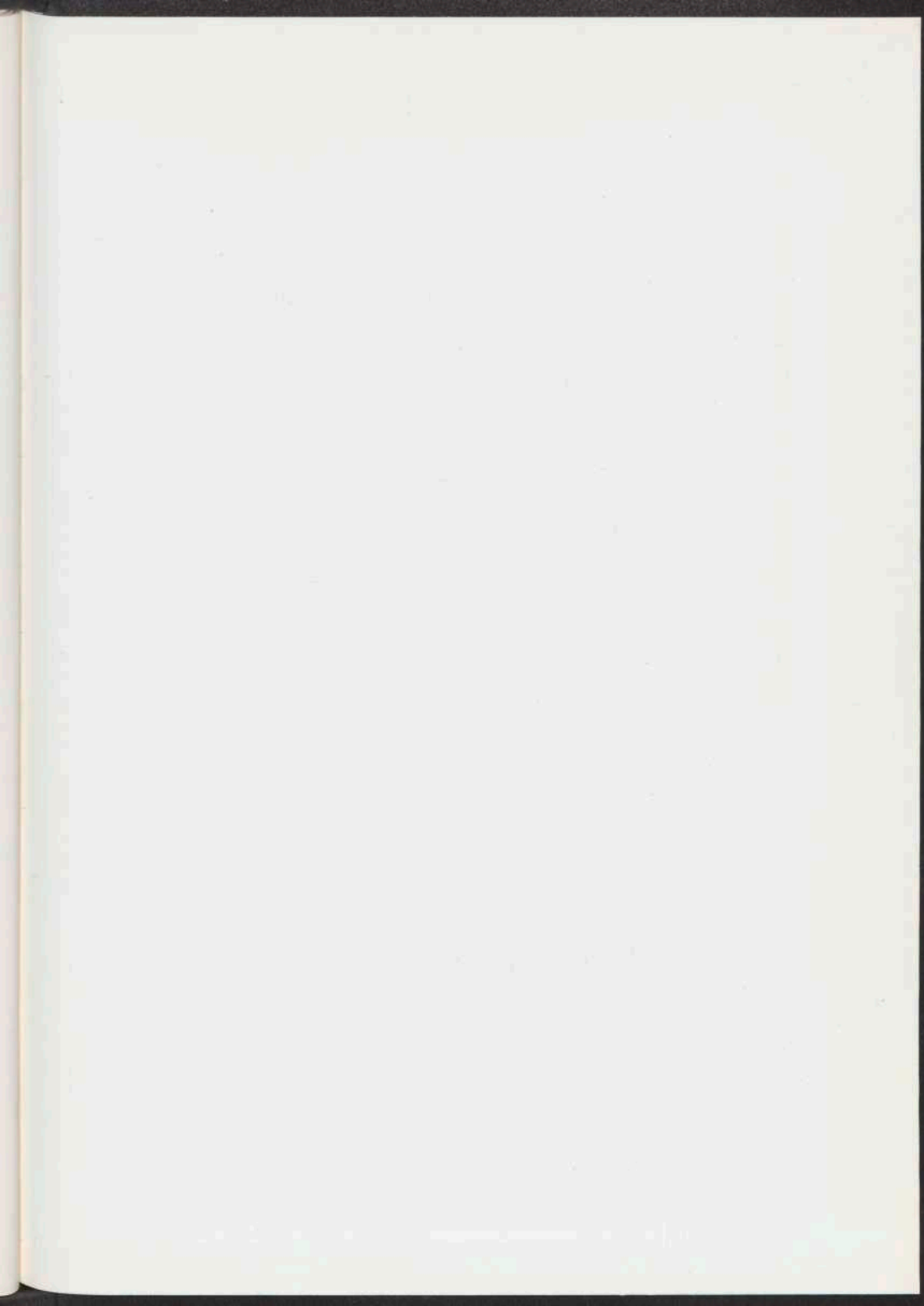
CVE-MVT	Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Moderne Vreemde Talen v.w.o. en h.a.v.o.
CVEN	Commissie Vernieuwing Eindexamenprogramma's Nederlandse taal en letterkunde v.w.o. en h.a.v.o.
d.a.o.	dag avond onderwijs
DGBO	Directoraat-generaal voor het basisonderwijs
DGDI	Directoraat-generaal voor de diensten onderwijs en inspectie
d.g.o.	m.b.o.-sector dienstverlenings- en gezondheidszorgonderwijs
DGHW	Directoraat-generaal voor hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
DGVO	Directoraat-generaal voor het voortgezet onderwijs
DGWB	Directoraat-generaal voor het wetenschapsbeleid
DIHO	Delta-Instituut voor Hydrobiologisch Onderzoek
DOP	Doorstroming Onderwijspersoneel
ECC	Educational Computing Consortium
econ.	m.b.o.-sector economie
EFECOT	European Federation for the Education of the Children of Occupational Travellers
EG	Europese Gemeenschap
EMBC	European Molecular Biology Conference, Heidelberg
EMBL	Europees Moleculair Biologisch Laboratorium, Heidelberg
ESA	Europees ruimte agentschap
ESF	European Science Foundation
ESO	European Southern Observatory, München
ERASMUS	EG-programma hoger onderwijs
EUREKA	European Research Coordination Agency
Eurotechnet	EG-programma technologische veranderingen en beroepsopleidingen
EVA	Europese Vrijhandelsassociatie
FBS	Formatiebudgetsysteem
FOM	Stichting voor fundamenteel onderzoek der materie
FOZ	Financieel Overzicht Zorg
FTE's	Full-time equivalenten
GAB	Gewestelijk Arbeidsbureau
GENT	Actieprogramma Nederland-Vlaanderen
GGC	Gemeenschappelijk Geautomatiseerd Catalogiseersysteem
h.a.v.o.	hoger algemeen voortgezet onderwijs
h.b.o.	hoger beroepsonderwijs
HDTV	High definition television
h.e.a.o.	hoger economisch en administratief onderwijs
h.g.z.o.	hoger gezondheidszorgonderwijs
h.n.o.	hoger nautisch onderwijs
h.o.	hoger onderwijs
HOOP	Hoger Onderwijs- en Onderzoekplan
h.p.o.	hoger pedagogisch onderwijs
HSD	Harlan Sprague Dawley Inc. (Amerikaans proefdierbedrijf)
HTM	Hoger onderwijs, Technologie en Marktsector
HW	Hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
IAS	Intentioneel Apparatuurschema
IBE	Internationaal Bureau of Education
IBL	Interbibliothecair Leenverkeer
i.b.o.	individueel beroepsonderwijs
ICO	Intercultureel onderwijs
IEA	International Association for Evaluation of Educational Achievement
IGO	Internationaal georiënteerd onderwijs

IHE	Internationaal Institute Hydraulic and Environmental Engineering (1957), onderdeel Stichting Nuffic Delft
i.h.n.o.	individueel huishoud- en nijverheidsonderwijs
IHS	Institute for Housing studies (1955), Rotterdam (Stichting)
IMO	Steunpunt innovatie ten behoeve van etnische minderheden op het snijvlak van onderwijs en arbeid
i.l.o.	individueel landbouwonderwijs
INSP	Informatica stimuleringsplan
IPAZ	Investeringsschema academische ziekenhuizen
IPSV	Interbestuurlijke Projectgroep Sociale Vernieuwing
ISO	Intensivering Scholing door Onderwijsinstellingen (project)
ISOR	Interdisciplinair Sociaalwetenschappelijk Onderwijsinstituut
ISOVSO	Interimwet speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs
ISVV	Interdepartementale Stuurgroep Verkeersveiligheid
ITC	International training centre for aerial survey
i.t.o.	individueel technisch onderwijs
ITOI	Internationaal Transferpunt Onderwijs en Informatica
JESSI	Joint European Submicron Silicon Project
KB	Koninklijke Bibliotheek
KITLV	Koninklijk Instituut voor Taal- en Volkenkunde
k.m.b.o.	kort middelbaar beroepsonderwijs
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
KPC	Katholiek Pedagogisch Centrum
KUB	Katholieke Universiteit Brabant
KUN	Katholieke Universiteit Nijmegen
KVE	Kaderwet Volwasseneneducatie (wetsvoorstel)
landb.	m.b.o.-sector landbouw
i.a.v.o.	lager algemeen voortgezet onderwijs
LBS 3	Lokaal Bibliotheek Systeem
i.b.o.	lager beroepsonderwijs
LCGVO	Landelijk Centrum voor Gezondheidsvoorlichting en -opvoeding
LDC	Landelijk Dienstverlenend Centrum
i.d.g.o.	lager dienstverlenings- en gezondheidszorgonderwijs
i.e.a.o.	lager economisch en administratief onderwijs
LEP	Large electron positron faciliteit
LHC	Large Hadron Collider
i.h.n.o.	lager huishoud- en nijverheidsonderwijs
i.l.o.	lager landbouwonderwijs
i.m.o.	lager middenstandsonderwijs
i.o.m.	leer- en opvoedingsmoeilijkheden
LPC's	Landelijke Pedagogische Centra
LSVb	Landelijke Studenten Vakbond
i.t.o.	lager technisch onderwijs
LVG-IGBO	Landelijke Werkgroep Engels- Nederlandstalig Basisonderwijs
LUW	Landbouwniversiteit Wageningen
m.a.v.o.	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
m.b.o.	middelbaar beroepsonderwijs
m.e.a.o.	middelbaar economisch en administratief onderwijs
m.d.g.o.	middelbaar dienstverlenings- en gezondheidszorgonderwijs
midd.	middenschool
m.l.o.	middelbaar laboratoriumonderwijs
m.t.o.	middelbaar technisch onderwijs
MT	Meerjarige Tijdreeksen
MVT	Moderne Vreemde Talen

NaBoNT	Nascholing Beroepsonderwijs Nieuwe Technologieën
NAP/MVT	Nationaal Actieprogramma Moderne Vreemde Talen
NBBI	Nederlands Bureau voor Bibliotheekwezen en Informatie- verzorging
NCC	Nederlandse Centrale Catalogus
NCP	Nationaal Courseware Platform
NHK	Nederlands Hervormde Kerk
NICL	Nationaal Informatie Centrum Leermiddelen
NIH	Nederlands Instituut voor onderzoek der zee
NIOB	Nederlands Instituut voor Ontwikkelingsbiologie
NIVO	Nieuwe Informatietechnologieën in het Voortgezet Onderwijs
NME	Natuur- en milieu-educatie
NOB	Nederlands onderwijs in het buitenland
NT2	Nederlands als tweede taal
NUFFIC	Netherlands universities foundation for international cooperation
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
NWP	Niet-wetenschappelijk personeel
OB	Overig bijzonder (onderwijs)
OCTO	Onderzoek Centrum van de faculteit der Toegepaste Onder- wijskunde (Universiteit Twente)
O en S	Oriënterende en Schakelende programma's
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwik- keling
OET	Onderwijs in eigen taal
OISOVSO	Overgangswet interimwet speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs
OIVE	Overlegorgaan Informatietechnologie Volwasseneneducatie
OOVO	Overlegorgaan Voortgezet Onderwijs
OP	openbaar (onderwijs) (gemeentelijk of rijks)
OPSTAP	Operationeel Plan om Stimuleringsactiviteiten en Proce- dures ten behoeve van de onderwijsondersteunings- structuur te ontwikkelen
OU	Open Universiteit
O en W	Onderwijs en Wetenschappen
OWBO	Overgangswet wet op het basisonderwijs
PA	Pedagogische academie
PABO	Pedagogische academie basisonderwijs
PAS	Programma Additionele Scholing
PBVE	Primair beroepsgerichte volwasseneneducatie
PC	Protestants-christelijk (onderwijs)
PCBB	Pedagogisch Centrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
PCIO	Procescoördinatieteam Invoering OV-studentenkaart
PETRA	EG-programma beroepsopleidingen voor jongeren
PGGM	Pensioenfonds Geestelijke Gezondheidszorg en Maatschap- pelijke belangen
PGRW	Projectgroep Reductie Wachtgeld
PICA	Project integrated catalogue automation
POCO	Programmatuur Ontwikkeling voor Computers in het Onderwijs
PPO	Personeels Punten Overleg
PPON	Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau
PRESTO	Projectmanagement voor Effectieve Stimulering in het Onderwijs
PRINT	Project Invoering Nieuwe Technologieën
PROMETHEUS	Program for a European Traffic with Highest Efficiency and Unprecedented Savety
PvSS	Plan van Spreiding en Situering

RABIN	Raad van Advies voor Bibliotheekwezen en Informatievoorziening
RAWB	Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid
RBA	Regionaal Bureau Arbeidsvoorziening
RBO's	Regionale Bureaus Onderwijs
RCO	Raad van Centrale Ondernemingsorganisaties
RGO	Raad van Gezondheidsonderzoek
RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
RION	Researchinstituut voor Onderwijs in het Noorden
RK	Rooms-katholiek (onderwijs)
RL	Rijksuniversiteit Limburg
RPBO	Rechtspositiebesluit Onderwijspersoneel
RRAZ	Rechtspositiereglement academische ziekenhuizen
RRWO	Rechtspositiereglement wetenschappelijk onderwijs
RUPS	Registratie Uitstroom en Bestemming Schoolverlaters
RUL	Rijksuniversiteit Leiden
RUU	Rijksuniversiteit Utrecht
RVB	Research Instituut for Management science (1952) Delft (Stichting)
RVE	Raad voor de Volwasseneneducatie
SAC	Scientific Advisory Committee
SAJO	Subsidieregeling Additionele Jongerenbanen bij de Overheid
SBD's	Schoolbegeleidingsdiensten
SCEN	Software en Courseware Evaluatie Centrum
SER	Sociaal Economische Raad
SKG	Selectieve Krimp en Groei
SKO	Stimulering Kennisoverdracht
SLO	Instituut voor de Leerplanontwikkeling
s.o.	speciaal onderwijs
SOAL	Stichting Opleidingsproject Allochtone Leerkrachten
SoZaW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
SRON	Stichting Ruimtevaartonderzoek Nederland
STC	Schaalvergroting, taakverdeling en concentratie
STEO	Stimuleringsgroep Emancipatie-Onderzoek
STW	Stichting voor de Technische Wetenschappen
SVI	Stuurgroep Verzorging Informatietechnologie
SVM	Sectorvorming en vernieuwing in het middelbaar beroeps-onderwijs
SVO	Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs
techn.	m.b.o.-sector techniek
TEMPUS	Trans Europe Mobility Scheme for University Studies
TES	EG-programma voor uitwisseling docenten (voortgezet onderwijs)
TEVON	Taakgroep Evaluatie Onderwijsverzorging
TS	Tegemoetkoming Studiekosten
TU	Technische Universiteit
TUD	Technische Universiteit Delft
TWAO	Tijdelijke wet arbeidsbemiddeling onderwijs
UCV	Uitgebreide Commissie Vergadering (Tweede Kamer der Staten-Generaal)
UNDP	United Nations Development Program
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
UNFPA	United Nations Fund for population activities
UNICEF	United Nations Childrens Fund
UvA	Universiteit van Amsterdam

VAVO	Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (wetsvoorstel)
v.b.o.	voorbereidend beroepsonderwijs
VE	Volwasseneneducatie
VEO	Vrouwenstudies en emancipatie-onderzoek
VGN	Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland
VHTO	Stichting Vrouwen en Hoger Technisch Onderwijs
VUA	Vrije Universiteit Amsterdam
VUC	Vaststelling urgentiecriteria
VUT	Vrijwillige uittreding
v.w.o.	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WAGW	Wet arbeid gehandicapte werknemers
WBO	Wet op het basisonderwijs
WCBO	Wet op het cursorisch beroepsonderwijs (wetsvoorstel)
WEB	Werkgroep Examenprogramma's Biologie
WEO	Wet op de erkende onderwijsinstellingen
WGR	Wet op de gemeenschappelijke regelingen
WHBO	Wet op het hoger beroepsonderwijs
WHO	World Health Organisation
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
WISE	Womens International Studies Europe
w.o.	wetenschappelijk onderwijs
WOR	Wet op de ondernemingsraden
WOV	Wet op de onderwijsverzorging
WP	Wetenschappelijk personeel
WPRO	Werkverband van Plaatselijke en Regionale Onderwijsadviescentra
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
WSF	Wet op de studiefinanciering
WVC	Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
WVO	Wet op het voortgezet onderwijs
WWO	Wet op het wetenschappelijk onderwijs
WZV	Wet ziekenhuisvoorzieningen
zmok	zeer moeilijk opvoedbare kinderen

Publikatie van het
Ministerie van
Onderwijs en Wetenschappen

produktie
Centrale Directie Voorlichting,
Bibliotheek en Internationale
Betrekkingen

vormgeving
Wim Zaat

fotografie
Bart Versteeg

druk
Sdu Grafische Bedrijven

uitgave
Sdu Uitgeverij Plantijnstraat
september 1991

ISBN 90 399 0113 9

31.022/1300/118228

